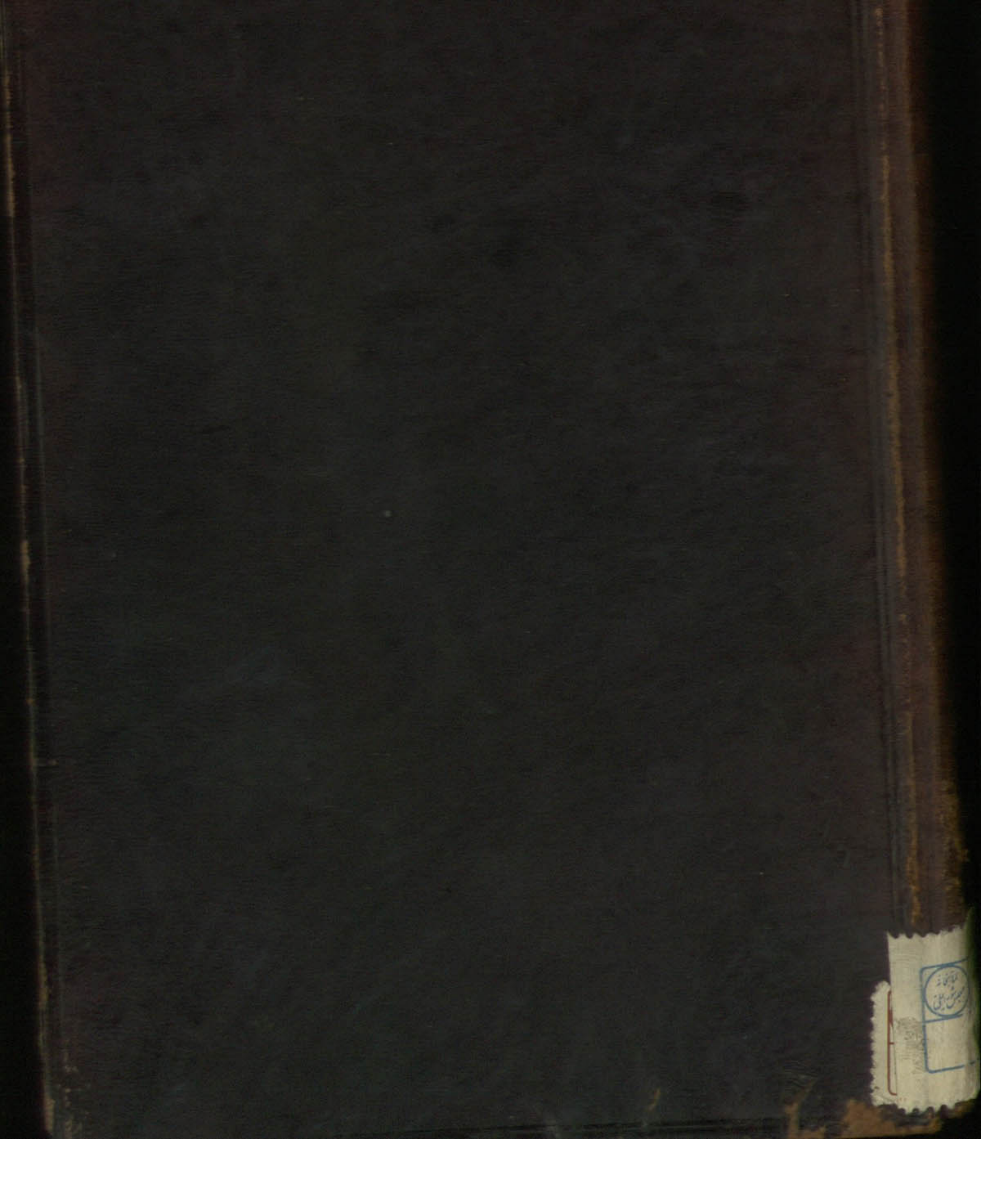
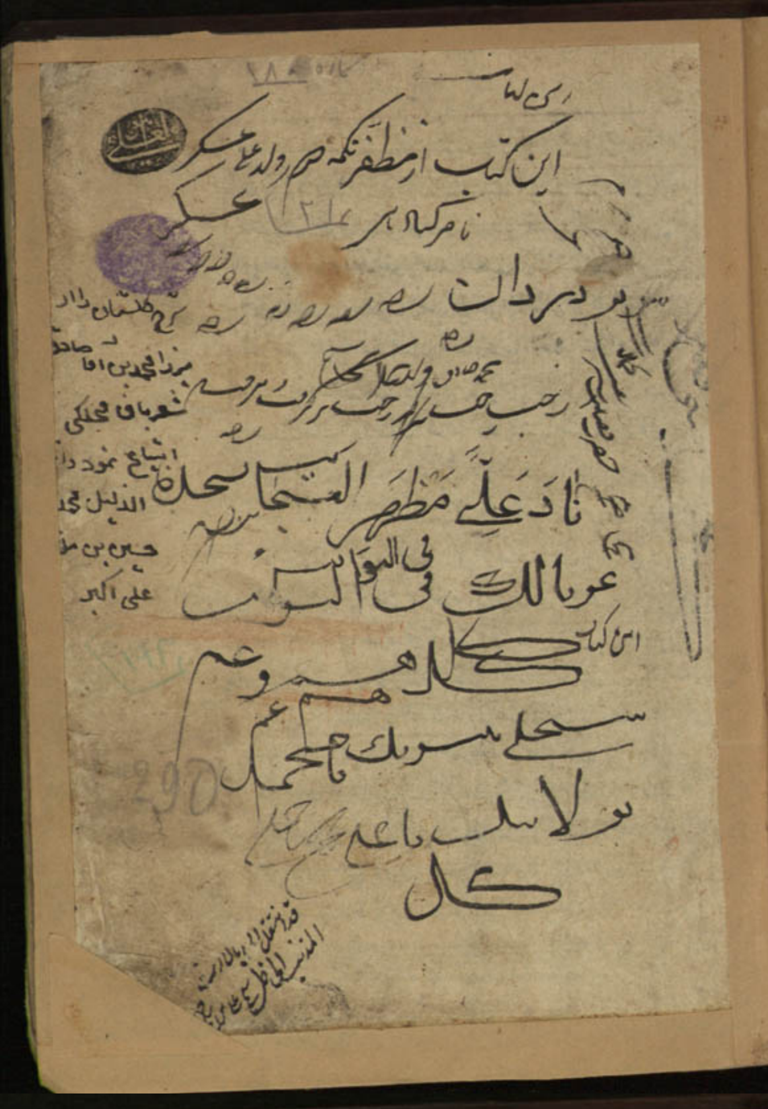

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی
فیلموتیک تاسیس ۱۳۰۲
بازرسی شد
۳۶ - ۳۷
بازدید شد
۱۳۸۲
کتابخانه مجلس شورای ملی
شماره ثبت کتاب
۲۸۰۱۶
کتاب
مؤلف
موضوع
شماره قفسه
۴۸۹۷
خطی - فهرست شده
۷۴۸۲

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله على ما اولانا من النعم، ورزقنا الاهتداء الى غير اللغات التي بها يمتاز الانسان عن النعم، والصلوة على رسوله محمد ذي الفضل والكرم، وآله واصحابه العظام اولي العلم والحكم، وبعد فيقول العبد الضعيف، والمذنب النحيف، المحتاج الى رحمة ربه اللطيف، يعقوب بن سيد على عفى عنهما الملك العلي، لما رأيت كلستان الشيخ محتويا على ابيات فارسية، واشعار عربية، وحكايات وامثال غريبة، ولطائف غطات عجيبة، بحيث يحتاج كل منها الى حل الفاظه ومعانيه، وتبيين اصوله ومبانيه، اردت ان اشرحه شرحا يحتوي متنا، وابين ما فيه من النظم والنثر ظهرا وبطنا، واختصر ما شرحته بقدر الامكان، وايسره تيسيرا ليسهل اخذه لطلاب الزمان، ابتغاء لرضاء الله الكريم، وطلبا للفضل العظيم والمأمول من الاذكياء المتحلين، بحلى الانصاف، المتخلين عن البغي والاعتساف، اذا عثروا على شيء زلت فيه القدم، او طغى به القلم، ان يتحضروا ان لكل جواد كبوة، ولكل صارم نبوة، على اني معترف باني لست من فرسان هذا الميدان، ومعترف بقصور النظر وعدم الايقان، والله ولي التوفيق، وبيده ازمة التحقيق، منت خدايرا اي الامتنان والاعتداد النعمة براي خداي عز وجل كه طاعتش موجب قربتست وبشكر اندرش مزيد نعمت يعني اندر شكر خداي تعالى زيادة نعمت ثابت است فالباء زايدة لتحسين اللفظ قال الاستاد الفاضل في استعمال العجم ان مثل اندر ودر اذا اقترن بالباء الكاينة للصلة تؤخر عن تلك الباء كما سيجيء في قوله بدين بنده دراست والمعنى درين بنده است وكذا قوله بدريا در منافع بي شمارست والمعنى در دريا وكذا قوله حسود بر نج دراست والمعنى حسود در رنج است هذا وقيل الباء سببية والمعنى زيادة

النعمة ثابتة بسبب كونهم في شكره تعالى وهذا على تقدير ان يكون مزيد بفتح الميم مصدرا ميميا بمعنى الزيادة وقد يروى مزيد بضم الميم مناسبا لقوله موجب اي هو مزيد النعمة لهم بسبب كونهم في شكره تعالى قال تعالى ولئن شكرتم لازيدنكم والتقدير مزيد نعمتست الا انه حذف لفظ است اكتفاء بما قبله وكذا قوله مفرح ذات وواجب وغيره ذلك الى آخر الكتاب وهذا اي حذف الرابطة اكتفاء بما قبله شايع بل مطرد في هذه اللغة هر نفسي بفتحتين كه فرو مي رود ممد حياتست وچون بر مي آيد مفرح ذات اخر هذه القرينة عما قبلها بناء على ان الظاهر ان خروجه يجب ان يكون بعد دخوله بغير عكس فان الهواء الخارج عند التنفس هو عين الهواء الداخل بدون العكس پس در هر نفسي دو نعمت موجود است وبر هر نعمتي شكري بياء الوحدة فيهما واجب بيت از دست وزبان بحذف الواو العاطفة لفظا وبضم الفاء دليلا عليه وكذا في امثاله وزبان بفتح الزاء في الفصيح والمشهور ضمه و يجوز بالفاء مقام الباء وقوله كه بكسر الكاف العربي والهاء للعلامة يستعمل اسما كما هنا ويستعمل اداة اما اذا استعمل اسما فيدل على ذات ذوي العقول كما ان چه يدل على غير ذوي العقول نحو چه جا بورست وچه خبر شنيدي واما اذا استعمل اداة فيجيء للارتباط اما بين الصفة والموصوف نحو دل كه عاشق شد كم شد، او بين العلة والمعلول نحو من كه تاب ندارم، او بين الفاعل والمفعول نحو بكوش تا كه برسي، او غير ذلك من الامرين اللذين تعلق احدهما بالآخر نحو كفتم كه چوني، واما كه بكسر الكاف العربية وسكون الهاء الاصلي فهو بمعنى الصغير كذا في نهر الغرايب بر آيد قوله كز بالوصل واصله كه از بالفصل عهده شكرش اي من حق شكره تعالى ولا يخفى ان في ذكر دست اشارة

الى عدم اختصاص الشكر باللسان وقوله بدر آيد اي يأتي الى الباب كناية عن الخروج والمعنى من اي شخص ولسانه يمكن ان يخرج من عهدة شكره ويشكره كما هو حقه استفهاما على سبيل الانكار واستدل على ما ذكره بقوله تعالى اعملوا آل داود شكرا وقليل من عبادي الشكور قيل هذا حكاية ما قيل لآل داود ع اي امرناهم وقلنا لهم يا آل داود وشكرا انتصب على انه مفعول له اي اعملوا لله تعالى واعبدوه شكرا او على الحال اي شاكرين قيل او على تقدير اشكروا شكرا لان اعملوا فيه معنى الشكر وامن حيث ان العمل للمنعم شكر له والشكر فعل ينبئ عن تعظيم المنعم بسبب انعامه وقيل صرف العبد جميع ما انعم الله تعالى عليه من السمع والبصر وغيرهما الى ما خلق واعطاه لاجله قيل وبهذا المعنى وردت هذه الآية الكريمة فان الشكور بالمعنى الاول غير قليل والشكور بالفتح المتوفر على اداء الشكر

قطعة بنده همان به يعني بنده را همين آن بهتر است كه ز تقصير خويش عذر بدرگاه خداي آورد ورنه بفتح النون بمعنى والا اصله واگر نه قال بعض الكمل ورنه من بيت الا انه فتح للخفة وقد يكسر كما في قوله وگرنه مي همان خاكم كه هستم والمعنى ورنه عمل سزاوار خداوندش بفتح الياء المصدرية كس نتواند كه بجاي آورد باران رحمت بي حسابش همه را رسيده وخوان نعمت بي دريغش همه جا كشيده پردهٔ ناموس بندگان بگناه فاحش في مختار الصحاح كل سوء جاوز حده فهو فاحش ندرد مي دريدن بمعنى الخرق قيل قد اشتهر بتشديد الراء وكذا بره في قوله ووظيفهٔ روزي اي الرزق بخطاي منكر بفتح الكاف المخففة بره والاصل تخفيفهما ولعله من قبيل قولهم اميد بتشديد الميم واصله التخفيف وله نظاير لا يحصى **قطعة** اي كريمي كه از خزانه غيب گبر بفتح الكاف الفارسي وسكون الباء هو بمعنى الكافر مطلقا وترسا نوع منه

يعني النصارى وقوله وظيفه خور وصف تركيبي من خوردن داري دوستان را كجا كني محروم بياء الخطاب مي كرداني محروم تو كه با دشمنان نظر داري بياء الخطاب ايضا من داشتن فراش باد صبا را گفته تا فرش زمردين يعني فرش زمرد رنك كناية عن الخضروات بگسترد بالكاف الفارسي وداية ابر بهاري را بياء النسبة فرموده تا بنات بتقديم الباء على النون جمع بنت يعني دختران نبات بتقديم النون على الباء عكس ما تقدم در مهد زمين بپرورد ودرختان را بخلعت نوروزي واضافة قباي الى قوله سبز ورق ببالانيه يعني جامه كه ورق سبز است در بر كرده اعلم ان بر يجي على سبعة معان بمعنى الصدر ومنه قولهم للمحبوب سيمين بر وبمعنى الثمرة وبمعنى الامر من بردن كما يجي في قوله بر بام بر بسنگ وبمعنى على للاستعلاء وهو المراد ههنا وبمعنى النصيب وقد يستعمل في بعض التراكيب صفة ومنه قولهم دلبر وكثيرا ما يذكر في اوايل المصادر والافعال لتحسين اللفظ فقط كذا في بحر الغرايب وكثيرا ما يصادف فليستعمله بمعنى عند واطفال شاخ را جمع طفل بقدوم مصدر على وزن الدخول من قدم من سفره بالكسر قدوما ومقدما ايضا بالفتح موسم گل بضم الكاف الفارسي كلاه شكوفه بر سر نهاده وعصارهٔ نايي العصارة ما سال من العصر ونايي بمعنى القصب مطلقا وقد يتخذ منه بعض من آلات اللهو ويقال له ناي ايضا قال الاستاد ومثله ني بالقصر الا انه يطلق على صغيرها على قياس محياط ومخيط هذا وقد يروى نالي باللام ونال ما في وسط القلم كالخيط الابيض ولعل هذا هو الاصوب فان كون ناي بمعنى القصب وان ساعده بعض الكتب لكن اكثرها مصرح بخلافه بقدرتش شهد فايق من فاق على اقرانه اذا علاهم بالشرف

شده وتخم خرما بتربيتش نخل باسق گشته بفتح الكاف الفارسي اي صار نخلا مرتفعا **قطعه** ابر وباد ومه وخورشيد بلند بفتح الباء وفتحها وفي بعض النسخ خورشيد فلك وهو ادخل في المعنى كما لا يخفى در كارند اي كل واحد منها يعمل بما امروا به تا تو ناني بكف آري وبغفلت نخوري همه بمعنى الجميع از بهر تو سرگشته وصف تركيبي بمعنى المتحير وفرمان بردار شرط انصاف نباشد كه تو فرمان نبري بفتحتين فانه وان كان من بردن بالضم الا انه فتح الباء لئلا يلتبس بقولهم بري مي بريدن بمعنى القطع ولما فرغ المص من التحميد الذي اشار اليه بقوله منت خدايرا الخ قصد الاشارة الى التصلية فقال در خبر است وهو خبر مقدم لمبتدأ مؤخر وهو قوله يكي از بندگان الخ اي هذه القضية ثبتت ووردت في الخبر اي في الحديث از سرور بفتح الواو كاينات ومعنى موجودات ورحمت عالميان بفتح اللام وكسر الميم جمع عالم والحروف الثلثة الاخيرة زايدة للجمع واعلم ان القاعدة في اخذ جمع الاسم في الفارسية هي ان الاسم لا يخلو اما ان يطلق على الحيوان او على الجماد فالاول بالالف والنون لزوما وبالياء قبلهما ايضا في بعض المواد ان كان آخره ساكنا نحو آدميان وجانوران وبالكاف الفارسي قبل زيادة الالف والنون ان كان متحركا نحو كنندگان وخواجگان وفرشتگان واما في الثاني فبالالف والهاء غالبا نحو آسمانها وزمينها كذا في الصحاح الفارسية وصفوت على وزن رحمت آدميان اي خالصهم في مختار الصحاح صفوة الشيء خالصه ابو عبيدة يقال صفوة ماله بالحركات الثلث فاذا نزعوا الهاء قالوا له صفو ماله بفتح الصاد لاغير انتهى وتتمه دور زمان محمد مصطفى عليه الصلوة والسلام **شعر** شفيع مطاع اي مقبول الشفاعة نبي

كريم اي سخي واصيل وهو ضد اللئيم اعني شحيح النفس ودني الاصل قسيم من القسامة بالفتح وهو الحسن يقال فلان قسيم الوجه اي حسن او من القسم مصدر قسمت الشيء فانقسم فعلى هذا هو فعيل بمعنى فاعل اي قاسم للعلوم والحكم بين الامة قال النبي عليه السلام من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين فانما انا قاسم والله يعطي وجسيم في الاصل من له جسامة وعظم جسم والمراد به ههنا عظم القدر والمرتبة وقيل معناه ان اعضائه الجسمية في مواضعها اللايقة كما هي وبسيم بمعنى خندان روي بالفارسية ووسيم اي معلم بمهر النبوة في ظهره في مختار الصحاح يقال فلان وسيم اي حسن الوجه فلا يبعد ان يحمل الوسيم على هذا المعنى على تقدير ان يجعل القسيم بمعنى القاسم **بيت** چه غم ديوار امت را كه دارد چون تو اي مثلك پشتيبان اي المسند چه باك بالباء العربي المبالاة از موج بحر آنرا قيل هو جمع بحر بالالف والنون مثل قولهم عاشقان وصادقان ويرد عليه ان لفظه رايكون حينئذ ركيكا والظاهر ان المعنى چه باك از موج بحر آنرا يعني آن كسي را كه باشد نوح كشتيبان در آن بحر **شعر** بلغ العلى اي وصل النبي عم الى الرفعة والشرف ويجوز ان يكون العلى جمع العليا تانيث الاعلى اي وصلها الى الدرجات العلى بكماله متعلق ببلغ كشف الدجى اي الظلمة بجماله حسنت جميع خصاله مرفوع على انه فاعل حسنت والخصال جمع خصلة وهي تستعمل في الافعال الغير صلوا عليه وآله عطف على الضمير المجرور في عليه من غير اعادة الجار وهو ليس بسديد كما عرف في موضعه فهو اما على مذهب الكوفيه فانهم يجوزونه مطلقا واما على تقدير الجار على ما قيل في قول الشاعر فابك والايام من عجب اي ليس

يكي از

يعجب منكم ومن الايام كه بندكان كنهكار بريشان روزكار دست انابت يعني الرجوع باميد اجابت بدركاه حق جل وعلا بردارد مضارع من داشتن وبر لافادة معنى الاستعلاء ايزد يعني خداي تعالى بدو نظر نكند بازش يعني مرة اخرى والشين ضمير راجع الى قوله يكي بخواند باز اعراض كند بازش بتضرع وزاري بخواند حق سبحانه وتعالى كويد كه يا ملائكتي قد استحييت من عبدي وليس له رب غيري فقد غفرت له قال الكسائي اصل ملك مالك بتقديم الهمزة من الالوكة وهي الرسالة ثم قلبت وقدمت اللام ملأك ثم تركت همزته لكثرة الاستعمال فلما جمعوه ردوها اليه فقالوا ملائكة وملائك كذا في شرح الشافية والحياء تغير وانكسار يعتري الانسان من تخوف ما يعاب ويذم وهو ههنا مجاز عن ترك تخييب العبد لان من المعهود ان المستحيي من الشيء لا يكاد يفعله بل يتركه وروي انه يدفع الى العبد يوم القيمة بعد ما عبر الصراط كتاب مختوم فاذا فيه فعلت ما فعلت ولقد استحييت ان اظهر عليك فاذهب فاني قد غفرت لك قال يحيى بن معاذ في هذا الخبر سبحان من يذنب العبد فيستحيي هو دعوتش را اجابت كردم وحاجتش براوردم كه از بسياري دعا وزاري بنده بكسر الباء المصدرية فيهما همي شرم دارم بيت كرم بين امر من ديدن وكرم مفعوله مقدما ولطف خداوندكار عطف على كرم يعني كرم ولطف خداوندكار ببين كه كنه بنده كردست واو شرمسار عاكفان كعبه جلالش بتقصير عبادت معترف اندكه ما عبدناك حق عبادتك اي عبادة حقا فعكس واضيف الحق الى العبادة مبالغة كما في قولك هو حق عالم اي عالم حقا وواصفان حلية جمالش يعني زيور جمال حق بتحير منسوب كه ما عرفناك حق معرفتك اي معرفة حقا على قياس حق عبادتك ولكن عرفناك بروي عن ابي حنيفة رحمه الله انه كان يقول سبحانك ما عبدناك حق عبادتك ولكن عرفناك حق معرفتك وقال علي بن سينا اعتصام الورى بمغفرتك عجز الواصفون عن صفتك تب علينا فاننا بشر ما عرفناك حق معرفتك قطعه كر كسي وصف او زمن يعني از من پرسد بي دل از بي نشان چه كويد باز يعني مرة اخرى كانه اشار الى انه ذكر سابقا في بيان اوصافه اقوالا جمة ولم يستوف حقه بعد وقيل ان باز ههنا استعمل بمعنى روشن يعني ما يقول قولا ظاهرا استفهاما على سبيل الانكار وقيل انه من الزوايد واعلم ان باز يجي على معان متعددة بمعنى العودة بالتركي كرو وبمعنى المفتوح وبمعنى العضد وبمعنى فرق كردن وبمعنى الطير المعروف الذي يصاد به وبمعنى الامر من باز يدن ويجي صفة في بعض التراكيب مثل حقه باز وبمعنى اللعب كذا في البحر عاشقان مبتدا كشتكان معشوقند خبره بر نيايد الطاق بر لافادة الاستعلاء اي لا يصعد وقيل بر ههنا بمعنى قطعا يعني نيايد اصلا از كشتكان آواز حكايت يكي از صاحب دلان قيل اراد به الشيخ نفسه قدس الله سره العزيز وكثيرا ما اشار الى نفسه على هذا النمط في هذا الكتاب سر بجيب بفتح الجيم وسكون الياء يعني بكريبان مراقبت فرو برده بود هذا حكاية ماض ودر بحر مكاشفه مستغرق شده آنكاه بالمد وقد يقصر يعني در آن وقت كه از ان حالت باز يعني العودة آمد يكي از اصحاب بطريق انبساط كفت آن صاحب دل را ازين بستان كه بودي ما را چه تحفه كرامت اوردي بضم الواو كفت آن صاحب دل بخاطر چنان داشتم كه چون بدرخت كل برسم دامني بياء الوحدة پر كنم هدية

بحر كبير و كوكش ...

اصحاب را چون برسيدم بوي كلم يعني بوي كل مرا چنان مست كرد كه دامنم از دست برفت قطعه اي مرغ سحر خير يعني اي بلبل كويا عشق ز پروانه بياموز امر من آموختن كان سوخته را جان شد يعني جان او رفت ومرده شد وهنوز آواز نيامد اين مدعيان در طلبش يعني در طلب خداي تعالى بيخبرانند كانرا كه خبر شد خبري باز نيامد از وي ديكر اي برتر يعني اعلى ومنزه از خيال وكمان وقياس ووهم بسكون الهاء وز هر چه كفته اند يعني وبرتر از هر چه كفته اند وشنيديم وخوانده ايم مجلس تمام كشت بفتح الكاف الفارسية اي صار تماما وبآخر رسيد عمر ما همچنان در اول وصف تو مانده ايم يعني عاجز مانده ايم هنوز تمام نكرده ايم ذكر محامد پادشاه اسلام خلد الله تعالى ملكه ذكر جميل سعدي كه در افواه جمع فم عوام افتاده است وصيت سخنش بكسر الصاد المهملة الذكر الجميل الذي ينتشر في الناس در بسيط زمين يعني في وجه الارض رفته بفتح الراء قصب الحبيب حديثش قصب الحبيب نوع من القصب يقال له بالفارسية ناي شكر اضيف القصب الى الحبيب تشبيها له بالشكر في اللذة وقيل ان من عادة العرب انه اذا اتى مع من يحبه في الطرق كان يهدي اليه بقطعة ناي شكر مخروطة قشرتها على هيئة الطومار المطوي ولهذا سمي بقصب الحبيب وكاتبة الشيخ مكتوبات كلماته بهذه القطع سماها بقصب الحبيب تسمية للمشبه باسم المشبه به وهذا المجموع اعني قصب الحبيب اضيف الى الحديث وهو اضيف الى ضمير الغايب اعني الشين الذي يرجع الى سعدي رحمه الله كه همچو شكر ميخورند ورقعه منشآتش على صيغة المفعول يعني رقعه هاي كه شيخ سعدي انشا كرده است كه چون بمعنى المثل كاغذ زر مي برند بفتح الباء العربي بر كمال وفضل وبلاغت او يعني سعدي حمل نتوان كرد يعني كردن قوله ذكر جميل مبتدا وما بعده عطف عليه وحمل نتوان كرد خبره بلكه خداوند جهان وقطب دايره زمان قايم مقام سليمان ناصر اهل ايمان شاهنشاه اي ملك الامراء وقد يحذف الالف الاولى بل الالفان معا معظم اتابك يعني كتخداي اعظم مظفر الدين ابو بكر بن سعد بن زنكي قوله ابو بكر عطف بيان لما قبله وعلم للملك مريد الشيخ سعدي وسمعت من بعض الكمل ان ابا بكر كنيته ومظفر الدين لقبه وعبد الله علمه وهو ابن سعد بن زنكي بن مودود السلغر ظل الله تعالى في ارضه رب ارض عنه وارضه روي عن النبي عليه السلام انه قال السلطان ظل الله في الارض ياوي اليه كل مظلوم وقيل في تفسير الظل انه هو النعمة وقيل الحفظ وقيل الهيبة وقيل الظل باق على معناه ووجه التشبيه ان ظل الشيء ما يناسبه في الجملة ويحكي عنه والسلطان كذلك فانه ينتظم بوجوده مملكته كما ينتظم سلسلة الممكنات بوجود الحق ولان الظل يتنعم به ويلتجاء اليه عند احتدام الحر كذلك السلطان يتنعم به ويلتجاء اليه عند اضطرام شرر الشر وقوله ارض عنه وارضه كلاهما بصيغة الامر للاستدعاء والسؤال الاول بكسر الهمزة وفتح الضاد من رضي يرضى رضى وهو مقابل السخط والثاني بعكس ذلك من ارضى يرضي ارضاء قيل الرضاء من العبد ترك الاعتراض ومن الله ارادة الثواب بعين عنايت نظر كرده است يعني آن خداوند جهان نظر كرده است بعين عنايت وتحسين بليغ فرموده وارادت صادق نموده لاجرم بفتحتين قال الفراء معناه لا بد ولا محالة بفتح الميم كافة ابناي الناس انام يعني جميع مخلوقات از خواص وعوام بمحبت او كرايده اند بكسر الكاف الفارسية بمعنى ميل

د قوله م

ظل الله م

کرده‌اند وفي بعض النسخ کرده آیند که الناس علی دین ملوکهم مثنوي زانکه بفتح الکاف الفارسي وسکون الهاء یعني از آن وقت که ترا بر من مسکین بکسر النون من للوزن نظراست آثارم از آفتاب مشهور تراست گر خود یعني وآن کان الامر فیّ نقص وفي الواقع هکذا یعني همه عیبها بسکون الباء یعني جمیع العیوب بدین یعني باین لغتان بمعنی واحد وکذا بدان یآن بنده دراست یعني درین بنده است وقد سبق تحقیقه وقال بعض من اشتهر بتحقیق هذا الکتاب درینها منهم زاید مثل بر في قوله زمین بر علی ما یجیء مثله في قوله بدریا در منافع بی شمارست انتهی هر عیب که سلطان بپسندد هنر است قطعه گلي خوشبوي بکسر الکاف الفارسي یعني الطین الطیب الرائحة در حمام روزي اي في یوم من الایام رسید از دست محبوبي بیاء الوحدة بدستم بدو یعني باو گفتم که مشکی قیل مشک بضم المیم والشین المعجمة لفظ فارسي وبکسر المیم والسین المهملة عربي کما ان شکر بفتح الشین المعجمة والکاف المخففة فارسي وبضم السین المهملة والکاف المشددة عربي یا عبیري که از بوي دلاویز تو مستم قوله دلاویز یعني آویزنده دل وصف ترکیبي من آویختن ولهذا کثیرا ما یکتب الالف متصلا باللام تنبیها بترکیب الخط علی ترکیب المعنی بگفتا بضم الباء والالف للاشباع من گل بکسر الکاف الفارسي ناچیز بودم ولیکن مدتي با گل بضم الکاف الفارسیة نشستم جمال همنشین بر من اثر کرد وگر نه من همان خاکم که هستم اللهم متع بتشدید التاء المسلمین اي اجعلهم منتفعا یقال متع به بالتخفیف انتفع بطول بضم الطاء حیوته وضاعف اي اجعل مضاعفا ثواب جمیله وحسناته وارفع درجة اوداته کالاحباء لفظا ومعنی جمع ودید وهو الحبیب وفي لاته جمع وال بمعنی الحاکم کالقضاة جمع قاض ودمر بکسر المیم المشددة اي اهلک

انت یا رب علی اعدائه یقال دمّره الله تعالی تدمیرا ودمر علیه بمعنی وشناته جمع شانئ بمعنی المبغض بما تلي اي بحق ما تلي وفي بعض النسخ ما تلي بدون الباء القسمي فحینئذ یکون ما مصدریة ظرفیة کما في قوله تعالی بما نسوا یوم الحساب اي مدة دوام نسیانهم في القرآن من آیاته اي مدة دوام تلاوة بعض آیات القرآن المجید علی ان من للتبعیض او مدة دوام تلاوة آیات القرآن علی ان من مزیدة علی مذهب الاخفش والآیة طائفة من القرآن یتصل بعضها ببعض الی انقطاعها طویلة کانت او قصیرة اللهم آمن بالمد امر من آمنه بلده واحفظ ولده شعر لقد سعد الدنیا جواب لقسم محذوف سعد یوما بفتح العین اي یمن وتبرک به اي بذلک الولد وفي قوله دام سعد ایهام لطیف لا یخفی علی ذي طبع سلیم وایّد المولی بالویة النصر جمع اللواء وهو العلم بفتحتین کاحمرة في جمع حمار کذلک اي کابي بکر تنشا بحذف الهمزة لفظا من آخر للوزن اي یرتفع لینة وهی غصن النخل وهی مرفوعة علی انه فاعل تنشا هو اي ابو بکر عرقها اي اصل تلک اللینة وحسن نبات الارض من کرم البذر اي من جودته والبذر الذي یبذر اي یزرع ایزد تعالی وتقدس خطه پاک شیراز را الخطة بوزن العلة وابرة البلد بالبیت حاکمان عادل تا زمان قیامت در لباس سلامت نگه دارد وقد وقع في بعض النسخ هذه الابیات اعني قوله نظم ندانی که من در اقالیم جمع اقلیم غربت چرا روزی کاري بکردم درنگی برون رفتم از تنگ ترکان که دیدم جهان درهم افتاده یعني مخلوط وهرج مرج شده چون موي زنگی همه آدمی زاد بودند ولیکن چو گرگان بالکافین الفارسیتین بخون خواره تیز چنگی چو باز آمدم کشور بکسر الکاف الفارسي

یقال

قطعه

یعني اقلیم ومملکت آسوده دیدم پلنگان رها کرده خوي پلنگی درون مردمي یعني در باطن حال هر یکي از ایشان یکی مردمست خوب اخلاق چون ملکی بیک محضر برون یعني در ظاهر حال لشکري یعني هر یکش مرد پیاده هیبت نماي چون اي مثل هژبران جمع هژبر بکسر الهاء وفتح الزاء بمعنی الاسد وفي البحر هژبر لغة مستعملة في العربي والفارسیة ایضا چنگی چنان بود در عهد اول که دیدم جهان پر بضم الباء الفارسي بمعنی المملو آشوب غوغا وتشویش تنگی چنین شد در ایام سلطان عادل اتابک ابو بکر سعد بن زنگی لکن الظاهر انه لیس من هذا الکتاب بل هو تتمة حکایة اوردها الشیخ في بعض رسائله الحقها الناسخون بهذا الکتاب روي ان بعض الامراء قد استولی علی ابي بکر بن سعد رحمه الله وطرده من ممالکه فقام مقامه فخرج الشیخ سعدي ایضا عن تلک المملکة ثم اتی ابو بکر بجیش عظیم وقهر عدوه فعاد الشیخ وانشد هذه القطعة قطعه اقلیم پارس را غم از آسیب بالمد الفتنة والمحنة دهر نیست تا بر سرش بود چو اي مثل تو اي سایه خدا اي بکسر الهمزة حرف نداء في الفارسیة وقد یفتح وفي بعض النسخ چو توي بکسر الواو والجلي بیاء الوحدة امروز کس نشان نه دهد در بسیط خاک یعني در روي زمین مانند آستان درت مأمن رضا بر تست پاس اي رعایة خاطر بیچارگان وشکر مبتداء بر ما یعني بر ماست خبره وبر خداي جهان آفرین است جزا یا رب ز باد فتنه نگه دار اي احفظ خاک پارس چندان که خاک را بود بفتح الواو وباد را بقا یعني خاک را وباد را بقا بود در سبب تالیف کتاب یک شب تامل ایام گذشته مي کردم وبر عمر تلف کرده تاسف مي خوردم وسنگ سراچه دل ولعل هذا مقصود من سراچه بمعنی الحجرة الصغیرة را بالماس

زآشوب

بفتح التاء المثناة بمعنی ضایع

آب دیده مي سفتم واین بیتها مناسب حال خود مي گفتم مثنوي هر دم از عمري رود نفسي چون نگه مي کنم نماند ماضي منفي بسکون النون والدال ویجوز في هذه اللغة اجتماع الساکنین واکثر علی ما حققه صاحب الکشاف نحو کارد وگوشت وبیت بسي بسا بمعنی آنچه ونیچ نیچ بالترکي وبسی امالة بمعناه ایضا قال الشاعر نه هر بیرون که بپسندي درونش همچنان باشد بسا حلواي صابوني که زهرش در میان باشد وقال فردوسي چه ناخوش بود دوستي با کسي که مایه ندارد ز دانش بسي کذا في البحر اي شخص که پنجاه سال عمر رفت در خوابي مگر این پنج روز یعني مگر درین پنج روز لکنهم لا یظهرون الحرف الدال علی الظرفیة في ظروف الزمان کحذف اهل العربیة لفظ في الدال علی الظرفیة في ظروف الزمان دریابي اي تدرکه وتفهم حقیقة الحال وهذا البیت مطلع قصیدة للشیخ وما بعده تا کي این باد کبر وآتش خشم شرم بادت که قطرهٔ آبي که طفل کشتی وهمچنان طفلي شیخ بودي وهمچنان شابي تو ببازي نشسته وزچپ وراست مي رسد تیر چرخ پرتابي تا درین گله گوسفندي هست ننشیند اجل ز قصابي تو چراغی نهاده در ره باد خانه در ممر سیلابي گر بدفعت سپهر وکیوان ور بحسن آفتاب ومهتابي ور بنعمت شریک قاروني ور بقوت عدیل سهرابي ملک موت را بحیله وزور نتواني که پنجه بر تابي منتهاي کمال نقصانست گل بریزد بوقت سیرابي تو که مبدا ومرجعت آبیست نه سزاوار کبر واعجابي خفتنت زیر خاک خواهد بود اي که سر بر کنار احبابي بانگ طبلت نمي کند بیدار تو مگر مرده نه در خوابي پس بگرد وبدو بس نخواهد گشت بر سر ما سپهر دولابي

تو میرۃ بعقل و ادراکی ٭ تو مکرم بجاه و انسابی ٭ نقش دیوار خانه تو هنوز
که همه صورتی و القابی ٭ ای مرید هوا و نفس حریص ٭ تشنه بر زهر همچو جلابی ٭
قیمت خویش را خسیس مکن ٭ که تو در اصل گوهر نابی ٭ دست و پای بزن
بجادہ و جهد ٭ که عجب در میان غرقابی ٭ بدر بی نیاز نتوان رفت ٭ جز
بمستغفری و توابی ٭ تو دری خلق میزنی همه وقت ٭ لاجرم بی نصیب
ازین بابی ٭ کی دعای تو مستجاب کنند ٭ که بیک روی در دو محرابی ٭ یارب
از دست ما چه خیر آید ٭ تو کرم کن که رب اربابی ٭ عبدان لطیفه بیجوابی ٭
بستر پوش و کریم و توابی ٭ سعدیا راستی ز خلق مطلب ٭ چون
تو در نفس خود نیابی ٭ جای گریه است بر مصیبت پیر ٭ که تو کودکی
هنوز لعابی ٭ با همه عیب خویشتن شب روز ٭ در تکاپوی عیب اصحابی ٭
گر همه علم عالمت باشد ٭ بی عمل مدعی و کذابی ٭ پیش خردان آفتاب
صفت ٭ با حماقت چو کرم شبتابی ٭ پیر بودی و ره ندانستی ٭ تو نه پیری
که طفل کتابی ٭ خجل بکسر الجیم المتحیر والمدهوش من الاستحیاء آنکس که
رفت و کار نساخت یعنی آنکسی است که رفت از جهان و هنوز کارش
نساخت کوس رحلت ای الارتحال زدند بار هو ههنا بمعنی الحمل بالفتح
نساخت خواب نوشین ای النوم الهنئ اللذیذ بامداد بالذال المعجمة
فی آخره بمعنی الصبح رحیل فی مختار الصحاح رحل فلان وارتحل بمعنی
والاسم الرحیل واضافة قوله خواب نوشین الی قوله بامداد رحیل
اضافة بمعنی فی کما لا یخفی بازدارد ای یمنع و بغرق پیاده را زسبیل
هر که آمد درین جهان عمارت نو بفتح النون ای الجدید ساخت
رفت و منزل بدیگری پرداخت ای اتمه و هیاه لغیره و آن دگر همچنو

چه ۶

هن دیگر بخت همچنین هوس ٭ و بن عمارت بسر نبرد کسی الظاهر ان قوله
کسی مفعول نبرد و یحتمل ان یکون فاعله و این عمارت مفعوله مقدم یعنی
بسر نبرد کسی این عمارت را و کذا قوله یار ناپایدار مپای بدین یعنی توقف
کردن مفعول مقدم ملدان فی قوله دوست مدار دوستی را نشاید
این غدار من شایستن بمعنی اللیاقة والغدر بالغین المعجمة ترک الوفاء
نیک و بد چون همی بباید مرد ٭ خنک فی البحر خنک بضمتین یجیء علی معنیین
احدهما بمعنی البارد یقال آب خنکست و هوای خنک والثانی بمعنی
طوبی و هو المراد ههنا آنکس که گوی بالکاف الفارسیة نیکی برد برگ عیشی
فی مختار الصحاح العیش بالفتح الحیوة بگور خویش فرست ٭ کس نیارد
ز پس ز پیش فرست ٭ عمر برفست و آفتاب تموز یعنی آفتاب که هست
آفتاب ایام تموز است و تموز اسم للشهر الاوسط من الشهور الثلثة الصیفیة
ولم یوجد الواو العاطفة قبل آفتاب فی اکثر النسخ المعتمدة فالمعنی عمر برفست
در آفتاب تموز یعنی ان العمر سریع الزوال کالثلج الذائب فی حر الشمس اوان
الصیف اندکی ماند آن عمر خواجه غره هنوز فی مختار الصحاح غره بالکسر
غرارة بالفتح والاسم الغره بالکسر والغرة ایضا الغفلة انتهی فالظاهر انه غره
ههنا بالکسر لکن المشهور فتحها وقد یقال ان فتح الغین من تحریفات العجم
کفتح المیم فی میدان ای تهی دست رفته در بازار ٭ ترسمت پر بضم الباء
الفارسیة نیاوری دستار ٭ هر که مزروع خود خورد بخوید فی البحر خوید
بکسر تین الزرع الرطب الذی یحصد قبل الادراک لاکل الدواب و هو فی
الاصل علی وزن بید یکتب بالواو بدون التلفظ به ثم استعمله العوام
بتلفظ الواو فکان عندهم من قبیل الغلط المشهور انتهی وقت خرمنش

خوشه باید چید ٭ بمعنی چیدن و کثیرا ما یستعمل فی هذه اللغة لفظ الماضی
بمعنی المصدر کما مر و ستری نظایره فی هذا الکتاب ای لا بد من ان ینتقط
ذلک الشخص العنقود وقت الحصاد وقد وقع فی بعض النسخ هکذا پند سعدی
بگوش جان بشنو ٭ ره چنینست مرد باش و برو وبعد از تامل این
معنی مصلحت در آن دیدم که در نشیمن بفتح النون الاولی و کسرها موضع القعود
والقرار عزلت نشینم و دامن صحبت فراهم چینم ای اجمع ذیل الصحبة
و هو کنایة عن ترک الصحبة و دفتر از گفتهای پریشان بشویم و دیگر پریشان
نگویم بیت زبان بریده بکنجی بضم الکاف الفارسی الزاویة نشسته صم بکم
بمعنی شخص همچنین به است از کسی که نباشد زبانش اندر حکم ای اندر
حکم آنکس یعنی لا یکون حاکما علی لسانه تا یکی از دوستان یعنی همچنان کردم تا یکی
از دوستان که در کجاوه بفتح الکاف العربی معرب کجاوه و هو الهودج محنت
و شدة انیس من بودی و در حجره مودت و محبت جلیس من بودی برسم قدیم
اندر یعنی الباب در آمد آن دوست و در ههنا یعنی چندانکه نشاط و
ملاعبت کرد و بساط مداعبت گسترد المداعبة المزاح روی انه قال
علیه السلام المؤمن دعب لعب جوابش نگفتم و سر از زانوی تعبد برنگرفتم
رنجیده نگه کرد آن یار و گفت بیت کنونت کنون بضم الکاف العربی مقصور
من اکنون بفتح الهمزة بمعنی الآن والتاء للخطاب که امکان گفتار هست بگو
ای برادر بلطف و خوشی که فردا چو پیک اجل در رسد
بحکم ضرورت یعنی بالضرورة زبان در کشی از تکلم یکی از متعلقان منش
النون ضمیر مفعول لکن دانید راجع الی ذلک الشخص الصدیق الانیس
برحسب واقعه مطلع گردانید یعنی انه واحدا من خدمتی قد اطلعه علی

تا اختیار من العزلة والصمت وقال مخاطبا للصدیق که فلان یعنی شیخ
عزم کرده است و نیت جزم ای النیة القطعیة که بقیت عمر معتکف
نشیند و خاموشی گزیند تو نیز اگر توانی سر خویش گیر و راه مجانبت
بتقدیم النون علی الباء ای البعد والعزلة عن الخلق پیش گیر گفتا
بالف الاشباع یعنی اذا سمعه ذلک الصدیق قال بعزت و صحبت قدیم
دم بر نیارم ای لا اتنفس انا و قدم بر ندارم ای لا اذهب انا مگر
آنگه که سخن گفته شود سعدی بر عادت قدیم و طریق مألوف ای
یکلمنی علی الطریقة المألوفة که آزردن بضم الزاء المعجمة بعد الالف
الممدودة بمعنی الایذاء دوستان مفعول آزردن جهلست و کفارت
یمین سهل یعنی وان کان قد حلف فکفارته امر هین قیل ان اصل الحق
اذا عقد قلبه علی شیء حق فنقضه عندهم کنقض الیمین و لهذا قال و کفارت
یمین سهل فی الحاجة الی تقدیر الشرط و خلاف راه صوابست و عکس رای
اولی الالباب جمع لب بالضم العقل ای عکس رای ذوی العقول ٭
که ذو الفقار علی ای سیفه در نیام ای الغمد و زبان سعدی در کام
بالکاف الفارسیة الحنک قوله ذو الفقار الی مبتدأ و قوله خلاف رای
الی خبره مقدما قطعه زبان در دهان ای خردمند چیست
کلید در بمعنی الباب گنج صاحب هنر چو در یعنی چونکه باب بسته
باشد چه داند کسی که جوهر فروشست آن صاحب هنر یا پیلور
بفتحی اللام والواو الصیدلانی و یقال له بالترکی جرچی دیگر اگرچه
پیش خردمند خامشی بحذف الواو للوزن ادبست بوقت مصلحت
آن به که در سخن کوشی من کوشیدن بالکاف العربی دو چیز طیره بکسر

الطاء المهملة الغضب عغلست احدهما دم فرو بستن اي ترك التكلم
بوقت گفتن والآخر گفتن بوقت خاموشي في الجملة زبان از مكالمة او در
كشيدن قوت نداشتم وروي از محاورة او گردانيدن مروت اصله
مروءة فعولة من لفظ المرء كالانسانية من لفظ الانسان وفي المغرب
المروءة كمال الرجولية نداشتم كه يار موافق بود ومحب صادق بيت
چو جنگ آوري باكسي بر ستيز يعني باكسي لجوجي كن كه از وي گزيرت بود
يعني لكل بدٌ منه بان يكون ممن لا يمكن مصاحبته يقال فلان ياد ناگزير مست اي
لا يستغني مغارقته بل اضطر في مخالطته ومصاحبته في بحر الغرايب گزير
بضم الكاف الفارسية قبل الزاء المعجمة يعني چاره وناگزير بكسر الكاف الفارسية
قبل الراء المهملة من گريختن يعني او يكون لك فراغ منه بان يكون هو ممن
تكره وتستنكف من مصاحبته بحكم ضرورت سخن گفتيم وتفرج كنان
بيرون رفتيم در فصل ربيع كه صولت برد آرميده بود يعني كان سورة
البرد وشدته ساكنة فيه واوان بوزن الزمان يعني الحين والجمع آونة
مثل زمان وازمنة كذا في مختار الصحاح يعني هنگام دولت ورد رسيده
قطعه پيراهن برگ بر درختان چون جامهٔ عيد نيكبختان بكسر الدال
اول ارديبهشت ماه جلالي يعني آن زمان ايام اول ارديبهشت بود
وهو اسم للشهر الاوسط من الشهور الثلثة الربيعة وقوله جلالي قيل
موصوف نسبتي ذكر للتعظيم وفيه ما لا يخفى في البحر ارديبهشت اسم شهر
متعيّن وهو الشهر الاوسط من شهور الثلثة الربيعة في التاريخ الجلالي
واما في تاريخ الفرس القديم فلما لم يعتبر فيه الكبيسة لم يتعين بل دار
مقدما ومؤخرا وان شيت الكلام المشبع في باب التاريخ بحيث

يتبين منه معنى كلام البحر فاستمع ما نتلو عليك وهو ان التاريخ
المعتبر المقبول المكتوب في التقويمات هو التاريخ الرومي الذي
وضع في زمن اسكندر بن فيلقوس الرومي وذلك انهم وضعوا
الشهور الاثني عشر لضبط السنة الشمسية التي هي ثلثماية وخمسة
وستون يوما وربع يوم ويحصل من هذا الكسر يوم واحد في
السنة الرابعة وتسمى تلك السنة سنة الكبيسة وذلك اليوم
الواحد يوم الكبيسة واسماء هذه الشهور في لغتهم اعني التشرينان
تشرين اول • تشرين آخر • كانون اول • كانون آخر • شباط • آذر •
نيسان • ايار • حزيران • تموز • آب • ايلول • وكل اربعة منها
تشرين آخر ونيسان وحزيران وايلول يعد ابدًا ثلثين يومًا
وكل سبعة اخرى منها اعني غير شباط يعد ابدًا احدي وثلثين
يوما واما شباط فهو يعد في ثلثة سنين على التوالي ثمانية وعشرين
يوما ثم في السنة الرابعة اعني سنة الكبيسة يعد تسعة وعشرين
فيكون تلك السنة الرابعة ثلثماية وستة وستين يوما واما تاريخ
الفرس الذي لقبه تاريخ قديم وتاريخ قديمي فهو انهم لما وضعوا
الشهور الاثني عشر اعني فروردين • ارديبهشت • خرداد •
تير • مرداد • شهريور • مهر • ابان • آذر • دي • بهمن • اسفندارمذ •
اعتبروا لكل واحد منها ثلثين يوما واعتبروا في آخر ابان خمسة ايام
مسمات بهزارتود فيكون السنة الشمسية عندهم ثلثماية وخمسة و
ستين يوما فقط ولم يعتبروا ربع اليوم الى ماية وعشرين سنة
فلما تم ذلك زادوا في آخره شهرًا مسمى بيهيزك وجعلوا ذلك

الشهر كله عيدًا فكان تلك السنة التي هي السنة الاخيرة من ماية وعشرين
ثلثة عشر شهرا وانما لم يعتبروا الكبيسة كما في التاريخ الرومي لئلا يتبدل
اعيادهم وعاداتهم فان لكل يوم عندهم اسم مخصوص وفيها ايام مخصوصة
يجعلونها اعيادًا وهي الايام التي اتفق اسمائها باسماء الشهور وقد
اشرنا اليها بالارقام اختصارًا ثم نقل ان هذا تاريخ قديم قديمي من زمن
جمشيد الى الآن حكماء كل دهر اعتبروه على طور واحد حتى ان في قرب
زماننا قد اعتبروا ابتداءه من اول يوم جلس فيه ملك يزدجرد على
سرير السلطنة وهو الثاني والعشرون من شهر ربيع الاول واما بيان
التاريخ الجلالي فهو ان الحكماء والمنجمين قد اجتمعوا في زمن سلطان
جلال الدولة ملك شاه سلجوقي واعتبروا تلك الشهور المذكورة في تاريخ
الفرس مع الكبيسة وعينوا اول فروردين من يوم النيروز فتعين
الشهور الثلثة اعني فروردين • وارديبهشت • وخرداد • للفصل الربيع
وثلثة اخرى اعني تير • ومرداد • وشهريور • للصيف • وثلثة اخرى اعني
مهر • وابان • وآذر • للخريف • وثلثة اخرى اعني دي • وبهمن • واسفندارمذ •
للشتاء • ويسمى هذا التاريخ الجلالي بالتاريخ الملكي ايضا كذا في بعض
شرح والرسالة المسماة بسي فصل وقوله بلبل بسكون اللام مبتداء
وقوله گويندە خبره بر منابر جمع منبر وقضبان بضم القاف وكسرها جمع
قضيب وهو الغصن كذا في مختار الصحاح وقد يفتح هنا لتناسب
غضبان بر گل سرخ نم او فتاده بالواو لغة ايضا كالي جمع لؤلؤ چو
عرق بغنچه بر عذار شاهد غضبان على وزن عطشان يعني محبوب
خشمناك وقد اشتهر في هذه اللغة التعبير عن المحبوب بلفظ شاهد و

وتسميته في هذا الكتاب غير مرة الخ تا شب ببوستان با يكي از دوستان
اتفاق مبيت افتاده بفتح الميم مصدر ميمي بمعنى البيتوتة وفي بعض النسخ
صحبت مبيت افتاد موضعي خوش وخرم ودرختان دلكش وصف تركيبي
يعني دل كشنده مثل دل بر بمعني دل برنده درهم يعني ملتف ومجتمع
گفتي كه يعني گويا كه خرده مينا في الصحاح الفارسية مينا بكسر الميم الفارسي
الذي ركاء في البحر هو شيء لازوردي يستعمله الصباغ بر خاكش ريخته
است وعقد ثريا العقد بالكسر عنقود النخل وثريا بالفارسية پروين
از تاكش بفتح الراء يعني از بالاي آن درختان آويخته شعر روضة
اي هي روضة وهي ارض ذات ازهار وانهار ماء نهرها سلسال وهو
بالفتح الماء الذي يسهل سوغه في الحلق وقيل السلسال والسلسبيل
نهران في الجنة دوحة بالفتح والسكون الشجرة العظيمة من اي شجر كان
سجع طيرها والسجع هدير الحمام ونحوه موزون آن روضه پر بضم الفارسية
يعني مملو از لالهاي رنگارنگ اي الملونة بالوان متعددة وبن بكسر الواو
اصله واين اشارة الى دوحة پر از ميوهاي گوناگون اي مملوة من الثمرات
المتنوعة باد در سايه درختانش گسترانيده فرش بوقلمون هذا
لفظ مشترك بين الفارسية والعربية قال الاستاد هو ضرب من ثياب
الروم يتلون للعيون الوانا هذا وقيل انه في ديار خطا حيوانا كان يتلون
في كل خطوة بلون خاصة يقال له بالتركي عجب كلرا اي فرش مثل بوقلمون
با مداد ان كه خاطر باز آمدن بر راي نشستن غالب آمد ديدمش الشين
راجع الى قوله يكي از دوستان دامني گل وريحان وسنبل وضيمران بالفتح
والسكون وضم الميم شاه سپرم يعني ريحان نيكو وفي مقدمة الادب بستان

وفي الصحاح ضرب من الرياحين فراهم آورده وعزيمت شهر كرده كفتم كل بوستان راچنانكه داني بقايي نباشد يعني كما تعلم انه لايبقى بل هو سريع الزوال وعهد كلستان را وفايي نه وحكما كفته اندكه هرچه نپايد دلبستگي را نشايد كفتا طريق چيست كفتم براي نزهت بمعني شادي ناظران وفسحت كالوسعة لفظا ومعنى حاضران كتاب كلستان توانم بعني اقتدر وقوله تصنيف كردن مفعوله كه باد خزان را برورق او دست تطاول بمعني درازدستي نباشد وكردش زمان بفتح الكاف الفارسي وكسر الدال المهملة بمعني الدوران عيش ربيعش را بطيش بالفتح والسكون سبكساري يا بمعني نحو ان فصل خريف مبدل نكند قوله كردش مبتداء ومبدل نكند خبره **مثنوي** بچه كار آيدت زكل طبقي بياء الوحدة از كلستان من ببر بفتح الباء الثاني امر من بردن ورقي كل همين پنج روز وشش باشد وين كلستان هميشه خوش بقراء بفتح الخاء مناسبا لقوله شش باشد حالي كه بمعني در آن زمان كه من اين سخن بكفتم دامن كل بريخت ودر دامنم آويخت كه الكريم اذا عهد وفا واذا خالف جفا ومن هذا قيل وعد الكريم دين فصلي دو در آن روز اتفاق در بياض افتاد يعني خرج من المسودة الى البياض در حسن معاشرت وآداب محاورت قيل اراد به الباب السابع والثامن قوله در لباسي متكلمان را بكار آيد اي بليق بهم ومترسلان را بلاغت افزايد في الجملة اي محصول الكلام وملخصه هنوز از كل بوستان بقيتي موجود بود كه كتاب كلستان تمام شد بعون خداي تعالى وتمام آنكه بعني در آن زمان تمام شود بحقيقت كه پسنديده آيد در باركاه شاه جهان پناه ثم ابتداء بتعداد اوصافه فقال سايه كردكار وپرتو لطف پروردكار

ذخر زمان اي ذخيرة وكهف امان المؤيد من السماء المنصور على الاعداء عضد الدولة القاهرة اي قوتها سراج الملة الباهرة بمعني تابنده جمال الانام اي المخلوقات مفخر الاسلام سعد بن اتابك الاعظم شاهنشاه اي ملك الملوك المعظم مالك رقاب جمع رقبة الامم جمع امة مولى ملوك العرب والعجم اي ناصرهم سلطان البر والبحر وارث ملك سليمان مظفر الدين ابوبكر بن سعد بن زنكي ادام الله تعالى اقبالهما الاقبال توجه الخير والسعادة وجعل الى كل خير مآلهما اي مرجعهما قوله وبكرشمه عطف على قوله پسنديده آيد وهي بكسر الكاف الفارسية والراء في المشهور وعند اهل خراسان بفتحي الكاف العربي والراء معناه نظر كردن بكوشه چشم لطف خداوندي مطالعه فرمايد **قطعه** كر التفات خداوندش الشين راجع الى سعد بن اتابك بيارايد مضارع من آراستن بالمعني التزيين اي يزين هذا الكتاب نكارخانه بسكون الراء يعني دار النقش چيني ونقش ارژنكيست ارژنك بفتح الهمزة وسكون الراء وفتح الزاء الفارسي قيل اسم لنقاش كامل كان من وزراء بعض ملوك العجم وقيل هو استاذ الشيخ المعروف بماني في ديار الصين وقيل هو اسم لملك وماني وزيره ولكن لايلايمه بعض التواريخ وقال في بحر الغرايب ارژنك لغة رومية بمعني ارتنك وهو اسم كتاب النقاش ماني وجمع فيه ما استخرج من النقوش الغريبة والتصويرات العجيبة اميدهست كه روي ملال در نكشد بفتح الكاف ودر زايد ازين سخن كه كلستان نه جاي دلتنكيست على الخصوص ديباچه همايونش في مختار الصحاح الديباجتان الخدان فكان ما ذكر في اوايل الكتب وجهها وخدها فلذلك سمي بالديباجة بمعني

از آن پيش بس كن يعني قبل از آن ساكت شو كه كويند بس بنطق آدمي بهترست از دواب جمع دابة دواب از تو به كر نكويي صواب **نيم** فكيف در نظر اعيان خداوندي كه مجمع اهل دولت ومركز علماء متبحر اكر در سيافت من السوق سخن اي في سوق الكلام دليري كنم شوخي بمعني كستاخي كرده باشم وبضاعت مزجاة البضاعة المتاع المدفوع يدفعه كل تاجر رغبة عنها واحتقارا لها وفي مختار الصحاح يقال بضاعة مزجاة اي قليلة بحضرت عزيز آورده كه شبه بفتحتين وسكون الهاء خرزة سوداء مشهورة مبذولة در بازار جوهريان جوي بياء الوحدة اي الشعيرة الواحدة نيارزد وچراغ پيش آفتاب اي في حضور الشمس پرتوي يعني شعاعي ندارد ومنارة بفتح الميم التي يؤذن عليها في مختار الصحاح هي مفعلة من الاستنارة بفتح الميم والجمع المناور بالواو لانه من النور بلند در دامن كوه الوند بفتح الهمزة والواو اسم جبل پست نمايد مضارع مجهول من نمودن اي يري اخفض **مثنوي** هر كه كردن بدعوي افرازد مضارع افراختن خويشتن را بكردن اندازد يعني بزركردن كما في قوله بكشت باب وقد وقع في بعض النسخ بدل هذا المصراع هكذا دشمن از هر طرف بدو تازد وهو مضارع من تاختن سعدي افتاده است آزاده بمعني فارغ كس نيايد بجنك افتاده اول انديشه مي بايد وآنكهي يعني بعد از ان وقت كفتار مي بايد از ان جهة كه پاي بست آمده است بوصل الهمزة پس ديوار يعني اول اساس بنا محكم است بعد از ان بر وي بنا هذا وههنا اقوال اخر لابد من ابرادها عن لطفه منها ما قال بعضهم قوله پس ديوار بالباء الفارسية وسكون السين مبتداء

موخر وپاي بست آمده است بالباء العربي من بستن وسكون باء پاي خبره وهو مثل في كل لايحسن صنعته واصله ان اساتذة خطا في صين كانوا يامرون لمن لايحسن الصنعة من تلامذتهم بان يصنعوا فيما وراء الحايط او السترة ولايبرزونهم على الناس يعني ينبغي الفكر اولا ثم التكلم لان من لايحسن التكلم ويتكلم بلا فكر وروية فقد جاء عندهم مربوط القدم بالقيد قال ومنه الغلط المشهور في التركي قولهم پستواري ومنها ما قال بعض آخر پاي پست بالبائين الفارسيين وكسر باء پاي بمعني پست پاي آمده است پس ديوار يعني شخصي پس ديواري قد جاء عندهم مبذولا تحت القدم ومطروحا في التراب ومنها ما قال بعض آخر پاي بست بالبائين الفارسيين وسكون ياء پاي الخشب الذي يضعه البناء تحت قدميه عند اندياد ارتفاع البناء من قامة الرجل ويقال له بالتركي قره چو وانت خبير بان كلها اوهام باطلة وتخيلات فاسدة وسيرد عليك في اول الباب السادس ما يرشدك على ان مراده ما قلناه اولا انشاء الله تعالى نخل بندي دانم النخل ضرب من الحلي يتخذ من النور كذا في مختار الصحاح وليكن نه در بستان شاهدي فروشم وليكن نه در كنعان اسم مكان فيه يوسف النبي عليه السلام لقمان را كفتند حكمت از كه آموختي كفت از نابينايان تا جاي نه بينند بمعني تا دركي نمي كنند بعصا پاي ننهند قدم بفتحتين الرجل بكر الراء الخروج قبل الولوج مثل الدخول لفظا ومعنى ومن ما قيل في هذا الباب قول الشاعر قدر لرجلك قبل الخطو موضعها فمن علا زلقا من غرة زلجا الزلق بالتحريك المزلقة والغرة بالكسر الغرور

بالبآء المصدري يعني محبوبي

خصوصا دیباجه مرسومه بنام سعد ابن ابی بکر ابن سعد بن زنگی است
فحذف لفظ ابن قبل ابی بکر و بعده وهذا الحذف شایع عندهم فابو بکر
ابن سعد وهو سلطان زمان المص رحمه الله قد جعل ابنه موسوما باسم
ابیه اعنی سعد ونسب المص رحمه الله نفسه الی ابنه ولهذا یقال له الشیخ سعدی
واما ابو بکر ابن ابی نصر فهو وزیر ذلک السلطان فالشیخ ذکر اولا محامد
السلطان حیث قال ذکر جمیل سعدی الخ ثم ذکر محامد ابنه مع محامده ثانیا
حیث قال وتمام آنکه شوهر الخ ثم انتقل الی محامد الوزیر فقال دیگر عروس
فکر من الخ **ذکر امیر سعید فخر الدین ابی بکر بن ابی نصر رحمه الله** دیگر
عروس فکر من از بی جمالی سر بر نیارد و دیده یاس از پشت
پای خجالت بر ندارد و در زمره ای گروه صاحب جمالان متجلی بالجیم نشود
مگر آنگه که متحلی بالحاء المهملة وبکسر اللام فیهما گردد یعنی متزین شود بزیور
قبول امیر کبیر عادل مؤید من عند الله مظفر ای منصور بنصرة الله ظهیر
سریر سلطنت مشیر تدبیر مملکت کهف الفقراء ملاذ ای ملجاء الغرباء مربی
الفضلاء محب الاتقیاء جمع تقی کصفی واصفیاء افتخار آل فارس یمین الملک
ای برکة المملکة او قسم اهل المملکة ملک الخواص فخر الدولة والدین غیاث
الاسلام والمسلمین عمدة الملوک والسلاطین ای زبدتهم وعمدتهم ابو بکر بن
ابی نصر وقد کان هذا وزیر ابی بکر ابن سعد وکان رجلا صالحا خیرا ذکره
القاضی فی نظام التواریخ اطال عمره واجل الاجلال التعظیم ای عظم قدره
وشرح صدره وضاعف اجره که ممدوح اکابر آفاقست ومجموع مکارم
اخلاق **فرد** که در سایه عنایت اوست گنهش طاعتست ودشمن دوست
بر هر یکی از سایر بندگان وحواشی خدمتی معین است که در اداء آن تهاون

وتکاسل روا دارند هر آینه یعنی البته در معرض وقد صحح بعض الافاضل
بفتح المیم وکسر الراء والمشهور عکسه خطاب آیند و در محل عتاب حکم
طایفه درویشان که شکر نعمت بزرگان واجبست و ذکر بکسر الذال جمیل
ودعای خیر واداء جنس خدمتی در غیبت اولیترست که در حضور
این بتصنع وریا نزدیکست وآن یعنی اداء خدمت ودعا در غیبت از
تکلف دور **قطعه** پشت دوتای فلک راست شد از خرمی
تا چو توای مثل تو فرزند زاد مادر ایام را حکمت محض است اگر
لطف جهان آفرین خاص کند بنده مصلحت عام را دولت جاوید
یافت هر که نکونام زیست کز عقبش ذکر خیر زنده کند نام را
فضل ترا گر کنند ور نکنند اهل فضل یعنی مساویست که حاجت مشاطه
نیست والمشاطة بالفارسیة زن پیرایه گر روی دلارام را یعنی آنکه
حسنه بالذات لا یحتاج الی التزیین **عذر تقصیر خدمت وموجب**
اختیار عزلت تقصیر وتقاعدی که در مواظبت خدمت بارگاه
خداوندی می رود بنا بر آنست که طایفه حکماء هند در فضایل بزرجمهر
سخن می گفتند آخر جز آن عیب ندانستند که در سخن گفتن بطی است
یعنی درنگ بسیاری کند مستمع ای مستمع منتظر یعنی انتظار کشیدن باید بود
یعنی بودن تا وی تقریر سخن کند بزرجمهر بشنید وگفت در جواب
ایشان اندیشه کردن که چه گویم به یعنی بهتر است از پشیمانی خوردن
که چرا گفتم **مثنوی** سخندان پرورده پیر کهن بیندیشد آنگه
بگوید سخن مزن بی تأمل بگفتار بفتح الباء دم ای لا تتکلم نکو گوی
امر من گفتن اگر دیر گوئی چه غم بیندیشد و آنگه بر آورد نفس

وزلجا بفتح اللام والف الاشباع یعنی ذل مصراع مرد یست بسکون
الباء یعنی رجولیتکل قال الاستاذ وقد یفتح الباء لکنه غلط اصله
مودی است بیاز ما احترام آزمودن و آنکه زن کن یعنی تزوج بیت
کرچه شاطر بود خروس بجنگ چه زند یعنی چه بجه زند پیش باز رویین
جنگل رویی بترقیق الراء المضمومة هو المرکب من النحاس والاسرب
وغیر ذلک من المعدنیات وهو الذی یقال له فی العربی صفر وبالترکی توج
شبه رجله بالصفر فی اللون وشدة الاحکام وفی بعض النسخ وعلیه
نسخة الاستاذ رویین جنگل بالجیم العربی ورویین بالراء المعجمة والباء
الفارسی فی اصل اللغة مرادف گردنز وفی المشهور اسم شخص معروف
بالضرب والحرب یذکر فی قصة حمزة رحمه الله با بن کیکاوس والمقام
یحتمل کلا المعنیین هذا وقیل هو رویین ورویب بالراء المهملة والباء
العربی بمعنی عرب ولا یخفی بعده گربه بضم الکاف الفارسیه شیرست
در گرفتن موش لیکن موشست در مصاف بضم المیم یعنی جنگ وحرب
بلکن اما باعتماد سعت بفتحتین الوسعة اخلاق بزرکان که چشم
از عوایب جمع عیب کعایب زیردستان بپوشند ودر افشای جرایم
کهتران جمع کهتر یعنی الصغیر الحقیر نکوشند کلمه چند بر سبیل اختصار
از نوادر وآثار جمع اثر بفتحتین یعنی الخبر وحکایات واشعار
جمع شعر وسیر جمع سیرة وهی الطریقة کذا فی مختار الصحاح ملوک دین
کتاب درج بالفتح والسکون الطی کذا فی مختار الصحاح کردیم وبرخی
یعنی بعض از عمر گرانمایه ای من العمر العزیز الثمین برو خرج موجب
تصنیف کتاب گلستان این بود وبالله التوفیق نظم بماند سالها

این نظم وترتیب ز ما هر ذره خاک یعنی ذره خاک بکسر الهمزة الا انها
حذفت للوزن یعنی در زمانی که ز ما هر ذره خاک افتاده باشد جایی
غرض نقشیست کز ما باز ماند ای یبقی بعد ما که هستی را نمی بینم بقایی قوله
مکر صاحبدلی روزی برحمت کند در کار درویشان دعایی تعلیل فی
المعنی لکون بقاء النقش غرضه امعان نظر ای تدقیقه یقال امعن الفرس
ای تباعد فی عدوه در ترتیب کتاب وتهذیب ابواب التهذیب التطهیر
وایجاز سخن مصلحت در آن دید فاعل دید ضمیر الامعان تا برین یعنی
این وکثیرا ما یستعمل مد علی انه من الصلات الزایدة هذا وقال فی
بحر الغرایب ان مد یجیء علی معنیین احدهما من التعداد والثانی بمعنی
اللام الجارة للتعلیل ولعل المراد هیهنا هو الاول روضه رعنا وحدیقه
هی الروضة ذات الشجرة وقیل کل بستان علیه حایط کذا فی مختار الصحاح
وحد غلباء را کمراء بفتح الغین المعجمة والباء الموحدة من تحت ای ملتفة
کذا فی مختار الصحاح وفی بعض النسخ صحح علیا تانیث اعلی وفی بعضها
غنیا تانیث اغنی وکلاهما غلط کما لا یخفی چون بهشت بکسر الباء والهاء
بمعنی مثل الجنة بهشت بفتحتهما یعنی بر هشت باب اتفاق افتاد یعنی امعان
نظر مصلحت در آن دید که این روضه چون بهشت بر هشت باب باشد
از این سبب مختصر آمد تا بملالت نینجامد من انجامیدن یعنی آخر شدن

باب اول در سیرت پادشاهان باب دوم
در اخلاق درویشان باب سوم در فضیلت قناعت
باب چهارم در فواید خاموشی باب پنجم
در عشق وجوانی باب ششم در ضعف پیری

باب هفتم در تاثیر تربیت باب هشتم
در آداب صحبت تاریخ در آن مدت که ما را وقت خوش بود
ز هجرت یعنی الهجرة النبویة ششصد وپنجاه وشش بود مراد ما
نصیحت بود گفتیم حوالت بر خدا کردیم ورفتیم باب اول
در سیرت پادشاهان وهی عبارة عن الطریقة حمیدة کانت او ذمیمة
حکایت پادشاهی را شنیدم بکشتن اسیری اشارت کرد بیچاره در آن
حالت نومیدی بزبانی که داشت یعنی بلسان کان فیه ملک را دشنام
دادن گرفتن وسقط بفتحتین الهذیان والفحش وهو فی الاصل المتاع
الردی گفتن که گفته اند هر که دست از جان بشوید هر چه
در دل دارد بگوید شعر اذا یئس الانسان
طال لسانه فی القانون الیائس نومید شدن وهو من باب علم وفیه لغة
اخری اعنی یئس ییئس بالکسر فیهما وهو شاذ وطول اللسان عبارة عن
کثرة السب والشتم کسنور مغلوب وهو مضاف الی مغلوب اضافة
الموصوف الی الصفة والسنور کالبلور الهرة یصول ای یحمل حملة
علی الکلب یقال صال علیه یصول صولا وصولة ای استطال علیه ووثب
ویقال رب قول اشد من صول بیت وقت ضرورت چو نماند
گریز بکسر الکاف الفارسی اسم مصدر من گریختن هیهنا وقد یجیء صیغة
امر منه ووصفا ترکیبیا علی ما ذکر فی بحر الغرایب دست بگیرد سر
شمشیر تیز فاعل گیرد ضمیر المضطر ومفعوله دست یعنی دستش بگیرد
سر شمشیر تیز را ملک پرسید که چه میگوید یکی از وزرای نیک محضر
گفت ای خداوند میگوید که والکاظمین الغیظ والعافین عن الناس

ای الممسکین علی الغضب والذین یعفون عن امضائه مع القدرة علی
امضائه وانفاذه من کظمت القربة اذا ملأتها وشددت فاها کذا قال
بعض الکمل وفی مختار الصحاح کظم غیظه ای اجترع غضبه وهذا تلمیح الی
قوله تع وسارعوا الی مغفرة من ربکم وجنة عرضها السموات والارض اعدت
للمتقین الذین ینفقون فی السراء والضراء والکاظمین الغیظ والعافین
والله یحب المحسنین قوله اعدت ای هیئت لهم وفی السراء والضراء ای
فی حالتی الرخاء والشدة وقوله والکاظمین الغیظ عطف علی المتقین روی
عن النبی علیه السلام انه قال من کظم غیظا وهو یقدر علی انفاذه ملاء الله تعالی
قلبه امنا وایمانا وقال ان هؤلاء فی امتی قلیل الا من عصمهم الله تعالی وقد
کانوا کثیرا فی الامم التی مضت ملک را بر وی رحم آمد واز سر خون او یعنی از
جهة خون او در گذشت واستعمال سر بهذا المعنی شایع ذایع لا یخفی لمن
تتبع موارد استعماله قال الاستاذ ان سر وکذا در فی درگذشت کلاهما من
قبیل الصلات الزواید ولا یبعد ان یقال التقدیر از خون سر او وزیر
دیگر که ضد او بود گفت که ابنای جنس ما را نشاید در حضرت پادشاهان
جز براستی سخن گفتن این مرد ملک را دشنام داد یعنی شتم وسب و
ناسزا گفت ملک از این سخن روی درهم کشید یعنی انقبض وگفت مرا
آن دروغ پسندیده تر آمد از این راست که تو گفتی که آن را رویی در
مصلحتی بود واین را بنا بر خبثی یعنی بنای این راست بر خباثتی بود
وحکما گفته اند که دروغ مصلحت آمیز وصف ترکیبی من آمیختن به از
راست فتنه انگیز هذا وصف ترکیبی ایضا من انگیختن ومنه ما قال
اللطیف دروغی که حالی دلت خوش کند به از راستی کش مشوش کند

فرد هر که شاه آن مفعول کند مقدما قدم للحصر که او کوید حیف باشد
یعنی جور وظلم باشد که جز نکو کوید حکمت برطاق في بحر الغرايب هو
الذي يقال له بالتركي مصندرن بهذا وفي الصحاح الفارسي الاسطوانه
وايوان بكسر الهمزة موضع عيني لجلوس السلاطين والغرفة العالية
كذا في الصحاح الفارسي وفي بحر الغرايب هو الذي يبني في افنية البيوت
ويقال له سايبان وفي مختار الصحاح الايوان بكسر الهمزة الصفة العظيمة
ومنه ايوان كسرى وجمعه اواوين مثل ديوان ودواوين لان اصله
اوان فابدلت من احد الواوين ياء فريدون اسم ملك مشهور من الملوك
نوشته بود مثنوي جهان اي برادر نماند بفتح النون مضارع منفي من
ماندن بكسر ه دل اندر جهان آفرین وصف ترکیبی یعنی خالق عالم بند بس
مکن تکیه بر ملک دنیا و پشت عطف علی قوله تکیه یعنی لا تتکی ولا تستند الیه
ظهرک که بسیار کس چون تو پرورد وکشت چو آهنک ای قصد رفتن
کند جان پاک چه بر تخت مردن چه بر روی خاک حکایت یکی از ملوک
خراسان محمود سبکتکین یعنی محمود بن سبکتکین وحذف الابن کثیر عندهم
کما مر في قوله بنام سعدي ابي بكر سعد بن زنكيست ويجيء ايضا نظايره
والكاف عربي والثاني فارسية والتاء بينهما مفتوحة في المشهور وقد
يروى بضمها در خواب دید بعد از وفات او بصد سال که یعنی
همچنان دید که جمله وجود او ریخته بود وخاک شده مکر چشمهای
او که همچنان در چشم خانه مي کردید ونظر مي کرد ساير حکما یعنی
جمیع حکما از تاویل آن عاجز ماندند مکر درویشی که خدمت بجای
آورد وکفت در تعبیرش هنوز نکرانست که ملکش بضم المیم اسم

الاولى م

وأما المِلك بكسرها وكذا المُلك بالفتح ومنه قرا مليكنا فهو مصدر
بمعنى خداوند شدن على ما هو المتعارف المشهور با دکر انست
قطعه بس نامور بسكون الميم اي رب شخص شهير وبس بالباء
العربي تجيء بمعنى فقط كما يجيء في قوله كه حلوا چو یکبار خوردند بس
وبمعنى بسا مخففا منه وههنا كذلك وقد عرفت تحقيقه كذا في بحر الغرايب
بزير زمين یعنی در زیر زمین دفن کرده اند کز هستیش بر روي
زمین بر ونعلى لفظ بر لمقارنته بالباء الصلة اخر عن مدخوله كما
اشرنا اليه في صدر الكتاب والمعنى بر روي زمين وقال بعض الكمل
بر ههنا مقحم وقيل بمعنى قطعا كما في قوله بر نیاید نشان نماند بسكون
النون الثانية وآن جسم لاشه بمعنى لاش وهو الجيفة التي يقال لها بالتركية
لش تحريفا منه كذا في بحر الغرايب را كه سپردند زیر خاک خاکش چنان
بخورد ماضي من خوردن فاعله ضمير خاک ومفعوله الشين الراجع الى
قوله جسم لاشه كذ واستخوان نماند زنده است بوصل الهمزة نام فرخ
يعني نام مبارک قال في بحر الغرايب فرخ يجيء على معنيين بمعنى المبارك
وبمعنى القوي و قد يقال المراد به ملك يقال له فرخ شاه ولا يخفى بعده
نوشیروان بکسر والفصيح فيه انوشروان وهو المسموع من بعض
الافاضل کوچه بسی یعنی بسیار کذشت که نوشروان نماند في بعض
النسخ المصححة نوشيروان وفي بعض اخرى نوشیروان خیري کن ای
فلان وغنیمت شمار عمر زان پیشتر بالباء الفارسية یعنی خیر کن قبل
از آن که بانک بر آید فلان نماند حکایت ملک زاده را شنیدم که
کوتاه بود وحقیر ودیکر برادران بلند وخوب روي بار اي مرة

پدر بکراهیت بتخفیف الیاء والخفاف در وي نظر کردی پسر
بفراست و ریافت ای فهم وتفطن وکفت ای پدر کوتاه خردمند
یعنی قصیر عاقل به کز نادان بلند نه هرچه بقامت مهتر بقیمت بهتر که
الشاة نظيفة و الفيل جيفة النظيف الطاهر والجيفة النجس وهي
في الاصل جثة الميت شعر اقل جبال الارض اي اصغر
جبال في الارض طور وهو بالسريانية الجبل والمراد به طور سينين
وهو جبل بمدين سمع موسى كلام الله تعالى فيه وانه اي والحال ان الطور
لاعظم عند الله قدرا تمييز ومنزلا اي شرفا ورتبة حيث اقسم به في
كتابه الكريم واسمع فيه كلامه الكليم قطعه آن شنیدي که لاغر دانا کفت
روزي بابله بمعنى احمق فربه اسب تازي یعنی عربي اکر ضعیف بود
همچنان ای مع کونه ضعيفا از طویله خر به پدر بخندید وارکان دولت
بپسندیدند وبرادران او بر نجیدند دیکر تا مرد سخن نکفته باشد
عیب وهنرش نهفته بضمتين بمعنى مستور باشد هر پیشه بالباء
العربي المكسور بكسرة مجهولة بمعنى درختستان او قد يستعمل بمعنى
مبيت الحيوانات وقد يستعمل ايضا في ماوى الاسد خاصة وقد
يروى بيسه بالباء الفارسية والسين المهملة بمعنى الابلق وفرس ابلق
بعني مبر نهالیت وفي نهايته بساط مخيط من جلد حيوان مفترس
يقال له بالتركي قپلان کمان بضم الکاف الفارسية مبر یعنی لا تظن که
خالیست شاید پلنکی خفته باشد وران پیش شنیدم که دران مدت
ملک را دشمن صعب روي نمود ماضي من نمودن بمعنى نمایدن ای
بالفتح اي اولى ذكذا قيل ويمكن ان يقال ان نمود ماضي مجهول من

بسكون الدال ح

نمودن وصعب روی بمعنی شدید الخصومة وصف ترکیبي مجموعها
صفة لدشمن والمعنى دشمني که صعب روي یعنی شدید الخصومة است
نمود یعنی مرئي وظاهر شد وفي هذا المعنى استعمل لفظ نمود في قول
خواجه حافظ که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها چون دو
لشکر روي بهم آوردند اول کسي که اسب در میدان بکسر الميم راند
او بود قطعه آن نه من باشم که روز جنک بیني پشت من آن منم کاندر
میان اصله که اندر خاک وخون بیني سري یعنی راسي کانکه جنک آرد
بخون خویش بازي میکند روز میدان طرف لقوله جنک آرد ولقوله
بازي میکند على التنازع وآنکه بکریزد بخون لشکري بازي میکند
هذا بناء على ما قيل من ان شخصا اذا هرب اولا معرضا عن الحرب
يكون سببا لانهزام ذلك العسكر این کلمات را بکفت وبر سپاه دشمن حمله
زد وتني چند از مردان کار بینداخت چون پیش پدر آمد زمین
خدمت ببوسید وکفت قطعه ای که شخص منت حقیر نمود یعنی ای
پدر من که الحذف المنادى بقرينة المقام وهذا الحذف كثير في كلامهم جدا
واشار به الى ما سبق في اول الحكاية من ان والده نظر اليه بنظر الحقارة و
تفطن بذلك هذا الولد الصغير بالفراسة تا درشتي اعضا هنر نه پنداري
الظاهر انه نهي حاضر من پنداشتن بكسر الباء الفارسي بمعنى الظن اسب لاغر
میان یعنی در میان میدان بکار آید روز میدان نه کاو پرواري اي
البقر السمين المربي آورده اند که سپاه دشمن بسیار بود واینان
اندک طایفه آهنک یعنی قصد کریز کردند پسر کوتاه وحقیر نعره بزد و
کفت ای مردان بکوشید تا جامه زنان نپوشید سواران را بکفتن او

انما قال كذا اذ قد حكى فيه الضم وايضا
عن الاخفش وايضا مر في غي
المصادر الملك بفتح الميم باد
شدن لكنها ليست بمشهورين

تهور هو الوقوع في الشيء بقلة المبالاة كذا في مختار الصحاح يعني تهور
سواران زيادت گشت بيكبار اي مرة واحدة مجموع عسكر حمله كردند
شنيدم كه هم در آن روز بر دشمن ظفر يافتند ملك سر وچشمش ببوسيد
و در كنار گرفت يعني در آغوش كرد بگرفت و هر روز نظر بيش
كرد بيش بالباء العربي المكسور بالكسرة المجهولة بمعنى الزيادة تا ولي
عهد خويش يعني تا صاحب زمان خويش شد برادران حسد بردند و
زهر در طعامش كردند خواهرش يعني اخته از غرفه بالضم العلية
بديد و دريچه برهم زد پسر دريافت و دست از طعام باز كشيد و
گفت محالست كه هنرمندان بميرند و بي هنران جاي ايشان بگيرند بيت
كس نيايد بزير سايهٔ بوم المراد به ههنا طير معروف يسكن في الخرابات
ور هماي از جهان شود معدوم هماي طير معروف ويقال هما بحذف الياء
ايضا وله خاصية مشهورة وهي ان كل من وقع في ظله يكون اما سلطانا
او غنيا في الغاية پدر را ازين حال آگهي دادند برادرانش را بخواند
و گوشمالي بواجب داد پس هر يكي را از اطراف بلاد حصهٔ مرضي معين
كرد تا فتنه بنشست و نزاع برخاست و گفته اند كه ده درويش در
گليمي بخسبند مي خسپيدن بمعنى خوابيدن و دو پادشاه در اقليمي نگنجند
بضم الكاف الفارسي اي لا يسعانه قطعه نيم ناني گر خورد مرد خدا
بذل درويشان كند نيمي دگر ملك اقليمي بگيرد پادشاه همچنان در بند
اقليمي دگر است حكايت طايفهٔ دزدان عرب بر سر كوهي نشسته
بودند و منفذ بفتح الميم موضع النفوذ كاروان بسته و رعيت بلدان
جمع بلد از مكايد ايشان الكيد المكر مرعوب في مختار الصحاح رعبه

يعني دوستي دارند او در روز سختي دشمني زور آورد است بار عيت
صلح كن وز جنگ خصم ايمن نشين زانكه شاهنشاه عادل را رعيت لشكرست
حكايت پادشاهي با غلام عجمي در كشتي نشسته بود غلام ديگر دريا
نديده بود و محنت كشتي نيازموده گريه بكسر الكاف الفارسي بمعنى
البكاء و زاري آغاز كرد و لرزه بر اندامش افتاد چندانكه ملاطفت
كردند آرام نگرفت ملك را عيش ازو منغص يعني مكدر بود و چاره
نمي دانستند حكيمي در آن كشتي بود گفت اگر فرمايي من او را خاموش كنم
گفت غايت لطف باشد حكيم فرمود تا غلام را بدريا انداختند باري
چند غوطه في الصحاح الفارسي هي الانغماس في الماء واما الغين فقد
سمعت من بعضهم بفتحه ومن الآخر بضمه خورد مويش بگرفتند و سوي
يعني جهة كشتي آوردند بهر دو دست در دنبال كشتي اي ذنبه في بعض
النسخ در سكان كشتي في مختار الصحاح السكان جمع ساكن والسكان
ايضا ذنب السفينة انتهى والمقام يحتمل المعنيين كما لا يخفى آويخت آن
غلام خود را آويختن زان يقال آويخت ماض مجهول من آويختن چون
برآمد بگوشهٔ بنشست و قرار يافت ملك را پسند آمد گفت
درين چه حكمت بود گفت اول محنت غرق شدن نچشيده بود
قدر سلامتي نمي دانست وهمچنين قدر عافيت كسي داند كه بمصيبت
گرفتار آيد قطعه اي سير بالكسرة المجهولة بمعنى شبعان نقيض
الجايع ترا نان جوين اي خبز الشعير خوش ننمايد محبوب منست
آنكه بنزد يك تو زشتست حوران جمع حوري والاصل الحوراء بهشتي
را دوزخ يعني جهنم بود اعراف هو موضع بين الجنة والنار از دوزخيان

يعني از اهل جهنم پرس كه اعراف بهشتست بيت فرقست ميان آنكه
يارش در بر اي در برابر است و بر ههنا بمعنى سينه با آنكه دو چشم انتظارش
بر در حكايت هرمز تاج دار را گفتند از وزيران پدر را چه خطا
ديدي كه بند فرمودي گفت خطا معلوم نكردم وليكن ديدم كه مهابت
من در دل ايشان بي كرانست و بر عهد من اعتماد كلي ندارند ترسيدم
كه از بيم گزند خويش اي مي خوف ضرر انفسهم قصد هلاك من كنند پس
قول حكما را كار بستم اي عملت به كه گفته اند قطعه از آن كز تو ترسد بترس
اي حكيم وگر با چو او صد بعني وكر با صد مرد چو او باشد بر آيي بجنگ يعني
غالب مي شوي بضرب و حرب وقيل قوله صد عدد لقوله بر آيي بجنگ يعني
وگر با مردي كه چو او باشد صد بر آيي بجنگ نه بيني كه چون گربه عاجز
شود بر آرد اي يخرج بچنگال چشم پلنگ از آن مار بر پاي راعي زند
يعني از آن جهة مي زند مار بر پاي چوپان كه ترسد سرش را بكوبد بمضارع
كوفتن بالكاف العربي بمعنى القرع بسنگ حكايت يكي از ملوك رنجور بوده
در حالت پيري و اميد از زندگاني قطع كرده سواري از در درآمد و
بشارت آورد كه فلان قلعه را بدولت خداوندي گشاديم و دشمنان
اسير شدند و سپاه و رعيت آن طرف بجملگي مطيع فرمان گشتند نفسي
بلند بتحتاني سرد بر آورد و گفت اين مژده مرا نيست و دشمنان مراست
يعني وارثان مملكت را قطعه درين اميد بسر شد يعني تمام شد دريغ
يعني حيف عمر عزيز كه آنچه در دلم است از درم فراز آيد اي يحصل
اميد بسته بر آمد ولي چه فايده زانكه اميد نيست كه عمر گذشته باز آيد
ديگر كوس رحلت بكوفت بالكاف العربي دست اجل اي دو چشم وداع

بفتح الواو كذا في مختار الصحاح سر بكشيد اي كتف و دست بالاضافة يعني و
بازو همه توديع بكنيد بكر بكنيد بر من بكسر النون كذا اقراء الاستاذ او فتاده
لغة في افتاده كما مر قوله دشمن كام بالكاف العربي بمعنى مراد العدو يعني
الموت فاعل او فتاده في بعض النسخ بر من افتاده مرگ دشمن كام
بالاضافة البيانية آخر اي دوستان گذر بكنيد روزگارم بشد يعني
رفت بنا داني من نكردم حذر شما حذر بكنيد حكايت سالي بر بالين
تربت يحيى پيغامبر عليه السلام اي على راس قبره معتكف بودم در جامع
دمشق بكسر الدال والميم في المشهور قصبة الشام لكن صحح في بعضه
النسخ المعتمدة وكذا روي بعض الثقات في حواشي المطول دمشق
بكسر الدال وفتح الميم وسكون الشين قال البكري سميت بدماشق
بن نمرود بن كنعان فانه هو الذي بناها وقيل بناها غلام ابراهيم الخليل
صلوات الله عليه وسلامه وكان حبشيا وهبه له نمرود بن كنعان حين
خرج من النار وكان اسمه دمشق فسماها به يكي از ملوك عرب كه به بي انصافي
موصوف بود اتفاقا بزيارت آمد و نماز كرد و دعا و حاجت خواست
بيت درويش و غني بنده اين خاك درند وانان كه اصله وآنان
بمد الالف ثم حذف حركته هنا للوزن غني ترند محتاج ترند رو بمن
كرد و گفت از آنجا كه همت درويشانست يعني از درون دل و جان
و صدق معاملهٔ ايشان خاطري بياء الوحدة همراه من كن كه از دشمني
صعب انديشناكم انديشناك بسكون الشين الحزين وهذا مثل قولهم
معجون ناك وافيون ناك و سوزناك وغيره گفتم بر رعيت ضعيف
رحمت كن تا از دشمن قوي زحمت نه بيني نظم ببازوان جمع بازو

وهو العضد توانا وقوت سر دست اراد به سر دست الاصابع خطاست
بپنجهٔ مسكين ناتوان بشكست يعني بشكستي بترسد امر غايب من ترسيدن
آنكه برافتاد كان بخشايد كه كر بپاي درآيد ايا ان ذل كسش نكيرد دست
والتقدير كس نكيرد دستش هر آنكه تخم بدي كشت بكسر الكاف العربية
ماض من كاشتن يعني افشاندن تخم وچشم نيكي داشت دماغ بيهوده پخت
يعني فكر بهرزه كرد من قبيل ذكر المحل وارادة الحال وخيال باطل بست نكوش
بسكون الشين بتنبه بروني قيل بجوز ضم الباء وكسرها والضم او الكسر افصح
آرد دادو خلق بده اكر تو مي ندهي داد اي اعلم كه روز دادي اي روز
داد في علي ان يكون الباء للمصدرية وقيل الباء في دادي لافادة وحدة يوم
العدل هست **نظم** بني آدم اعضاي يكديكرند كه در اصل فطرت اي
الخلقة زيك جوهرند حيث تكثرت من نطفة ادم چو عضوي بدرد آورد
روزكار دكر عضوها را نماند بفتح النون بني قرار تو كز زحمت ديكران
بي غمي نشايد كه نامت نهند آدمي **حكايت** درويشي مستجاب الدعوة
در بغداد پيدا شد حجاج بن يوسف بخواندش وكفت دعاي خير بر
من كن كفت خدايا جانش بستان امر من ستادن يعني الاخذ والقبض
كفت از بهر خدا اين چه دعاست كفت دعاي خير است ترا وجملهٔ مسلمانانرا
بيت اي كه كار آيدت جهانداري بالياء المصدري مردنت به كه مردم
آزاري بياء الخطاب روي عن ابي منصور انه كان رجل يعتكف في
مسجد الكوفة قال فدخل المسجد غلام سندي وصلي صلوة حسنة ثم فعل
هكذا الي آخر الشهر فسلمت عليه يوما من الايام فلم يرد علي الجواب فلما دخل
المسجد في اليوم الثاني قال وعليك السلام فاستغربته وسالته عن ذلك

فقال ان لي مولي ولم استأذنه في رد السلام فاستأذنته اليوم
فقلت له يا غلام استأذن مولاك ان تجالسني ساعة في ذكر الله تع
وطاعته فذهب ورجع وقال قد اذن لي في ذلك فقعد فقلت له
اخبرني من اعجب ما رايت في الدنيا فقال انا من عادتي ان اصلي طول
كل ليلة الي السحر ثم اسأل الله تعالي حاجة فخرجت في ليلة طيبة فقلت
الهي اريد رجلا من اهل النار فنودي ان اذهب الي الوادي الفلاني
فمضيت والصبح لم يطلع بعد فسمعت هناك انينا عجيبا فاذا رايت
ثعبانا عظيما قد طوق ذنبه في عنق رجل ويكبه علي وجهه فقلت له
قف ساعة فقال قل لهذا الثعبان ليقف فقلت للثعبان بحق الذي
باذنه تجيء وتذهب ان تقف ساعة لاكلم هذا المسكين فوقف فقلت للرجل
من انت قال انا الحجاج بن يوسف فرايت الاحمال علي كتفيه الي عنان
السماء فقلت له وما هذه الاحمال قال اما الذي علي كتفي الايمن فهو دماء
المسلمين واما الذي علي الايسر فهو اموال المسلمين فقلت وما هذا
الثعبان قال من يوم فارقت الدنيا روحي ان الله تعالي ابتلاني به
كما تري كل ليلة يطوفني من المشرق الي المغرب فقلت فهل ترجو شيئا
قال نعم قلت وما هو قال قلت ستين سنة لا اله الا الله محمد رسول الله
كذا في رونق المجالس **حكايت** يكي از ملوك بي انصاف پارسايي
بياء الوحدة را پرسيد كه از عبادتها كدام فاضلتر است مرا بكو كفت
ترا خواب نيم روز تا در آن يك ساعت مردم نيازاري **قطعه** ظالمي را
خفته ديدم نيم روز كفتم اين فتنه است خوابش برده به
آنكه خوابش بهتر از بيداريش بفتح الباء المصدرية زان چنان بدزندكاني مرده به

يكي نفس خلق را نيازاري

حكايت يكي را از ملوك شنيدم كه شبي بعشرت بروز آورده بود
ودر پايان آن از مستي مي كفت **بيت** ما را بجهان يعني در جهان
خوشتر از اين يكدم نيست كز نيك وبد انديشه واز كس غم نيست
درويشي برهنه وعريان بسرما خفته بود كفت **بيت** اي آنكه
باقبال تو در عالم كسي نيست كيرم كه غمت نيست غم ما هم نيست
ملك را خوش آمد صرة اي كيسه هزار دينار از روزن سراي
بيرون داشت وكفت اي درويش دامن بدار امر من داشتن
كفت دامن از كجا آرم كه جامه ندارم خلعتي مزيد كرد وبر وي فرستاد
درويش آن نقد را باندك مدت بخورد وتلف كرد وباز آمد **فرد**
قرار بر كف آزادكان نكيرد مال نه صبر در دل عاشق نه آب در غربال بكسر
الغين المعجمة وسكون الراء المهملة در حالتي كه ملك را پرواي او نبود
حالش بكفتند ملك بهم برآمد وروي از وي درهم كشيد واز اينجا كفته اند
اصحاب فطنت وخبرت از حدت وسورت پادشاهان بر حذر
بايد بود كه غالب همت ايشان بر معضلات بكسر الضاد اي مشكلات
امور مملكت متعلق باشد تحمل ازدحام عوام نكنند **بيت** حرامش
بود نعمت پادشاه كه هنكام بالكاف الفارسية بمعني الوقت فرصت ندارد
نكاه اي لاحفظ مجال اسم مكان من الجولان سخن تا نه بيني زپيش به
بيهوده يعني هرزه كفتني مبر من بردن قدر خويش كفت برانند اين امر من
راندن اين كداي شوخ يعني كستاخ ومبذر اي المسرف را كه چندان
نعمت باندك مدت بخورد وتلف كرد نداند كه خزينهٔ بيت المال لقمهٔ مساكين
نه طعمهٔ بضم الطاء المطعوم اخوان شياطين **بيت** ابلهي بياء الوحدة

كه روز روشن شمع كافوري نهد زود بيني التدريج بيني كش بشب
روغن نماند در چراغ اي در چراغش فقدم الشين للوزن يكي از
وزراي ناصح كفت اي ملك مصلحت آنست كه چنين كسانرا وجه
كفاف بالكسر من الرزق القوت وقيل الافصح بفتح الكاف بتفاريق
مجري بضم الميم وفتح الراء ومعني دارند اي ينبغي ان يعطي نفقته
يوما فيوما او اسبوعا فاسبوعا او شهرا فشهرا تا در نفقه اسراف
نكنند لان الاسراف حرام قال الله تعالي ان المبذرين كانوا اخوان الشياطين
اما آنچه فرمودي از زجر ومنع مناسب سيرت ارباب همت نيست
يكي را بلطف اميدوار كردانيدن وباز بنوميدي خسته كردن **بيت**
بروي خود در اطماع باز نتوان كرد يعني كردن چو باز شد بان في الموضعين
بمعني المفتوح بدرشتي وخشونت فراز نتوان كرد فراز بكسر الفاء بمعني
العالي وقد كني به عن المنع والمعني لا ينبغي ان يفتح باب الاطماع ولكن
اغا قال نتوان كرد مبالغة من قبيل قولهم في الوثني لا يمكن ان يقال كذا الكذا
قطعه كس نه بيند كه تشنهٔ حجاز اسم موضع قيل هو مصطاف لاهل مكة
شرفها الله تعالي وكثيرا ما كني به الشيخ في هذا الكتاب عن مكة او عن الحج
حيث قال در سفر حجاز في موضع ان يقال در سفر مكه او در سفر حج
بلب آب اي بكنار آب شور كرد آيند بكسر الكاف الفارسية هر كجا چشمه
بود شيرين مردم ومرغ ومور كرد آيند **حكايت** يكي از پادشاهان
پيشين يعني پادشاهان متقدمين در رعايت مملكت سستي كردي
ولشكر را بسختي داشتي لاجرم چون دشمني صعب روي نمود
وقد مر معناه همه پشت براد ندادي اعرضوا **فرد** چو دارند كنج از سپاهي دريغ

كان

لفظ فارسي بمعنى حيف در يغ آيدش الضمير راجع الى سپاهي دست
بردن بتيغ يكي از آنان كه غدر بفتح الغين المعجمة بمعنى ترك وفا كردند
با منش دوستي بود ملامت كردم وگفتم دون است وناسپاس و
سفله بضم السين بمعنى البخيل كذا في المشهور لكن التحقيق انه بكسر السين
فسكون الهاء لفظ عربي قد شاع استعماله في الفارسية بمعنى مرد بد
گوهر و دون كذا في بحر الغرايب وحق ناشناس يعني دني و غير شاكر و بخيل
و منكر حقوق است آن شخص كه باندك مايه تغير حال بالاضافة از مخدوم قديم
بر گردد بالكاف الفارسية اي اعرض في بعض النسخ دو نبشت بياء مصدري
و بر گردي و در نوردي بياء الخطاب فيهما و يلايم هذه النسخة قوله اسم
بي جو كالاجنبي و حقوق نعمت سالبان بكسر اللام اي النعم الواصلة على التوالي
في السنين در نوردد بضم النون و فتح الواو من نورديدن بالضم و الفتح
بمعنى اللف گفت آن يكي شخص اگر بگويم معذور داري شايد كه اسپم بي جو
بود و غدر زين بالتركية تنگش بكرو بود و سلطان كه بزر با سپاهي بخل كند
في بعض النسخ بخيلي كند با او بجان جوانمردي نتوان كرد **بيت** زر بده
مرد سپاهي را تا سر بنهد در راه تو و گر ش الضمير راجع الى مرد سپاه زر
ندهي سر ننهد در عالم **شعر** اذا شبع الكمي هو كالشجيع لفظا و معنى
و انما سمي به لانه يكمي نفسه اي يستر بالدرع و البيضة يصول من صال عليه
و ثب بطشا البطش هو الاخذ بالقوة قيل قوله يصول بطشا من قبيل
قعد جلوسا و خاوي البطن اي خاليه من الطعام يبطش بالفرار الكلم
الهرب عن الشي قال بعض الكمل يعني اذا شبع الكمي تقدم على الحرب و يبطش
العدو بطشا و اذا جاع يحجم و يبطش بالفرار و انما قال يبطش بالفرار و ان

كان الاصل ان يقول يفر فرارا تهكما و تمليحا و رعاية للمقابلة و الشبع
كناية عن الغنى و الثروة و خلو البطن كناية عن الجوع و الجوع كناية عن
الفقر و العيلة **حكايت يكي از وزرا معزول شد** و بحلقة درويشان
در آمد و بركت صحبت ايشان در وي اثر كرد و جمعيت خاطرش دست
داد ملك بار ديگر بر وي دل خوش كرد و عمل فرمود يعني اعلى منصب
الوزارة ثانيا قبول نكرد و گفت معزولي بنزديك خردمندان اي عند
العقلاء به است از مشغولي **نظم** آنان كه بكنج بضم الكاف العربي يعني
در گوشه عافيت و هي الاستقامة على الدين و مصاحبة الصالحين
و زيادة الطاعات على ممر الساعات كذا في خالصة الحقايق
بنشستند دندان سگ و دهان مردم بستند كاغذ بدريدند و قلم
بشكستند و ز دست و زبان حرف گيران يعني طعنه كنندگان رستند
بفتح الراء ملك گفت ما را هر آينه خردمندي بياء الوحدة كافي در هر
مصلحت ببايد تا تدبير مملكت را شايد مضارع من شايستن بمعنى
اللياقة گفت نشان خردمند كافي آنست كه بچنين كارها تن در ندهد
و قد عرفت ان در ندهد كر في اوايل الافعال لتحسين اللفظ فقط
و هنا كذلك **بيت** هماي بر همه مرغان از آن شرف دارد كه استخوان
خورد و جانور نيازارد **حكايت** سياه گوش را گفتند ترا ملازمت
صحبت شير بچه وجه اختيار افتاد گفت تا فضله صيدش مي خورم
و از شر دشمنان در پناه صولت او زندگاني مي كنم گفتندش اكنون
كه بظل حمايتش الحماية الحفظ در آمدي و بشكر نعمتش اعتراف
كردي چرا نزديكتر نيايي تا بحلقه خاصانت در آرد و من آوردن فاعله

ضمير شير و مفعوله تاء خاصانت و از بندگان مخلصت شمارد گفت
همچنان از بطش او ايمن نيستم **بيت** اگر صد سال گبر آتش فروزد
اي تجعل النار ملتهبة اگر يكدم در وافتد بسوزد افتد كه نديم حضرت
سلطان زر بيابد مني يافتن يجد الذهب و الدينار و باشد كه سر برود
و حكما گفته اند از تلون طبع پادشاهان بر حذر بايد بود كه گاه بسلامي
بر نجند و گاه بدشنامي خلعت دهند و گفته اند كه ظرافت بسيار هنر
نديمانست و عيب حكيمان **بيت** تو بر سر قدر خويشتن باش و وقار
عطف على قوله قدر بازي و ظرافت بنديمان بگذار **حكايت** يكي از رفيقان
شكايت روزگار نامساعد بنزد يكي من آورد كه كفاف اندك دارم و عيال
بسيار و طاقت بار فاقه ندارم في مختار الصحاح الفاقة هي الفقر و الحاجة
بارها بفتح الراء بمعنى مرارا و بسكونها جمع بار بمعنى الحمل بالكسر و المعنى هنا على
الاول در دلم آمد كه با قليم دگر نقل كنم تا در هر صورت كه زندگاني كنم
كسي را بر نيك و بد من اطلاع نباشد **بيت** بسي گرسنه خفت و كس ندانست
كه كيست بسي جان بلب آمد بر و كس نگريست من گريستن بكسر الكاف الفارسي
بمعنى البكاء كامر باز از شماتت بالفتحات الفرح ببلية العدو كذا في مختار
الصحاح دشمنان مي انديشم كه بطعنه در قفاي من بخندند و سعي مرا در
حق عيال بكسر العين بر عدم مروت حمل كنند و گويند **بيت** مبين و في
بعض النسخ ببين آن بي حميت را كه هرگز نخواهد مضارع من خواستن
ديد بمعنى ديدن روي نيكبختي كه آساني گزيند من گزيدن بضم الكاف
الفارسية خويشتن را زن و فرزند بگذارد بسختي و در علم محاسبه
بالاضافة چنانكه معلوم است چيزي دانم اگر بجاه شما الجاه القدر و المنزلة

اي بسبب عز نكي جهتي معين گردد كه موجب جمعيت خاطر باشد قوله
بقيت عمر يعني در بقية عمرم از عهده شكر آن نتوانم بيرون آمدن
جواب الشرط اعني قوله اگر بجاه شما الخ گفتم اي يار عمل پادشاه دو طرف
دارد اميد نان و بيم جان و خلاف راي خردمند آنست بدين اميد
در آن بيم افتادن **نظم** كس نيايد بخانه درويش كه خراج زمين و باغ بده
امر من دادن يا بتشويش و غصه راضي شو يا جگر بند پيش زاغ بنه
امر من نهادن گفت اين سخن موافق حال من نگفتي و جواب سوال
من نياوردي نشنيده كه هر كه خيانت ورزد من ورزيدن بمعنى الاعتياد
بالشي دستش از حساب بلرزد **بيت** راستي موجب بكسر الجيم رضاي
خداست كس نديدم كه گم شد اي ضل از ره راست و حكما گفته اند
كه چهار كس از چهار بحذف الهاء لغة ايضا كس بجان برسد حرامي
و هو من اخذ مال الغير مجاهرا بالغصب كقطاع الطريق از سلطان و دزد
و هو من اخذ مال الغير خفية اي السارق از پاسبان و فاسق از غماز
و روسپي از محتسب لان تاديب مثل الفاسق و الثاني كان يفوض في دبار
العجم الى المحتسب و آنرا كه حساب پاكست بالباء الفارسية و الكاف العربي
از محتسب چه باكست بالباء العربي بمعنى المبالاة كما مر **بيت** مكن فراخ
روي در عمل اگر خواهي كه وقت رفع تو باشد مجال دشمن تنگ يعني تنگ
و ضيق باشد مجال دشمن تو پاك باشي و مدار اي برادر از كس باك
زنند جامه ناپاك گازران جمع گازر و هو بالكاف الفارسي و ضم الزاء العربي
القصار بر سنگ گفتم حكايت آن روباه و هو الثعلب مناسب حال
تست كه ديدندش گريزان و افتان و خيزان و هذه الثلثة صفات

مُشَبَّهَةٌ می کرد بختی وافتادن وخاستنی کسی کفتش که چه آفتست که موجب
چندین مخافتست کفت شنیدم که شتر را بسخره می العمل الذي يعمل بلا
اجرة بسبب الخوف او الحياء مثل اعمال السلاطين كذا في بحر الغرايب
می کیرند کفتند ای سفیه ومهو من کان خفیف العقل شتر را با تو چه مناسبت
است وترا با او چه مشابهت کفت خاموش ای اسکت که اکر حسودان
بغرض کویند که این شتر است وکرفتار آیم کرا غم تخلیص من باشد یا
تفتیش حال من کند وتا تریاق از عراق آورده شود مارکزیده بفتح
الکاف الفارسیة مرده باشد وترا همچنین فضل است ودیانت وتقوی
وامانت اما حسودان در کمین اند ومدعیان کوشه نشین اکر آنچه
حسن سیرتست بخلاف آن تقریر کنند ودر معرض خطاب پادشاهی
افتی ودر محل عتاب در آن حالت کرا مجال مقالت باشد پس
مصلحت آن بینم که ملک بضم المیم قناعت را حراست وحفظ کنی وترک
ریاست کویی یعنی ارجو ان تقول ترکت الریاسة که عاقلان کفته اند
بیت بدریا در منافع بی شمارست وکر خواهی
سلامت در کنارست رفیق این سخن شنید وروی درهم کشید و
سخنهای رنجش بکسر الجیم اسم من رنجیدن کقولهم دانش من دانستن
فان معناه العلم بمعنى الکیف ای الحاصل فی النفس لا العلم بالمعنى المصدری
فانه معنى دانستن دون معنى دانش وکذا روش وآفرینش وغیر
ذلک فالشین فی امثاله من نفس الکلمة لا ضمیر الغایب آمیزن آمیختن
کفتن آغاز کرد که این چه عقل وکفایتست وفهم ودرایت وقول حکما
درست آمد که دوستان در زندان بکار آیند که بر سفره همه دشمنان

دوست نمایند نظم دوست مشمار انکی من شمردن بمعنی العدّ
آنکه در نعمت زند لاف یاری وبرادر خواندکی دوست آن باشد
که کیرد دست دوست در پریشان حالی ودرماندکی دیدم که متغیر
می شود ونصیحت بغرض می شنود بکسر الشین وفتح النون والواو
بنزدیک صاحب دیوان رفتم بسابقه معرفتی که میان ما بود وصورت
حالش بکفتم تا بکار مختصرش نصب کردند چندروز برین بر آمد
لطف طبعش بدیدند وحسن تدبیرش پسندیدند کارش از آن
در کذشت وبمرتبه برتر از آن متمکن شد نجم سعادتش در ترقی
شد تا باوج ارادت یعنی باعلای درجات ارادت فان الاوج
هو النقطة البعیدة من المرکز العالیة من الحضیض برسید مقرب
حضرت سلطان شد ومشار الیه بالبنان ومعتمد علیه عند الاعیان
کشت بفتح الکاف الفارسیة بر سلامت حالش شادمانی کردم و
کفتم بیت زکار بسته میندیش ودل شکسته مدار یعنی دل
را شکسته مدار که آب چشمه حیوان یعنی آب حیوة درون تاریکست
فی بعض النسخ تاریکیست بالیاء المصدری بعد الکاف شعر
الا لا تحزنن اخا البلیة فللرحمن الطاف خفیة الا حرف یفتتح
به الکلام للتنبیه ویسمى حرف التنبیه ولا تحزنن نهی مخاطب مؤکد
بالنون الثقیلة من الحزن ضد السرور من باب علم واخا البلیة
ای صاحب البلاء نصب على انه منادى مضاف حذف حرف
ندائه وفی بعض النسخ لا یحزنن بالیاء التحتانیة واخو البلیة
بالرفع على انه فاعله والفاء فی فللرحمن للتعلیل واللطف الرفق

والبر والاحسان ایضا ای له تعالى صنوف من البر لا یبلغها الافهام
بیت منشین ترش از کردش ایام اسم می کردیدن مثل رنجش
من رنجیدن که صبر تلخست ولیکن بر شیرین دارد یعنی ثمرا حلوا
دارد در آن مدت مرا با جمع یاران اتفاق سفر مکه در افتاد چون
از زیارت مکه باز آمدم دو منزلم استقبال کرد ظاهر حالش را
دیدم پریشان وبر هیئة درویشان کفتم حال بسکون اللام چیست
کفت همچنان که تو می کفتی طایفة واحده مرا حسد بردند وبخیانتم
منسوب کردند وملک در کشف حقیقة آن استقصا نفرمود بقال
استقصى فی المسئلة ای تفحصها وبلغ غایتها ویاران قدیم ودوستان
رحیم ای مشفق از کلمه حق خاموش شدند وصحبت دیرینه یعنی
قدیم فراموش کردند نظم نه بینی که پیش خداوند جاه ستایش
کنان ای حال کونهم مادحین دست بر بر ای على الصدر نهند
وکر روزکارش در آرد زپای همه عالمش پای بر سر نهند فی
الجمله بانواع عقوبت کرفتار بودم تا درین هفته که مژده
سلامتی حجاج برسید از بند کرانم بکسر الکاف الفارسیة خلاص
کردند وملک موروثم یعنی املاکی که مرا بطریق ارث منتقل
شده است خاص یعنی مخصوص کردند برای پادشاه کفتم آن
نوبت اشارة من قبول نکردی که عمل پادشاه چون سفر دریا
سودمند یعنی نافع وخطرناک یا کنج برکیری یا در طلسم بمیری
بیت یا زر بهر دو دست فی بعض النسخ یا در کند خواجه در کنار
حین خلص من سفر البحر یا موج روزی ای فی یوم من الایام افکندش

بفتح النون مرده ای حال کونه میتا بر کنار حین لم یخلص منه مصلحت
ندیدم از این بیش بالباء العربی بمعنى الزیادة ریش بالکسرة المجهولة
الجراحة درونش را خراشیدن ونمک بفتحتین الملح پاشیدن بالباء
الفارسیة بمعنى پراکندن کذا فی بحر الغرایب برین دو بیت اختصار کردم
وکفتم بیت ندانستی استفهام انکاری که بینی بند بر پای چو در
کوشت نیاید پند مردم دکر ره یعنی مرة اخرى کر نداری طاقت
نیش مکن انکشت در سوراخ کزدم بالکاف العربی والزاء الفارسیة
العقرب وقیل فیه لغتان احدهما کزدم بالکاف الفارسیة والزاء
العربی والاخری کزدم بالکاف العربی والزاء الفارسیة کما ذکرنا
حکایت تنی چند در صحبت ما بودند ظاهر حال ایشان بصلاح
آراسته وباطن ایشان بمعانی پیراسته یعنی مزین کاراسته ولم یوجد
فی بعض النسخ وباطن ایشان بمعانی پیراسته یکی از بزرکان در حق این
طایفه حسن ظن بلیغ داشت وادراری یعنی وظیفه معین کرده
بود فی المصادر الادرار پیوسته کردن عطا مکر از ایشان حرکتی نا
مناسب حال درویشان کرد وظن آن شخص فاسد شد وبازار
ایشان کاسد خواستم تا بطریق کفاف یاران استخلاص بفتح اللام کنم
آهنک یعنی قصد خدمتش کردم دربانم یعنی دربان مرا رها نکرد وجفا
کرد معذورش داشتم بحکم آنکه کفته اند بیت در بکسر الراء میر
وزیر وسلطانرا فی بعض النسخ وزیر سلطانرا بالاضافة بی وسیلت
مکرد پیرامن ای لا تحم حوله سک ودربان چو یافتند غریب این کریبان
بکیرد آن دامن قوله این اشارة الى دربان وآن اشارة الى سک توقف

قوله

کرهم چند آنکه مقربان بفتح الراء حضرت آن بزرکی بر حال من واقف
شد باکرام در آورد ندو برتر مقامی یعنی مقام اعلی معین کردند
اما بتواضع فروتر نشستم و کفتم بیت بکذار ای اللّٰه که بندهٔ کمینم
تا در صف بندکان نشینم در جواب کفت اللّٰه اللّٰه چه جای این سخنست
بیت کر بر سر و چشم من نشینی • نازت بکشم که نازنینی في الجمله بنشستم
واز هر دری یعنی من کل باب سخن پیوستم تا حدیث ذلت بفتح الزاء
المعجمة یعنی لغزیدن یاران در آن میان آمد کفتم نظم چه جرم دید خداوند
سابق الانعام صفة لقوله خداوند که بنده در نظر خویش خوار و ذلیل
میدارد خدایراست مسلم یعنی خدایرا مسلم است بزرکواری ای
العظمة و لطف که جرم عباد بیند و نان بر قرار میدارد حاکم را این سخن
عظیم پسندیده آمد اسباب معاش یاران فرمود تا بر قاعدهٔ ماضی
مهیا دارند و مؤنت ایام تعطیل وفا کنند شکر نعمت بکفتم و زمین
خدمت ببوسیدم و عذر جسارت بالجیم الجراءة بخواستم و کفتم •
قطعه چو کعبه قبله حاجات شد از دیار بعید • روند خلق بدیدارش
از بسی فرسنک • ترا تحمل امثال ما بباید کرد که هیچ کس نزند بر درخت
بی بر یعنی بی ثمر قوله سنک مفعول نزند حکایت ملک زاده کنج
یعنی خزینهٔ فراوان و افزان بدرش میراث یافت دست کرم
بر کشاد و داد سخاوت یعنی عدل سخاوت بداد و نعمت بی قیاس
بر سپاه و رعیت بر تخت بیت نیاساید مشام منی مشام
آسودن مشام از طبلهٔ عود في مختار الصحاح العود بالضم الذي
یتبخر به بر آتش نه من نهادن که چون عنبر ببوید من بو بیدن بزرکی

بایدت یعنی اکر ترا بزرکی باید بخشندکی کن که دانه تا نیفشانی آن
دانه را نروید من روییدن یکی از جلسا جمع جالس کعالم و علما بی تدبیر
نصیحتش آغاز کرد که ملوک پیشین این نعمت را بسعی اندوخته اند و
برای مصلحت یعنی لاجل مصلحت نهاده اند دست ازین حرکت کوتاه
کن که واقعها در پیش است و دشمنان در کمین بفتح الکاف العربی وقد
مر تفسیره نباید من بایستن یعنی لاینبغی که بوقت حاجت در وا
من ماندن قطعه اکر کنجی کنی بر عامیان بخش یعنی اکر بخشش کنی بر عامیان
کنجی را هکذا قیل و لا یبعد ان یکون بخش بمعنی قسمت یعنی اکر قسمت کنی بر
عامیان کنجی را و توتیع قوله رسد هر کد خدایی را برنجی یعنی حبة واحدة
من الارز چرا نستانی از هر یکی شخص جوی سیم ای لم لا تاخذ من کل شخص
فضة مقدار الشعیر که کرد بکسر الکاف الفارسیة آید ترا هر روز کنجی ملک
زاده روی ازین سخن در هم کشید از آن سبب که موافق رایش نیامد
و کفت مرا خدای عز و جل ملک بکسر اللام این مملکت کرد اینست
تا بخورم و ببخشم نه پاسبانم که نکه دارم بیت قارون هلاک شد که
چهل خانه کنج داشت • نوشروان نمرد که نام نکو کذاشت • حکایت
آورده اند که نوشروان عادل را در شکارکاهی صیدی کباب کردند
نمک نبود غلامی بروستا روستا هو القریة المعروفة کذا في بحر الغرایب
رفته تا نمک آرد نوشروان کفت نمک بقیمت بستان تا رسمی نماند
و دیه خراب نکردد کفتند ازین قدر چه خلل آید کفت بنیاد ظلم
در جهان اندکی بوده است هر که آمد برو مزید کرد تا بدین غایت

رسید قطعه اکر زباغ رعیت ملک خورد سیبی • بر آورند غلامان
او درخت مغعول بر آورند از بیخ بالباء العربی عرق شجر و اما
پیخ بالباء الفارسیة بمعنی دحص العین بالترکیة چیق به بیخ بیضه که سلطان
ستم روا دارد • زنند لشکریانش هزار مرغ بسیخ بفتح الباء المتعلق
بقوله زنند و سیخ بکسر السین والخاء المعجمة الحدیدة التی یشوی بها اللحم بیت
نماند بفتح النون ای لا یبقی ستمکار بد روزکار بماند بضم الباء ای یبقی
بر او لعنت پایدار حکایت عاملی را شنیدم که خانه رعیت خراب
کردی هذا حکایة عن الماضی کما هو تا خزینهٔ سلطان آبادان یعنی المعمور
و کذا آبادان بفتح الباء کند بی خبر از قول حکما که کفته اند هر که خدای تعالی
را بیازارد تا دل خلقی بدست آرد خدای تعالی همان خلق بر وی کمارد
بضم الکاف الفارسیة یعنی حواله کند تا دمار في مختار الصحاح الدمار بالفتح
الهلاک از روزکارش بر آرد ای حتی یهلکه بیت آتش سوزان
ای ملتهب نکند با سپند بکسر السین و فتح الباء الفارسیة نوع من الاتخرة
الذی یتبخر به لدفع عین الکمال آنچه مفعول نکند کند دود دل مستمند
یعنی حاجتمند کذا في مختار الصحاح الفارسیة في بعض النسخ دردمند
یعنی تاثیر دود دل دردمند زیاده است از تاثیر آتش سوزان در
سپند حکمت کویند سرور جملهٔ حیوانات شیر است و کمترین جانوران
خر و باتفاق ثابت است که خر باربر بفتح الباء صفة من بردن مثل
دلبر به که شیر مردم در بفتح الدال صفة من دریدن قال في بحر الغرایب
در یستعمل علی اربعة اوجه الاول بمعنی الباب مثل ما قال مولانا جامی

ز در اهل صفا دور مشو ای دل من • هر که دور است ازین در زخدا
نزدیکست • والثانی اداة ظرفیة بمعنی في والثالث انه یدخل في اوایل الافعال
والمصادر لتحسین اللفظ کما قال اللطیفی شدم خوار و بیچاره ای چاره کن
رهی را بچشم کرم در نکن • والرابع صیغة امر من دریدن و وصف ترکیبی
منه نحو پرده در انتهی والظاهر من هذا ان ما قری في المشهور خر باربر
بضم الباء و شیر مردم در بکسر الدال ینبغی ان یقرا بفتحهما و لذلک صححناهما
بالفتح قوله رهی بالباء الساکنة الاصلیة العبد بیت مسکین خر اکر چه بی
تمیز است چون بار همی برد عزیز است کاوان و خران بار بردار قوله
بار بردار وصف ترکیبی و خران مضاف الیه به ز آدمیان بالوصل مردم
آزار قوله ملک را الی آخره متعلق باول الحکایة و تتمة لها و قوله کویند سرور
الخ معترضة طرفی یعنی بعض از ذمایم اخلاق او معلوم شد بشکنجه کشید
و بانواع عقوبت بکشت بیت حاصل نشود رضای سلطان •
تا خاطر بندکان نجویی من جستن بضم الجیم بمعنی الطلب خواهی یعنی اکر
می خواهی که خدای بر تو بخشد با خلق خدای کن نکویی یعنی نکویی کن
با مخلوق خدای تعالی یکی از ستم دیدکان بر او بکذشت و کفت نظم
نه هر که قوت بازو و منصبی دارد • بسلطنت بخورد مال مردمان
بکزاف بضم الکاف الفارسیة بمعنی الجزاف بکسر الجیم اخذ الشیء بغیر تدبیر
و تخمین کذا في مختار الصحاح توان کلو فرو برد
استخوان درشت • ولی شکم بدرد چون بکیرد اندر ناف • حکایت
مردم آزاری را حکایت کنند که سنکی بر سر صالحی زد درویش را
مجال انتقام نبود سنک را با خود نکه می داشت تا وقتی که ملک بران

لشکری یعنی مرد لشکری وفی بعض النسخ بدان شخص وانت خبیر بان فی
التعبیر مرد مردم آزاری بلفظ لشکری لطف لیس فی لفظ شخص خشم گرفت
ودر چاهش بالجیم الفارسیة کرد درویش در آمد وآن سنگ را بر سرش
انداخت گفت تو کیستی فی بعض النسخ تو کیی واین سنگ بر سر من چرا
زدی گفت من فلانم واین سنگ آنست که در فلان تاریخ بر سر من زدی
گفت چندین وقت کجا بودی گفت از جاهت بالجیم العربی یعنی از منصب
ومرتبه تو اندیشه همی کردم تا اکنون که در چاهت دیدم فرصت غنیمت
شمردم که گفته اند مثنوی ناسزایی را چو بینی بختیار عاقلان تسلیم
کرده اند اختیار یعنی عاقلان اختیار خود را تسلیم وتفویض کرده اند بآن ناسزا
وقیل معناه قبول کرده اند اختیار دهر بلا را چون نداری ناخن درنده تیز
بالتشدید للوزن تیز با بدان کم جمع بد آن به که کم گیری ستیز هر شخص که با
پولاد بازو پنجه کرد ساعد سیمین خود را رنجه کرد باش یعنی خاموش
باش تا دستش ببندد روزگار پس بکام دوستان یعنی بمراد دوستان
مغزش برآر ای اخرج وفی بعض النسخ بکام دشمنانش فی آلمها
واحد حکایت یکی را از ملوک مرضی هایل یعنی خوفناکی بود اعادة
ذکر آن موجه نبود طایفه حکمای یونان متفق شدند که مرین درد را دوایی
نیست مگر زهره آدمی بفتح الزاء عضو جنب الکبد یقال له المرارة کذا
فی مختار الصحاح وقد یجی زهره بمعنی الجمال قال نظامی رحمه الله زهره ندارم
که بجنبم لبت تیر دو کمان دارد وابروی تو کذا فی بحر الغرایب فعلم انها مشترکة
بین العربی والفارسیة که بچندین صفت موصوف بود آن آدمی ملک بفرمود
طلب کردند دهقانی بالکسر الزراع پسری یافتند بدان صفت که حکیمان

گفته بودند مگر پدر ومادرش را بخواند وبنعمت بیکران خشنود
گردانید وقاضی فتوی داد که خون یکی از رعیت سلامت نفس
پادشاه را روا باشد جلاد قصد کشتنش کرد پسر روی سوی
آسمان کرد وبخندید ملک گفت درین حالت چه جای خندیدنست
پسر گفت ناز فرزند بر پدر ومادر می باشد ودعوی پیش
قاضی برند وداد از پادشاه خواهند اکنون پدر ومادر بعلت
وسبب حطام دنیا مرا بخون در سپردند وقاضی بکشتنم فتوی
داد وسلطان صحت خویش در هلاک من بیند بجز خدای تعالی
پناهی نمی بینم بیت پیش که آورم ز دستت فریاد یعنی بجز
خدای تعالی هم پیش تو از دست تو گر خواهم داد از که خواهم
بجز خدای تعالی سلطان را دل ازین سخن بر آمد وآب در دیده
بگردانید وگفت هلاک من سهلترست از خون بی گناه ریختن یعنی
از ریختن خون بی گناه سر وچشمش ببوسید ودر کنار گرفت ونعمت
بیکران بخشید وآزاد کرد گویند که ملک هم در آن هفته شفا یافت
نظم همچنان در فکر آن بیتم که گفت پیلبانی فاعل گفت وپیلبان
من یربی الفیل ککبکبان لمن یربی الفیل الکلب بر لب دریای
نیل یعنی به النهر المعروف بنیل عبر عنه بدریا للعظم قوله زیر پایت گر ندانی
حال مور بدان که حال همچو حال تست زیر پای پیل مقول القول اعنی
مفعول گفت حکایت یکی از بندگان عمرو لیث گریخته بود کسان
جمع کس در عقبش رفتند وباز آوردند وزیر را با وی غرضی
داشت اشارت بکشتن او کرد تا دگر بندگان چنین حرکت نکنند

بنده پیش عمرو سر بر زمین نهاد وگفت بیت هر چه رود بر سرم
چون تو پسندی رواست بنده چه دعوی کند حکم خداوند بسکون
المیم مبتداء خداوند راست یعنی بخداوند مفوض است خبر المبتدا جب
آنکه پرورده نعمت این خاندانم نخواهم که در قیامت بخون من گرفتار
آیی اگر بی کان این بنده بخواهی کشت یعنی کشتن بارب فی بحر الغرایب
لفظ بار بی اداة التوسل یستعمل فی مقام التحیر قال سلمان دل اگر
بار کشد بار نگاری بار ب وز کسی کز بند چو تو یادی بار ب باری بتاویل
شرع بکش تا در قیامت مواخذ نباشی فی المصادر المواخذة گیری
را بکنا گو فتن ملک گفت تاویل چگونه کنم گفت اجازت فرمای امرینی
فرمودن تا من وزیر را بکشم بضم الکاف العربی آنگه مرا بقصاص
بفرمای کشتن تا بحق کشته باشی ملک بخندید ووزیر را گفت چه مصلحت
می بینی گفت ای خداوند بصدقه گور پدرت گور بالکاف الفارسیة
القبر یعنی بصدقه جان پدرت این حرام زاده را آزاد کن که مرا
در بلا نیفکند نظم چو کردی با کلوخ انداز کلوخ بضم الکاف العربی
المدر وکلوخ انداز وصف ترکیبی من انداختن وپیکار بالکسرة
المجهولة والکاف الفارسیة یعنی الحرب والمعنی چو جنگ آوری با مرد
خبیث وکلوخ انداز سر خود را بنادانی شکستی چو تیر انداختی
در روی دشمن حذر کن کاندر آماجش اوماج بفتح الهمزة نشانه
تیر نشستی حکایت ملک زوزن را بفتح الزاء اسم المملکة کذا
سمعت وزوی بضمها خواجه نبیل اراد بخواجه کریم النفس وزیر ذلک
الملک ولم یستحسنه الاستاذ سلمه الله بود ونیک محضر همگنان را در مواجهه

خدمت کردی ودر غیبت نکویی گفتی اتفاقا از وی حرکتی در نظر
ملک ناپسند آمد مصادره کرد المصادره ناحق ستدن مال وعقوبت
فرمود سرهنگان ملک بسوابق نعمت او معترف بودند وبشکر آن
مرتهن بفتح الهاء المرهون یعنی کانهم قد کانوا فی الرهن پس در مدت
توکیل او یعنی در زمان موکل کردن پادشاه سرهنگان را بر وی رفق
وملاطفت کردندی وزجر ومعاتبت روا نداشتندی بیت
صلح با دشمن اگر خواهی هر گه که ترا لا یخفی علیک انه لا بد من الکسرة المختلسة
للیاء فی خواهی حتی یتزن البیت در قفا عیب کند در نظرش تحسین
کن یعنی اگر صلح خواهی با دشمنت در نظرش تحسین کن هر چند که او در
غیبت تو تعییب می کند ترا سخن آخر بدهن می گذرد موذی را یعنی
سخن تو آخر بدهن موذی می گذرد اگر سخنش تلخ نخواهی دهنش شیرین
کن آنچه مضمون خطاب ملک بود از عهده بعضی بیرون آمد یعنی قد
تفصی وتخلص عن بعض التعذیب الذی امر الملک وببقیتی دیگر در
زندان بماند یکی از ملوک آن نواحی جمع ناحیة وهی الطرف تحفه سلامش
فرستاد که ملوک آن طرف قدر چنان بزرگوار ندانستند وبی عزتی کردند
اگر خاطر عزیز فلان احسن الله عواقبه بدینجانب التفات کند در رعایت
خاطرش تمامت سعی کرده شود که اعیان این مملکت بدیدار او مفتخر اند
وجواب مکتوب را منتظر خواجه برین وقوف یافت واز خطر اندیشید
جواب مختصر چنانکه مصلحت دید بر ظهر بفتح الظاء یعنی بر پشت ورق
نوشت وروان کرد از متعلقان ملک برین واقعه مطلع شد ملک را
اعلام کرد وگفت فلان را که حبس فرموده با ملوک نواحی مراسلت دارد

ملکی بهم بر آمد و کشف این خبر فرموده قاصد یعنی پیکی را بکرفتند و رسالت
یعنی ورقه رسالت را بخواندند نوشته بود که حسن ظن بزرکان بیش
بالباء العربی از فضیلت بنده است یعنی زاید عن فضیلتی و تشریف
قبولی که فرموده اند بنده را امکان اجابت آن نیست بحکم آنکه پرورده
نعمت این خاندانم و باندک مایه تغیر خاطر با ولی نعمت خود بیوفائی نتوان
کرد که کفته اند بیت انرا که بجای تست یعنی بتو وجای منعم هر دم کرمی
عذرش بنه ار کند بعمری ستمی ملک را حق شناسی او بکسر الباء
المصدری پسند یعنی پسندیده کذا فی بحر الغرایب و قد یجی پسند صیغة
امر من پسندیدن و کذا یکون وصفا ترکیبیا مثل خود پسند و لیساء ما دی
مهنا آمد خلعت و نعمت بخشید و عذر خواست که خطا کردم و ترا بی کناه
بیازردم کفت ای خداوند تقدیر خدای تعالی چنین بود که مر بنده را
مکروهی برسد پس بدست تو اولیتر سوابق نعمت یعنی سابقها نعمت
بر این بنده داری و ایادی جمع اید هو جمع ید بمعنی النعمة منت یعنی منت
نعم داری و کفته اند مثنوی کر کزندت رسد ز خلق مرنج که نه راحت
رسد ز خلق نه رنج از خدا دان خلاف دشمن و دوست که دل هر دو
در تصرف اوست کرچه تیر از کمان همی کذرد از کماندار بیند اهل خرد
حکایت یکی از ملوک عرب متعلقان دیوان را فرموده که مرسوم فلان
بنده یعنی وظیفه وی چندانکه هست مضاعف بکنند که ملازم درکاه هست
و مترصد یعنی مترقب فرمان و سایر یعنی باقی خدمتکاران بلهو و لعب
مشغولند فی مختار الصحاح یقال لها بالشی لعب به و قد یکنی اللهو عن
الجماع و فسره صاحب الروضة بالطبل و فی بعض بلهو طرب مشغولند و

والطرب بفتحتین خفة تصیب الانسان من شدة حزن او فرح کذا
فی مختار الصحاح و در ادای خدمت متهاون فی القانون التهاون والتکاسل
سستی صاحبدلی بشنید و کفت علو درجات بندکان بدرکاه حق همین
مثال دارد قطعه دو بامداد اکر آید کسی بخدمت شاه سوم یعنی در
بامداد سوم هر آینه البته دروی کند بلطف بسکون الفاء نکاه مفعول
کند یعنی نظر کند بلطف امید هست پرستندکان مخلص را که ناامید نکردند
بالکاف الفارسی ز آستان اله بیت مهتری بالیاء المصدری ای السیادة
در قبول فرمانست ترک فرمان دلیل حرمانست هر که سیماء راستان دارد
کذا فی الزواجر سر خدمت بر آستان دارد حکایت ظالمی را حکایت
کنند که هیزم یعنی حطام درویشان خریدی بحیف و توانکران را دادی
بطرح فی المصادر الطرح برافکندن صاحبدلی بر وی بکذشت و کفت
بیت ماری تو استفهام انکاری که هر که را ببینی بزنی یا بومی که
هر کجا نشینی بکنی بفتح الکاف العربیه من کندن قطعه زورت ای قوتک
ار پیش یعنی اکر زیاده می رود با ما با خداوند غیبدان یعنی عالم الغیب
نرود زورمندی بالیاء المصدری مکن بر اهل زمین تا دعایی بر
آسمان نرود ظالم از وی بجیند و روی از وی درهم کشید و بروی
التفاتی نکرد قوله تعالی اخذته العزة بالاثم ای حملته الانفة و حمیة
الجاهلیة علی الاثم والذنب اول الآیة ومن الناس من یعجبک قوله فی
الحیوة الدنیا و یشهد الله علی ما فی قلبه و هو الد الخصام ای شدید
العداوة و اذا تولی سعی فی الارض لیفسد فیها و یهلک الحرث والنسل
والله لا یحب الفساد و اذا قیل له اتق الله اخذته العزة بالاثم الآیة

یعنی نشان مستغنیان

قیل نزلت هذه الآیة فی حق اخنس بن شریق کان رجلا حلو النطق اذا
لقی رسول الله صلی الله علیه و سلم ادعی انه یحبه و انه مسلم و قال یعلم الله
تعالی انی صادق و قیل نزلت فی المنافقین کلهم هکذا حرر ما بعض الکمل تا شبی
که آتش از مطبخ در انبار هیزمش افتاد و سایر املاکش یعنی جمیع
املاک ظالم بسوخت و از بستر بساط نرمش بخاکستر بکسر الکاف العربی
الرماد کرمش بالکاف الفارسی نشاند ماض مجهول من نشاندن یعنی
انتصب فی الرماد الحار اتفاقا همان صاحبدلی بر وی بکذشت بشنید کسی
که با یاران همی کفت که ندانم این آتش از کجا در سرای من افتاد کفت
آن صاحبدل از دود دل درویشان نظم حذر کن ز درد درونهای
ریش بالکسر الجمولة الجراحة کما مر یعنی حذر کن از ریش درونها و یحتمل
ان یکون من قبیل اضافة الموصوف الی الصفة علی المبالغة کانه جعل
البواطن نفس الجراحة کما فی قولهم رجل عدل لکن قوله که ریش درون
یؤید التوجیه الاول عاقبت سر کند ای یتوجه الی البرء و لا یخفی ان براءه
انما هو بهلاک المؤذی بهم بر مکن ای لا تجعل منقبضا تا توانی دلی که
آهی جهانی بهم بر کند یعنی یکی آه مظلوم جمله جهان را قلع می کند حکمت
بر تاج کیخسرو نوشته بود قطعه چه یعنی چندان سالهای
فراوان بفتح اللام و عمرهای دراز که خلق عالم بر سر ما بر زمین
بخواهند رفت بالترکی کیتمک چنانکه دست بدست آمد است
ملک بضم المیم با بدستهای دکر همچنین بخواهد رفت حکایت
یکی در صنعت کشتی بضم الکاف الفارسیه العربی المصارعة بسر آمده
یعنی غایت کامل شده بود سیصد و شصت بند فاخر از بندهای

کشتی کیران دانستی و هر روز بنوعی کشتی کرفتی مکر کوشه خاطرش
با جمال یکی از شاکردان میلی داشت سیصد و پنجاه و نه بندش در
آموز اید من آموزانیدن بمعنی التعلیم و اما آموزیدن فهو بمعنی
التعلم مثل آموختن مکر یکی بند در تعلیم آن دفع انداختی و تهاون
کردی فی الجمله پسر در صنعت و قوت بسر آمده و کسی را با او
امکان مقاومت نبودی تا بحدی که پیش سلطان کفت استاد
را فضیلتی که بر منست از روی بزرکی و حق تربیت است والا
بقوت ازو کمتر نیستم و بصنعت کشتی با وی برابرم یعنی مساویم
ملک را این ترک ادب از وی پسندیده نیامد بفرمود تا مصارعت
کنند مقامی متسع ای واسع معین کردند و ارکان دولت و اعیان
حضرت حاضر شدند پسر چون پیل مست در آمد بصدمتی که اکر
کوه آهنین بودی از جای بر کندی استاد دانست که جوان از و
بقوت برتر است بدان بند غریب که از و نهان داشته بود با وی
در آویخت جوان دفع آن ندانست استاد بدو دست از زمین
برداشت و بر بالای سر برد و بر زمین زد غریو از خلق برخاست
ملک فرمود تا استاد را خلعت و نعمت دادند و پسر را زجر و
ملامت کرد که با پرورنده خویش دعوی مقاومت کردی و بسر
نبردی کفت ای خداوند بزور بر من دست ظفر نیافت بلکه
در علم کشتی دقیقه مانده بود که از من دریغ همی داشت امروز
بدان دقیقه بر من دست یافت استاد کفت از بهر چنین روز
نکه می داشتم که حکما کفته اند دوست را چندان قوت مده که اکر

دشمن کند تواند مقاومت کرد شنیدۀ که چه گفت آنکه از پروردۀ خود
جفا دید **بیت** یا وفا خود نبود در عالم ٭ یا مگر کس درین زمانه نکرد ٭
کس نیاموخت علم تیر از من ٭ که مرا عاقبت نشانه نکرد ٭ وما یکتب ههنا
علی الحواشی قول الشاعر أعلمه الرماية كل يوم ٭ فلما اشتد ساعده رماني ٭
أعلمه القوافي كل حين ٭ فلما قال قافية هجاني ٭ وقول بعض الأئمة ٭ لقد ربيت
جروا طول عمري ٭ فلما صار كلبا عض رجلي ٭ في مختار الصحاح ٭ رمى
بالسهم رميا ورماية ٭ واشتد بالسين المهملة من السداد بمعنى الاستقامة في
بعض النسخ اشتد بالشين المعجمة من الشدة والهجو ضد المدح والجرو بكسر
الجيم وضمها وفتحها ولد الكلب والسباع كذا في مختار الصحاح **حکایت**
درویشی مجرد بگوشۀ صحرا نشسته بود پادشاهی برو بگذشت
درویش از آنجا که فراغ ملک بضم الميم قناعت سر بر نیاورد
والتفاتی نکرد پادشاه از آنجا که سطوت في مختار الصحاح القهر بالبطش
سلطنت است بهم برآمد و گفت این طایفۀ خرقه پوشان بر مثال
حیوانند وزیر گفت ای درویش پادشاه روی زمین بر تو گذر کرد
چرا خدمت نکردی و شرط ادب بجای نیاوردی گفت بگو ملک را
توقع خدمت از کسی دار یعنی توقع دار که آن کس توقع نعمت از تو دارد
و دیگر بدان که ملوک از بهر پاس رعیت است ای الملوک لاجل رعاية الرعايا
نه رعیت از بهر طاعت ملوک **نظم** پادشه پاسبان درویش است گرچه
نعمت یعنی درویش بفر دولت اوست یعنی بقوت دولت پادشاه است
گوسفند از برای چوپان بالفارسیة نیست ٭ بلکه چوپان برای خدمت
اوست **دیگر** یکی امروز کامران وصف ترکیبی بمعنی راننده کام ای المراد

کامرانی بینی دیگری را دل از مجاهدت ریش یعنی جالش را از مجاهدت في
تحصیل مراد ریش شده بینی روزکی چند تصغیر روز والباء للوحدة
یعنی روزهای اندکی ساکت باش یعنی صبر کن که نا بخورد خاک مغز سر
خیال اندیش ٭ وصف ترکیبی فرق شاهی و بندگی برخاست چون
قضای نوشته آمد پیش گر کسی خاک مرده باز کند بفتح الکاف العربی
من کندن ومعناه ظ وقیل بضمها من کردن یعنی بکشف و بزیلی تراب را
نشناسد توانگر از درویش ملک را گفتار درویش استوار آمد
یعنی محکم آمد گفت از من چیزی بخواه گفت آن می‌خواهم که دگر زحمت
من ندهی گفت مرا پندی بده امر من دادن گفت **بیت**
دریاب ای افهم امر من یافتن کنون که نعمت هست بدست ٭
یعنی در دست کین دولت و ملک می رود دست بدست ٭
حکایت یکی از وزراء پیش ذو النون مصری آمد ذو النون رجل
معروف بالولاية وخوارق العادات قيل انا اتهي به لانه ركب على السفينة
مع الجماعة فتفقد واحد منهم دينارا له فلم يجد فآل رأيهم الى ان هذا
الرجل الغريب قد سرقه فعوقب عليه فانكر وحلف ولم يؤمنوا بل اصروا
على انه ليس الا فيه فلما اضطر توجه ساعة فاتى حوت من البحر بدينار فلما
راوا ذلك تضرعوا واعتذروا عن فعلتهم فقام وذهب الى البحر ولم يغرق
باذن الله تعالى و همت خواست که روز و شب بخدمت سلطان مشغولم
و بخیرش امیدوارم و از عقوبتش ترسان صفة من ترسیدن ذو
النون بگریست ای بکی و گفت اگر من خدای تعالی چنین پرستیدمی
که تو سلطان را از جملۀ صدیقان بودمی **نظم** گر نبودی امید راحت و رنج

یعنی بل لو عبد العباد بصدق النية وخلوص الطوية بمجرد الحقاقة للعبادة
ولياقة الذاتية للتعظيم والاجلال پای درویش بر فلک بودی گر وزیر
از خدا بترسیدی ٭ چو ملک بر فلک ملک بودی بکسر لام ملک في الاول و
فتحها في الثاني ولولا رعاية القافية لكان لكسرها في الثاني ايضا وجه وفي اكثر
النسخ الصحيحة وعليه نسخة الاستاذ بدل هذا المصراع وقع هكذا همچنان
کز ملک ملک بودی بکسر اللام في الاول وفتحها في الثاني **حکایت** پادشاهی
بکشتن بی گناه فرمان داد گفت ای ملک بموجب خشمی که ترا بر منست آزار
خود مجوی ای لا تطلب اذی نفسك گفت چگونه گفت این عقوبت بر من بیک
نفس ای في تنفس واحد بر آید و بزه آن ای ذنبه بر تو جاوید بماند
بفتح النون مضارع من ماندن **قطعه** دوران بقا چو باد صحرا بگذشت
تلخی و خوشی و درشت و زیبا بگذشت ٭ پنداشت ماضی من پنداشتن و
فاعله قوله ستمگر که ستم وجور بر ما کرد بر گردن او بماند و بر ما بگذشت
ملک را نصیحت او سودمند آمد و از سر خون او برخاست و عذر
خواست **حکایت** وزراء نوشروان در مهمی از مصالح مملکت
اندیشه می کردند و هر یکی بر وفق دانش خود رای می زدند و ملک
نیز همچنین اندیشه می کرد بزرجمهر را ملک اختیار افتاد وزیران
در سر گفتندش رای ملک را چه مزیت دیدی بر فکر چندین حکیم گفت
بموجب آنکه انجام کار یعنی آخر کار معلوم نیست و رای همگنان در
مشیت الله تعالی است که صواب آید یا خطا پس موافقت رای
ملک اولیتر است تا اگر خلاف صواب آید بعلت متابعت او از
معاقبت ایمن باشم **نظم** خلاف رای سلطان رای جستن بخون خویش باشد

و گر خود یعنی نفس سلطان روز را گوید شب است این بباید من بالیتی
گفتن یعنی ینبغی لك ان تقول مساعدا له اینک بکاف التصغیر ماه و
پروین وهو الثریا **حکایت** شیادی یعنی شخص ظریف که شیادی
کند گیسوان بر تافت که من علویم و با قافلۀ حجاز
بشهر درآمدم که از حج می آیم و قصیدۀ پیش ملک برد که من گفته ام
یکی از ندمای ملک در آن سال از سفر آمده بود گفت من او را در عید
قربان در بصره دیدم حاجی چگونه باشد و دیگری گفت پدرش
نصرانی بود در ملاطیه اسم بلدة علوی چگونه بود و شعرش
در دیوان انوری یافتند ملک فرمود تا بزنندش و نفی کنند که چندین
دروغ چرا گفت گفت ای خداوند روی زمین سخنی دیگر بگویم
اگر راست نباشد بهر عقوبت که فرمایی سزاوارم گفت آن
چیست گفت **قطعه** غریبی گرت ماست پیش آورد یعنی
یک شخص غریب اگر پیشت ماست آورد آن ماست نیست
بلکه دو پیمانه آبست و یک چمچه بالفارسیة على وزن الظلمة
الملعقة العظيمة التي يقال لها بالتركي كبجه دوغ بضم الدال المهملة
والغين المعجمة المذق گر از بنده لغوی شنیدی مرنج ای لا تتأذ
منی جهان دیده بسیار گوید دروغ ملک بخندید و گفت از این راست
سخن تا در عمر تو گفته نبوده تا آنچه مأمول اوست مهیا دارند
حکایت آورده اند که یکی از وزرای مشفق بزیردستان رحمت
آوردی و صلاح همگنان جستی اتفاقا بخطاب ملک گرفتار آمد
همگنان در استخلاص او سعی کردند و موکلان در معاقبتش ملاطفت

کردند و بزرگان دیگر سیرت نیکو او پادشاه کفتند تا ملک از
سرخطای او درکذشت صاحب دلی بدین حال اطلاع یافت
وموافق حال نظم کرد **قطعه** تا دل دوستان بدست آری
بوستان پدر فروخته به یختی دیگ بالکسر المجهولة والکاف العربی
لفظ فارسی بمعنی القدر بالکسر نیکخواهان را اصله نیکخواه را لکنه اخرّ
للنظم هرچه رخت سراست یعنی سرای است سوخته به با بداندیش
هم نکویی کن دهن سگ بلقمه دوخته به **حکایت** یکی از پسران هارون
الرشید رحمه الله پیش پدر آمد خشمناک که فلان سرهنگ زاده مرا دشنام
داد ای شتم بما در هارون ارکان دولت را گفت جزای این چه باشد
یکی اشارت بکشتن کرد و دیگری بزبان بریدن و دیگر بمصادره و
نفی یعنی از شهر بدر آوردن هارون کفت ای پسر کرم آنست که عفو کنی و
اگر نتوانی تو نیز دشنام مادرش بده نه چندانکه انتقام از حد در
گذرد آنگاه ظلم از طرف ما باشد **قطعه** نه مردست آن بنزدیک خردمند
که با پیل دمان پیکار یعنی جنگ جوید بلی مرد آن کسست از روی تحقیق
که چون خشم آیدش باطل نگوید **نظم** یکی را زشت خویی داد دشنام
تحمل کرد و گفت ای خوب فرجام یعنی نیک عاقبت بتر بالتخفیف للوزن
واصله مشدد لان اصله بدتر ادغم الدال فی التاء بعد قلبه تاء زانم که
خواهی گفتن یعنی تقصد ان تقول آنی یعنی انک انت الذی تفعل کذا
وکذا من الشرور والقبایح فالیاء فیهما للخطاب که دانم عیب من چون
من ندانی **حکایت** با طایفه از بزرگان در کشتی بودم زورقی یعنی
فلک واحد صغیر در پی ما غرق شد و دو برادر بگردابی در افتادند

یکی از بزرگان گفت ملاح بالفتح والتشدید یعنی صاحب سفینه را که بگیر
این هردو برادر را تا ترا صد دینار بدهم ملاح تا یکی را خلاص کرد دیگری
را هلاک شد گفتم بقیت عمرش نمانده بود از آن سبب در گرفتن او
تاخیر افتاد ملاح بخندید و گفت آنچه تو گفتی یقینست و دیگر میل خاطر
من بر هانیدن این بیشتر بود بسبب آنکه وقتی در بیابانی مانده بودم
این مرا با شتر نشاند بسکون النون الثانی ماضی من نشاندن واز
دست آن دیگر تازیانه خورده بودم در طفلی بالیاء المصدری صدق
الله العظیم که من عمل صالحا فلنفسه ومن اساء فعلیها ای لها ثواب العمل
وعلیها عقابه **بیت** تا توانی درون کس مخراش کاندرین راه خارها
باشد کار درویش مستمند یعنی حاجتمند بر آر که ترا نیز کارها
باشد **حکایت** دو برادر یکی خدمت سلطان کردی و دیگری
بسعی بازوان نان خوردی باری ای مرة این توانگر درویش را
گفت چرا خدمت سلطان نکنی تا از مشقت کار کردن برهی گفت
تو چرا کار نکنی تا از مذلت خدمت رهایی که حکما گفته اند که نان خود
خوردن و نشستن به که کمر شمشیر زرین بستن و بخدمت
ایستادن **مثنوی** بدست آهک بالکاف العربی علی وزن آهن
الطین وسوطلی احمر تفته یعنی لجاف کردن خمیر به از دست بر
سینه پیش امیر عمر گرانمایه درین صرف شد تا چه خورم صیف و
چه پوشم شتا ای شکم خیره بکسر الخاء یعنی لجوج و بداندیش و بغال
چشم خیره بالترکی قشمش کوز و دست خیره و پای خیره اشتش ال
ایق کذا فی بحر الغرایب بنانی بساز یعنی راضی شو و قناعت کن

تا نکنی پشت زخدمت دوتا **حکایت** کسی مژده پیش نوشروان
عادل آورد که فلان دشمن ترا خدای تعالی بر داشت گفت هیچ شنیدی
که مرا فرو گذاشت ای جعلنی باقیا ابدا **بیت** گروهی از حکما در
بارگاه کسری بفتح الکاف وکسرها لقب ملوک الفرس ومعرب خسرو وجمعه
اکاسرة علی غیر قیاس لان قیاسه کسرون بفتح الراء مثل عیسون و
موسون بفتح السین کذا فی الصحاح بمصلحتی در سخنی می گفتند بزرجمهر
خاموش بود گفتند چرا درین بحث با ما سخن نگویی گفت وزراء بر مثال
اطبا اند و طبیب دارو ندهد جز سقیم را پس چون بینم که رای شما بر
نهج صوابست مرا در آن سخن گفتن حکمت نباشد **مثنوی** چو کاری
بی فضول من بر آید مرا در وی سخن گفتن نشاید وگر بینم که نابینا و
چاه است بالجیم الفارسیة اگر خاموش بنشینم گناهست **حکایت**
هارون الرشید را چون ملک مصر مسلم شد گفت بخلاف آن طاغی
که بغرور ملک بکسر المیم مصر دعوی خدایی کرد بخشم این مملکت را
بخسیسترین بندگان سیاهی داشت خودن یعنی غبی نام او
خصیب بضم الخاء المعجمة وفتح الصاد المهملة علی صیغة التصغیر
وقیل خصیب علی وزن فعیل ملک مصر بوی ارزانی داشت گویند
عقل وکفایت او بحدی بود که طایفه از حراث کالزراع لفظا و
معنی مصر شکایت آوردند که پنبه کاشته بودیم بر کنار نیل باران
بی وقت آمد و تباه شد یعنی بهلاک شد گفت پشم یعنی صوف غنم
بایستی ای ینبغی کاشتن بمعنی الزرع مصدر دانشمندی این
کلام بشنید بخندید و گفت **بیت** اگر روزی بدانش بر فزودی

ای لوکان الرزق یزداد بالعلم ومنوطا بالفهم والادراک زنادان
تنگ روزی تر نبودی بنادانان چنان روزی رساند که دانا
اندران حیران بماند **دیگر** بخت و دولت بکاردانی بیاء مصدریة
نیست جز بتایید آسمانی نیست اوفتاده است در جهان بسیار
بی تمیز ارجمند بفتح الهمزة وضم الجیم العربی یعنی المعزز والمحترم
و عاقل خوار یعنی کثیرا ما یقع فی الدهر الظلیم کون البلید محترما والعاقل
ذلیلا کیمیاگر بغصه مرده و رنج من قبیل قولهم آهنگر بغصه مرده و رنج
عطف علی غصه ابله اندر خرابه یافته گنج ولکن ینبغی ان یعلم ان الله
حکیم لا یفعل شیئا الا وله حکمة خفیة لا نعرفه قال الله تعالی ولو بسط الله
الرزق لعباده لبغوا فی الارض الآیة فالظاهر انه اعطی رزق ملک مصر
لخصیب لما فیه من خصال حمیدة بها جعله مستحقا لتلک المرتبة منها
ان لیس للمال عنده قدر وانه سخی فی الغایة روی ابو الحسن انه لما
ولی الرشید الخصیب لایة مصر انشد ابو نواس للخصیب فی اهل
مصر بهذه الابیات نصحت لکم یا اهل مصر نصیحة خذوا نصیحتکم
واضحا من خصیب فان یک فیکم افک فرعون باقیا فان عصی موسی
بکف خصیب فامر الخصیب باربعة اوقار دراهم تاخذوا ترک
فی بیته فلم یمسه وقال انا نندم بعد ایام ثم بعد ایام عزله الرشید و به
خرقه بحیث یعقد فی الطرقات ویرخی برقعا علی وجهه حتی لا یعرفه
احد وکان یسأل الناس فاجتاز ابو نواس فسمع صوته فرقه فاحترق
قلبه علیه وامر حتی حملوا اربعة اوقار من الدراهم فقال للخصیب هذه
اربعة اوقار فخذها قال الخصیب انا لست آخذها فقال اذا استحق المعطی

للمدح بعطايه فيستحق المذمة بلستر داده ونحن ان سلب ملنا فالستي لنا
باقية كذا في رونق المجالس **حكايت** ملكي از ملوك كنيزكي بفتح الكاف
العربي الجارية چيني آورده بود وخواست كه در حالت مستي
با وي جمع آيد دختر ممانعت كرد ملك در خشم ومرور را از بندگان
سياهي بخشيد كه لب زورين وي يعني شفته الفوقانية از بيخ بيني
در گذشته بود ولب زيرين بگريبان فروهشته هيكلي كه صخر جني قيل
هو اسم عفريت سرق خاتم سليمان النبي عليه السلام از طلعتش برميدي
من رميدن يعني تنفر كردن وعين القطر قال في مختار الصحاح القطر بوزن
القطر النحاس لكن المشهور وهو الظاهر ان المراد من القطر القطران از بغلش
بغل بفتحتين الابط بگنديدي **بيت** تو گفتي تا قيامت زشت رويي
بر وختمست وبر يوسف نكويي **نظم** شخصي بجنان كرنه منظر
فعيل بمعنى المفعول كذ زشتي او بكسر الباء المصدرية خبر توان داد
يعني تواند آن مخبر بخبر دادن از و وآنكه بغلش بفتحتين كامرتعوذ بالله
مرداد يعني مرداد رست با فتاب مرداد بالاضافة وهو بالدال اسم
لواحد من اشهر الصيف كذا في الصحاح الفارسي وفي بحر الغرايب مرداد
اسم شهر واحد معين من التاريخ الجلالي وهو الشهر الاوسط من الشهور الثلثة
الصيفية ومن التاريخ الفارسي لا بتعيين انتهى سياه را در آن مدت
نفس طالب بود وشهوت غالب مهرش بالكسر اي محبته بجنبيد مهرش
بالفتح اي بكارته بر داشت اي ازال بامداد آن ملك كنيزك را جست
ونيافت ماجرا بگفتند خشم گرفت فرمود تا سياه را باكنيزك دست
وپا استوار ببندند واز بام جوسق بالسين المهملة بوزن الخندق القصر

الذي يبنى في بروج القلاع كذا في مختار الصحاح بخندق در اندازند
يكي از وزرا روي نيكل محضر ذوي شفاعت بر زمين
نهاد وگفت سياه را در بن خطايي نيست كه ساير يعني جميع بندگان
وخدمتكاران بخشش وانعام خداوندي معتاد ند گفت اگر در
مفاوضه او يعني در مكالمه آن كنيزك شبي تاخير كردي چه شدي گفت
اي خداوند نشنيدي كه **قطعه** تشنه سوخته بر چشمه روشن چو
رسيد تو مپندار اي لا تظنن كه از پيل دمان بالتركي كرد گش
فيل انديشد ملحد گرسنه بضم الكاف الفارسي اي جايع در خانه
خالي و بر خوان عقل باور نكند اي لا يؤمن ولا يصدق كز رمضان
انديشد ملك را ازين لطيفه خوش آمد وگفت سياه را بتو
بخشيدم كنيزك را چه كنم گفت كنيزك را بسياه بخش كه نيم خورده
او هم او را شايد **بيت** هرگز او را بدوستي مپسند يعني هيچ
كس ويجوز ان يكون مپسند على معنى المجهول كه رفتد جاي نا
پسنديده تشنه را دل نخواهد آب زلال نيم خورده دهان
گنديده اي المنتن ولم يوجد هذا البيت في كثير من النسخ **قطعه**
دست سلطان ذكر في بحر الغرايب ديگر بالكاف الفارسي ودگر
بحذف الياء في التركي بمعنى دخي كجا يابد چون بسر گيني وهو بالكاف
الفارسي قذر الدواب در اوفتاده ترنج هذا من قبيل التنازع
لان قوله ترنج يجوز ان يجعل بحسب المعنى فاعل يابد وفاعل اوفتاد
تشنه را دل كجا نخواهد آب كوزه بگذشته بر دهان شكنج بوزن
ترنج بالتركي يلمه هكذا سمعته وقال بعض الكمل معناه دهان گنديده

وقيل اصل العبارة سكنج بكسر السين المهملة وفتح الكاف العربي اسم
للحية الا جر الرار المعروفة بشرع تا ثير تر بما
حكايت اسكندر رومي را ذكر في الكتاب المسمى بحيوة الحيوان لله
انه روي عن عقبة بن عامر انه قال كنت عند رسول الله صلى الله عليه وسلم
اخدمه فاذا انا برجال من اهل الكتاب معهم مصاحف وكتب فقالوا استاذن
لنا على رسول الله فانصرفت اليه واخبرته بمكانهم فقال صلى الله عليه وسلم
مالي ولهم يسألوني عما لا ادري انما انا عبد لا علم لي الا ما علمني ربي تعالى
ثم توضاء وقام الى مسجد في فركع ركعتين فلم ينصرف حتى عرفت السرور
في وجهه والبشر ثم انصرف فقال اذهب فادخلهم ومن وجدت بالباب
من اصحابي فادخله فادخلتهم فلما دخلوا على رسول الله صلى الله عليه وسلم
قال عليه السلام ان شئتم اخبرتكم عما اردتم ان تسألوني قبل ان تتكلموا
وان شئتم تكلمتم فاخبرتكم قالوا بل اخبرنا قبل ان نتكلم قال جئتم تسألوني
عن ذي القرنين وسأخبركم عما تجدونه عندكم مكتوبا ان اول امره انه
غلام في الروم اعطي ملكا فسار حتى جاء ساحل ارض مصر فبنى عنده
مدينة يقال لها الاسكندرية فلما فرغ من بنائه اتاه ملك فعرج به حتى استقله
فرفعه ثم قال انظر ما ذا تحتك قال ارى مدينتي ومداين معها ثم عرج به فقال
انظر فقال قد اختلطت مدينتي مع المداين فما اعرفها ثم زاد فقال انظر
فقال ارى مدينتي وحدها لا ارى غيرها فقال له الملك انما تلك الارض كلها
والذي ترى محيطا بها هو البحر وانما اراد ربك عز وجل ان يريك الارض
وقد جعل لك سلطانا وسوف تعلم الجاهل وتثبت العالم فسار حتى بلغ
مغرب الشمس ثم سار حتى بلغ مطلع الشمس ثم اتى السدين وهما جبلان

لينان يزلق عنهما كل شي فبنى السد ثم جاء ياجوج وماجوج فوجد قوما وجوههم
وجوه الكلاب يقاتلون ياجوج وماجوج ثم قطعهم فوجد قوما قصارا يقاتلون
القوم الذين وجوههم وجوه الكلاب ثم مضى فوجد امة من الغرانيق
يقاتلون القوم القصار ثم مضى فوجد امة من الحيات تلتقم الحية منها
الصخرة العظيمة ثم افضى الى البحر المحيط بالارض فقالوا نشهد ان امره
كان هكذا كما ذكرت وانا نجده هكذا في كتابنا كما ذكرت انتهى كلامه گفته
اند كه ديار مشرق ومغرب بچه گرفتي كه ملوك پيشين را خزاين وملك
وعمر ولشكر بيش بالباء العربي ازين بود وچنين فتحي ميسر نشد
گفت بعون خداي تعالى هر مملكت كه گرفتم رعيتش را نيازردم و
نام پادشاهان جز بنيكوئي نبردم **بيت** بزرگش بفتحتين يعني بزرگ
نخوانند اهل خرد آنكس را كه نام بزرگان بزشتي برد **قطعه**
اين همه هيچست چون بگذرد تخت وبخت وامر ونهي وگير ودار
في بحر الغرايب گير ودار لفظ واحد يستعمل في الحروب والمعارك
معناه بالتركي طوت وطوت انتهى نام نيك رفتگان ضايع مكن
تا بماند نام نيكت پايدار يعني بعد وفاتك **باب دوم در**
اخلاق درويشان في بعض النسخ در اخلاق فقراء
وقال بعض الكمل الاخلاق جمع خلق وهو هيئة راسخة في النفس
يصدر عنها الافعال بسهولة من غير روية والفقراء جمع فقير وهو عند
بعض ائمة اللغة من له شيء يسير والمسكين من لا شيء له وعند بعضهم بالعكس
والفقير باصطلاح اهل الحقيقة هو الذي لا يجد شيئا غير الله تعالى و
لا يستغني الا به ولا يستريح الا بالحضور معه وعلامته عدم الاسباب

كاينة مخصوصة في جبل قاف

كلها والفقر آية صفوة الله تعالى من عباده وموضع اسرار بين خلقه
حكايت يكي از بزرگان گفت پارسايي را كه چه گويي در حق فلان
عابد كه ديگران در حق او بطعنه سخنها گفته اند گفت بر ظاهرش
عيب نمي بينم ودر باطنش غيب نمي دانم قطعه هر كرا جامه پارسا
بيني پارسا دان ونيك مرد انگار بفتح الهمزة والكاف الفارسي امر
من انگاريدن بمعنى الظن ورندانى كه در نهادش يعنى در اصل نهادش
چيست محتسب را درون خانه چه كار حكايت درويشي را
ديدم سر بر آستان كعبه نهاده بود وروي در زمين مي ماليد و
مي ناليد ومي گفت يا غفور يا رحيم تو داني كه از ظلوم جهول چه آيد
كه ترا شايد قطعه عذر تقصير خدمت آوردم كه ندارم بطاعت
استظهار يعني اتكا ندارم بطاعت عاصيان از گناه توبه كنند
عارفان از عبادت استغفار عابدان جزاي عبادت خواهند و
بازرگانان بهاي بضاعت ومن بنده اميد آورده ام نه طاعت
وبدريوزه اي السؤال بشي وهو الذي يقال في التركي تحريفا منه
در وازه آمده ام نه بتجارت اصنع بي ما انت اهله يقال صنع به
كذا اي فعل ذكر في الكشاف ان قوم يونس لما حين نزل به العذاب
قالوا اللهم ان ذنوبنا قد عظمت وجلت وانت اعظم منها واجل افعل
بنا ما انت اهله ولا تفعل بنا ما نحن اهله فكشف عنهم العذاب وقلما
وجد في بعض النسخ واهل لما جاز ذهله قد فسر بعض الفضلاء
بقوله اي اترك لما جاز نه كه بيت كر كشي بضم الكاف العربي
ور جرم بضم الجيم گناه بخشي روي وسر بر آستانم بنده را فرمان

نباشد هر چه فرمايي بر آنم قطعه بر در كعبه سائلي ديدم كه همي گفت
ومي گريستي خوش يقرأ بفتح الخاء ليوافق قوله كش في قوله
مي نگويم كه طاعتم بپذير قلم عفو بر گناهم كش من كشيدن حكايت
عبد القادر گيلاني رحمه الله عليه در حرم كعبه روي بر حصا بفتح
الحاء المهملة اي على الحجر بالفارسية سنگ ريزه نهاده مي گفت اي
خداوند ببخشاي واگر مستوجب عقوبتم در قيامت مرا نابينا بر
انگيز من انگيختن تا در روي نيكان شرمسار وخجل نشوم قطعه
روي بر خاك عجز مي گويد يعني عبد القادر گيلاني وفي بعض النسخ
گويم وهو الظ وقوله هر سحر گه كه باد مي آيد ظرف لقوله مي گويد
وقوله اي كه هرگز فراموشت نكنم هيچت از بنده ياد مي آيد مقول
القول يعني مقول گويد حكايت دزدي بخانه پارسايي
در آمد چندانكه طلب كرد چيزي نيافت دلتنگ شد پارسا را
خبر شد گليمي بكسر الكاف العربي البساط المعروف كه بر آن خفته
بود در راه گذر دزد انداخت تا محروم باز نگردد قطعه
شنيدم كه مردان راه خدا دل دشمنان را نكردند تنگ
ترا كي ميسر شود اي اني يتيسر لك اين مقام كه با دوستانت
خلافست وجنگ مودت اهل صفا چه در روي چه در قفا
نه چنانكه از پست بفتح السين عيب گيرند وپيشت يعني عندك
ولما كان پيش من الظروف المكانية المبهمة لم يظهر حرف فاينبغ
بالظرفية اعني كما في العربية پيش بالباء العربي ميرند بيت
در برابر چو گوسفند سليم در قفا همچو گرگ مردم خوار بيت

هر كه عيب دگران پيش تو آورد وشمرد بي گمان عيب تو پيش
دگران خواهد برد حكايت تني چند از روندگان متفق
سياحت بودند في مختار الصحاح ساح في الارض يسيح سيحا
وسيوحا وسياحة وسيحانا بفتح الياء اي ذهب وشريك رنج
وراحت خواستم كه مرافقت كنم موافقت نكردند گفتم از
كرم واخلاق بزرگان بديعست يعني عجيبست روي از
مصاحبت مسكينان تافتن ههنا بمعنى الاعراض وفايده دريغ
داشتن كه در نفس خويش اين قدر قدرة وقوت مي شناسم كه
در خدمت مردان يار شاطر باشم نه بار خاطر شعر
ان لم اكن راكب المواشي اي راكبا للمركب ومصاحبا معكم لكن اسعى
انا لكم حامل الغواشي جمع غاشية وهي ما يستر به السرج
والمقصود انه ان لم اصلح لصحبتكم اصلح لخدمتكم يكي از آن ميان
گفت از اين سخن كه شنيدي دلتنگ هكذا في اكثر النسخ ولعل
الصحيح ان يفصل دل في الكتابة مدار كه درين روزها كه
دزدي بصورت درويشان در آمد وخود را در سلك صحبت
ما منتظم كرد في مختار الصحاح السلك بالكسر الخيط بيت چه
دانند مردم كه در جامه كيست نويسنده داند كه در خامه
چيست الظاهر ان المراد بخامه ههنا المكتوب ويؤيده ما في
بعض النسخ نامه بدل خامه ولكن اللغات التي عندي لا تساعد
هذا المعنى في الصحاح الفارسية خامه على اربعة معان بمعنى القلم
وبمعنى البيت من الشعر بالفتح اعني الفسطاط وبمعنى خراجي وبمعنى

الشعر بالكسر وفي بحر الغرائب وبمعنى الرمل المجتمع ولا يبعد ان يراد
ههنا المعنى الرابع اذ الحاكه سلامت حال درويشان ست قد كتب
في كثير من النسخ درويشانست بالهمزة وليس بصحيح لما في الصحاح
الفارسي من ان لفظة است رابطة يفيد الثبوت اذا اتصلت بكلمة
مفتوح الآخر يجب اثبات الفها خطا اما لفظا فيجوز حذفها واثباتها كقولهم
كرده است واذا اتصلت بساكن الآخر يجب حذفها لفظا وخطا نحو
نيكست وبدست وغيرهما وقد يحذف تاؤه لفظا انتهى گمان بضم الكاف
الفارسي وفضولش اصله كان فضولي اش وفضولي كناية عن تجاوز
عن الحد ببرند وبناديدن قبولش كردند مثنوي ظاهر حال عارفان
دلقست يعني خرقه است اين قدر بس كه روي در خلقست
در عمل كوش بالكاف العربي وهر چه خواهي پوش يعني بپوش تاج
بر سر نه وعلم بر دوش زاهدي در پلاس پوشي نيست زاهد پاك
باش اطلس بپوش ترك دنيا وترك شهوتست وترك هوس
پارسايي مبتدا قوله ترك دنيا الخ خبره مقدما عليه نه ترك جامه
بس دركزاغند بفتح الكاف العربي والزاء الفارسي والغين المعجمة
الدرع الذي يخاط فيما بين قطن الثوب لمضرب كذا في الصحاح الفارسي
وسمعت من بعض الكمل انه قال صحيحه احمد الداعي قزاكند بالقاف و
الزاء العربي وقال الاستاذ سلمه الله قژاكند بالزاء الفارسي و
والكاف العربي جامه باشد به پنبه آگنده كه در جنگ پوشند في بحر الغرائب
بعد ما صحح لفظه مثل ما قال الاستاذ ويجوز فيه كژاكند بالكاف الفارسي
بدل القاف ومعناهما الذي يقال له في التركي جوفال انتهى مرد بايد بود

بر محنت سلاح جنگ چه سود فی الجمله روزی تا شب رفته بودیم
و شبانگه بپای حصاری خفته دزدی بی توفیق ابریق رفیق برداشت
که بطهارت می روم او خود بغارت می رفت **بیت** پارسابین
یعنی پارسا ایبین که خرقه در بر خود کرده جامهٔ کعبه را جل خر کرده
چندانکه از نظر درویشان غایب گشت برجی برفت و درجی یعنی
حقهٔ مروارید کذا سمعت بدزدید تا روز روشن شد آن در
تاریک مبلغی راه رفته بود و رفیقان بی گناه خفته بامداد آن همه
بقلعه بردند و بزندان کردند از آن تاریخ باز ترک صحبت گفتیم باز
یعنی گشاده یعنی قلنا بترک الصحبة قولا ظاهرا و طریق عزلت
گرفتیم که السلامة فی الوحدة **قطعه** چو از قومی یکی بی دانشی کرد
نه که بکسر الکاف العربی و سکون الهاء یعنی کهتر ای الحقیر را منزلت
ای القدر ماند می ماند نه مه را یعنی مهتر بل هما متصوفان منهما فی
نمی بینی که گاوی بالکاف الفارسیة ای ثور واحد در علف زار بیالاید
ای یوذی همه گاوان ده مقصور من دیه یعنی القریة را و انما یوذی
باقیه بسبب تعرضه لمرعی محفوظ فاذا یراه صاحبه فیخرج کلهم من
تلک الناحیة گفتم سپاس و منت خدای را که از فواید درویشان
محروم نماندم اگرچه از صحبت ایشان فرید شدم و فی بعض النسخ وحید
افتادم لما بدین حکایت مستفید گشتم و امثال مرا همه عمر این
نصیحت بکار آید **مثنوی** بیک ناتراشیده در مجلسی برنجد
دل هوشمندان بسی اگر برکه ای پر کنند از گلاب یعنی ان تاب گل
فی مختار الصحاح البرکة مجمع ماء کالحوض چو سگ در وی افتد کند
منجلاب

بضم المیم والجیم و سکون النون آب مردار هذا و قبل مجلاب بکسر المیم
و سکون الیاء و الخاء المعجمة البول الذی یسیل من ذکر الطفل فی المهد
حکایت زاهدی مهمان پادشاهی بود چون بر سفره بنشستند
کمتر از آن خورد که عادت او بود تا ظن صلاحیت در حق وی زیاده
کنند **بیت** ترسم نرسی بکعبه ای اعرابی کین ره که تو میروی بترکستان است
چون بمقام خویش باز آمد سفره خواست تا تناول کند ای یاکل پسری
داشت صاحب فراست گفت ای پدر چرا در دعوت سلطان چیزی
نخوردی گفت در نظر ایشان چیزی نخوردم که بکار آید پسر گفت
نماز را هم اداکن که چیزی نکردی که بکار آید **نظم** ای هنرها نهاده بر کف
دست ای للاظهار علی الخلق عیبها در گرفته زیر بغل تا چه خواهی
خریدن ای مغرور روز درماندگی بسیم دغل یعنی قلب و مزخرف
حکایت یاد دارم که در عهد و زمان طفولیت متعبد بودمی و شب
خیز و مولع بزهد الولوع الحریص و پرهیزگاری در خدمت پدر
نشسته بودم و همه شب چشم بهم نبسته مصحف بستی ای کنت غیر نایم فی
تلک اللیلة قط و مصحف عزیز در کنار گرفته و طایفهٔ گرد ما ای
حولنا خفته پدر را گفتم از اینها یکی سر بر نمی دارد که دوگانه ای
خلق افتی **قطعه** نبیند مدعی جز خویشتن را ای غیر نفسه
که دارد پردهٔ پندار ای پردهٔ ظن و هی کنایة عن الانانیة در پیش
خود اگر چشم خدا بینش چشم خدا بین عبارة عن عین لا یری غیر الحق
والشین راجع الی المدعی و فی بعض النسخ گرت چشم خدا بینی ببخشند

یعنی اگر ترا الخ والاول انسب للمقام و اولی کما لا یخفی نه بیند و علی بعض النسخ
نه بینی هیچ کس عاجزتر از خویشتن **حکایت** بزرگی در محفلی
همی ستودند و در اوصاف جمیلش مبالغه می نمودند سر بر آورد و گفت
من آنم که من دانم **شعر** کفیت علی صیغة المجهول المخاطب من الکفایة
اذی نصب علی التمییز و هو ما یتاذی به یا من تعد من العدد فاعله انت
و محاسنی مفعوله جمع حسن بفتحتین علی خلاف القیاس علانیتی ای
ظاهری هذا مبتدا مؤخر خبره علانیتی و لم تدر علی وزن لم ترم من
الدرایة و هی العلم باطنی مفعوله و المعنی یا من یمدحنی و یعد فضایلی قد اذیتنی
بذلک و کفیت فیه فان هذا الذی تراه و تطلع علیه علانیتی و ظاهری و
لیس لک عثور علی سری و باطنی **قطعه** شخصم بچشم عالمیان خوب
منظر است وز خبث باطنم سر خجلت فکنده پیش طاوس را بنقش و
نگاری نگار بالکاف الفارسیة عطف تفسیری که هست خلق تحسین کنند
و او خجل از پای زشت خویش **حکایت** یکی از صلحای جبل لبنان
علی وزن عثمان اسم جبل که مقامات او در دیار عرب مذکور بود و کرامات
او مشهور بجامع دمشق در آمد و بر کنار برکه ای الحوض طهارت می
کرد پایش بلغزید و بحوض در افتاد و بمشقت بسیار از آنجا خلاص
یافت چون نماز را بپرداختند فی الصحاح الفارسیة پرداختن بمعنی
تمام کردن یکی از اصحاب گفت مرا مشکلی هست گفت آن چیست
گفت یاد دارم که بر روی دریای مغرب می رفتی و قدمت تر نمی
شد امروز در این یک قلهٔ آب یعنی مقدار مائة و خمسة و عشرین منا
کذا سمعت من البعض و یوافقه بعض الکتب الفقهیة از هلاکت یعنی

غیر از هلاکت چیزی نمانده بود درین چه حکمت است شیخ سر بجیب
تفکر فرو برد و پس از تامل بسیار گفت نشنیده ای که سید عالم محمد
مصطفی صلی الله علیه و سلم گفت لی مع الله وقت لا یسعنی فیه ملک
مقرب و لا نبی مرسل قوله و نگفت علی الدوام ای خصصه بوقت
من الاوقات عطف علی قوله گفت و قوله وقتی چنین کلام مبتدا
و لیس من مقول نگفت که فرمود بجبرائیل و میکائیل نپرداختی ای
لا یشتغل بهما فی ذلک الوقت و دیگر وقت با حفصه و زینب در
ساختی ای یصاحب معهما و یختلط بهما که مشاهدة الابرار جمع
بر بالفتح صفة بمعنی المحسن و بکسرها مصدر بمعنی الاحسان بین التجلی
والاستتار یعنی ان الخواص لا یدوم لهم التجلی بل هم بین کشف و ستر
می نماید و می رباید من ربودن یعنی ان وقوع التجلی علی الابرار و
کونهم والهًا و من وجد العشق لیس مما یتاتی لهم فی ای وقت اتفقت
بل انما هو بحسب الورود علیهم من جانب الحق سبحانه و تعالی دیدار می نمای
و پرهیز می کنی بازار خویش و آتش ما تیز می کنی **شعر** اشاهد
انا من موصول اهوی من باب علم ای اهواه انا بحذف العاید یعنی
احبه بغیر وسیلة متعلق باشاهد و هی ما یتقرب به الی الغیر فیلحقنی
من لحقه شان ای امر و حال اضل ای اضل انا به بحذف عاید الموصوف
طریقا نصب علی انه مفعول اضل یؤجج نارا ای یوقد نار العشق
باظهار نوع من الفراق ثم یطفی اصله یطفئ بالهمزة و لکن قلبت
ههنا یاء للوزن ای یجعلها منطفیة برشة ای برشة و اصح من
ماء الوصال فی مختار الصحاح الرشة هی الماء القلیلة هذا

وقيل ان ابعاد النار عبارة عن التجلي واطفائها عن الستر والرشة مصدر من رششت المكان اذا اصبت الماء عليه قليلا قليلا ومحصل فحوى القطعة الشكاية من قصر زمان التجلي وسرعة هجوم الستر انتهى وانت خبير بان التراخي المنفهم من ثم والقلة المنفهمة من تاء رشة يابيان عن هذا التوجيه لمنافاة المذكور من تاجيج النار واطفائها ترائي اي تبصرني حالة كوني محرقا اسم مفعول من الاحراق وغريقا فعيل بمعنى المفعول وحمل الرؤية بمعنى الابصار ونصب محرقا على الحالية اولى من جعلها بمعنى رؤية القلب اي العلم وجعل محرقا مفعولا ثانيا اذ الظاهر ان اراد الخطاب في ترى لكل من يصلح ان يكون مخاطبا قصدا الى تفظيع حاله في الاحتراق والغرق اي تناهت حالي في الظهور للخلق الى حيث يمتنع خفاؤها فلا يختص بها رؤية راء دون راء كما قيل في قوله تعالى ولو ترى اذ المجرمون ناكسوا رؤسهم عند ربهم وهذا التوجيه مما وافقني فيه بعض الكمل على سبيل التوارد **لطيفه** يكى بپرسيد از ان گم كرده فرزند يعنى به يعقوب پيغامبر عليه السلام كه اى روشن گهر پير خردمند ز مصرش يعنى از مصر بوى پيراهن آن فرزند شنيدى چرا در چاه بالجيم الفارسي كنعانش نديدى بگفتا احوال ما برق جهانست يعنى مجو برق است دمى پيدا و ديگر دم نهانست گهى بر طارم بكسر الراء على ما فهم من بحر الغرايب لكن المشهور بضم الراء بمعنى الفلك كذا في الصحاح الفارسي وفي بحر الغرايب طارم في الاصل البيت الذي تحرفه العامة ويقولون في التركي درم او ثم اطلق على ما يشابهه من الفلك وغيره مجازا يعنى گهى بر فلك اعلى نشينم گهى بر پشت پاى خود نبينم

دوانم

اگر درويش بر حالى بماندى سر دست از دو عالم برفشاندى **حكايت** در جامع بعلبك كلمه چند بطريق وعظ مى گفتم با جماعت افسرده دل مرده وراه مفعول ببرده في قوله از عالم صورت بمعنى نبرده ديدم كه نفسم بفتحتين در نمى گيرد اى لايؤثر كما قال خواجه حافظ رحمه الله عليه جز مهره ندبان طريق بر نمى گيرد زهر در مى دهيم پندش وليكن در نمى گيرد اى لايؤثر و آتش گرم در هيزم تر اثر نكند دريغ آمدم بتربيت ستوران في بحر الغرايب ستور اسم عام يطلق على الحيوانات القوايم الاربع و آينه دارى در محله كوران بالكاف العربي وليكن در باب معنى باز بود اى انفتح و سلسله سخن دراز در بيان اين آيت كه ونحن اقرب اليه من حبل الوريد في مختار الصحاح حبل الوريد عرق في العنق اي نحن اعلم بحال الانسان ممن كان اقرب اليه من حبل الوريد قيل حبل الوريد مثل في القرب وقيل الحبل العرق واضافته للبيان والوريدان عرقان مكتنفان بصفحتي العنق في مقدمها متصلان بالوتين يردان من الراس اليه وقيل سمي وريدا لان الروح يرده والوتين عرق ابيض غليظ في الصلب معلق بالقلب يسقي كل عرق في الانسان منه اذا انقطع مات صاحبه سخن بجائى رسانيده بودم كه مى گفتم **قطعه** دوست نزديكتر از من بمنست يعنى دوست نزديكتر ست الا انه اخر الرابطة للوزن وين عجبتر كه من از وى دورم چه كنم با كه توان گفت كه دوست در كنار من و من مهجورم از و من از شراب اين سخن مست و فضله قدح در دست كه رونده اى از كنار مجلس گذر كرد و دور آخر در وى اثر كرد

نعره چنان زد كه ديگران بموافقت او در خروش آمدند في بحر الغرايب خروش صوت شبيه بالرعد يظهر من الحيوانات ومن الرجال الكمات ويجي بمعنى الحملة والصولة ايضا انتهى وخامان مجلس در جوش يعنى در غليان گفتم سبحان الله دوران جمع دور بمعنى بعيد با خبر در حضور رست و نزديكان بى بصر دور **قطعه** فهم سخن چون نكند مستمع قوت طبع از متكلم مجوى نهى من جستن اي لاتطلب فسحت كالوسعة لفظا ومعنى كامن ميدان ارادت بيار تا بزند مرد سخن گوى يعنى رجل متكلم وصف تركيبي وقوله گوئى بمعنى گوى را مفعول بزند و گوى بضم الكاف الفارسي يجي على معان ثلثه بمعنى الكرة وهو المراد ههنا وقد يجي وصفا تركيبيا كما مر آنفا وقد يجي امرا من گفتن كذا في البحر **حكايت** شبى در بيابان مكه يعنى در بريه از غايت بى خوابى پاى رفتنم نماند سر بنهادم و شتربان را گفتم دست از من بدار اي دعني وانقطع عني **قطعه** پاى مسكين پياده چند رود كز تحمل ستوه شد بختى ستوه بسكون الهاء في آخره لفظ فارسي على وزن الدخول نوع من التحمل بالحاء المهملة يقال له بالتركي حروجاب كذا في الصحاح الفارسي وفي بحر الغرايب ستوه بمعنى عاجز و سرگردان وقد يخفف الواو فيقال سته انتهى والبختي بضم الباء العربي نوع من الابل بالتركي بسركى دوه فقوله ستوه مفعول مقدم لقوله شد وبختي فاعله هذا هو الظاهر الملايم للسباق والسياق وفي بعض النسخ ستوده بزيادة الدال بمعنى ممدوح شد بختي ووجهه بعضهم وقال محصوله چند رود بملاحظة منع القضية ولا يخفى بعده تا شود جسم فربهى لاغر لاغرى مرده باشد از سختى گفت اى برادر

حرم در پيش است و حرامى از پس اگر رفتى بردى جان و اگر خفتى مردى **بيت** خوش است زير مغيلان اسم شجر براه باديه يعنى بيابان خفت يعنى خفتن در شب رحيل ولى ترك جان ببايد گفت يعنى ببايد كردن ولا بعد في استعمال گفت في معنى كردن فان امثاله في الفارسي ليس بعزيز الابدى الى قوله جان شدو آوازه بلند ويجوز ان يكون بمعنى گفتن اي ينبغي ان تقول تركت روحي وقبلت كل ما ياتي على من الكرب **حكايت** پارسايى را ديدم بر كنار دريا كه زخم پلنگ داشت و بهيچ دارو به نمى شد و مدتها در ان رنجور بود و دمبدم يعنى گاه گاه شكر خداى تعالى همى گفت الحمد لله كه بمصيبتى گرفتارم نه بمعصيتى **قطعه** گر مرا زار بكشتن دهد آن يار عزيز قوله زار مفعول ثان لقوله دهد قال في بحر الغرايب زارى بمعنى ناله و زار بمعنى نالان ولا يبعد ان يستعمل زار ههنا بمعنى زارى فان فيه معنى بليغا كما لايخفى تا نگويى بتاء الخطاب كه در آن دم غم جانم باشد گويم از بنده مسكين چه گناه صادر شد كو يعنى كه آن يار عزيز دل آزرده شد از من غم آنم باشد **حكايت** درويشى را ضرورتى پيش آمد گليمى از خانه يارى بدزديد حاكم فرمود كه دستش ببرند صاحب گليم شفاعت كرد كه من او را بحل كردم يعنى حلال كردم و دعوى نمى كنم حاكم گفت بشفاعت تو حد شرع را فرو نگذارم گفت راست فرمودى اما هر كه از مال وقف چيزى بدزدد قطعش لازم نيايد كه الفقير لايملك شيئا على صيغة المعلوم ولايملك

نالان صفة مشبهة بمعنى من له انين منه

لاحد على ضبطه الجهول مرجد درویشان راست وفي بعض النسخ مهر
جا ازان درویشانست والمعنی واحد وفقه محتاجانست حاکم دست
ازو بداشت یعنی ترکه وگفت جهان بر تو تنگ آمده بود که دزدی
بالیاء المصدریة نکردی الا از خانه چنین یاری گفت ای خداوند
نشنیده که گفته اند خانه دوستان بروب ادرمن رفتن بالضم یعنی
خذ کل ما تجد فیه ودر دشمنان بکسر الراء یعنی باب دشمنان مکوب نهی من
کوبیدن بالکاف العربی والباء الفارسي یعني الدق والقرع کذا في الصحاح
الفارسي قطعه چون فرومانی بسختی یعنی اذا اضطررت بالشدة
تن بعجز اندر مکن دشمنان را پوست برکن یعنی اسلخ جلدة دوستانرا
پوستین بالباء الفارسي اي الفرو یعنی پوستین دوستان برکن ولا یخفی
ان قوله دشمنانرا پوست برکن لا یلایم ظاهراً لقوله در دشمنان مکوب
اللهم الا ان یقال معناه در دشمنان مکوب لاظهار التنزل وعرض الاحتیاج
واما اذا وجدت فرصة وکنت غالبا علیه فاسلخ جلده حکایت
یکی از پادشاهان پارسایی را دید وگفت هیچت از ما یاد می آید
گفت بلی هرگه که خدا را فراموش میکنم بیت هر سو دود آنکس
ز در خویش براند یعنی یعدو ویذهب الی الاطراف والجهات
من برده تعالی من بابه ویطرحه وانرا که بخواهد بدر کس بکسر الراء
ندواند ای لا یجعله محتاجا الی باب واحد حکایت یکی از صالحان
پادشاهی را بخواب دید در بهشت و پارسایی در دوزخ پرسید
که موجب بکسر الجیم درجات این چیست و سبب درکات آن چه
قال في مختار الصحاح الدرجات جمع درجه وهي المرتبة ودرکات النار

منازلها والنار درکات والجنة درجات که ما بخلاف آن پنداشتیم
گفتند آن پادشاه بمحبت درویشان در بهشت وآن پارسا بتقرب
پادشاهان در دوزخ قطعه دلقت یعنی خرقة تو بچه کار آید و
تسبیح عطف على دلقت وفي بعض النسخ مسحی ای بلاس بیاء الوحدة
ومرقع یعنی جامه رقعه دوخته خود را ز عملهای نکوهیده بکسر
النون المحقرة على روایة الصحاح الفارسیة او المذمومة على روایة
بحر الغرایب بری دار ولعل اصل بری بری على وزن فعیل
من بری من الدین ثم حذف همزته في اکثر الاستعمال للتخفیف یعنی تو
خود را خالی دار ز عملهای قبیحه حاجت بکلاه برکی داشتنت
نیست بفتح النون في داشتنت درویش صفت باش و
کلاه تتری دار و برک بفتحتین والکاف العربي نوع من المتاع
یعمه الصوفیون وکلاه تتری یعنی به کلاه امیرانه حکایت
پیاده سر و پا برهنه با کاروان حجاز از کوفه بدر آمد و همراه
ما شد خرامان همی رفت وگفت بیت نه با شتری سوارم
نه چو خر بزیر بارم نه خداوند صاحب رعیت نه غلام شهر
یارم غم موجود و پریشانی معدوم ندارم نفسی می زنم آسوده
بعمری بسر آرم اشتر سواری گفتش ای درویش کجا می روی
باز گرد که بسختی بمیری نشنید و قدم در بیابان نهاد و برفت
چون بنخلهٔ محمود اسم مکان برسیدیم توانگر را اجل فرا قال في بحر
الغرایب فرا لفظ فارسي یدخل في اوایل الافعال والمصادر
لتحسین اللفظ رسید ومرد درویش ببالینش بیامد وگفت

ما بسختی بمردیم و تو بر بختی بضم الباء بمردی بیت شخصی همه شب
بر سر بیمار گریست چون روز شد او بمرد و بیمار بزیست
نظم ای بسا اسب تیزرو که بماند خرکی تصغیر خر لنگ جان
بمنزل برد بس که در خاک تندرستانرا دفن کردند و زخم خورده
نمرد حکایت عابدی را پادشاهی طلب کرد عابد اندیشید
که دارویی بخورم تا ضعیف شوم مگر اعتقادی در حق من زیادت کنند
آورده اند که دارویی قاتل بود بخورد و بمرد نظم آنکه چون پسته
نوع من الثمار یقال له بالترکي فستق والمشهور بکسر الباء الفارسي وقد
صححه هندوشاه نخجوانی بضم الباء العربي کذا في بحر الغرایب دیدمش
بفتح باء الخطاب قبل الشین بمعنی ظننته انت في بعض النسخ دیدمش یعنی
اظنه انا لان دیدن ههنا بمعنی رؤیة القلب همه مغز پوست بر پوست
بود همچو پیاز ای کالبصل پارسایان روی در مخلوق پشت بر قبله
می کنند نماز بیت چون بنده خدای خویش خواند باید که بجز خدا
نداند حکایت کاروانی را در زمین یونان بزدند و نعمت بی
قیاس بردند بازرگانان گریه و زاری کردند و خدا و رسول شفیع
آوردند فایده نداد چو پیروز یعنی مظفر شد دزد تیره روان یعنی
شب روان وصف ترکیبی چه غم دارد از گریهٔ کاروان لقمان حکیم در
آن میان بود یکی از کاروانیان گفت کلمهٔ چند از حکمت و موعظت
با اینان بگوی باشد که طرفی یعنی بعضی از مال ما دست بدارند دریغ
باشد چندین نعمت که ضایع کردند لقمان گفت دریغ کلمهٔ حکمت باشد
با ایشان گفتن بیت آهنی را که موریانه لفظ فارسي معناه دویبة تأکل

وفي بعض النسخ که خر لنگ

الحدید و تیغ ایضا یعنی زنگ والمقام محتمل لکلیهما وقال ... ذا المعنی
هو الاول بخورد نتوان برد از وی بصیقل زنگ با سیه دل چه سود
گفتن وعظ نرود میخ آهنین بر سنگ بیت بروزگار سلامت
شکستگان دریاب ای افهم حالهم وارع خواطرهم که پاس خاطر
مسکین ای رعایته بلا بگرداند في بعض النسخ که جبر خاطر مسکین
في مختار الصحاح الجبر في الاصل ان تغني الرجل من الفقر چو سائل
از تو بزاری طلب کند چیزی بده وگرنه ستمگری ای الظالم بزور بستاند
ای یأخذ بالغصب حکایت چندانکه مرا شیخ اجل شمس الدین
ابو الفرج الجوزی رحمه الله بترک سماع فرمودی و بخلوت و عزلت
اشارت کردی عنفوان شبابم غالب آمدی و هوا و هوس طالب
ناچار بخلاف رای مربی برفتمی و از سماع و مخالطت حظی برگرفتمی
و چون نصیحت شیخم یاد آمدی گفتمی فرد قاضی ار با ما نشیند
بر فشاند دست را محتسب گر می خورد معذور دارد
مست را تا شبی بجمع قومی برسیدم که در آن میان مطربی دیدم
بیت گویی یعنی کانک تقول اذا سمعته رگ بفتح الراء والکاف الفارسي
جان میگسلد زخمهٔ ساز ناخوشتر از آوازهٔ مرگ پدر آوازش
یعنی آوازش ناخوشتر است از آوازهٔ مرگ پدر گاهی انگشت
گاهی انگشت حریفان ازاو بر ارباب ذلک المجلس از و در گوش و گاهی
بر لب که خاموش شعر نهاج من ناج الی التی تهیج هیجانا ای مال الیه
وانبعث وهو مسند الی الجار والمجرور اعنی قوله الی صوت الاغانی
لطیبه الاغانی جمع اغنیة وهي الغناء بالکسر والمد بالفارسي سرود

وقوله تطيب تعليل لقوله ناهج وقوله مغنتي جملة حالية والجملة
الشرطية اعني قوله سكت تطيب في محل الرفع على انها صفة مغني
وقوله تطيب يروي بالتاء على الخطاب وبالنون على الحكاية ويجوز ان يقرأ
بالياء ويكون فاعله السكوت المدلول عليه بقوله سكت اي يطيب
سكوتك كما يقال خاموشي تو بجاي موسيقي است مثنوي نه بيند كسي
در ساعت خوش مكر وقت رفتن يعني رفتن تو كه دم دركشي
وفيه اشارة الى كثرة تغنيه چون در آواز آمد آن بربط سراي وهو
في الاصح بفتحتي البائين وفي المشهور بضم الباء الثاني وفتح الاول من
آلات التغني يقال له بالتركي قپوز كه خدارا گفتم از بهر خداي
ز بيقم در كوش كن تا نشنوم اي آواز مكروه را يا درم بكشاي
يعني يا در را بكشاي بمعنى تا بيرون روم في الجملة خاطر ياران را موافقت
كردم و شبي بچندين مجاهده بروز آوردم قطعه مؤذن بانك بي
هنكام برداشت نمي داند كه چند از شب كذشتست يعني كذشته است
درازي شب بكسرة الياء المصدرية المختلة از مژكان من پرس كه يكدم
خواب در چشم نكشتست بالكاف الفارسي بامدادان بحكم تبرك
دستار از سر و دينار از كمر بفتحتي الكاف العربي والميم النطاق بكشادم
و پيش مغني نهادم و در كنارش كرفتم و بسي شكر كفتم ياران ارادت
من در حق او بخلاف عادت ديدند و بر خفت عقل من حمل كردند
و نهفته بخنديدند اي ضحكوا خفية يكي از ايشان زبان تعرض دراز
كرد و ملامت كردن آغاز كه اين حركت مناسب حال خردمندان
نكردي خرقة مشايخ بچنين مطربي دادي كه در همه عمرش درمي

درم بكسر الدال وفتح الراء بمعنى الدرهم يعني يك درمي در كف نبوده است
و قراضه بضم القاف وفتح الضاد المعجمة ريزه زر در دف منقول
مطربي دور از بن خجسته سراي وخجسته بضم الخاء بمعنى المبارك يعني
مطربي كه كس دو بارش اي مرتين نديده در يك جاي فقوله دور
از بن خجسته سراي جملة معترضة دعائية راست بمعنى مستقيم وقيل
هو ههنا اسم مقام من مقامات علم موسيقي ولا يخفى ما فيه والحق انه بمعنى
ايهامي چون بانكش بالكاف الفارسية بمعنى آوازش از دهان او برخاست
خلق را موي بر بدن برخاست مرغ ايوان اي سايبان ز هول بفتح
الهاء اي ز خوف او بپريد مغز ما برد و حلق بالحاء المهملة اي حلقوم
خود بدريد گفتم مصلحت آنست كه زبان تعرض كوتاه كني كه مرا كرامت
او ظاهر شد كفت آن بار مرا بر كيفيت آن واقف كردان همكنان يعني
تا بجميع ياران تقرب نمايم و بر مطايبه اي لطيفه كه رفت در ميان نها
استغفار كنيم كفتم بحكم آنكه مرا شيخ بارها بترك سماع فرموده بود و
موعظهاي بليغ كفته و در سمع قبول من نيامده امشبم يعني درامشب
مرا طالع ميمون و اختر همايون في بعض النسخ و بخت همايون اختر
بفتح الهمزة بمعنى النجم و همايون لفظ فارسي بمعنى الميمون اي المبارك
بدين بقعه رهبري كرد تا بدست اين مطرب توبه كردم كه دكر بار
كرد بكسر الكاف الفارسي سماع مخالطت نكردم قطعه آواز خوش
از كام بالكاف الفارسي الحنك بفتحتين و دهان و لب شيرين كر نغمه
كند ور نكند دل بفريبد مضايع من فريفتن ور پرده يعني واكر پرده
عشاق و پرده سپاهان و پرده حجاز ست كل واحد من الثلثة

اسم المقام الثلثة من مقامات علم موسيقي از حنجر بفتح الحاء المهملة الحلقوم مطرب
مكروه نزيبد حكايت لقمان را كفتند ادب از كه آموختي كفت از بي ادبان
هرچه از ايشان در نظرم ناپسند آمد از فعل آن بفتح الفاء هو الصحيح وان
اشتهر بالكسر پرهيز كردم نظم نكويند از سر بازيچه اي على وجه المزاح وعلى
طريق الملاعبة حرفي اي حرف واحد مفعول قايم مقام الفاعل نكويند
كز آن پندي نكيرد صاحب هوش اي العقل وقد يستعمل مشربا وايضا
وكر صد باب حكمت بلا اضافة وهو الظاهر ويجوز ان يضاف پيش نادان خوانند ظرف
مقدم لقوله بخوانند وحكمت او باب حكمت مفعوله آيدش بازيچه تصغير
بازي بمعنى اللعب در كوش حكايت عابدي را حكايت كنند كه شبي ده من
طعام خوردي و تا سحر بفتحتين ختمي در نماز بكردي صاحبدلي بشنيد و
كفت اكر نيم ناني بخوردي و بخفتي بسيار فاضلتر از آن بودي نظم اندرون
از طعام خالي دار تا در او نور معرفت بيني تهي از حكمتي يعني انت خال
من الحكمة بعلت آن كه پري از طعام تا بيني بمعنى الانف حكايت بخشايش
الهي كم شده را در مناهي چراغ توفيق فرا راه داشت فراز بمعنى الفوق المقابل للتحت
اسم من بخشودن كما پيش من دانستي و بخشودن بالواو بمعنى الترحم واما
بخشيدن بالياء فهو بمعنى الهبة الهي كم شده را در مناهي جمع منهي چراغ
توفيق مفعول مقدم لقوله داشت فرا راه داشت في الصحاح الفارسي
فرا بمعنى الفوق المقابل للتحت وهو المراد ههنا تا بحلقه اهل تحقيق درآمد
و بيمن صحبت درويشان و صدق نفس ايشان ذمايم جمع ذميمة بمعنى المذمومة
اخلاقش بحميده مبدل كشت و دست از هوا و هوس كوتاه كرده و زبان
طاعنان در حق او دراز كه همچنان بر قاعده اولست و زهد و صلاحش
نامعول بفتح الواو بمعنى غير معتمد است بيت بعذر و توبه توان رستن

از عذاب خداي وليكن نمي توان از زبان مردم رستن بمعنى تخلص شايع ذايع از زبان مردم رستن بفتح الراء بمعنى الخلاص
واما رستن بضم الراء فهو بمعنى النبت طاقت جور زبانها نياورد و شكايت
پيش پير طريقت برد شيخ بكريست اي بكي و كفت شكر اين نعمت چكونه
كزاري بهتر از اين بياء الخطاب كه مي پنداريت قطعه چند كويي كه بد
انديش و حسود عيب جويان من مسكين اند كه بخون ريختنت برخيزند
يعني كه برخيزند براي ريختن خون تو و به بدخواستنت بنشينند
يعني واكر خلق بنشينند با عداي تو كه بدخواهان تو نيند نيك باشي و بدت
كويند خلق اين به كه بد باشي و نيك بينند خلق وليكن مرا اين كه حسن
ظن همكنان در حق من بكمالست و من در عين نقصان فرد
كر آنها كه مي كفتمي كردمي نكو سيرت و پارسا بودمي شعر
اني لمستتر من عين جيراني جمع جار بالتخفيف وهو الذي يجاورك
والله يعلم اسراري بفتح الهمزة جمع سر واعلاني بالفتح ايضا جمع علن
بفتحتين كعلم واعلام الاظهار وقيل الاسرار ههنا بالكسر مصدر
اسررت الشيء اي كتمته قال الله تعالى والله يعلم اسرارهم وكذا الاعلان
بالكسر مصدر اعلن اي اظهر وهما اعني المصدرين بمعنى المفعول اي يعلم
ما اسررت وما اعلنت قال الله تعالى والله يعلم ما تسرون وما تعلنون
قطعه در بعني باب بسته بر دي خود ز مردم تا عيب نكسترند ما را
در بسته چه سود عالم الغيب داناي نهان و آشكارا حكايت
پيش يكي از مشايخ كله بكسر الكاف الفارسي الشكاية كردم كه فلان در
حق من كواهي داده است تا كه خدشه مي زند مرا كفت تو بصلاحش

خجل کن قطعه تو لایکو روش باشی تا بدسکال بکسر السین المهملة والکاف
الفارسیة فی بحر الغرایب هو الذی یقال له بالترکی صانو و بدسکال هنا وصف
ترکیبی بنقص تو کفتن نیابد مجال چو آهنک بربط بود مستقیم کی از دست
مطرب خورد کوشمال اصله کوش مالیدن حکایت یکی را از مشایخ شام
پرسیدند که حقیقت تصوف چیست کفت پیش ازین زمان طایفه بودند
درجهان پراکنده و بمعنی جمع امروز قومی اند بظاهر جمع و بباطن پریشان لا یذهب
علیک ان هذا الجواب لا یطابق السوال فان السائل انما سأل عن حقیقة التصوف
فالظاهر فی جوابه ان یقال هی ترک الدعاوی وکتمان المعانی علی ما قیل اللهم الا
ان یأول بمثل ما قیل فی من المتوفی او فی قوله تعالی ویسئلونک عن الاهلة
قل هی مواقیت للناس لکنه بعید جدا قطعه چو هر ساعت از تو بجایی رود دل
بتنهایی اندر یعنی اندر تنهایی صفایی بیاء الوحدة نه بینی کرت مال و
جاهست و زرع و تجارت چو دل باخدایست خلوت نشینی بیاء الخطاب
وصف ترکیبی حکایت یاد دارم که شبی در کاروانی همه شب رفته
بودم و سحر بر کنار بیشه خفته شوریده که در آن سفر همراه ما بود
نعره بزد و راه بیابان کرفت و یک نفس آرام نیافت چون روز شد
کفتمش این چه حالتست کفت بلبلانرا دیدم که بنالش درآمده بودند
از درخت و کبکان کبک بالکاف العربیة طیر معروف از کوه و غوکان
غوک بفتح الغین المعجمة والکاف العربی الضفدع در آب و بهایم از بیشه اندیشه
کردم که مروت نباشد همه در تسبیح و من بغفلت خفته قطعه
دوش بالکلمة الصحیحة بمعنی اللیلة الماضیة مرغی بصبح همی نالید عقل و صبرم
ببرد یعنی تا بحدی رسیدم که نعره زدم و طاقت و هوش هما معطوفان علی

قوله

قوله عقل و صبرم یکی از دوستان مخلص را یعنی یکی را از دوستان
مخلص مکر آواز من رسید بکوش کفت باور نامی مصدر بمعنی التصدیق
کذا فی بحر الغرایب نداشتم که ترا بانک مرغی چنین کند مدهوش ای المتحیر
کفتم این شرط آدمیت نیست مرغ تسبیح خوان و من خاموش بیت
حکایت وقتی در سفر حجاز طایفه جوانان صاحبدل همدم من
بودند و هم قدم من بودند وقتها زمزمه کردندی فی مختار الصحاح
الزمزمة صوت الرعد ای کانوا یصیحون صیحة و بیتی محققانه بکفتندی
و عابدی بود در سبیل بسکون اللام منکر حال درویشان بود و بی خبر
از درد درویشان تا برسیدم بنخیل بنی هلال اسم مکان کودکی سیاه
از حی عرب ای قبیلته بدر آمد و آواز بر آورد که مرغ از هوا در آورد ای
اشتر عابد را دیدم که برقص در آمد فی المصادر الرقص پای کوفتن
و عابد را بینداخت و راه بیابان کرفت کفتم ای شیخ در حیوانی
اثر کرد این آواز و ترا اثر نمی کند نظم دانی چه کفت مرا آن بلبل سحری
فی بعض النسخ مرا آن بدون الالف تو خود قوله خود تاکید لقوله تو کما یقال
فی العربیة انت نفسک کذا و کذا چه آدمی بکسر یاء آدمی والیاء الثانیة للخطاب
کز عشق خبری بسکون الزاء وقد یقرأ بکسرها و فیه ما لا یخفی اشتر بشعر
عرب در حالتست و طرب کر ذوق نیست ترا کژ بفتح الکاف
العربی والزاء الفارسیة بمعنی المنحنی مقابل المستقیم طبع جانوری
و ما وقع فی بعض النسخ کج طبع بالجیم قیل انه سهو فان کج بمعنی التوز
کذا فی بحر الغرایب بیت شتر را چو شور طرب در سرست
اکر آدمی را نباشد خرست شعر وعند هبوب الناشرات

[illegible] هبوب الریاح بالناشرات لنشرها
السحاب فی الجو علی الحمی متعلق بهبوب والحمی بکسر الحاء المهملة وفتح المیم
موضع ~~الریاح بالناشرات~~ فیه ماء و کلاء یحمی ای یحفظ عن الدواب
لاجل السلطان یمیل غصون جمع غصن بضم الغین المعجمة وسکون
الصاد المهملة فرع الشجر البان ضرب من الشجر له اغصان دقیقة یشبه
به قدود الاحبة مال فقد کل غصن البان خذک ورده قال بعض
الکمل البان شجر یقال له بالترکی صوروقن لا الجلمد الصلد ای الصلب
الاملس یعنی اذا هبت الریح علی الریاض والبساتین یمیل و یتحرک بها الاشجار
الناعمة الرطبة لا الاحجار الیابسة الصلبة والمقصود ان الاصوات الحسنة
والالحان الطیبة انما یستلذ بسماعها ذو الحس السلیم والذهن القویم فان
العنین لا یعرف لذة الوقاع والمکفوف لیس له بجمال البارع استمتاع
وغیر المصاب لا یتکلم بالاسترجاع حکی عن بعض المشایخ انه قال کنت
امشی مع الشافعی رحمه الله وقت الهاجرة فجزنا بموضع یقول احد شیئا
فقال مل بنا الیه ثم قال لی ایطربک هذا فقلت لا فقال ما لک حس والتلذاذ
القلوب بالاصوات الطیبة واستنامتها الیها مما لا یمکن جحوده فان الجمل
یسکن الی الصوت الطیب و یطرب بها کما ذکره الشیخ قدس سره وحکی
عن بعض المشایخ انه قال کنت فی البادیة فوافیت قبیلة من قبایل العرب
فاضافنی رجل منهم فرایت غلاما اسود مقیدا هناک و رایت جمالا
ماتت بفناء البیت فقال لی الغلام انت اللیلة ضیف وانت علی
مولای کریم فاشفع لی فانه لا یردک فقلت لصاحب البیت لا آکل
طعامک حتی تحل هذا الغلام فقال ان هذا الغلام افقرنی واتلف مالی

قلت

قلت ما فعل بک فقال له صوت طیب وکنت اعیش من ظهر الجمال فحملها
احمالا ثقیلة وحدا الیها حتی سار مسیرة ثلثة ایام فی یوم واحد فلما حط
عنها ماتت کلها ولکن قد وهبته لک وحل عن العبد فلما اصبحنا انا نسمع
صوته فسألته عن ذلک فامر الغلام ان یحدو علی جمل کان علی بیر هناک
یسقی علیه فحدا فهام الجمل علی وجهه وقطع حباله ولم اظن انی سمعت صوتا
اطیب منه و وقعت علی وجهی حتی اشار الیه بالسکوت هکذا افاده بعض
الکمل شکر الله مساعیه مثنوی قوله بذکرش متعلق بقوله در خروشست
فی قوله هر چه بینی در خروشست دلی داند درین معنی که کوشست
نه بلبل بر کلش التسبیح راجع الی الله تعالی تسبیح خوانیست اصله
تسبیح خوانی است بیاء الوحدة یعنی تسبیح خوانیست بر کل لخدای تعالی
بلبلست فقط که هر خاری ای هر خاری را بتسبیحش زبانیست ای
زبانی هست بیاء الوحدة و یجوز و یبقی علی ظاهره حملا علی المبالغة
و محصول المعنی لا تظنن ان المسبح لله تعالی هو العندلیب فقط بل
کل موجود له لسان یسبح او هو لسان یسبح والمراد لیس الا هذا وانما
اورد لفظ خار قصدا الی ذکر الرقیب مع الحبیب فی بیت واحد والله اعلم
حکایت یکی را از ملوک مدت عمرش سپری شد بضم السین
المهملة والباء الفارسیة بمعنی تمام کذا فی بحر الغرایب و قایم مقامی نداشت
وصیت کرد که بامدادان نخستین یعنی اول کسی که از در شهر بکسر
الراء در بمعنی الباب اندر آید تاج پادشاهی بر سر وی نهید
بکسر نبی امر من نهادن و تفویض مملکت بدو کنید اتفاقا اول
کسی که در شهر درآمد کدایی بیاء الوحدة بود که همه عمر لقمه اندوختی

... بنظر ... ارکان دولت واعیان حضرت وصیت
ملکی تا بجای آورده اند ملک بضم المیم وخزاینی بدو ارزانی داشتند
درویش مدتی مملکت راند بسکون النون والدال ماضی من راندن
تا بعضی از امرآء دولت کردن از طاعت او بپیچانیدند ای اعرضوا
عنه وملوک دیار هر طرف بمنازعت برخاستند وبمقاومت لشکر
آراستند فی الجمله سپاه رعیت بهم برآمدند ای اجتمعوا وبرخی
ای بعض از بلاد بکسر الباء جمع البلد بفتحتین بمعنی المدینة از قبضه
تصرف او بدر رفت درویش ازین واقعه خسته خاطر همی بود
تا یکی از دوستان قدیمش که در حالت درویشی قرین او بود بکسر النون
از سفر باز آمد او را در چنان مرتبه دید وگفت منت خدا را
عز وجل که بخت بلندت یاوری کرد ای اعانک جدک وجعلک عالیا
اقبال ودولت رهبری تا گلت بضم الکاف الفارسیة از خار وخارت
از پای برآمد وبدین پایه یعنی مرتبه رسیدی فان مع العسر یسرا ان مع
العسر یسرا روی عن النبی علیه السلام انه خرج الی اصحابه ذات یوم فرحا
ومستبشرا وهو یضحک ویقول لن یغلب عسر یسرین وهذا یدل علی ان
الیسر الثانی مغایر للاول بخلاف العسر علی ما اشتهر من ان النکرة اذا اعیدت
نکرة کان الثانیة غیر الاول والمعرفة اذا اعیدت معرفة کان الثانی
عین الاول وعلیه قول الشاعر اذا اشتدت بک العسری ففکر
فی الم نشرح فعسر بین یسرین اذا فکرته فافرح ولا یدل علی ان
الثانی عین الاول علی ما قیل **بیت** شکوفه گاه شکفتست بضمتین
یعنی شکفته است یعنی کشاده من شکفتن بضمتین بمعنی الفتح

کذا فی بحر الغرایب وگاه خوشیده یعنی یابس ... خوشیدن
بحر الغرایب خوشیدن فی الترکی بمعنی برشمق وقرشمق وفرخ ...
بالجیم بمعنی الثمرة الناضجة وهو غیر ملایم للمقام کالا یخفی ودرخت وقت
برهنه است یعنی عریان وعاری است از لباس ورق وشکوفه
وثمره ووقت پوشیده است با ایشان گفت ای برادر تعزیتم کن
چه جای تهنیت است تهنیت علی وزن تعزیت ضدها آنگاه که تو دیدی
غم نانی داشتم وامروز تشویش جهانی **مثنوی** اگر دنیا نباشد در
دمندیم وگر باشد بمهرش بکسر المیم ای لمحبته پای بندیم بلایی بیآء الوحدة
زین جهان آشوبتر نیست آشوبتر تفضیل آشوب وهو بالمد یرادف
آسیب وقد مر معناه که رنج خاطرست اگر هست وگر نیست
اصلها اگر واگر بتو بر مطلب گر توانگری خواهی جز قناعت مفعول
مطلب که دولتست هنی یعنی دولت هنیئا است گر غنی زر بدامن
افشاند تا نظر در ثواب او نکنی بیآء الخطاب ای لا تنظر الی ثوابه ولا
تطلب الغنی طمعا لهذا الثواب کز بزرگان شنیده ام بسیار صبر درویش
به که بذل غنی **فرد** اگر بریان کند بهرام گوری بالکاف الفارسیة
اسم ملک وقع هنا مفعول کند وفاعله عاید الی غنی نه چون پای
ملخ بفتحتین الجراد باشد زموری بیآء الوحدة یعنی تا نظر در ثواب
او نکند **حکایت** یکی را دوستی بود که عمل دیوان کردی اتفاق
دیدنش نیفتاد کسی گفت فلانرا دیر شد که ندیدی گفت من او را
نمی خواهم که می بینم قضا را یعنی اتفاق از کسان او یکی حاضر بود گفت
چه خطا کرده است که از دیدن او ملولی بیآء الخطاب گفت

خطایی نیست اما ... دیوانی وقتی توان دیدن که معزول باشد
ومرا راحت خویش بسبب دیدن او وعطایای او در رنج او نباید
حیث یتأذی منی بسبب لزوم الاکرام والاعطآء اولانه فی المشقة و
التأذی دایما بسبب کثرة المصالح الدیوانیة وتدبیرها **بیت**
در بزرگی ودار وگیر وعلی قبیل دار وگیر یعنی کیر وداراند وقد عرفت
معناه را آشنایان فراغتی دارند روز یعنی در زمان درماندگی ومعزولی
دردل پیش دوستان آرند **حکایت** ابو هریره رضی الله عنه
اسم رجل من الصحابة رضوان الله علیهم اجمعین قیل کان اسمه فی الجاهلیة
عبد الشمس وفی الاسلام عبد الرحمن کنی به لان النبی علیه السلام رأی
فی ثوبه شیئا یحمله فقال ما هذا یا عبد الرحمن قال هرة فقال عم انت
ابو هریرة فاشتهر بهذه الکنیة وکان یحب ان یدعوه الناس بهذه الکنیة
لتبرکه لفظ رسول الله صلی الله علیه وسلم وقد روی عن النبی علیه السلام
خمسة آلاف وثلثمایة واربعة وسبعین حدیثا هر روز بخدمت
مصطفی صلی الله علیه وسلم آمدی گفت یا ابا هریره زرنی غبا من زار
یزور غبا فی مختار الصحاح الغب بالکسر فی الزیارة ان یأتی احدیوما
دون یوم قال الحسن هو ان یزور فی کل اسبوع مرة وعن بعض المشایخ
اذا احببت اخا فی الله فاقلل مخالطته فی الدنیا تزدد مضارع
مجزوم علی انه جواب للامر حبا یعنی هر روز میا تا محبت زیاده
گردد **حکایت** صاحبدلی را گفتند بدین خوبی که آفتابست
نشنیده ایم که کسی او را دوست گرفته است وعشق آورده
گفت از برای آنکه هر روز می توان دید مگر در زمستان که محجوبست

ومحجوب **قطعه** بدیدار مردم شدن عیب نیست ولیکن نه
چندان که گویند بس اگر خویشتن را ملامت کنی بتقصیر ومتابعت
هوا وهوس معذورست ولیکن ملامت نباید شنیدن ز کس یعنی
بسبب کثرة ملازمت وقد وقع هنا فی بعض النسخ هکذا یکی را از
بزرگان باد مخالف در شکم پیچیدن گرفت وطاقت ضبط آن نداشت
بی اختیار ازوی صادر شد گفت ای دوستان مرا در آنچه کردم
اختیاری نبود وبزه بر من ننوشتند که راحتی بمن رسید شما بکرم
معذور دارید **نظم** شکم زندان بادست ای خردمند ندارد هیچ
عاقل باد در بند چو باد اندر شکم آید فرو هل که باد اندر شکم بارست
بر دل حریف ترش روی ناسازکار چو خواهد شدن دست پیشش
مدار الا ان الظاهر ان هذا لیس من هذا الکتاب بل قال بعض المحققین
انی رأیت هذه الحکایة فی رسالة للشیخ الرهانی الهزلیات فالحقها بهذا
الکتاب بعض الناسخین **حکایت** از صحبت یاران دمشقم ملالتی
پدید آمده بود سر بیابان قدس نهادم وبا حیوانات انس گرفتم تا وقتی
که اسیر قید فرنگ شدم در خندق طرابلوس با جهودانم بکار گل بداشتند
تا یکی از رؤسای جمع رئیس مثل جلیس وجلسآء حلب که سابقه میان
ما بود گذر کرد ومرا بشناخت گفت این چه حالتست وچه گونه گذاری
گفتم **قطعه** همی گریختم از مردمان بکوه بدشت که از خدای نبودم
بدیگری پرداخت یعنی کنت افر عن الناس الی الجبل والصحرآء
لئلا اکون متوجها الی غیر الله تعالی قیاس کن که چه حالم بود درین
ساعت که در طویلهٔ نامردم بباید ساخت یعنی که در طویلهٔ

نامردمان ... در زنجیر پیش دوستان
به که با بیگانگان در بوستان برحالت من رحم آورد و بده دینار
از قید فرنگم خلاص داد و با خود بحلب بفتحتین اسم مدینة معروفة
برد و دختری داشت در عقد نکاح من درآورد بکابین بالکاف
العربي المهر المؤجل صد دینار چون مدتی برآمد دختر بدخوی بود
ستیزه روی نافرمان بود و زبان درازی کردن گرفت و عیش مرا
منغص داشتن چنانکه گفته اند نظم زن بد در سرای مرد نکو هم
درین عالم است دوزخ او زینهار بالیاء از قرین بد زنهار بدون
الیاء قال فی بحر الغرایب زینهار بالیاء و بدونه کلاهما کلمة تزیه واستدل
علیه بقول الشیخ هذا و تجیء بمعنی العهد و بمعنی العصمة ایضا واستدل علیه
بقول الانوری رحمه الله تا حشر منکشف نشود افتاب اگر آید بزیر سایه
عدلت بزینهار وقنا ربنا عذاب النار قی امر من الوقایة ای الحفظ
ربنا منصوب منادی بحذف حرف ندائه ای یا ربنا عذاب نصب علی نزع
الخافض ای عن عذاب النار قال بعض الکمل هذا اقتباس من قوله
تعالی فمن الناس من یقول ربنا اتنا فی الدنیا وما له فی الاخرة من
خلاق و منهم من یقول ربنا آتنا فی الدنیا حسنة و فی الآخرة حسنة وقنا
عذاب النار و عن علی رضی الله عنه انه قال الحسنة فی الدنیا المراة
الصالحة و فی الآخرة الحوراء و عذاب النار المراة السوءة بار دیگر
زبان تعنت فی المصادر التعنت زلت جستن دراز کرده همی گفت
تو آن شخصی نیستی که پدر من ترا از قید فرنگ بده دینار باز خرید
گفتم بلی بده دینارم باز خرید و بصد دینار بدست توم گرفتار کرد

حال

قطعه شنیدم گوسفندی را بزرگی رهانید از دهان و دست گرگی رهانید فاعله ضمیر بزرگی و
مفعوله گوسفند از دهان و دست گرگی بیاء الوحدة شبانگه کارد
برحلقش بمالید روان آن گوسفند ازوی بنالید که از چنگال گرگم
در ربودی چو دیدم عاقبت گرگم تو بودی حکایت یکی از
ازپادشاهان عابدی را پرسید که اوقات عزیزت چون می گذرت
ای کیف تمر و علی ای جانب تذهب گفت همه شب در مناجات و سحر
در رفع حاجات و همه روز در بند اخراجات خواطر ملک فرمود تا وجه
کفاف او معین دارند تا بار عیال از دل او برخیزد مثنوی ای
گرفتار و پای بند عیال دگر آزادگی مبند خیال غم فرزند و با رجامه
و قوت بمعنی الزاد بازت آرد ای یمنعک ز سیر در ملکوت همه روز اتفاق
می سازم که بشب با خدای پردازم شب چو عقد نماز می بندم چه خورد
بامداد فرزندم یعنی تشویش این قضیه بدید آید حکایت یکی از
متعبدان شام در بیشه سالها عبادت کردی و برگ درختان خوردی
پادشاه آن طرف بحکم زیارت بنزدیک او رفت گفت اگر مصلحت
بینی در شهر از برای تو مقامی سازیم که فراغ عبادت ازین به میسر شود
و دیگران ببرکات انفاس شما مستفید شوند و براعمال صالح شما
اقتدا کنند زاهد این سخن را قبول نکرد ارکان دولت گفتند پاس
ای رعایت خاطر ملک را مصلحت آنست که چند روزی بشهر در
آیی اگر صفای وقت عزیزان از صحبت اغیار کدورتی پذیرد
اختیار باقیست آورده اند که عابد بشهر درآمد بستان سرای
خاص ملک را از برای او پرداختند مقامی دلگشای روان

یعنی روح آسایی قال فی بحر الغرایب آسا بالمد اسم مصدر بالترکی
اسمه و یقال فی مصدره آسا کشیدن و بمعنی المثل بالفارسی مانند نحو
مشکل آسا و عنبر آسا و تجیء صیغة امر من آسودن و قد یستعمل وصفا
ترکیبیا نحو روح آسا و مهمان آسا انتهی کلامه و لعل آسا لغة فی آسای
او مقصور منه که لکنهای دلگشای مثنوی گل سرخش الشین راجع
الی مقام چو عارض خوبان ای مثل خد هم سنبلش همچو زلف محبوبان
همچنان از نهیب بفتح النون لفظ فارسی بمعنی الخوف برد عجوز نو برد
مخصوص بمدتی زمان یسیر یکون قریبا من آوان قدوم الخلق الی الروم
شیر ناخورده طفل دایه هنوز یعنی آن گل سرخ و آن سنبل شیر ناخورده
طفل دایه است هنوز شعر و افانین جمع فنن بفتحتین فرع الشجر
علیها جلنار بسکون اللام هو نور شجرة الرمان البری و یقال له بالفارسی
گل نار بل هو معرب منه و قد وجدت فی کتاب الهناد بخط الشریف
هکذا جلنار بضم الجیم و کسر اللام المشددة زهر شجر الرمان انتهی و الجملة
الظرفیة اعنی علیها جلنار صفة افانین علقت ای تشبثت بالشجر
الاخضر نار مرفوعة علی انه فاعل علقت و الجملة الفعلیة مرفوعة
المحل علی انها خبر المبتداء و هو افانین بناء علی ان المعنی شجر اخضر علقت
به نار ملک در حال کنیزکی خوب روی پیشش فرستاد نظم
ازین مه پاره عابد فریبی یعنی ان تلک الجاریة من طایفة یقال فی
حق کل واحد منها مه پاره عابد فریبی ملایک صورتی طاووس زیبی
و زیب بمعنی الزینة که بعد از دیدنش صورت نبندد وجود
پارسایان را شکیبی شکیب بکسرتین بمعنی الصبر همچنان در عقبش

... من اجنبیته

غلامی بدیع الجمال ای عجیب الحسن و الکمال لطیف الاعتدال ای عند الاخلقیا
و اعتدال الاخلقیا ملمع هلک الناس حوله نصب علی الظرف و عطشا تمیز عن
نسبة هلک الی فاعله و هو مبتداء و ساق خبره و الجملة الاسمیة حالیة و یری
من الارائة بمعنی التبصیر و الجملة الفعلیة اعنی یری مع فاعله الراجع الی ساق
مرفوع المحل بانه صفة ساق و لا یسقی عطف علی یری و حذف
مفعولی الفعلین لمجرد الاختصار مع قیام القرینة ای هو ساق یریهم
الکاس و لا یسقیهم الشراب دیده از دیدنش نگشتی بالکاف الفارسی
سیر بالکسرة المجهولة ای لا یصیر شبعا همچنان کز فرات بضم الفاء الماء
العذب مستسقی هو من به مرض الاستسقاء نعوذ بالله تعالی منه
عابد لقمهای لذیذ خوردن گرفت و کسوت لطیف پوشیدن و از اکل فواکه
جمع فاکهة و از شم مشموم حلاوت و تمتع یافتن و در جمال غلام و کنیزک
نظر کردن و خردمندان گفته اند زلف خوبان زنجیر پای عقلست و دام
مرغ زیرک بیت در سر کار تو کردم دل و دین با همه دانش مرغ زیرک
بحقیقت منم امروز تو دامی بمعنی الشبکة و الیاء للوحدة فی الجملة دولت
وقت مجموعش بزوال آمد چنانکه گفته اند قطعه هر که هست از فقیه
شیخ و مرید و زاصل واز زبان آوران بمعنی سخن دانان پاک نفس
بفتحتین چون بدنیای دون بمعنی دنی الجوهر فرود بمعنی فرو بمعنی اسفل
آمد بعسل در بماند بسکون النون ماضی من ماندن و الباء فی بعسل
زایدة و المعنی در عسل بماند کاهی نظیر مرا را همچو مگس باری ملک
بدیدن او رغبت کرد عابد را دید از هیئات نخستین گردیده بالکاف
الفارسیة و سرخ و سفید گشته و فربه شده و بر بالش دیبا تکیه زده

[illegible] والكاف الفارسية يعني الصورة بامروحة بر
طاوس [illegible] بوبالاي سرش ايستاده برسلامت حالش
شادماني كرد وازمهر دري يعني از در مهرباب واليآء للوحدة سخني كفتند
تاملك بانجام سخني يعني در آخر سخني كفت اين دو طايفه را در جهان دوست
دارم احدهما علمآء والثاني الزهاد جمع زاهد را وزير فيلسوف يعني حكيم جهان
ديده حاضر بود كفت اي ملك شرط دوستي آنست كه باهر دو طايفه نكويي
مي كني علمآء را زر بده تا ديكر بخوانند وزهاد را زر مده تا زاهد بانند فرد
نه زاهد را درم بايد نه دينار چو بستد من ستدن يعني الاخذ يعني چونكه
زاهد دينار ودرم بستد زاهد ديكر بدست آر كه آن زاهد نيست
قطعه انرا كه سيرت خوش سرتيست باخدا بي نان وقف ولقمهٔ دريوزه
زاهدست انكشت خوب روي وبنا كوش يعني جاي كوشواره كه دل فريب
وصف تركيبي يعني دل را فريبنده شوخ بي كوشوار بالكاف الفارسية وخاتم فيروزه
شاهدست يعني محبوبست ديكر درويش نيك سيرت فرخنده بمعني
مبارك رأي را نان رباط بكسر الرآء يعني خانقاه وتكيه كه وقف مي كنند
وله معان اخر وليست مرادة ههنا ولقمهٔ دريوزه كو مباش لفظ كو ههنا
متحمل لما سياتي نظايره في هذا الكتاب خاتون خوب صورت پاكيزه
روي را نقش ونكار بالكاف الفارسية عطف تفسيري لما قبله وخاتم فيروزه
اسم حجر غيني كاللعل كو مباش فرد تامرا هست ديكرم بايد ست ههنا
رابط يعني است والمعني تامرا ديكر خداي تعالى بايدست ثم قدم الرابط
للوزن كر نخوانند زاهدم شايد حكايت مطابق اين سخن پادشاهي
را مهمي پيش آمد كفت اكر انجام اين حالت بمراد من باشد چندين درم

زاهدانرا بدهم چون [illegible] حاجتش برآمد وتشويش خاطرش از دل برخاست وفاي نذرش بشرط لازم
آمد يكي از بندكان خاص كيسهٔ درم بداد تا بر زاهدان تفرقه كند كويند
غلامي عاقل وهشيار عطف تفسيري بود همه روز بكرديد بالكاف الفارسي
وشبانكه باز آمد ودرمها بوسه داد وپيش ملك نهاد وكفت زاهدانرا
نيافتم كفت اين چه حكايتست آنچه من دانم درين شهر چهارصد زاهداند
كفت اي خداوند جهان انكه زاهدست نمي ستاند وآنكه مي ستاند زاهد نيست
ملك بخنديد وندمانرا كفت چندانكه مرا درحق اين طايفهٔ خدا پرستان
ارادتست واقرار اين شوخ ديده را بسكون الخآء يعني اين كستاخ را
عداوتست وانكارو حق درين محل بجانب اوست بيت
زاهد كه درم كرفت ودينار زاهد تر ازو كسي بدست آر بالمد من
آوردن حكايت يكي از علماي راسخ را پرسيدند كه چه كويي در نان
وقف كفت از بهر في بحر الغرايب بهر بفتح البآء العربي وسكون الهآء
حرف تخصيص بجي بمعنى اللام الجازة اي لاجل جمعيت خاطر وفراغ عبادت
مي ستانند حلالست واكر مجموع از بهر نان مي نشينند حرام بيت
نان از براي كنج عبادت كرفته اند قوله صاحب دلان فاعل كرفته اند
نه كنج عبادت براي نان حكايت درويشي بمقامي رسيد كه صاحب
آن بقعه كريم النفس بود طايفهٔ اهل فضل وبلاغت در صحبت او هر
يكي بذلهٔ ولطيفهٔ بذله بفتح البآء يعني لطيفه فقوله ولطيفه عطف تفسيري
لما قبله چنانكه رسم ظريفان باشد مي كفتند درويش راه بيابان
كرده بود ومانده شده وچيزي نخورده يكي از آن ميان بطريق
انبساط كفت ترا هم چيزي ببايد كفت يعني كفتن درويش جواب

[illegible]
كفت بيت من كرسنه در برابرم سفرهٔ نان قوله من كرسنه مبتداء و
قوله در برابرم سفرهٔ نان مبتداء مؤخر مع خبره المقدم جملة اسمية
في محل الحال اي حال كون السفرة في مقابلتي وقوله همچون عزبم بر در
حمام زنان خبر المبتداء بپسنديدند وسفره پيش آوردند صاحب
دعوت كفت اي يار زماني توقف كن كه پرستارانم پرستار
بمعني كنيزك اعني الجارية كوفته بريان مي سازند درويش سر برآورد وكفت
بيت كوفته در سفرهٔ من كو مباش كوفته را نان تهي كوفته است
اراد بكوفته الاول نفسه مشيرا الى ما مضي عليه من آلام السفر وبكوفته
الثاني الطعام المخصوص الذي يجعل من اللحم بعد الضربات الكثيرة
بالسكين الكبير حكايت مريدي كفت پيري را اي قال مريد واحد
لشيخه چه كنم از خلق بزحمت اندرم يعني اندر زحمتي عليما مر غير مرة
از بسياري كه بزيارتم مي آيند واوقات عزيزمرا از تردد ايشان
تشويش حاصل مي شود كفت هرچه الظاهر ان يقال هر كه درويشانند
ايشانرا وامي بده يعني تا مديون باشند كه بعد از ان نمي آيند از بيم مطالبه
وام وهرچه توانكرانند از ايشان چيزي بخواه كه ديكر كرد تو نكردند
اي لا يحومون حولك اصلا بيت كر كدا بفتح الكاف الفارسية اي الفقير
السائل پيش رو اي مقدم لشكر اسلام شود كافر از بيم توقع
برود اي يفر تا در چين بكسر الرآء اي الى بابه حكايت فقيهي پدر
را كفت هيچ ازين سخنان دلاويز متكلمان قوله دلاويز صفة لقوله

سخنان ونيز المجموع على ان [illegible]
من اثر نمي كند بعلت آنكه نمي بينم [illegible] بجمعة الحقيقي في العمل
الذي تفعله وتعتاد عليه موافق كفتار اي لاني لا اري لهم فعلا وعملا يوافق
قولهم مثنوي ترك دنيا بمردم آموزند خويشتن سيم وغله اندوزند اي
يكتسبونهما عالمي را بكسر اللام واليآء للوحدة كه كفته باشد يعني بلا عمل چون بكويد
نكيرد اندر كس اي لا ينا ثر منه قوله احذ عالم آنكس بود بفتح الواو كه بد نكند نه
بكويد بخلق خود نكند يعني نكويد بخلق آن چيزي را كه خود نكند قوله تعالى
اتامرون الناس بالبر وتنسون انفسكم الآية قال بعض الكمل اي وتتركونها من
البر كالمنسيات عن ابن عباس رضي الله عنهما انها نزلت في احبار المدينة كانوا
يامرون باتباع محمد صلى الله عليه وسلم ولا يتبعونه وقيل كانوا يامرون
بالصدقة ولا يتصدقون انتهى بيت عالم كه كامراني يعني راندن كام
اي المراد والياء للمصدرية وتن پروري كند او خويشتن كم بضم الكاف
الفارسية است يعني آن عالم خود كم شده است وقيل يحتمل ان يكون المعني
او خود را كم كرده است والمآل واحد كرا رهبري كند پدر كفت اي
پسر بمجرد اين خيال باطل نشايد روي از تربيت ناصحان برتافتن وراه
بطالت كرفتن وعلما را بضلالت منسوب كردن ودر طلب عالم معصوم
از فوايد علم محروم ماندن مثل همچو آن نابينايي كه شبي يعني في ليلة من الليالي
در وحل بفتحتي الواو والحآء المهملة الطين اللزج افتاده وكفت اي مسلمانان
چراغي فرا راه من داريد زني فاجره بشنيد وكفت تو كه چراغ نه بيني
بچراغ چه بيني لا يذهب عليك ان ارتباط هذا الكلام بما قبله ليس بواضح
فان التشبيه الذي ذكره بقوله همچو آن نابينا الخ لا يخلو عن تكلف كما لا يخفى

على الذوق ... يعني مجلس وعظ چون لكلبه في بحر الغرايب كلبه بضم الكاف الفارسية والباء العربي الدكان وفي الصحاح الفارسي هو الذي يقال له بالتركي الاجق والاول انسب لقوله بزاز است نا نقدي بضاعتي نستاني وابنجا نالاده نباري سعادتي نبري بفتحتين **قطعه** كفت عالم بالاضافة بكوش جان بشنو ور نماند بفتح النون يعني مانستن بمعنى المشابهة او مانيدن بمعنى مانستن على ما صرح به في بحر الغرايب بكفتنش كردار اي كردارش باطلست آنكه مدعي كويد خفته را خفته كي كند بيدار مرد بايد كه كيرد اندر كوش يعني بند ونصيحت را ور نوشته است بوصل الهمزة بند بر ديوار **حكايت منظومه** صاحب دلي بمدرسه آمد زخانقاه بشكست عهد صحبت اهل طريق را كفتم ميان عالم وعابد چه فرق بود تا اختيار كردي ازان اين فريق را كفت آن كليم خويش بدر مي برد ز موج اي يخرج زموج وين جهد مي كند كه بكيرد غريق را براي تخليصش **حكايت** يكي بر سر راهي مست خفته بود وزمام بكسر الزاء لفظ عربي اختيار از دست رفته عابدي بر سر او كذر كرد ودر حالت مستقبح او نظر كرد چون آن مست سر بر آورد وكفت **قوله تعالى** واذا مروا باللغو مروا كراما قال الله تعالى وعباد الرحمن الذين يمشون على الارض هونا الى قوله والذين لا يشهدون الزور واذا مروا باللغو مروا كراما الاية قوله وعباد الرحمن مبتداء وخبره قوله تعالى اولئك يجزون الغرفة كانه قيل وعباد الرحمن الذين هذه صفاتهم يجزون الغرفة اي اعلى مواضع الجنة وقيل الغرفة من اسماء الجنة واللغو كل ما ينبغي ان يلغى ويطرح من قول او فعل والمعنى اذا مروا اي عباد الرحمن باهل اللغو والمشتغلين به مروا معرضين مكرمين انفسهم عن التوقف عليهم والخوض معهم **شعر** اذا رايت اثيما كن ساترا وحليما اي مطمئنة

بذريعه

آمده

النفس

النفس لا يحركها الغضب ... [illegible] ... لا تمر كريما وقد قال الله تعالى واذا مروا باللغو مروا كراما **قطعه** متاب نهي حاضر من تافتن اي بازسا روي از كنهكار اي بالتعرض وجهكم عن العاجز بخشايندكي در وي نظر كن اي انظر اليه بالترحم والشفقة اكر من ناجوانمردم بكردار اي بالعمل الشنيع تو بر من چون جوانمردان كذر كن **حكايت** طايفه رندان بانكار درويشي بياء الوحدة بدر آمدند وسخنان ناسزا كفتند وبزدند وبرنجانيدند شكايت پيش بير طريقت برد يعني به پيشش برد وكفت چنين حالي رفت وكفت اي فرزند خرقه درويشان جامه رضاست هر كه درين كسوت تحمل بي مرادي نكند مدعيست **بيت** دريايي فراوان نشود تيره يعني مكدر نشود بسيل بالكسرة المجهولة عارف كه برنجد تنك بفتح التاء وضم النون آبست هنوز بالتفخيم **قطعه** كر كزندت رسد تحمل كن كه بعفو از كناه پاك شوي اي برادر چو عاقبت خاكست خاك شو پيش ازانكه خاك شوي **حكايت منظومه** اين حكايت شنو كه در بغداد رايت يعني علم وپرده را خلاف افتاد رايت از كرد بفتح الكاف الفارسية يعني غبار راه ورنج ركاب كفت با پرده از طريق عتاب قال الخليل العتاب مخاطبة الاذلال من وتو هر دو خواجه تاشانيم يعني انا وانت مملوكان لمالك واحد ولا يبعد ان يجعل قولهم في التركي قرداش واداش من هذا القبيل غلطا من قرن تاش واداش فقوله بندة بارگاه سلطانيم نغير لما قبله من ز خدمت دمي اي مقدار ساعة واحدة نيا سودهم كاه وبي كاه در سفر بودم تو نه رنج آزموده نه حصار بمعنى قلعه ويحتمل ان يراد به المعنى المصدري في مختار الصحاح قال ابن السكيت

[illegible]

... [illegible] ... يا عاطو بدل ... حاضري ايضا محاصرة وحصار اللهي نه بيابان وباد وكرد وغبار عطف تفسيري قدم من بيشتر است بالباء الفارسية يعني مقدم است پس چرا عزت تو بيشتر است بالباء العربي وهذان البائان كلاهما مكسوران بالكسرة المجهولة تو بر يعني عند بندكان مه روئي باكنيزان يعني كنيزكان ياسمن بويي من افتاده بدست شاكردان بسفر پاي بند وسر كردان كفت بنده در جواب رايت من سر بر آستان دارم نه چو تو اي مثلك سر بر آسمان دارم هر كه بيهوده يعني بجاي بيهوده اي في غير موضعه كردن افرازد خويشتن را بكردن اندازد وقد مر معناه في الديباجة **حكايت** يكي از صاحب دلان زور آزمايي را ديد كه بهم بر آمده ودر خشم شده وكف بر دهان آورده كفت اين را چه حالتست كسي كفت فلان دشنامش داده است اورا كفت اين فرومايه هزار من سنكي بر مي دارد وطاقتي يك سخني نمي آرد **قطعه** لاف سر پنجكي ودعوي مردي بكذار عاجز نفس فرومايه صفة عاجز يعني آن عاجز فرومايه را چه مردي چه زني كرت از دست يعني اكر از دستت بر آيد دهني شيرين كردن شيرين كني كه مردي اينست مردي آن نيست كه مشتي بزني بر دهني **اخرى** اكر خود بر درد پيشاني پيل نه مردست آنكه در وي مردمي يعني انسانيت نيست بني آدم سرشت از خاك دارد اكر خاكي نباشد آدمي نيست **حكايت** بزركي را پرسيدم از سيرت اخوان الصفا كفت كمينه آنكه يعني آن شخص است كه مراد خاطر ياران بر مصالح خود مقدم دارد وحكما كفته اند كه برادر كه در بند خويش است اي مستغرق في قيد نفسه نه برادر ست ونه خويش است اي وليس بقريب من اقربائك

في بعض النسخ ... [illegible]

ايضا **بيت** همراه [illegible] كه دل بسته تو نيست **بيت** چو نبود خويش را ديانت وتقوي قطع رحم الرحم ههنا بمعنى القرابة بهتر از مودت قربي في مختار الصحاح القربى في الرحم وهو في الاصل مصدر تقول بينهما قرابة وقرب وقربى ومقربة بفتح الراء وضمها وقيل كلاهما اعني تقوي وقربي تقرآن بالامالة ياد دارم كه مدعي درين بيت بر قول من اعتراض كرد وكفت حق جل وعلا در كتاب مجيد از قطع رحم نهي كرده است وبمودة ذي القربى فرموده وآنچه تو كفتي مناقض آنست كفتم غلط كردي موافق قرآنست **قال الله تعالى** وان جاهداك ضمير التثنية للوالدين على ان تشرك بي ما ليس لك به علم اي تشرك بي ما لا علم لك باستحقاقه الاشتراك تقليدا لهما وقيل اراد بنفي العلم به نفيه اي تشرك بي ما ليس بشيء يريد الاصنام قوله فلا تطعهما جواب ان اي فلا تطع الوالدين في ذلك فانه لا طاعة لمخلوق في معصية الخالق **بيت** هزار خويش كه بيكانه از خدا باشد فداي يك تن بيكانه كاشنا باشد يعني فدا باشد بان يك تن كه بيكانه شود از من يعني از اقرباي من نباشد وليكن آشنا باشد بخداي تعالى **حكايت منظومه** پيري مردي لطيف در بغداد دخترش را بكفش دوزي كفشه دوز وصف تركيبي الياء للوحدة داد مردكي الكاف للتصغير المفيد للتحقير سنكدل چنان بكزيد لب دختر مفعول كزيد كه خون ازو بچكيد بامدادان پدر چنان ديدش پيش داماد رفت داماد لفظ فارسي بمعنى العروس وپرسيدش كاي فرومايه اين چه دندانست چند خايي لبش نه انبانست انبان بمعنى الجراب عن احت

[illegible] جدى لكل من التقى

[illegible] ان لفا داي ماحكيتك من الحكاية
الا بطريق المزاح والملاطفة هزل بكذار وجد از وبر دار يعني لكن ينبغي
لك ان تترك ما هو الهزل من هذا الكلام وتاخذ نصيبك منه من الحكمة والموعظة
واشار اليها بقوله خوي بد در طبيعتي كه نشست ٭ نرهد جز بوقت مرك از
دست متعلق بنرهد يعني آن طبيعت نرهد آن خوي بد را از دستش
جز بوقت مردن وفي بعض النسخ نرهد بالراء المهملة من رهيدن وهو
الظاهر الاولى **حكايت** فقيهي دختري داشت بغايت زشت روي و
بجاي زنان رسيده يعني بالغ شده وخون حيض را ديده با وجود جهاز و
نعمت كسي بمناكحت او رغبت نمي نمود **بيت** زشت باشد دبيقي اي متاع
منسوب الى دبيق وهو على وزن شعيب اسم موضع وديبا بمعنى الديباج
اي الحرير كه بود بر عروس نازيبا في مختار الصحاح العروس نعت يستوي فيه
الرجل والمرأة ما داما في اعراسهما تقول رجل عروس وامرأة عروس وفي البحر
زيبا بالتركيب بزكلو ويراشق لو وزيبان مثله في الجملة بحكم ضرورت با ضريري
يعني اعمى عقد نكاحش ببستند آورده اند كه در آن تاريخ حكيمي از سرنديب
اسم مكان برسيده كه ديده نابينايان روشن كردي فقيه را گفتند چرا داماد
را علاج نكني گفت ترسم بينا شود دختر مرا طلاق دهد **مصراع**
والمصراع في الاصل احد طرفي الباب ثم اطلق على نصف بيت للمناسبة
بينهما شوي بضم الشين يعني الزوج زن زشت روي وصف تركيبي
نابينا به **حكايت** پادشاهي بچشم حقارت در طايفه درويشان نظر
كردي يكي از ايشان بفراست دريافت وگفت اي ملك ما درين

دنيا بجيش يعني بعسكر [illegible] از تو كمتريم [illegible]
برابر وبقيامت بهتر [illegible] كشور كشاي كه فتح بكير [illegible] يعني
الاقليم وكشوركشاي وصف تركيبي مثل كامران في قوله كامرانست اگر
درويش وحاجتمند نانست در آن ساعت كه خواهند اين وآن مرد
يعني مردن خواهند نخواهند از جهان بيش بامالة الباء العربي از گفن
چو رخت از مملكت بربست خواهي گدايي خوشتر است از پادشاهي
ظاهر ي درويشي جامه ژند بفتح الزاء الفارسية وكسرها بمعنى كهنه است
وقوله موي سترده كناية عن تجرده وحقيقت آن دل زنده ونفس مرده
قطعه نه آنكه بر در دعوي نشيند از خلق بفتح الخاء المعجمة كه گر خلاف كنندش
بجنگ برخيزد هذا بيان لصبرهم وحلمهم وقوله كه گر ز كوه فرو غلطد آسيا
سنگي نه عارفست كه از راه سنگ برخيزد بيان لرضائهم بقضاء الله
تعالى وقوله غلطد من غلطيدن بمعنى التدحرج وعليه نسخة الاستاذ
وفي بعض النسخ غلتد بالتاء من غلتيدن بمعناه ايضا طريق درويشان
ذكرست وشكر وخدمت وطاعت وايثار هو بذل ما يملكه وقناعت
وتوحيد وتوكل وتسليم وتحمل اعلم ان القناعة في اللغة الرضاء بالقسم
وفي اصطلاح اهل الحقيقة هي السكون عند عدم المألوفات وقيل
هي الاكتفاء بالقليل وقيل هي الاستغناء بالموجود وترك التطلع الى
المفقود وان التوحيد على ثلثة اقسام توحيد الافعال وهو اول مراتب
التوحيد الحقيقي وتوحيد الصفات وهو المرتبة التي لا يترقى اليها الا من
حصل له توحيد الافعال وتوحيد الذات وهو الذي لا يصل اليه
من لم يترق الى المرتبتين الاوليين وللمشايخ في كل من الاقسام الثلثة

تحقيقات [illegible] وتدقيقات نفيسة اني ذكرنا [illegible] لطال الكلام وان التوكل
هو [illegible] الله تعالى واليأس عما في ايدي الناس وقيل ان يستوي عند
الانسان الاكثار والاقلال وقيل هو اسقاط الهم للوقت الغايب والتوكل
على قسمين توكل العوام وهو تفويض امر الرزق الى الله تعالى وترك التعلق بالاسباب
ثقة بوعد الله تعالى واعتمادا على كرمه وتوكل الخواص وهو تفويض الامر
الى الله تعالى في كل شيء حتى يبقى العبد تحت احكام القضاء والقدر عديم الحركة
والاختيار كالميت بين يدي الغسال يقلبه كيف يشاء وقيل التوكل
بداية الله تعالى وهو صفة المؤمنين والتسليم واسطة وهو صفة الاولياء
والتفويض نهاية وهو صفة اخص الخواص وان التسليم هو الانقياد وهو
اظهار العبودية قيل التفويض وهو ان لا يختار العبد شيئا من اموره بناه
ويكل اختيار ذلك الى مولاه ثم لا يختار خلاف ما يختار له يكون قبل نزول
القضاء والتسليم يكون بعده والتسليم والتفويض من صفات اهل المعرفة
وقد مدح الله بهما الاولياء وان التحمل هو الصبر وهو تجرع المرارة من غير تعبس
وقيل ترك الشكوى من الم البلوى وقيل استقبال البلاء بالرضاء والثبات
وعلامته ان يكون بين اصحابه بحيث لا يفرق بينه وبينهم وهو في غمرات البلاء
وبهذا فسر قوله تعالى فاصبر صبرا جميلا هر كه بدين صفتها موصوفست بحقيقت
درويشست اگرچه در قباست نه در خرقه اما هرزه گوي بي نماز هوا
پرست وهوس باز كه روزها بشب آرد در بند شهوت وشبها بروز
كند در خواب غفلت بخورد هرچه در ميان آيد وبگويد هرچه بزبان
آيد رندست اگرچه در عباست **قطعه** اي درونت برهنه يعني خالي
از تقوي وز برون بضم الباء بمعنى بيرون يعني واز بيرونت جامه ريا
داري

پرده هفت رنگ [illegible] پرده [illegible] العيور
درت مكدار تو كه در خانه بوريا داري اي لا تعلق [illegible]
المنقشة فانه ليس لك في بيتك غير الحصير **حكايت منظومه** ديدم گل
تازه چند دسته بر گنبدي از گيا ببسته اي مختلطا معه گفتم چه بود گياه
ناچيز تا در صف گل نشيند او نيز بكسر النون يستعمل بمعنى ايضا بگريست
گياه وگفت خاموش صحبت نكند كرم فراموش قوله صحبت مفعول مقدم
لقوله نكند فراموش صحبت را گر نيست جمال ورنگ وبويم آخر نه گياه باغ
اويم استفهام على سبيل الانكار من بنده حضرت كريمم پرورده نعمت
قديمم گر بي هنرم وگر هنرمند لطفست بسكون التاء خبر مقدم لقوله
اميدم از خداوند با آنكه بضاعتي ندارم قد مر معنى البضاعة فلا نعيد
سرمايه طاعتي ندارم او چاره كار بنده داند چون هيچ وسيلتش نماند
رسمست وعادت كه مالكان تحرير يعني اعتاق عبد آزاد كنند بنده پير
اي بار خداي اصله باري حذف ياؤه للوزن في الصحاح الفارسية باري
لفظ مشترك بين لغة العرب والعجم معناه الله خداي وفي الفصول العادية
معنى قوله بار خداي بزرگ خداي لان بار بلفظ فارسي بمعنى بزرگ في تنقيح
اللفظ والمعنى بلا تكلف گيتي بكسر الكاف الفارسي آراي وصف تركيبي بمعنى
مزين جهان بر بنده پير خود ببخشاي امر من بخشاييدن بمعنى الترحم اي
ارحم سعدي منادي حذف حرف ندائه يعني اي سعدي ره كعبه رضا گير
اي مرد خداي ره خدا گير قوله بدبخت بسكون التاء مبتدا وقوله كسي
الخ خبره كه سر بتابد مضارع من تافتن قال في بحر الغرايب تافتن بمعنى
الاحراق والاحتراق وبمعنى كسب الحرارة من الغير ومنه قوله جهان زآتش
تيغها تافته

وبمعنی الاشتغال وبمعنی الالحاء وجعل الشئ محبا وبمعنی بوزمق بالترکی ومنه
قوله خوی تاب وبمعنی الاعراض وهو المراد ههنا ومنه قوله بساطی رحمه الله
رخ متاب از ناز اگر بینت نیاز آرد کسی ناز نیکن آن به که خاطر نیاز آرد
کسی زین درای اعرض عن باب الله تعالی عبر بزنیس الاعضاء اعنی الراس
عن کلها مجازا مرسلا که دیگر نیابد یعنی لا یجد باغیر باب الله تعالی

حکایت از حکیمی پرسیدند از شجاعت وسخاوت کدام بهترست گفت
آنرا که سخاوت هست شجاعت حاجت نیست **نظم** نوشته است وفیها
وصل الیتام من النسخ کتب نوشتست بحذف الالف فی الخط ایضا ولکنه سهو
لما عرفت مما نقلناه من الصحاح الفارسی من انه یجب اثبات الف است خطا
اذا اتصل بکلمة مفتوحة الآخر بر گور بهرام گور کلاهما بالکاف الفارسیه که دست
کرم به یعنی نیکست زبازوی زور نماند حاتم طایی ولیکن تا ابد بماند نام بلندش
به بفتح الباء نیکویی مشهور زکات مال بدر کن ای اخرج که فضله رز
بفتح الراء المهملة وسکون الزاء المعجمة شجرة العنب را چو باغبان بزند ای اذا
قطعها بیشتر دهد انگور

باب سوم در فضایل

قناعت القناعة بالفتح مصدر قنع یقنع من باب علم یعلم اذا رضی
بما عنده و قنع یقنع قنوعا من باب فتح اذا سئل ومنه قیل العبد حر ان
قنع والحر عبد ان قنع اقنع ولا تقنع فما شئ یشین سوی الطمع قال
بشر الحافی القناعة ملک لا یسکن الا فی قلب مؤمن وقیل من باع الحرص
بالقناعة ظفر بالعز والمروة خواهنده یعنی سایل مغربی در صف
بتشدید الفاء بزازان حلب می گفت ای خداوندان نعمت اگر شما را
انصاف بودی و ما را قناعت رسم سوال از جهان برخاستی **قطعه**

ای قناعت توانگرم گردان بالکاف الفارسی فیهما اصله توانگر گردان
مرا یعنی ای قناعت صیرنی غنیا که ورای تو هیچ نعمت نیست گنج بفتح الکاف
الفارسیة الخزینة وقیل بضم الکاف العربی ای زاویه صبر اختیار لقمانست
هر کرا صبر نیست حکمت نیست **حکایت** دو امیرزاده بودند
در مصر یکی علم آموخت ودیگر مال اندوخت این علامه عصر شد وآن
عزیز مصر گشت بفتح الکاف الفارسیه پس این توانگر بچشم حقارت در
فقیر نظر کردی وگفتی من بسلطنت رسیدم وتو همچنان در مسکنت
بماندی گفت ای برادر شکر نعمت باری تعالی بر منست که میراث پیغامبران
یافتم یعنی علم و تو میراث فرعون وهامان وهو وزیر فرعون قیل انه اول
من اقر بربوبیة فرعون وصدقه فیها حین ادعی الالوهیة رسید یعنی ملک
مصر **بیت** من آن مورم که در پایم بمالند یعنی ناس بمالند مرا پایی نه زنبورم
که از نیشم بنالند کجا خود شکر این نعمت گذارم که زور مردم آزاری ندارم
حکایت درویشی را شنیدم که در آتش فاقه می سوخت وخرقه بر خرقه
می دوخت وتسلی خاطر خود بدین بیت می کرد **بیت** بنان خشک قناعت
کنیم وجامه دلق که بار محنت خود به ز بار منت خلق لفظ بار فی الموضعین
بمعنی الحمل بکسر الحاء کسی گفتش چه نشینی که فلان درین شهر طبعی کریم دارد
وکرم عمیم میان بخدمت آزادگان بسته و بر در دلها نشسته اگر بر
صورت حال تو مطلع گردد پاس خاطر عزیزان منت دارد گفت
خاموش که در تنگی مردن به که حاجت به پیش کسی بردن که گفته اند
قطعه هم رقعه دوختن به والزام کنج صبر یعنی الزام کنج صبر بر نفس
بهترست کز بهر جامه رقعه بر خواجگان نبشت یعنی بنشتن حقا که

طبیبی ماه

حکایت یکی از ملوک عجم طبیبی حاذق
را بخدمت **محمد مصطفی** صلی الله علیه وسلم فرستاد چند سالی در دیار
عرب بود کسی تجربتی پیش او نیامد و معالجتی از وی در نخواست
روزی پیش رسول علیه السلام آمد و گله بکسر الکاف الفارسیه یعنی شکایت
کرد که مرا برای معالجت اصحاب فرستاده اند هیچ کس درین مدت
بمن التفات نکرد تا خدمتی که بر بنده معین است بجای آرم رسول
علیه السلام فرمود که این طایفه را قاعدهٔ هست که تا اشتها غالب نشود
چیزی نخورند و هنوز اشتها باقی باشد که دست از طعام بدارند حکیم
گفت اینست موجب تندرستی پس زمین خدمت ببوسید و برفت
مثنوی سخن آنگه کند حکیم آغاز یا سر انگشت سوی لقمه دراز که زنا
گفتنش خلل زاید یا زنا خوردنش بجان آید یعنی ان الحکیم لا یشرع
فی التکلم ولا یطول انامله نحو اللقمة الا اذا تولد من عدم تکلمه الخلل
او اصابته المخمصة من عدم الاکل لا جرم حکمتش بود گفتار یعنی گفتارش بود
خوردنش تندرستی آرد بار یعنی ثمره **حکایت** یکی توبه بسیار کردی
و باز بشکستی تا یکی از مشایخ بدو گفت چنین میدانم که بسیار خوردن
عادت داری و قید نفس از موی باریکترست یعنی توبه ای بقید
نفس توبه ونفس چنین که تو می پروری زنجیر بگسلاند و آید روزی که
تو ابدرد **بیت** یکی بچه گرگ می پرورید چو پرورده شد خواجه را
بر درید **حکایت** در سیرت اردشیر بابکان روی الاستاذ علم
الله ان اسفندیار بن گشتاسب شاه المشهور باسفندیار روئین تن

اصله از ناگفتنش

دو اردشیر است یکی اردشیر بابک او بابکان دوم اردشیر اسفندیار است که جد بابکان است

لما اصاب عینه سهم ... [illegible]
واوصی ابنه بهمن لرستم ... [illegible]
جزء للتربیة وسماه باردشیر وزوجه بنته وولد منها ابن سماه بساسان
ثم ولدت له بنت فی غایة الحسن والجمال فاحبها اردشیر فی غایة المحبة حتی
اتخذها امراة لنفسه وکان من مذهبهم ان یتزوجوا بالاولاد والاقرباء ثم مات
بهمن عن قریب فاوصی سریر السلطنة لبنته فخرج اخوها ساسان بالغیرة
واتی الی دیار الهند وکان شابا یرعی الغنم ثم ولد له ابن وسماه بساسان
ایضا وکان هذا ایضا شابا ثم لما ولد له ابن سماه ایضا بساسان وقد کان
ذلک شابا ایضا ثم لما ولد لذلک الساسان الثالث ولد سماه بساسان ایضا
فظهر ذلک الساسان الرابع رجلا فی غایة اللطف ونهایة الجودة والقابلیة فترک
رعی الغنم واتی من الهند الی دیار رجته وکان الملک فی ذلک الزمان شخصا
معروفا باردوان وقد کان لاردوان شخص مقبول من امرائه کان سالار جیشه
یسمی بابک ویقال له بابکان ایضا فاتی ساسان الی سدة بابک فخدم فی بابه
حتی حصل عنده غایة التقرب وکان بابک یستحسن آراءه واخلاقه فاذا رأی
بابک فی لیلة من اللیالی فی رؤیاه ان ساسان قد رکب علی فیل کبیر والناس بازائهم
یسجدون بین یدیه وهکذا رأی مرارا فی رؤیاه فی غایة الشرف والرفعة فزوج
بنته له وولد منها ابن سمی باردشیر وکان ذلک ایضا فی غایة القوة ونهایة الصلابة
والقابلیة فسمعه اردوان فاتخذه خادما واستحسنه حتی کان من مقربیه بحیث جعله
ملک الملوک لعسکره فبینما خرجوا الی المصید فرمی اردشیر سهما فنازع فیه
معه ابن اردوان حسدا فلما الزمه اردشیر مستدلا بان هذا السهم من
سهامی المعلمة بکذا لا من سهام کل المعلمة بذلک فاذا وقف علیها اردوان فانفعل

[illegible] ... بئس الاصطبل فلما مات
[illegible] ... وكان ملكاً شهيراً يذكر في التواريخ
[illegible] ... اردشير اسفنديار باردشير بابكان اوبابكان الي هنا ما سمعته من
الاستاذ سلمه الله آمده است كه حكيم عرب را پرسيدند كه روزي اي في يوم
واحد في بعض النسخ هر روز چه مايه طعام بايد خورد يعني خوردن گفت صد
درم سنگ كفايت كند گفتا اين قدر چه قوت دهد حكيم گفت هذا المقدار
يحملك وما زاد علي ذلك فانت حامله يعني اين قدر ترا بر پاي همي دارد و هر چه
برين زياده كني تو حمال آني ويقع في بعض النسخ هكذا العاقل يأكل ليعيش والاحمق
يعيش ليأكل الحمق والحماقة قلة العقل **بيت** خوردن براي زيستن و ذكر
كردنست تو معتقد كه زيستن از بهر خوردنست **حكايت** دو درويش
خراساني ملازم صحبت يكديگر بودندي وسياحت كردندي في مختار
الصحاح ساح في الارض يسيح سيحاً وسيوحاً وسياحة وسيحاً بالفتح اي ذهب
يكي ضعيف بود كه بهر بفتحتين دو شب افطار كردي وآن دگر قوي كه روزي
سه بار خوردي قضارا بر در شهري بتهمت جاسوسي گرفتار آمدند هر دو را
در خانه كردند و در ش را بگل بر آوردند بعد از دو هفته معلوم شد كه
بي گناهند در بگشادند قوي را ديدند مرده وضعيف جان بسلامت
برده درين عجب بماندند حكيمي گفت خلاف اين عجب بودي كه آن يكي بسيار
خور بود طاقت بي نوايي يعني بي زادي نداشت هلاك شد وآن دگر
خويشتن دار وصف تركيبي مثل بسيار خور يقال فلان خويشتن دار ست
اي ضابط نفسه بود بر عادت خود صبر كرد و بسلامت ماند **قطعه**
چو كم خوردن طبيعت شد اي اذا كان قلة الاكل من عادة المزاجية

واخلاقه الطبيعية [illegible] ... كم خوردن عادت كني
زمانا پيشش آيد سهل گيرد [illegible] ... تنگي
سختي بميرد **حكايت** يكي از حكما پسر را نهي كرد از خوردن بسيار كه
سيري بالكسرة المجهولة اي الشبع مرد را رنجور دارد گفت اي پدر گرسنگي
مرد مرا بكشد نشنيدۀ كه ظريفان گفته اند كه بسيري مردن به كه گرسنگي بردن
گفت اندازه نگه دار **قال الله تعالى** كلوا واشربوا ولا تسرفوا اوّلها
يا بني آدم خذوا زينتكم عند كل مسجد وكلوا واشربوا اي ما طاب لكم ولا
تسرفوا انه لا يحب المسرفين اي فان الله تعالى لا يرتضي فعل المسرفين
حكي ان هارون الرشيد كان له طبيب نصراني حاذق فقال لعلي بن الحسين
بن واقد ليس في كتابكم من علم الطب شيء والعلم علمان علم الابدان وعلم
الاديان فقال له قد جمع الله تعالى الطب كله في نصف آية من كتابه
قال وما هي قال قوله تعالى كلوا واشربوا ولا تسرفوا فقال النصراني ولا
يؤثر من رسولكم شيء في الطب فقال قد جمع رسولنا في الفاظ يسيرة
قال وما هي قال قوله عم المعدة بيت الداء والحمية من الاحتماء رأس
كل دواء واعط كل بدن ما عودته فقال النصراني ما ترك كتابكم ولا نبيكم لجالينوس
طباً **بيت** نه چندان بخور كز دهانت بر آيد نه چندان كه از ضعف جانت
بر آيد **قطعه** با آنكه در وجود طعامست وحظ نفس رنج آورد بفتحي
الواو والراء طعام كه بيش بالباء العربي از قدر بفتحتين يعني المقدار
بود گر گلشكر خوري بتكلف زيان كند ور نان خشك دير خوري گلشكر بود
حكايت رنجوري را گفتند دلت چه مي خواهد گفت آنكه لم هيچ نخواهد
يعني اجابة ذلك المريض باني اطلب ان لا يطلب خاطري شيئا **بيت**

[illegible] ... بفتح الكاف الفارسي اي اذا كانت معدة ممتلئة شكم درد
[illegible] ... اي لا ينفعه كل معالجة مجربة
حكايت بقالي را درمي چند بر صوفيان گرد بكسر الكاف الفارسي آمده
بود يعني اجتمع دراهم علي طايفة من المتصوفة دينا للبقال و هر روز مطالبت
كردي وسخنهاي ناخوش گفتي اصحاب از تعنت او التعنت طلب الزلة كذا
في مختار الصحاح خسته خاطر بودند وجز اي غير از تحمل چاره نبود صاحب
دلي از آن ميان گفت نفس را وعده دادن بطعام آسانترست كه بقال
را بدرم **قطعه** ترك احسان خواجه اوليتر كاحتمال جفاي بوابان
بتمناي گوشت مردن به كه تقاضاي زشت قصابان **حكايت**
جوانمردي بياء الوصل را در جنگ تاتار جراحتي هول رسيد يعني اصابه
جراحة هايلة مخوفة مميتة في الاغلب كسي گفتش فلان بازرگان نوشدارو
دارد اگر بخواهي شايد كه قدري اي بمقدار بسير بدهد وگويند كه آن
بازرگان ببخل معروف بود **بيت** گر بجاي نانش اندر سفره بودي
آفتاب تا قيامت روز روشن كس نديدي جز بخواب جوانمرد
گفت اگر نوشدارو خواهم دهد يا ندهد واگر دهد منفعت كند
يا نكند بهر حال از و خواستن چيزي زهر قاتل است **بيت**
هر چه از دونان جمع دون يعني ناكس بمنت خواستي بفتح الخاء
در تن افزودي وازجان كاستي بياء الخطاب وكاستي بالكاف العربي
يعني النقص من الشيء وحكيمان گفته اند كه اگر آب حيوة في المثل بآب
روي فروشند يعني لو بيع ماء الحيوة مثلا بماء وجه الرجل اي
بعرضه وناموسه دانا نخرد فعل مضارع منفي من خريدن اي لا يشتري

كه مردن بعزت به از زندگاني بمذلت [illegible] ... بفتح الحاء المهملة
والظاء المعجمة ثمرة العلقم وفي التاب العلقم [illegible] ... قال الترك بوجهل
قربوزي خوردي از دست خوش خوي قال في بحر الغرايب خوي بالواو الاصل
مثل بوي وموي يعني العادة وآهو يعني العرق بفتحتين فهو بفتح الخاء و
الواو والرسمي يكون في قافية نيء وي قال اسدي ولاله را بر رخ از شرم كي
سمن لاله شد لاله لولو ز خوي به از شيريني بياء الوصل از دست ترش
بفتحتين للوزن روي **حكايت** يكي از علماء خوار نرخ يعني جماعت بسيار
داشت وكفاف اندك با يكي از بزرگان كه حسن ظن بليغ اي عظيم المبالغة
در حق او داشت بگفت روي از توقع وي در هم كشيد فاعل داشت
وكشيد راجع الي يكي از بزرگان وقوله وي مع فاعل بگفت راجع الي يكي
از علماء في بحر الغرايب ضمير غايب يعني او وتعرض سوال از اهل ادب
در نظرش ناپسند آمد **قطعه** ز بخت بسكون التاء قوله روي بسكون
الياء ترش بفتحتين للوزن كرده حال مرو پيش يار عزيز مرو كه
عيش برو بتلخ گرداني في بحر الغرايب نيز وفي عاطف يعني الواو بحاجتي
كه روي تازه روي وخندان رو فرو بندد يعني مسدود نشود كار بي آن
كه گشاده پيشاني شود قيل الياء في كاري متولد من اشباع كسرة ما قبلها
للوزن آورده اند كه در وظيفه او زياده كرد وبسياري از ارادت كم
بفتح الكاف العربي يعني ناقص كرد پس از چند روز چون محبت معهود
برقرار نديد وگفت **شعر** بئس فعل الذم المطاعم جمع مطعم و هو
بالفتح اسم لما يطعم فاعله والمخصوص بالذم محذوف حين ذه
علي انه ظرف لتكسب مضافا الي الذل وهو بالضم ضد العز تكسبها اي

[illegible] يكون مخاطبا ويروي
[illegible] على صيغة الغايب
في محل الرفع على انه خبره والجملة الاسمية في محل الجر باضافة الظرف اليها
فعلى هذا فاعل يكسب ضمير يعود الذل بجاز القدر بالكسر ما يطيح فيه منتصب
اسم مفعول من انتصب يعني نصبه والقدر بالفتح المنزلة والمرتبة مخفوض
من الخفض ضد الرفع ولا يخفى ان المصراع الثاني مقام التعليل للذم
والمعنى بئس المطاعم مطاعم تكسبها حين الذل او بئس المطاعم حين كسب الذل
اياها اي حين يكسبها الرجل بذل السؤال وهوان التوقع فانه وان نال شيئا
انتصب به قدره وغلا لكنه الخفض من قدره ما قدار تفع وعلا قال علي
كرم الله وجهه • لنقل الصخر من قنن الجبال • احب الي من منن الرجال •
يقول الناس لي في الكسب عار • فقلت العار في ذل السؤال • الصخر الحجر
والقنن جمع القنة بالضم وهو اعلى الجبل كالقلة **بيت** نانم افزود آب
رويم كاست • بي نوايي به از مذلت خواست • يعني از مذلت خواستن
وسوال كردن **حكايت** درويشي را ضرورتي پيش آمد كسي گفت
فلان نعمتي بي قياس دارد اگر بحاجت تو واقف گردد همانا في بحر
الغرايب همانا وهمانا وهمانا كلها بمعنى واحد والفرق ان همانا قريب الى التحقيق
در قضاي آن توقف روا ندارد گفت من او را ندانم گفت منت رهبري
كنم دستش بگرفت تا بمنزل آن كس در آورد يكي را ديد لب فروهشته
وتند بضم التاء بمعنى دشوار كذا في بحر الغرايب والصحاح الفارسي
نشسته الظاهر انه كناية عن كونه عبوس الوجه سخن نگفت وباز گشت
اي اعرض گفتندش چه كردي گفت عطاي او بلقاي او بخشيدم **قطعه**

وسكونها السوء نام

مبر بفتحتين حاجت [illegible]
گردي • بالكاف الفارسي اي نصيرا [illegible]
بمعنى الاستكراه اگر گوني غم دل با كسي گوي • كه از روييش بنقد اي الان وبالفعل
اسوده گردي • يعني تفرح وتستريح الآن من مشاهدة وجهه البشاش **حكايت**
خشك سالي اي القحط در اسكندريه بديد آمد چنانك عنان طاقت درويشان
از دست رفته بود ودرهاي آسمان بر زمين بسته وفرياد اهل زمين
بآسمان پيوسته **قطعه** نماند جانوران از وحش وطير وماهي ومور • كه بر فلك نشد
از بي نوايي افغانش • عجب كه دود دل خلق جمع مي نشود • يعني جمع نمي شود
كه ابر گردد وسيلاب ديده بارانش • در چنين سالي مخنثي دور از دوستان
كه سخن در وصف او ترك ادبست خاصه يعني خصوصا كه در حضرت بزرگان
وبطريق اهمال از ان در گذشتن هم نشايد كه طايفه بر عجز گوينده حمل كنند
بدين دو بيت اختصار كنيم كه اندكي دليل بسياري بود ومشتي نمونه يعني
چاشني خرواري قال في بحر الغرايب خرواري في الاصل حمل الحمار ثم اطلق
على كل حمل كان نخالياء فيها ليس لامصدري **قطعه** گر تتري بكشد آن مخنث را
تتري را بدان نبايد كشت يعني از براي قصاصش چند باشد چو جسر بغداد ش
الشين فاعل باشد راجع الى قوله آن مخنث آب در زير آدمي برشت
وهذا البيت كناية عن كون ذلك المخنث ذا الابنة چنين شخصي كه طرفي بفتح
الراء يعني بعضي از نعت او شنيدي در آن سال نعمتي بي كران داشت تنگ
دستانرا سيم وزر دادي ومسافرانرا سفره نهادي گروهي درويشان
از جور فاقه يعني فقر بجان آمده بودند آهنگ دعوت او كردند ومشورت
بمن آوردند سر از موافقت باز زدم وگفتم **قطعه** نخورد شير نيم
خورده سگ

ويتان ليدبيت اند از منه

روي م

[illegible] تن بيچارگي وگرسنگي • بنه ودست
پيش [illegible] بنعمت ومال • بي هنر را بهيچ كس مشمار
پرنيان بفتح الباء الفارسي والنون الحرير الصيني المنقش ونسيج فعيل بمعنى المفعول
اي الثوب المنسوج الثمين بر نا اهل بر بمعنى على وناهل بمعنى الجاهل لاجورد و
طلاست بر ديوار في مختار الصحاح الطلاء كل ما طليت به **حكايت**
حاتم طايي را گفتند از خود بزرگ همت تر در جهان ديدي يا شنيدي
گفت بلي روزي چهل شتر قربان كرده بودم وبا امراي عرب بگوشه
صحرا بيرون رفتيم خاركني را بفتح الكاف العربي والباء للوحدة ديدم پشته
خار فراهم آورده گفتم بمهماني حاتم چرا نروي كه خلقي بر سماط او گرد آمده اند
گفت **بيت** هر كه نان از عمل خويش خورد • منت حاتم طايي نبرد • من او را
بهمت وجوانمردي برتر از خود ديدم **حكايت** موسى عليه السلام درويشي را
ديد از برهنگي بريگي بالكاف الفارسية الرمل اندر نهان شده بود گفت اي موسى
دعايي بكن تا خداي تعالى مرا كفافي دهد في مختار الصحاح الكفاف من الرزق
القوت وهو ما كف عن الناس اي اغنى كه از بي طاقتي بجان آمدم موسى عليه السلام
دعا كرد تا حق تعالى او را دستگاهي داد يعني قدرت ومكنت داد اجابت
آمد بعد از چند روز باز آمد از مناجات ديدش گرفتار وخلقي انبوه
بفتح الهمزة وسكون الهاء بمعنى الكثير كذا في الصحاح الفارسية بر او گرد آمده
گفت اين را چه حالتست گفتند خمر خورده وعربده كرده العربدة سوء الخلق
والرجل معربد بكسر الباء بودي نديمه في سكره كذا في مختار الصحاح ويكي را
كشته اكنون قصاص مي كنند **مثنوي** گربه مسكين اگر پر داشتي اي لو كان
للهرة الحليمة جناح تخم گنجشك بضمتي الكاف والجيم العربيتين العصفور

چه حالتست

از جهان برداشتي • اب[illegible] [illegible] بو خوي [illegible]
عاجز ان بر تابد من تافتن [illegible] موسى عليه السلام [illegible]
آفريني اقرار كرد واز تجاسر خويش اي من جراته على الدعاء استغفار
قوله تعالى ولو بسط الله الرزق لعباده لبغوا بر خواند قوله لبغوا من
البغي وهو الظلم اي لبغى هذا على ذاك وذاك على هذا في الارض ولكن ينزل
بقدر اي بتقدير ما يشاء انه بعباده خبير بصير يعرف ما يؤول اليه احوالهم فيقدر
لهم ما هو اصلح لهم فيفقر ويغني ويمنع ويعطي ويقبض ويبسط كما توجبه الحكم
الربانية ولو اغناهم جميعا لبغوا ولو افقرهم لهلكوا قيل هذه الآية نزلت
في قوم من اهل الصفة تمنوا سعة الرزق والغنى **شعر** ماذا اخاضك اخاض
افعل من الخوض وهو الشروع واصله في دخول الماء وشروعه يقال خضت
الماء اخوضه خوضا وخياضا اي شرعت فيه ثم استعمل في غير ذلك مجازا كذا
قال بعض الكمل في مختار الصحاح اخاض في الماء دابته اي اقحمها وقوله
ماذا اخاضك يحتمل وجهين من الاعراب على ما هو المشهور في النحو احدهما
ان يكون ما استفهامية وذا بمعنى الذي واخاض صلته والمجموع خبرها اي
اي شيء الذي اخاضك والثاني ان يجعل ما مع ذا اسما واحدا بمعنى اي شيء
مرفوع المحل بالابتداء ويكون الجملة الفعلية خبره اي اي شيء اخاضك اي
جعلك خايضا يا مغرور في الخطر وهو بفتحتين الاشراف على الهلاك والجار ان
اعني في وحتى في قوله حتى هلكت متعلقان باخاض ليت النمل لم يطر بفتح الطاء
المهملة لينا سب الخطر واصله الكسر لانه من طار يطير وهذا اعني قوله ليت
النمل لم يطر مثل يضرب فيمن يطغي عند النعمة والغنى لان النمل اذا
نبت له جناح فطار يصير عرضة للمهالك **بيت** سفله بكسر السين

في اعصار الاقحام بعنه

بعنی تمنّی اینکه کس بخواهد که موصوف شد مراد آمد سیم و زرش یعنی
آنچه از لئیم می‌خواهد بدست آید کونی سیلی بکسر السین المهملة اللطمة
التي تضرب بها وجوه الصبیان وغیرهم عند اساءتهم في الادب ومنه قولهم
في التركي سِلّه یعنی انه یقصد ان یضرب سلّة علی راسه ای علی قفاه ولا یخفی
ان البیت لا یتزن الا بالکسرة المختلسة في الیاء الاخیرة ای مثل آنکه بگلوی
زده است هذا استفهام انکاری وای مثل اشارة الی قوله موربمان
بُوَد که نباشد برش في بعض النسخ بدل قوله ای مثل الی آن نشنیدی
که حکیمی چه گفت **مثل** بذر را عمل بسیار دست ولیکن پسر کرمی
دار دست یعنی ان ابنه حار المزاج لا ینا سبه اکل العسل فلهذه الحکمة
لا یعطیه له ویمنعه من اکله لا للبخل وخسّته **بیت** آنکس که توانگرت نمی
گرداند او مصلحت تو از تو بهتر داند ای الذي لا یصیرک غنیّاً یعرف
حالک ومایلایک علی وجه اولی من معرفتک لها وهذا ایماء الی معنی
قوله تعالی ولو بسط الله الرزق الآیة **حکایت** اعرابی را دیدم در حلقة
جوهریان حکایت می کرد که وقتی در بیابان راه گم کرده بودم وانزاد
معنی ولم یظهر لي فایدة زیادة لفظ المعنی بامن چیزی نمانده بود ودل
بر هلاک نهادم که ناگه في بحر الغرایب ناگه وناگاه وناگهان کلّها بمعنی فجأة
کیسه یافتم پر از مروارید هرگز آن ذوق وشادی فراموش نکنم که
پنداشتم ای ظننت گندم بریانست گندم بریان بالتركي
قورلتش بغدای وقیل اتمه وباز فراموش نکنم آن تلخی ونا امیدی
که معلوم کردم که مروارید است **قطعه** در بیابان خشک ودر بیابان
دیگر روان یعنی بر تشنه را در دهانش چه دُرّ چه صدف مرد بی توشه

کوفتاد از پای او
فاؤه وضم الکاف للواو فصار کوفتاد
انه قراه ذلک بسکون الفاء للوزن ولعلّ الظاهر بضم الفاء ماضی من فتادن وهو
لغة في افتادن وان کو اصله که او یعنی که آن مرد بی توشه برکمر بند او چه زر چه خزف
بفتحتین بالتركي سفیه **حکایت** یکی از عرب در بیابانی بیاء الوحدة از غایت
تشنگی می گفت **شعر** یا لیت قبل منیّتي المنیة فعیلة بمعنی الموت وقبل
ظرف افوز ویوماً بدل منه والیوم زمان ما بین طلوع الفجر الی غروب الشمس وقد
یستعمل في مطلق الوقت وهو المناسب ههنا افوز ای اظفر بمنیتي المنیة بوزن
الظلمة المراد والمامول ای یا لیتني افوز بمرادي قبل ان اموت نهر بالجر علی انه
بدل من منیتي ویجوز رفعه علی انه خبر مبتداء محذوف ای هی ای تلک المنیة نهر
قوله تلاطم رکبتي صفة نهر وهو تفاعل من اللطم ومعناه بالفارسیة تو آبی زدن
فیقال لاطمه فلاطمها والتطمت الامواج ضرب بعضها بعضاً واختار لفظ الماضي
اظهاراً للحرص والرغبة في وقوع التلاطم لان الطالب اذا اعظمت رغبته في حصول
امر یکثر تصوره ایاه فربما یخیل ذلک الامر حاصلاً فیعبر عنه بلفظ الماضي فاظل
منصوب باضمار ان جواب التمني ای اصیر انا املاء قربتي **حکایت** همچنین
در قاع بسیط في مختار الصحاح القاع المستوي من الارض فقوله بسیط یعنی
مبسوط صفة کاشفة له مسافری گم شده وقوت بتشدید الواو وقوتش
بسکون نمانده ودرمی چند بر میان داشت بسیاری بگردید راه بجایی
نبرد وبسختی هلاک شد طایفه برسیدند ودرمها دیدند پیش رویش نهاده
وبر خاک این کلام را نبشته **قطعه** گر همه زر جعفری دارد بتشدید الزاء
للوزن وزر جعفری دینار کبیر مشهور بالخالصیة کالدینار الافرنجي في دیارنا

[illegible] وحشه را شلغم پخته به که نقرهٔ خام وعزه بالضم
وان کون الفضة الغیر المضروبة **حکایت** هرگز از دور زمان ننالیدم
وروی از گردش آسمان در هم نکشیده مگر وقتی که پایم برهنه بود واستطاعت
پای پوشی نداشتم بجامع کوفه در آمدم دلتنگ یکی را دیدم که پای نداشت
سپاس وشکر نعمت حق بجای آوردم وبر بی کفشی صبر کردم **قطعه** مرغ
بریان بچشم مردم سیر کمتر است از برگ تره که برخوانست یعنی بر طعامست
وآنکه را دستگاه بالکاف فالفا دیة بمعنی القدرة في اکثر استعماله وفي الاصل
هو الذي یحرفه العامة ویقولون دزگاه کذا في بحر الغرایب فقوله وقدرت
عطف تفسیري لما قبله نیست شلغم پخته مرغ بریانست **حکایت** یکی از
ملوک با تنی چند از خاصان در شکارگاهی بزمستان بکسر الزاء والمیم ای في
الشتاء از عمارت دور او فتاد وشب در آمد خانهٔ دهقان ای الزراع دیدند
ملک گفت شب آنجا رویم تا زحمت سرما بسکون الراء بمعنی البرودة نباشد یکی
از وزراء گفت لایق قدر بلند پادشاهان نباشد التجا بخانهٔ دهقانی بیاء
الوحدة رکیک بمعنی ضعیف دست بردن همینجا خیمه زنیم وآتش افروزیم
دهقان را خبر شد ما حضری ترتیب کرد وپیش سلطان برد وزمین ببوسید
وگفت قدر بلند سلطان بدین قدر نازل نشدی ولیکن نخواستند که قدر
دهقان بلند شود ملک را سخن گفتن او مطبوع آمد شبانگاه بمنزل او نقل
کردند بامداد او را خلعت ونعمت بخشید ودر رکاب ملک قدمی چند
می رفت ومی گفت **قطعه** ز قدر شوکت سلطان نگشت بفتح الکاف الفارسیة
چیزی کم از التفات بمهمان سرای دهقانی کلاه گوشهٔ دهقان با فتاب رسید

که سایه بر سرش افکند چون تو سلطانی جو در پی نشه ههنا الی الطان
مثلک **حکایت** گدایی هولی یعنی مهولناک وهو الفقیر الذي یخاف عنه کل
احد ویستعیذ بالله تعالی من ان یتصف بمثل هذا الفقر اندوخته را حکایت
کنند که نعمت وافر داشت یکی از ملوک گفت که می نماید که مال بیکران داری
وما را مهمی هست اگر برخی ای بعض از آن دستگیری کنی چون ارتفاع ولایت
رسد وفا کرده شود گفت لایق قدر بزرگوار خداوند جهان نباشد
دست بمال چون من گدا آلوده کردن که جو جو فراهم آورده ام گفت
غم نیست که بکافران می دهم في بعض النسخ بترکی می دهم الخبیثات
للخبیثین **بیت** گر آب چاه نصرانی نه پاکست جهود مرده می شویند
چه باکست بالباء العربي **شعر** قالوا عجین الکلس العجین فعیل بمعنی
مفعول والکلس بالکسر الصاروج یعنی به بالتركي اَکَج وعجین الکلس من
باب جرد قطیفة لیس بطاهر قلنا نسدّ به بالسین المهملة من سددت
الثلمة ونحوها اسدها سداً اصلحها واوثقها شقوقنا جمع شق بالفتح وهو
في الاصل مصدر المَبْرَز بوزن المذهب الخلاء ای المتوضاء شنیدم
که سر از فرمان ملک باز زد وحجت آوردن گرفت وشوخ چشمی کردن
بالتركي حَشَرلک ایلمک ملک فرمود تا مضمون خطاب یعنی بمقدار
ما امره بزجر وتوبیخ یعنی بسرزنش از او مستخلص کردند ای اخذوا
منه **بیت** بلطافت چو بر نیاید کار سر به بی حرمتی کشد ناچار
هر که بر خویشتن نبخشاید گر نبخشد بر او کسی فاعل نبخشد وشاید
جزاء الشرط وملخصه من لم یرحم لنفسه لو لم یرحمه شخص آخر فهو بلیق به
حکایت بازرگانی را دیدم که صد وپنجاه شتر بار داشت وچهل

باتجربه خویش

... فلان ابانم یعني
شریکم بترکستانست وفلان بضاعت بهندوستان واین قباله فلان
زمینست قباله یعني مکتوب نامه وفلان چیزي را فلان ضمینست گاه
گفتي که خاطر اسکندریه دارم که هواي خوشست وباز گفتي که دریای عرب
مشوشست سعدیا یکی سفر دیگر در پیشت اگر آن کرده شود بقیت عمر خویش
بگوشه بنشینم وترک تجارت کنم گفتم آن کدام سفرست گفت گوگرد
بضمتی الکافین العربیتین شئ معروف بالکبریت پارسي بچین خواهم بردن
شنیدم که قیمت عظیم دارد وازانجا کاسه چیني بروم آرم ودیباي
رومي بهند وپولاد هندي بحلب وآبگینه بالکاف الفارسي یعني قارورة حلبي
بیمن وبرد یماني متاع ابلق لطیف پارسي وازان پس ترک تجارت کنم و
بدکاني بنشینم چندان ازین مالیخولیا فروخواند که بیش بالباء العربي
طاقتش نماند گفت اي سعدي تو نیز سخني بگوي از آنها که دیدي وشنیدي
گفتم **نظم** آن شنیدستي که در صحراي غور قیل غور بضم الغین المعجمة اسم
بلدة قریبة من سمرقند في مختار الصحاح الغور تهامة وما یلي الیمن والتهامة
بلد والنسبة الیها تهامي بار سالاري درافتاد از ستور یعني سالار بار وهو
التاجر لان سالار بمعنی الهمام وهمام الحمل هو التاجر کذا سمعت من بعض الکمل
گفت چشم تنگ دنیادار را دنیادار من یحب الدنیا ویطمع فیها وهو مضاف
الیه لقوله چشم تنگ یا قناعت پر کند یا خاک گور **حکایت** مال داري
را شنیدم ببخل چنان معروف بود که حاتم طایی بسخا وجود ظاهر حالش
بنعمت آراسته وخست نفس جبلي بکسر تین متمکن ... در باطنش متمکن

که ناني را بجاني از دست ندادي ... یعني
ونواذیدن مترادفان بالترکي اغشمق وبمعنی ... الصحاح ...
في الجملة یعني محصل کلام آنست که خانه او را کسی ندیدي درگشاده یعني
مفتوح الباب وسفره او را سرگشاده یعني مبسوط **بیت** درویش
بجز بوي طعامش نشنیدي وهذا کنایة عن شدة امساکه ومنع طعامه
عن الفقیر بحیث لا یقرب منه حتی یشمه بل لا یعرفه الا بسماع رایحته مرغ ازپس
نان خوردن او وهذا مضاف الیه لقوله پس ریزه نچیدي اي لا یلتقط
الطیر عقیب اکله کسیرة الخبز شنیدم که بدریاي مغرب راه مصر مفعول مقدم
لقوله برگرفته وخیال فرعوني بالیاء المصدري در سر حتی اذا ادرکه
الغرق اوله وجاوزنا ببني اسرائیل البحر فاتبعهم فرعون وجنوده بغیا
وعدوا حتی اذا ادرکه قال آمنت انه لا اله الا الذي آمنت به بنو اسرائیل
وانا من المسلمین الآن وقد عصیت قبل وکنت من المفسدین قوله فاتبعهم
فرعون اي لحقهم قوله بغیا وعدوا اي باغین وعادین او للبغي والعدو وادرکه
الغرق اي لحقه آمنت انه اي بانه ومن کسر فباضمار اي آمنت وقلت انه
الآن اي قال جبرائیل او قال الله تعالی اتومن الآن وقد آیست من نفسک
ولم یبق لک اختیار وقد عصیت قبل اي قبل ذلک مدة عمرک وکنت
من المفسدین الضالین المضلین عن الایمان ناگاه باد مخالف کرد کشتي
برآمد چنانکه گفته اند **بیت** با طبع ملولت چه کند دل هذا شکایة
عن طبعه که بسازد بکسر الیاء بالترکي یرر وسمعته من الاستاذ
نسازد بفتح النون شرط بالفتح والسکون نحو ضرب من الریح یقال له
بالترکي فیرزر همه وقتي نبود لایق کشتي دست دعا برآورد وفریاد

... في الفلک هذا متصل
بحذوف ... سابقا اي هم علی ما وصفوا به من الشرک
فاذا رکبوا في الفلک دعوا الله مخلصین له الدین کاینین في صورة من یخلص
دینه لله من المؤمنین حیث لا یذکرون الا الله ولا یدعون سواه فلما نجاهم
الی البر وامنوا اذا هم یشرکون اي عادوا الی حال الشرک **بیت**
دست تضرع چه سود بنده محتاج را وقت دعا بر خدا وقت کرم در
بغل بفتحتین الابط **قطعه** از زر وسیم راحتي برسان امروز رساندن
بمعنی راحت برسان بدیگران خویشتن هم تمتعي برگیر اي لا تحبس مالک بل تمتع
انت منه واحسن الی غیرک ایضا چونکه این خانه از تو خواهد ماند خشتي
از سیم وخشتي از زر گیر اي افرض لبنة من الفضة ولبنة من الذهب لا تصرف
مالک الی تزیینه وتذهیبه بل الی التصدق والتمتع آورده اند که در مصر اقارب
درویش داشت یعني وقد کان في المصر من اقربائه الفقراء ببقیت مال او
توانگر شدند جامهاي کهن بمرگ او بدریدند وخز في مختار الصحاح الخز
واحد الخزوز من الثیاب وفي بعض شروح القدوري الخز اسم الدابة
سمي الثوب المتخذ من وبرها خزا ایضا وبالفارسیة پشم جانور دریایي
ودمیاطي اسم متاع ببریدند براي دوختن قباهم در آن هفته یکي را دیدم
از ایشان بر بادپاي روان وغلامي پري پیکر در پي او دوان صفة مشبهة
من دویدن با خود گفتم **قطعه** وه که گر مرده بازگردیدي اي لو رجع
ثانیا بمیان قبیله وپیوند هو ما یتصل من الاقرباء رد میراث
سخت تر بودي وارثان را ز مرگ خویشاوند یعني قریب وحمیم کذا في
بحر الغرایب بسابقه معرفتي که میان ما بود آستینش بکشیدم وگفتم

بیت
... بمعنی ... کاف ...
بمعنی الجند کان نکون بالکاف الفارسیة بمعنی ... بالکاف
الفارسیة گرد بفتح الکاف العربي اي جمع وگرد یقرا علی وزن مرد
للشعر **حکایت** صیاد ضعیف را ماهي قوي در دام افتاد طاقت
حفظ آن نداشت ماهي برو غالب آمد ودام از دستش دربود **بیت**
شد اي رفت غلامي که آب جوي بالاضافة آرد آب جوي آمد وغلام
ببرد دام هربار ماهي آوردي ماهي این بار رفت ودام ببرد دیگر
صیادان دریغ خوردند وملامتش کردند که چنین صیدي در دام
تو افتاد ونتوانستي نگاه داشتن اي لم تقدر علی ان تحفظ گفت اي برادران
چه توان کرد مرا روزي نبود وماهي را همچنان روزي یعني رزق مانده بود
حکمت صیاد بي روزي در دجله ماهي نگیرد وماهي بي اجل بر خشکي نمیرد
حکایت دست وپا بریده یکی شخص هزارپاي قیل هو حیوان یقال
له بالترکي قرق ایقلو را بکشت صاحب دلي برو بگذشت وگفت سبحان
الله با هزار پاي که داشت چون اجلش فرا رسید از بي دست وپاي
نتوانست گریخت **مثنوي** چو آید ز پي دشمن جان ستان ببندد
اجل پاي مرد دوان در آن دم که دشمن پیاپي رسید کمان کیاني نشاید
کشید کیان بفتح الکاف العربیة جمع کي بمعنی الملک العظیم قال في بحر الغرایب
کیان یجي علی ثلثة معان الاول بمعنی بیوت الاعراب البریة والاکراد التي
یتخذونها من اللبد والثاني بمعنی الطبایع ومنه قول اللطیفي این کیان
بد کیان کز شکر نعمت غافلند یا رب این نازونعیم ودولت ورفعت
چراست والثالث جمع کي بمعنی پادشاه بزرگ واصله از ارباب تواریخ

[illegible] مراتب اعلوی پیش ان
[illegible] اسان **حکایت** ابلهی را دیدم
سمین یعنی فربه و خلعتی در بر ثمین و مرکبتازی یعنی فرس عربی در زیر و قصب
مصری هو نوع من الاقمشة المنسوج بالابریسم قال في بحر الغرايب قصب في اللغة
يعني في لغة الفارسية هو الذي يقال له في التركي قصبه تحريرها من العصابة وهي الثوب
الذي تشد النساء به رؤسهن بر سر کسی کفت ای سعدی چکونه می بینی این توب
دیبا معلم ای ذي علم وهو بفتحتين قطعة من الثوب تخاط بعطفه وقد ترك في
زماننا هذا برین حیوان لا یعلم کفتم خطی زشتست که باب زر نوشته است
شعر قد شابه بالوري اي ببني آدم حمار فاعل شابه والتنكير للتحقير واعجب
عجلا وان كان النظر رفعه على البدلية من حمار ليكون اقتباسا من قوله تعالى واتخذ قوم
موسى من بعده من حليهم عجلا جسدا له خوار والحلي بضم الحاء وكسر اللام والياء المشددة
جمع حلي المراة بفتح الحاء وسكون اللام وهو ما يحسن به من الذهب والفضة كثدي
وثدي وقد يكسر الحاء وقرئ من حليهم بضم الحاء وكسرها كذا في مختار الصحاح قوله
جسدا اي بدنا ذا لحم ودم او جسدا من الذهب خاليا عن الروح وانتصاب عجلا
في الآية على انه مفعول اتخذ وفي البيت على الحكاية او بتقدير اعني وجسدا بدل
عن عجلا فيهما وقوله خوار صفة جسدا في مختار الصحاح خار الثور يخور خوارا
بضم الخاء اي صاح **قطعه** با دمی نتوان کفت ماند این حیوان یعنی نتوان کفتن
که این حیوان با دمی می ماند بجل کاندر ی للنظم مکرر دراعه بضم الدال وتخفيف الراء
للوزن واصله بتشديده واحدة الذراريع ودرع الحديد مؤنثة ودرع المراة
قميصها وهو مذكر وادرع الرجل لبس الدرع كذا في مختار الصحاح وقد صحح في
بعض النسخ المصححة بكسر الدال وفسرت بالطيلسان وسمعت من بعض المهرة

ان احمد الداعي هكذا [illegible]
الفارسية در همه اسباب و [illegible]
قطعه شریف اکر متضعف من الضعف بالفتح ضد القوة شود خیال مبند
که پایکاه بلندش ضعیف خواهد شد يعني لا تظنن ان الشريف ينقص نباهة
شانه وعلو مكانه بان يكون معاشه ضعيفا ضيقا وكذا لا يرتفع قدر اليهودي
بسعة حاله وكثرة ماله **حکایت** دزدی کدایی را کفت شرم نداری که
از برای جوی سیم دست به پیش هر لئیم و ناکس درازی کنی کفت **بیت**
دست درازی بالياء المصدري پی یک حبه سیم به که ببرند بدانکی ونیم
اي بدانق واحد ونصف دانق اعلم ان المثقال وهو الدينار عشرون قيراطا
والدرهم اربعة عشر قيراطا فسبعة مثاقيل يكون مائة واربعون قيراطا فعشرة
دراهم يكون كذلك وكل قيراط خمس شعيرات فالمثقال ما يكون كل سبعة منها
عشرة دراهم فيتعلق به احكام الزكوة والخراج ونصاب السرقة والديات
والمهور كذا في شرح الوقاية ودانق بكسر النون وفتحها سدس الدرهم معرب
من دانك كذا في مختار الصحاح وبحر الغرايب **حکایت** مشت زنی را
يعني زور بازی را حکایت کنند که از دهر مخالف بجان آمده بود واز حلق
بالحاء المهملة فراخ ودست تنک بفغان شكايت في بعض النسخ مشورت
پیش پدر برد واجازت خواست که عزم سفر دارم تا مکر بالكاف الفارسية
بقوت بازوان دامن کامی بالكاف العربي بکف آرم **بیت** فضل وهنر ضایعست
تا ننمایند عود بر آتش نهند ومشک بسایند اي ليظهر فايدتها مشك بضم
الميم وسكون الشين المعجمة لفظ فارسي وبكسر الميم والسين المهملة عربي
كالمرد وقوله بسایند يعني سحق كنند پدر کفت ای پسر خیال محال از سر بدر کن

[illegible] که بزرکان کفته اند
دولت [illegible] لا علاج للدولة الآفلة الا الصبر
والتسليم الى الملك الوهاب **بیت** کس نتواند کرفت دامن دولت بزور
کوشش اسم مصدر من کوشیدن کدانش من دانستن بی فایده است وسمه
بكسر السين ما يختضب به وتسكينها ايضا لغة كذا في مختار الصحاح بالتركي
هذا وقيل هي بعض الكي من وسمه اذا اثر فيه بسمة وكي بر ابروی کور **بیت**
اکر بهر بفتحتين سر مویت هنر دو صد باشد هنر بکار نیاید چو بخت بد باشد
چه کند زورمند وارون بخت يعني نحس بخت ومنه قول اللبيبي ندانم بخت را
با من چه کینست بکی نالم بکه زین بخت وارون بازوی بخت به که بازوی بخت
پسر کفت ای پدر فواید سفر بسیارست از نزهت اي شادی خاطر و
جذب فواید ودیدن عجایب وشنیدن غرایب وتفرج بلدان بضم الباء جمع
بلد ومحاورت بالحاء المهملة ويحتمل بالجيم خلان جمع خليل وتحصیل جاه
وادب ومزيد اي زياده مال ومکتسب ومعرفة یاران وتجربه روزکاران
چنانک سالکان طریقت کفته اند **بیت** تا بدکان وخانه درکروی بكسر الكاف
الفارسية وياء الخطاب يعني ما دام كنت مرهونا عندهما ولم تخرج الى البر
والسفر هرکز ای خام آدمی نشوی برو اندر جهان تفرج کن پیش از آن روز
که از جهان بروی پدر کفت ای پسر منافع سفر بدین نمط واسلوب که بیان
کردی بی شمارست ولیکن مسلم پنج طایفه راست **اول** بازرکانی که
با وجود نعمت ومکنت غلامان وکنیزان جمع کنیزک کذا قيل وفي بحر الغرايب
کنیز وکنیزک کلاهما بمعنى الجارية انتهى ولعل کنیزان جمع کنیز واما جمع کنیزک
فهو يجيء على کنیزکان دلاویز وشاکردان چابک دارد هر روز بشهری

وهر شب بمقامی [illegible]
منعم بکوه ودشت وبیابان غریب نیست [illegible]
وخابکاه ساخت وانرا که بر مراد جهان نیست دسترس در
زاد بوم خویش اي موضع ولادته غریبست وناشناخت دوم
عالمی بكسر اللام که بمنطق بفتح الميم وكسر الطاء مصدر ميمي بمعنى النطق شیرین
وقوت فصاحت ومایه بلاغت هر جا که رود بخدمتش اقدام نمایند
واکرام کنند **قطعه** وجود مردم دانا مثال زر طلاست بتشديد
الراء للوزن وطلا في الاصل ما يستوعب الشيء وزر طلا بالتركي يلدز التون
وطلا المستعمل ههنا بمعنى الخالص بسبب انهم لا يتخذون الطلاء الا من الذهب
الخالص لا بمعناه الاصلي لان الطلاء ينبئ عن الزخرف والمقام آب عنه
هكذا قيل ولا يخفى ما فيه که هر کجا که رود قدر وقیمتش دانند بزرکزاده
نادان بشهروا ماند قال في بحر الغرايب وا يعني باز بالتركية كرو ويقال واكردن
بالتركي كرو ايلمك يعني كشادن وكذا يقال وا داشتن بالتركي كرو طوتمق يعني
منع كردن وقد يجيء لتحسين اللفظ مثل قول الشاعر دلبر عياره که خنجر
ز دو دل ربود روی وفا وا نمود روی جفا وا نمود وايضا لفظ
وا اسم جنس يطلق على المطعوم المطبوخة مثل غوره وا وسماق وا و
بلغور وا ويكون ايضا ادات مصاحبة ومقارنة بمعنى با الى ههنا كلامه
ولعل وا ههنا اما بمعنى با زا ولتحسين اللفظ که در دیار غربش بهیچ
نستانند سوم خوب رویی که درون صاحبدلان بمخالطت او میل
کنند وصحبتش را غنیمت شناسند وخدمتش منت دانند که کفته
اند اندکی جمال به از بسیاری مال روی زیبا مرهم دلهای خسته است

[illegible] ... وحرمت بنهند ذبر انند
بتقديم ... الجمع ... ودرويش ما از خويش فاعل بر انند
هر طاووس برا زرافي مصاحف ديدم كفتم اين منزلت از قدر تو مي بينم بيش
بالباء العربي يعني افزون كفت خاموش اي اسكت كه هر كس كه جمال دارد هر
كجا پاي نهد دست بدارند به بيش بالفاء الفارسية نظم چون در ربن موافقت
ودلبري بود انديشه نيست كه بد رشتي از وي بود يعني مجري بود او كوهرست
كو بالكاف الفارسية امر من كفتن صدف شرح رميان مباش كه در يتيم را همه كس
مشتري بود جاذم خوش آوازي كه بحنجره داودي آب از جريان ومرغ از
طيران باز دارد اي يمنع پس بوسيلت اين فضيلت دل مردمان صيد كند
وارباب معني بمقاومت وشطارت او رغبت نمايند شعر سمعي اي سماعي
واصغائي مرفوع تقديرا بالابتداء والى حسن بفتحتين الاغاني جمع اغنية خبره
من استفهامية مبتداء ذا اسم اشارة في محل الرفع خبره الذي جس وهو
بالجيم وتشديد السين المهملة يعني مس بيده والموصول مع صلته صفة ذا
والمثاني مفعول جس وسكون الياء فيه لاجل الضرورة قيل وقد جاء ذلك
في السعة ايضا نحو أعط القوس باريها وفيه بحث والمثاني جمع المثنى وهو
من الاعواد ما كان على وترين والمثالث ما كان على ثلثة اوتار وفي بعض النسخ
وعليه نسخة الاستاذ من ذا الذي حسن المثاني بفتحي الحاء والسين المهملتين
على انه صفة مشبهة مرفوعة على انه خبر مبتداء محذوف هذا والمقصود بهذا
البيت ترجيح الاصوات الطيبة الحلقية على نغمات الآلات الصناعية وعن
النبي عم حسن الصوت مما انعم الله تعالى به على صاحبه من الناس وقيل
في قوله تعالى يزيد في الخلق ما يشاء هو الصوت الحسن وذم الله تع الصوت

[illegible]
الفظيع تعالى اه
داود عليه السلام من حسن
الزبور استمع لقرآته الجن والانس والطيور والوحوش وكانت الوحوش
توخذ باعناقها وما تنفر وقال النبي عم لابي موسى الاشعري حين سمع قرائته
لقد اوتي هذا مزمارا من مزامير آل داود وسئل الجنيد ما بال الانسان يكون
هاديا فاذا سمع السماع اضطرب فقال ان الله تعالى لما خاطب الذرية في الميثاق
الاول بقوله الست بربكم قالوا بلى استغرقت عذوبة سماع ذلك الكلام الارواح
فاذا سمعوا السماع حركهم ذكر ذلك قطعه چه خوش باشد آواز نرم حزين
في مختار الصحاح فلان يقرأ بالتحزين اذا ارق صوته بكوش حريفان مست صبوح
به از روي زيباست آواز خوش كه اين حظ نفست وآن قوت روح
بحجم بيشه وري يعني صاحب صنعتي في بحر الغرايب ور ادات نسبة معناه بالتركي
لو يقال بيشه ور بالتركي صنعتلو ومايه ور مايه لو ويجيء ايضا بمعنى اكر بالتركي
وايضا اذا دخل الواو العاطفة على لفظ ار التي هي ادات الشرط بحذف الالف
لفظا وخطا ويقال ور هذا كلامه يعنيه بسعي بازو كفايه حاصل كند تا آب
روي از بهر نان ريخته نشود چنانكه خردمندان كفته اند قطعه كر بغريبي
رود از شهر خويش سختي ومحنت نبرد بفتحتين پينه دوز بالتركي ابكجي
ور بخرابي فتد از مملكت كرسنه خسبد ملك بكسر اللام نيم روز ظرف كرسنه
خسبد وقيل طرف فتد چنين صفتها كه بيان كردم در سفر موجب جمعيت
خاطر است وداعيه طيب عيش اما آنكه ازين جمله بيبهره است بخيال
باطل در جهان برود وديكر كسي نام ونشانش نشنود چنانكه كفته اند
قطعه هر آنكه كردش كيتي بكين بكسر الكاف العربي او برخاست بغير

[illegible] ... ديكر آشيان نخواهد ديد
[illegible] ... نخواهد ديد الحق هو الاول قضا
همي بردش ... دانه ودام بسر كفت اي پدر قول حكما را چكونه مخالفت كنيم
كه كفته اند رزق اكرچه مقسوم است باسباب حصول آن تعلق شرطست وبلا
اكرچه مقدرست از ابواب دخول آن احتراز واجب قطعه رزق اكرچند
يعني اكرچه وچند في الاصل سؤال عن العدد يعني كم الاستفهامية بي كمان برسد
شرط عقلست جستن از درها ورچه كس بي اجل نخواهد مرد تو مرو در
دهان اژدرها درين صورت كه با پيل دمان بزنم اي اضربه وبا شير ژيان بفتح الزاء
الفارسية يعني خشمناك پنجه در افكنم مصلحت آنست كه سفر كنم كه ازين بيش بالباء العربي
طاقت بي نوايي ندارم قطعه چون مرد در افتاد زجاي ومقام خويش ديكر چه
غم خورد همه آفاق يعني اطراف جاي اوست شب هر توانكري بسرايي همي رود
درويش هر كجا كه شب آمد سراي اوست اورا مقام ومسكن ومنزل چه حاجتست
هر جا كه مي رود همه ملك خداي اوست اين بكفت وهمت خواست وپدر را وداع
كرد بفتح الواو وكامزن روان شد بهنكام بالكاف الفارسية يعني الوقت رفتنش
شنيدند كه مي كفت بيت هنرور كه بختش نباشد بكام بجايي رود كش
بتقديم الضمير كامر غير منع ندانند نام يعني صاحب هنر چون كه بخت او بر مقتضاي
مرادش نباشد بجايي مي بايد رفتن كه ندانند نامش را تا برسيد يعني روان
شد تا برسيد بكنار آبي كه سنك از صلابت او بر سنك همي آمد وآوازش بفرسنك
همي رفت فرد سهمكين بالكاف الفارسية يعني هولناك وسهم هنا لفظ فارسية يعني
الخوف آبي كه مرغ آبي يعني مثل البط والاوز درو ايمن نبودي كمترين موج آسيا
سنك از كنارش در ربودي كروهي مردمان ديد كه هر يكي بقراضه يعني دينار زر

[illegible]
سفر بر بسته جوان را دست ... زبان ثنا ... چندانكه
زاري كرد ياري نكردند وكفتند بيت بي زر نتواني كه كني بر كس زور ور
زر داري بزور محتاج نه ملاح بي مروت از و بخنده بر كرديد بالكاف
الفارسية اي اعرض وجهه عنه ضاحكا وكفت بيت زر نداري نتوان رفت
بزور از دريا زور ده مرده چه باشد زر يك مرده بيار جوان را دل ازين
طعنه دل بهم بر آمد خواست كه ازو انتقام بكشد كشتي رفته بفتح الراء بود
آواز داد كه اكر بدين جامه كه پوشيده ام قانع شوي دريغ نيست ملاح يعني
كشتي بان طمع كرد وكشتي باز كردانيد فرد بدوزد مضارع دوختن شره
بفتحتين وسكون الهاء في مختار الصحاح الشره غلبة الحرص وقد شره من
باب طرب فهو شره ديده هوشمند دارد طمع مرغ وماهي بيند
چندانكه دست جوان بريش وكريبان ملاح رسيد او را بخود در
كشيد وبي محابا قيل هو لفظ فارسي يعني بي باك والعربي المحاباة
فرو كوفت بالكاف العربي يارش از كشتي بدر آمد كه پشتي كند يعني
مظاهرة ومعاونت كند همچنان درشتي ديد پشت كردانيد مصلحت
آن ديدند كه با او مصالحت كنند وباجرة كشتي مسامحت يعني چشم پوشي
نمايند مثنوي چو پرخاش بيني بضم الباء الفارسية يعني
الحرب تحمل بيار كه سهلي ببندد در كارزار بسكون الراء
الاولى اي باب الحرب لطافت كن آنجا كه بيني ستيز نبرد قز نرم را
تيغ تيز وقز بفتح القاف يعني ابريشم كذا في بحر الغرايب بشيرين زباني و
لطف وخوشي تواني يعني قادر شوي كه پيلي را بموي كشي بفتح الكاف العربي

[illegible] وچشم داد نَد
[illegible] بعقوبی که ستون بضم السین
المهملة یعنی عمود العمارت یونانی و در آب ایستاده بود ملاح گفت کشتی را
خللی هست یکی از شما که دلاورتر است و هر دانه زورمندتر باید که برین ستون
رود و دسمان کشتی بگیرد تا عمارت کنیم خللش را جوان بغرور دلاوری
در سر داشت از خصم دل آزرده یعنی متأذی القلب نیندیشید و قول
حکما را کار نفرمود که گفته‌اند هر که رنجی بدل رسانیدی اگر در عقب آن
صد راحت برسانی از پاداش بالباء الفارسیة یعنی العوض آن یک رنج
ایمن مباش که پیکان از جراحت بدر آید ای یخرج نصل السهم من الجراحة
و آزار فی بحر الغرایب آزار اسم مصدر مشتق من آزردن بالترکی اَزْرَمَق
و یجیء ایضا صیغة امر و فی بعض التراکیب یستعمل صفة مثل دل آزار
و استاد آزار و المراد ههنا هو المعنی الاول و درد دل بماند بیت چه خوش
گفت یکتاش با خیلتاش سمعت من بعض الکمل انه قال یکتاش اسم
لمصاحب پادشاه و خیلتاش یعنی صحرا اَشِیْنِی و قال الاستاذ الظاهر انهما
اسمان لشخصین چو دشمن خراشیدی ایمن مباش قطعه مشو ایمن که تنگ
دل گردی چو ز دستت دلی بتنگ آید قوله مشو جزاء مقدم للشرط
المؤخر و هو قوله چو ز دستت الخ سنگ بر باروی حصار مزن
که بود کز حصار سنگ آید یعنی یحتمل ان یقع علیک حجر من الحصار چندانکه
مقود بکسر المیم کشتی یعنی زمام سفینه بر ساعد پیچید و بر بالای ستون رفت
ملاح زمام از کفش بفتح الفاء در ربود و کشتی براند و برفت بیچاره در
آنجا متحیر بماند روزی دو بلا و محنت دید و سختی کشید سوم روز خوابش

دسمان یعنی رسن

گریبان گرفت و [illegible]
[illegible]
افتاد از حیوتش رمقی [illegible]
خوردن گرفت و بیخ گیاهان بر آوردن تا اندکی قوت یافت [illegible]
و برفت تا تشنه و گرسنه و بی طاقت شد ناگاه بسر چاهی رسید قومی را دید
برو گرد آمده بودند و شربتی آب به پشیزی ای بفلس واحد می آشامیدند
جوان را پشیز نبود آب طلب کرد ابا کردند یعنی امتناع کردند دست تعدی
دراز کرد میسر نشد تنی چند را فرو کوفت مردان غلبه کردند و بی محابا بزدند
قطعه پشه بالباء الفارسیة هکذا صحح فی النسخ المعتمدة فی الصحاح الفارسیة یجوز ذلک
بالتشدید و التخفیف یعنی بقه چو پر شد بزند پیل را با همه مردی و صلابت که اوست
مورچگان را جمع مورچه مثل خواجگان جمع خواجه چو بود اتفاق شیر ژیان را
بدرانند [illegible] در یعنی و قوله پوست مفعول بدرانند یعنی بدرانند پوست
شیر ژیان را بحکم ضرورت در پی کاروان افتاد و برفت شبانگاه برسیدند
بمقامی که از دزدان در خطر بالخاء المعجمة بود کاروانیان دید لرزه بر اندام
افتاده و دل بر هلاک نهاده گفت اندیشه مدارید که یکی منم درین میان
به پنجاه مرد را جواب دهم و دیگر جوانان هم یاری دهند مردمان از لاف
او دل قوی شد خاطر شد ضمیر دل و بصحبت او شادمان گشتند بفتح الکاف
الفارسیة و بزاد و آبش دستگیری کردند جوان را آتش معده بکسر العین بالا
گرفته بود ای قد کانت ملتهبة و عنان صبر و طاقت از دست رفته لقمه
چند از سر اشتها تناول کرد و دمی چند شربت آب از پی آن بیاشامید
تا دیو درونش بیارامید و خوابش در ربود و بخفت پیرمردی پخته
و جهان دیده در کاروان بود گفت ای یاران بسکون النون من ازین بدرقه

[illegible] اندیشناکم [illegible] دزدان چنانکه حکایت کنند که اعرابی را
[illegible] یعنی دزدان و قیل اصله طایفه بغاله
[illegible] احوالش بردی بلی از دوستان نزد خود آوردن تا وحشت
تنهایی بدیدار او منصرف گردانند شبی چند در صحبت او بود چندانکه بر درمهاش
ای درمهای عرب وقوف یافت ببرد و بخورد و سفر کرد بامدادان عرب
را دیدند عریان و گریان بکسر الکاف الفارسیة یعنی باکی گفتند حال چیست مگر
درمهای ترا دزد برد گفت لا والله بدرقه برد یعنی لا والله دزد نبرد بل که بدرقه
برد درمهای مرا بیت هرگز ایمن ز مار ننشستم تا بدانستم انچه خصلت
اوست یعنی لما علمت خصلة الحیة و شیمتها انقطعت عن مصاحبتها زخم دندان
دشمنی بیاء الوحدة بتر است یعنی بدتر است قوله که نماید بچشم مردم دوست
صفة لدشمنی و قوله نماید مضارع مجهول فاعله ضمیر دشمنی و قوله دوست مفعول
نماید یعنی زخم دندان این دشمنی که دوست نماید بچشم مردم را بدتر است از
زخم دندان دشمنان دیگر قد تمت ههنا الحکایة التی حکاها پیری پخته فلما
انتهی قال چه دانید ای یاران من که این حیوان هم از جمله دزدان باشد و بعیاری
فی مختار الصحاح رجل عیار ای کثیر الطواف و الحرکة در میان ما تعبیه شده باشد
فی المصادر التعبیة عطر آمیختن و هی ههنا عبارة عن کونه مرقب الحال تا بوقت
فرصت بسکون التاء یاران را خبر کند پس مصلحت آن می بینم که مر او را خفته
بگذاریم فی بحر الغرایب مر یجیء علی معنیین یعنی العدد و یعنی اللام التعلیلیة
و لعله ههنا صلة جوانان را تدبیر پیر استوار آمد و مهابتی از مشت زن
در دل گرفتند رخت برداشتند و جوان را خفته بگذاشتند آنگاه
خبر یافت که آفتاب بر کتف تافت ای طلعت الشمس علی ظهره و اثرت

حرارتها فیه و سر بر آورد و کا[illegible] بسی بگردید و ره بجایی نبرد
تشنه و بی نوا فی الصحاح الفارسیة نوا بالفتح لفظ فارسی بمعنی [illegible]
و بالضم اسم لمقام من مقامات العلم الموسیقی و فی بعض الکتب کلاهما بالضم
و یفهم من بعضها ان کلاهما بالفتح انتهی کلامه و هذا هو المراد ههنا و اما النوی
العربی الذی هو جمع نواة التمر فلا تعلق له بهذا المقام فی مختار الصحاح و اما
النوی الذی هو جمع نواة التمر فهو یذکر و یؤنث و جمعه انواء روی بر خاک و
دل بر هلاک نهاده و با خود همی گفت شعر من ذا یحدثنی ای من الذی
یکالمنی و یزیل کربة الوحشة عن قلبی و زُمَّ علی صیغة المجهول العیس بالکسر
جمع اعیس کبیض جمع ابیض و هی الابل التی یخالط بیاضها شیء من الشقرة
و قیل کرایم الابل و الواو للحال و قد مقدرة ای و الحال انه قد اذهب العیس
یسبق بالترعة و بقیت منفردا فی مختار الصحاح زم ای تقدم فی السیر هذا و قال
ههنا زم فعل من الزمام بمعنی خطم ای و قد علق الزمام علی راس العیس و هو کنایة
عن ذهابه و لا یخفی ما فیه من التکلف و قال بعض من یتصلف بتحقیق هذا الکتاب
ههنا الفاظ ذوات القعاقع ترکناها حذرا من الاملال ما بمعنی لیس و للغریب خبر
مقدم سوی الغریب انیس مرفوع اسمه و هو من یؤانس بصاحبه بیت درشتی
کند با غریبان کسی که نابوده باشد بغربت بسی او درین سخن بود که پادشاه
زاده در پی صید از لشکریان دور افتاده بود بالای سرش فرا رسید و این سخن
شنید و در هیئتش نظر کرد و صورت ظاهرش پاکیزه دید و حالش پریشان
پرسیدش از کجایی و بدین جایگه مقصور من جایگاه چگونه افتادی برخی
ای بعضی از انچه بر سرش گذشته بود اعادت کرد ملک زاده را برو رحم
آمد خلعت و نعمت داد و معتمدی همراه او کرد تا بشهر خویش باز آمد

قزللی

یقال فلان خطم ای علق الزمام علی راسه

[illegible]
... بيفشي بديدن ... شد ... سلاحت حال ... شكر كفت شبانكه از انجا
... بود ... حال [illegible] چو ... ودستانايان وغدر بفتح الغين
المعجمة وسكون الدال المهملة نذل الوفاء كاروانيان با پدر مي كفت پدر كفت
اي پسر نكفتمت استفهام على سبيل الانكار رو وقت رفتن كه تهي دستان از دست
دليري بسته وپنجه شير شكسته بيت چو خوش كفت آن تهي دست سلحشور
جوي زر بهتر از پنجاه من زور المن ههنا بمعنى المنا وهو رطلان والجمع امنان
كذا في مختار الصحاح پسر كفت اي پدر تا رنج وزحمت نبري كنج نيابي وتا جان
در خطر ننهي بر دشمن ظفر نيابي وتا دانه پريشان نكني خرمن بر نكيري نه بيني كه
باندك مايه رنجي كه بردم چه مايه كنج اوردم وبه نيشي كه خوردم چه مايه نوش حاصل
كردم في بحر الغرايب نيش بالكسرة المجهولة يجي بمعنى نيشتر وهو آلة يفصد به ويجي بمعنى
نيشتر كل حيوان مثل النحل والعقرب والحية وغير ذلك ونوش يجي على خمسة
معان بمعنى الشرب اسم مصدر وصيغة امر من نوشيدن ووصف تركيبي مثل
دارو نوش وبمعنى العسل والسكر وغير ذلك من الاشربة الحلوة ويجي اسما
لشجرة صنوبر ابدا الأمر لفظة نوش بالثاء المعجمة وههنا على المعنى الرابع كرچه بيرون
ز رزق نتوان خورد در طلب كاهلي نشايد كرد غواص كر انديشه كند كام نهنك
هركز نكند در كران مايه بكسر الكاف الفارسية بمعنى لؤلؤ ثمين نجنك بالجيم الفارسي
حكايت آسيا سنك زيرين متحرك نيست لاجرم تحمل بار كران مي كند قطعه
چه خورد شير شرزه بالفتح والكسر الانوف والغضوب كذا في الصحاح الفارسية
در بن غار يعني لا ياكل الاسد الصياد ما دام يسكن في قعر الكهف ولم يخرج الى
الصيد فقوله چه للاستفهام الانكاري وكذا في قوله باز افتاده را چه قوت
يعني توشه بود كر تو در خانه صيد خواهي كرد دست وپايت چو عنكبوت بود

نكفتمت يا

بردار

پدر كفت اي ... بي نور
كرد واقبال ... تا كلت ... رجا ... وحادث ... از
بنور رسيد و بر تو بخشيد كه حالت ... جبر
تفقد الشي طلبه بعد غيبته والجبران تفي الرجل من فقر وان تصلح عظمه من
كسر وچنين اتفاق نادر افتد وبر نادر حكم نتوان كرد بيت صياد نه هر
بار شغالي كيرد شغال حيوان يشبه بالثعلب يقال له بالتركي چقل افتد كه
يكي روز پلنكش بدرد راجع الى صياد بخورد مثل چنانكه از ملوك پارس
نكيني بكسر النون والكاف الفارسية بمعنى فص الخاتم كرانمايه بر انكشتري داشت
باري بحكم تفرج با تني چند از خاصان بمصلي شيراز بيرون رفت وفرمود تا انكشتري
بر كنبد عضد اسم رجل نصب كردند تا هركه تير از حلقه انكشتري بكذراند
خاتم او را باشد اتفاقا چهارصد حكم انداز حكم انداز هو الذي يحكم ويدعي انه
يصيب في الرمي البتة كه در خدمت او بود بينداختند جمله خطا كردند مكر
كودكي كه بر بام رباطي رباط بكسر الراء كاروان سراي وبام بمعنى السطح كه بازيچه
تيري از هر طرف كه انداخت باد صبا تير او را از حلقه انكشتري بكذرانيد انكشتري
را بوي بخشيدند ... داشتند و نعمت بي قياس دادند پسر تير وكمان را
بسوخت كفتند كه چرا چنين كردي كفت تا رونق اولين برجاي بماند قطعه
كه بفتح الكاف الفارسية وسكون الهاء بود بود كه حكيم روشن راي برنيايد درست
تدبيري كاه باشد كه كودكي ناداني بغلط بر هدف نشان زند تيري حكايت
درويشي را ديدم در غاري نشسته ودر بروي جهان باب بروي خود از جهان
بسته وملوك وسلاطين را در چشم همت او شوكت نمانده قطعه هر كه بر
خود در سؤال بكسر الراء بكشاد تا بميرد نياز مند بود آز بالمد الحرص بكذار

طاح

[illegible]
بكوم ... [illegible]
را در كنار كرفت وتلطف كرد چون ملك غايب شد يكي از اصحاب پرسيد شيخ
را كه چندين ملاطفه با پادشاه خلاف عادت بود درين چه حكمت است كفت
نشنيده بيت هر كه بر سماط بضم السين المهملة بنشيني واجب آيد بخدمتش
برخاست يعني برخاستني لطيفه بر وصف حال كوش تواند كه همه عمر وي
بفتح الواو نشنود آواز دف وچنك وني ديده شكيبد بكسر الباي اي يصبر ز تماشاي
باغ بي كل ونسرين بسر ببرد بفتح الباء العربي والسين آرد دماغ كر نبود بالش
آكنده بالمد والكاف الفارسي پر بفتح الباء الفارسي يعني لو لم يكن وسادة امتليت
بريش الطير خواب توان كرد حجر زير سر قوله حجر بسكون الراء مبتدا وقوله زير
سر خبره والجملة حالية اي يمكن ان ينوم الرجل حال كون الحجر وسادة تحت راسه
ور نبود دلبر همخوابه هو من ينوم معك في بساط واحد پيش دست توان كرد
در اغوش خويش اين شكم بي هنر بكسر الراء پيچ پيچ كلاهما بالجيم والباء الفارسي
صفة من المجيدن كنايه عن الامعاء صبر ندارد كه بسازد يعني موافقت كند من
ساختني بهيچ باب چهارم در فوايد خاموشي اي في فوايد الصمت قال
رسول الله صلى الله عليه وسلم من كان يؤمن بالله واليوم الاخر فليقل خيرا او
ليصمت وقال عليه السلام من فك لحيه وكف فكيه فهو من انفع الناس وقيل لذي
النون المصري من اصون الناس لنفسه فقال املكهم للسانه وقال ابن مسعود
رضي الله عنه ما شيء بطول السجن احق من اللسان وقيل ان ابا بكر الصديق كان
يمسك في فيه حجرا كذا وكذا سنة ليقل كلامه وانا العبد الفقير الى رحمة ربه الخطير

املكهم با

سمعت من ... [illegible]
في فيه حجرا اثنتي عشرة سنة ... [illegible]
بكار جعل الله تعالى لكل شي بابين وجعل للسان اربعة ابواب فالشفتان
مصراعان والاسنان مصراعان وقال بعض الحكماء خلق للانسان لسان واحد
واذنان وعينان ليسمع ويبصر اكثر مما يقول وقيل الحكماء ورثوا الحكمة بالصمت والتفكر
روي ان رجلا وقف على لقمان في مجلس فقال الست الذي ترعى معي في مكان كذا
قال بلى قال ما بلغك ما ارى قال صدق الحديث والصمت عما لا يعنيني حكايت
يكي از دوستان را كفتم امتناع سخن كفتنم بعلت آن اختيار افتاده است كه در
غالب اوقات در سخن نيك وبد مي افتد وديده دشمنان جز بر بدي نمي آيد كفت
اي برادر دشمنان آن به كه نيكي نبينند بيت من بچشم عداوت بزرك تر عيبست
كلست سعدي ودر چشم دشمنان خارست نور كيتي فروز بضم الفاء بمعنى افروزنده
چشمه خور اي قرص افتاب وخور مقصور من خورشيد والواو للشعر اي نور
منور جهان كه چشمه افتاب است فقوله چشمه خور بدل من كيتي فروز في بعض النسخ
هور بالهاء بدل الخاء بمعنى افتاب ايضا لكنه پهلوي كذا سمعت من بعض الكمل و
قال في بحر الغرايب خور يكتب بالواو ويذكر في قافية سر وتر ويجي على معان
متعددة بمعنى الاطعمة والماكولات وبمعنى اليوم الحادي عشر من شهور الفرس
ويجي صيغة امر من خوردن ووصفا تركيبيا منه مثل ربا خور وبمعنى افتاب
وهو المراد به ههنا در نيايد بچشم موشك كور الكاف في موشك للتصغير اي الفارة
الصغيرة الحقيرة العمياء اراد به الخفاش شعر داخو العداوة اي صاحب
العداوة وملازمها مبتدا وقوله لا يمر بصالح خبره الاولى يكذب ابين فاعل
يكن ضمير الاخ وضمير المفعول لصالح واللمز الطعن والعزب باللسان واصل الاشارة

اتفاق ...

... جملة صفة مشبهة من أشر

... حكاية عن قوم صالح بل ...

... يعني بغليه بغض وحقد برجل صالح مخلص في قوله او هو يطعنه
ويرميه بانه كذاب ... اي أشر منكر وسيعلم غدا من الكذاب الاشر والله در
من قال واحسن المقال وعين الرضا عن كل عيب كليلة ولكن عين السخط تبدي
المساويا **حكايت** بازركاني را هزار دينار خسارت افتاد پسر خويش را
كفت نبايد كه اين سخن را با كسي در ميان نهي كفت اي پدر فرمان تراست نكويم وليكن
مرا برفايده اين مطلع كردان كه مصلحت در نهان داشتن چيست كفت تا مصيبت
دو نشود يكي نقصان مايه يعني سرمايه و ديكر شماتت همسايه الشماتة بالفتحات الفرح
ببلية العدو **بيت** مكوي انده خويش با دشمنان كه لاحول
كويند شادي كنان حال من فاعل كويند وموضعه دشمنان **حكايت** جواني خردمند
كه از فنون فضايل حظي وافر داشت وطبع لطيف چندانكه در محافل جمع محفل
اي مجمع دانشمندان نشستي هيچ سخن نكفتي باري پدرش كفت تو نيز از آنچه داني
چرا نكويي كفت ترسم كه بپرسندم از آنچه ندانم و شرمساري برم **بيت**
آن شنيدي كه صوفيي بياء الوحدة الساكنة بعد الياء المكسورة الاصلية مي كوفت
من كوفتن بالكاف الفارسي زير نعلين خويش ميخي چند يعني كان يضرب الاوتاد تحت
نعليه قوله نعلين قيل الظاهر انه بفتح اللام تثنية وقيل بكسر اللام وليس بتثنية
آستينش كرفت سرهنكي بياء الوحدة فاعل كرفت كه بيا نعل بر ستورم بند
حكايت يكي را از علماي معتبر مناظره افتاد با يكي از ملاحده و با او بحجت
برنيامد سپر بينداخت و بركشت اي اعرض وانصرف كسي كفتش تو با
چندين علم و ادب و فضل و حكمت با بي ديني برنيامدي كفت علم من قرآنست

وحديث وكفتار مشايخ ... بكسر الشين وفتح النون ...
بقرآن و خبر انبيا و اوليا و مشايخ و او بدين هيچ ... يعني خلاص يافتن
آنست جوابش كه جوابش بدهي من دادن **حكايت** جالينوس ابلهي را ديد
دست در كريبان دانشمندي زده و بي حرمتي كرده كفت اكر اين دانا بودي كار
او با نادان باين جايكه بالكاف الفارسية المفتوح وسكون الهاء يعني باين مقام و حد
نرسيدي **مثنوي** دو عاقل را نباشد كين و پيكار اي لا يكون بين كل عاقلين بغض
وحرب نه دانايي ستيزد با سبكسار يعني با مرد سبكسار زيد ليفيد المبالغة في الخفة
قال في بحر الغرايب اعلم ان رخسار الخد العظيم المدور لان لفظة زار تدخل في آخر كل
اسم للدلالة على كثرته مثل كلزار ولالهزار وربما يغلب نافذه شيئا مثل ما كان آخره هاء
نحو رخسار وكثر الخد من بين العظم والتدوير وقس عليه مثل كوهسار فانه كناية
عن عظم الجبل وكثرة الاشجار وكذا چشمه سار وغيره اكر نادان بوحشت سخت
كويد خردمندش بنرمي دل بجويد دو صاحب دل نكه دارند مويي اي يحفظان
شعرا واحدا بحيث يبقى على اتصاله همچنين بمعنى بحيث وقوله سركشي و آزرم جويي
يعني در زمان سركشي و در زمان احترام بيان لقوله هميدون و آزرم بالمد وسكون الراء
المهملة بعد الزاء المعجمة المفتوحة الاحترام والاعزاز وههنا يقرا بفتح الواو والالف
الساكنة للوزن اكر بر هر دو جانب جاهلانند اكر زنجير باشد بكسلانند بالكاف
الفارسية مضارع من كسلانيدن وهو ههنا بمعنى كسيختن متعديا قال في بحر
الغرايب كسيختن معناه بالتركي اوزمك واوزلمك يستعمل متعديا
ولازما يكي را زشت خويي داد دشنام تحمل كرد و كفت اي خوب
فرجام بالباء المفتوحة بمعنى الآخر والعاقبة بتر زانم كه خواهي كفتن آني

...
... سقط بنقطتين تحتانيتين
وسحبان ... في العرب بالفصاحة را در فصاحت بي نظير نهاده اند بحكم آنكه
سالي بر سر جمعي سخن كفتي ولفظي مكرر نكردي و اكر همان لفظ تكرار اتفاق افتادي
بعبارتي ديكر بكفتي و از جمله آداب نديماي ملوك يكي اينست **بيت** سخن كرچه دلبند
و شيرين بود سزاوار تصديق و تحسين بود چو يكبار كفتي مكو باز پس بالباء
الفارسية كه حلوا چو يكبار خوردند بس بالباء العربي بمعنى فقط يعني چونكه حلوا را
يكبار خوردند فقط تو نيز سخن را يكبار بكو كه اكر تكرار مي كني حلاوتش نماند **حكايت**
يكي از حكما شنيدم كه همي كفت هركز يعني اصلا كسي بجهل خويش اقرار نكند مكر آنكس
كه چون ديكري در سخن باشد هنوز تمام نكرده او سخن آغاز كند همان اقرار كرده
باشد بجهل خود **بيت** سخن را سرست اي خردمند و بن يعني كه هر سخني را سر هست
و بن هست همچو درخت كه او را سر است و بن است مياور سخن در ميان سخن آوردن بفتح الواو
وضمها سخن در ميان سخن خداوند تدبير يعني صاحب تدبير و صاحب فرهنك
بمعنى ادب و كمال و صاحب هوش يعني عقل نكويد سخن تا نه بيند خموش مقصود
من خاموش **حكايت** تني چند از بندكان سلطان محمود كفتند حسن ميمندي را
كه سلطان امروز ترا چه كفت در فلان مصلحت كفت بر شما هم پوشيده نماند كفتند
تو دستور مملكتي آنچه با تو كويد بامثال ما كفتن روا ندارد والدستور بضم الدال
الوزير الكبير الذي يرجع في احوال الناس الى ما يرسمه و يامر به و اصله الدفتر الذي
جمع فيه قوانين الملك وضوابطه ثم نقل منه الى صاحب ذلك الدفتر كفت باعتماد
آنكه داند كه بكس نكويم پس چرا مي پرسيد **بيت** نه هر سخن كه بر آيد بكويد اهل شناخت
بسر شاه سر خويشتن نشايد باخت يعني لا ينبغي ان يلعب براسه ويضعه في

ميدان ... يعني ...
يعني خانه متردد بود ...
امر البيت ... امر القرية كذا في الفصول ...
يعني اين محله را من از قديم الايام كدخداي ام وصف اين خانه چنانكه هست از من
بپرس بخر كه هيچ عيب ندارد يعني از من بپرس اوصاف اين خانه غير اين وصف كه هيچ
عيب ندارد كانه يشير الى ان كونه غير معيب مشهور فيما بين القوم بحيث لا يحتاج الى
التفتيش وقد يقرا بخر بالخاء المعجمة قبل الراء المهملة امر من خريدن كفتم بجز
آنكه تو همسايه اوئي **قطعه** خانه را كه چون تو همسايه است ده درم سيم كم عيار ارزد
يعني ده درم سيم ارزد كه آن سيم كم عيار يعني غير صحيح الوزن باشد يقال ذهب صحيح
العيار اذا كان جيدا في نفسه خالصا عن الغش وفاسد العيار اذا كان بخلافه
فقوله كم عيار عبارة عن كونه مغشوشا ليكن اميدوار بايد بود بتشديد الميم
كه پس از مرك تو هزار ارزد **حكايت** يكي از شعرا پيش امير دزدان رفت
و ثنايي كفت فرمود تا جامه اش بستدند و از ده بدر كردند سكان بر جون من القرية
سكان اي الكلاب در قفاي او افتادند خواست تا سنكي بردارد زمين يخ
بسته بود عاجز شد كفت اين چه حرامزاده مردمانند كه سك را كشاده اند
و سنك را بسته امير از غرفه بشنيد و بخنديد كفت اي حكيم از من چيزي بخواه
كفت جامه خود مي خواهم اكر انعام فرمايي **بيت** اميدوار بود بتخفيف الميم
وفتح الواو بود آدمي بخير كسان جمع كس مرا بخير تو اميد نيست بتشديد الميم شر
مرسان **مصراع** رضينا من نوالك بالرحيل النوال العطاء والرحيل اسم
من رحل فلان يرحل رحلة ومن بمعنى البدل اي رضينا بالرحيل بدل نوالك
كقوله تعالى ارضيتم بالحيوة الدنيا من الآخرة اي بدل الآخرة وقول الشاعر

[illegible]

... ردجامه بغرموه و قبا و پوستینی
حکایت عجمی بخانه خود در آمد مرد بیگانه را دید با زن
او بهم نشسته دشنام داد و سقط گفت و فتنه و آشوب برخاست صاحب دلی برین
حال واقف شد و گفت بیت تو بر اوج فلک بوصل الهمزة چه دانی چیست چو ندانی که در
سرای تو کیست حکایت خطیبی کریه الصوت خود را خوش آواز پنداشتی ای کان
یظن نفسه انه حسن الصوت و فریاد بی فایده داشتی گفتی ای لو سمعته لقلت فی حقه
نعت غراب البین در پرده الحان اوست غراب البین هو الابقع بالترکیة الجه قرغه
وقال ابو الغوث هو نوع من الغراب احمر المنقار والرجلین و اما ما کان سمی بغراب
البین ای البینونة والفراق لان العرب کان یتطیر به و یتفأل بانه اذا اخرج من داره
ولقی هذا الغراب فهو دال علی الفراق بینه و بین مطلوبه هکذا سمعت من بعض الکمل
یا آیت ان انکر الاصوات ای اوحشها لصوت الحمیر الحمار مثل فی الذم البلیغ و کذلک
نهاقه و لذلک یکنی عنه فیقال الطویل الاذنین و توحید الصوت لان المراد تفضیل
الجنس فی النکیر دون الآحاد او لانه مصدر فی الاصل هکذا قال بعض الکمل در شأن او
شعر اذا نهق الخطیب ابو الفوارس بدل من الخطیب و یحتمل ان یکون عطف
بیان له و لعله اراد بابو الفوارس ههنا الحمار بقرینة نهق و هو فی الاصل کنیة
للاسد کما ان ابو منقذ کنیة للفرس و ابو الاخطل کنیة للبغل والجملة الاسمیة
اعنی قوله له صوت جواب اذا و یهد صفة صوت یقال هد البناء یهده هدا
کسره و ضعضعه و اصطخر مفعول یهد و هو بکسر الهمزة و فتح الطاء بلدة من
بلاد فارس یعنی اذا دفع ذلک الخطیب صوته من غایة قوته و فرط فظاعته
یهد اصطخر فارس مع استحکامه و حصانته اذ الصوت القوی له تاثیر فی هدم

البناء و لذلک [illegible]
فی شرح المواقف ثم لا یخفی ان [illegible]
رافع الصوت بالحمار و صوته بالنهاق ثم اخلی الکلام [illegible] مخرج
مخرج الاستعارة مردمان دیه بعلت جاهی که داشت بلیتش می کشیدند
و اذیتش مصلحت نمی دیدند اذیت علی وزن بلیت بمعنی الایذاء تا یکی از
خطباء آن اقلیم که با وی عداوت نهانی داشت باری بپرسیدنش آمده بود
و گفت ترا خوابی دیدم بمعنی رؤیا دیدم خیر باد دعا گفت چه
دیدی گفت چنان دیدم که ترا آواز خوش بودی و مردمان از نفس بفتحتین
تو در راحت خطیب اندرین لختی بیندیشید و گفت چه مبارک خوابست
که دیدی که مرا بر عیب من مطلع گردانیدی معلوم شد که آواز ناخوش
دارم و خلق از نفسم در رنجید توبه کردم که دگر نوبت نخوانم جز باهستگی
قطعه از صحبت دوستان برنجم بکسر الباء مضارع من رنجیدن و یجوز فتح
الباء بمعنی در رنجم کما مر فی قوله بروز شب بیع او بمعنی بر کما فی قوله بلشت
باب کاخلاق بدم حسن نمایند عیبم هنر و کمال بینند خارم گل و یاسمن نمایند
کو بضم الکاف العربی کلمة استفهام دشمن شوخ چشم اراد به دشمنان شوخ
چشمان و کذا اراد بقوله و چالاک چالاکان و لذا قال تا عیب مرا بمن نمایند
بصیغة الجمع علی وفق کلمتین من القافیتین حکایت یکی در مسجد سنجاره
بتطوع بانگ نماز گفتی ای کان یؤذن بغیر اجرة بآوازی که مستمعان از او
نفرت بودی و صاحب مسجد امیری بود عادل و نیکو سیرت نخواستش
که دل آزرده گردد بالکاف الفارسی گفت ای جوانمرد این مسجد را موذنان
قدیمند که هر یکی را از ایشان پنج دینار داده را یعنی وظیفه است و ترا ده دینار

[illegible]
می دهم تا بجای دیگر روی [illegible] بعد از مدتی بیش امیر
باز آمد و گفت ای خداوند بر من حیف کردی که بده دینارم ازین بقعه روان
کردی آنجا که رفته ام راضی اند که بیست دینارم می دهند که جای دیگر روم
قبول نمی کنم امیر بخندید و گفت زنهار نستانی که به پنجاه دینار هم راضی شوند
بیت به تیشه کس نخراشد ز روی خاره گل بکسر الکاف الفارسی ای الطین و
خاره جاء علی معنیین احدهما بمعنی الحجر الشدید الصلب الذی لا یتأثر من الغیر
و الثانی اسم متاع معروف من الاقمشة والمراد ههنا هو المعنی الاول چنانکه
بانگ درشتی تو می خراشد دل مفعول خراشد و فاعله ضمیر بانگ حکایت
ناخوش آوازی ببانگ بلند قرآن خواندی صاحب دلی برو بگذشت گفت
ترا مشاهره یعنی آن درمها که ترا ماه بماه می دهند چندست گفت هیچ گفت
پس این زحمت بخود چرا می دهی گفت از بهر خدای می خوانم گفت از بهر خدا
مخوان گر تو قرآن بدین نمط بفتحتین خوانی ببری رونق مسلمانی فی مختار
الصحاح رونق السیف ماؤه و حسنه و منه رونق الضحی و غیرها باب
پنجم در عشق و جوانی العشق فرط المحبة والمحبة عند المتکلمین ترادف
الارادة و قیل هو افراط میل بلا نیل و قیل المیل الدایم بالقلب الهایم و
یقال هو فتنة تقع فی الفؤاد من المراد و قیل المحبة لا یمکن تعریفها بحد و لا رسم
و انما یعرفها من ذاقها هذا و قیل حد الشباب من الادراک الی خمس و ثلثین
ثم بعده کهولة الی خمسین ثم بعده شیخوخة حکایت حسن میمندی را
گفتند سلطان محمود چندین بنده صاحب جمال دارد که هر یکی بدیع
جهان اند چگونه است که با هیچ کس از ایشان میلی و محبتی ندارد که با ایاز
که او را زیاده حسنی نیست گفت هر چه در دل فرود آید در دیده نکو نماید

چنانک

[illegible]
بیند از دو گشتی او حیل جا [illegible]
کبار الجماعة قطعه کسی بدیده انکار اگر نگاه کند نشان صورت یوسف دهد بناخوبی
ای بذمه و یصفه بالقبایح فقوله نشان صورت یوسف بالاضافة مفعول مقدم
لدهد و گر بچشم ارادت نگه کند آن کسی در دیو فرشته ایش نماید بچشم کروبی
یعنی آن دیو در نظر ارادت مچو یکی فرشته نماید که چشم کروبی دارد والکروبیة
بتخفیف الراء ای الملایکة المقربون کذا فی شرح المواقف و ههنا یقرأ بتشدید
الراء للوزن حکایت گویند خواجه را بنده نادر الحسن بود یقال فلان نادر
الحسن است اذا فاق فی الجمال و با وی بر سبیل مودت و دیانت نظری
داشت با یکی از دوستان گفت دریغ اگر این بنده من با چندین حسن و شمایل
که دارد زبان درازی و بی ادب نبودی گفت ای برادر چو اقرار دوستی
کردی توقع خدمت مدار که چون عاشقی و معشوقی در میان آمد مالکی و مملوکی
برخاست قطعه خواجه با بنده پری رخسار ای بیتی عظم الخد المدور
چون در آید ببازی و خنده چه عجب که چو خواجه ناز کند و بی کشد بار ناز
چون بنده ای یصبر علی الجور کالعبد حکایت پارسایی را دیدم بمحبتی شخصی
گرفتار و مبتلا شده و راز شی از پرده بر ملا ضد الخلاء افتاده چندانکه
ملامت و غرامت کشید فی مختار الصحاح الغرام الشر الدایم و العذاب
قال الله تعالی ان عذابها کان غراما ترک تصابی هو الاشتیاق فی العشق
نکردی و گفتی قطعه کوته نکنم ز دامنت دست ور خود بزنی بتیغ
تیزم ای و لو ضربتنی بالسیف الصارم بعد از تو ملاذ و ملجأ م نیست
الملاذ و الملجأ پناه گاه فقوله ملجأ عطف تفسیری لما قبله هم در تو گریزم

مملوکی خ

[illegible] في القرآن [illegible] اي لا غيرت [illegible] الي يا بكي ملامتش كردم
[illegible] كه بر غيرت [illegible] بنكرت فرو رفت وكفت
قطعه مهر كيا سلطان عشق آمد نماند قوت بازوي تقوي را محل پاكي دامني چون زيد
بكسر الزاء وفتح اليا مضارع من زيستن اي كيف يعيش منطهر الذيل ويعيش على الطهارة
آن بيچاره كه او فتاده باشد تا كريبان در وحل بفتحتي الواو والحاء المهملة الطين
اللزج كما مر **حكايت** يكي را دل او از دست رفته بود وترك جان كفته يعني
كرده ودر نظا يعني في هذه اللغة بل في هذا الكتاب ومطمح بفتح الميمين اسم مكان من طمح
بصره الي الشيء ارتفع نظر او جايي خطرناك بود از جهة آن كه باد شه زاده عظيم الشأن
بود وورطة هلاك في مختار الصحاح الورطة الهلاك فالاضافة بيانية نه لقمه كه
متصور شدي كه بكام آيد يا مرغي كه بدام افتد چنانكه كفته اند **بيت** چو در چشم شاهد
نيايد زرت اي لا يلتفت ولا يميل الي ذهبك ودينارك زر وخاك يكسان نمايد برت
اي فلما لم يلتفت الحبيب الي ذهبك ودينارك ولم يتيسر لك التوسل به اليه فهو والتراب
في نظرك اي في نظر المحب سواء من حيث عدم انتفاعك منه في مطلوبك ياران
بنصيحتش كفتند از اين خيال محال تجنب اي تبعد كن كه خلقي هم بدين كه تو
داري كرفتار اند واسير پاي در زنجير بنالبد آن عاشق بيچاره وكفت در
جواب ايشان **قطعه** دوستان كو نصيحتم مكنيد يعني اي دوستان نصيحت مكنيد
كه مراد بر اين ديده دل در ارادت اوست فقوله كو بالكاف الفارسية
منحم ودي عن احمد الداعي انه يقال كو مباش يعني مباش وكو زاينده وهنا كذلك
جنك جويان بزور پنجه وكتف بكسر الكاف وسكون التاء والفاء لان اجتماع الساكن
يجوز في الوقف مطلقا دشمنان را كشند خوبان دوست يعني خوبان دوستانش
را مي كشند بر عكس ايشان شرط مودت نباشد با انديشه جان بسكون النون اي

نحو فه دل بسكون اللام مفعول مقدم [illegible] ابتداي كرده بر
بكسر الميم المجيه **مثنوي** تو كه در بند [illegible] عشق باز بفتح [illegible] باز بي
دروغ زن يعني كذاب باشي كر نشايد بدوست ره بردن شرط يار بيت
بالياء المصدرية در طلب مردن خرم بالخاء المعجمة اي اقوم وبعضهم صحح خرم بالجيم
الفارسية چو نماند بيش بالباء العربي از اين تدبيرم خصم ارزمه شمشير زند يا تيرم
كر دست رسد كه آستينش كيرم جزاء الشرط محذوف فيهما ور نه اي والا بروم
تا كه بر آستانش ميرم متعلقانش را كه نظر در كار او بود وشفقت بروزكار
او بندش بفتح الباء الفارسية داد نداي نصحوا ووعظوا وبندش بفتح الباء
العربي نهادند اي قيدوه سودي ونفع نداشت **بيت** درد اكه طبيب صبر
مي فرمايد وين نفس حريص را شكر بفتح الشين المعجمة والكاف العربي مي بايد
مثنوي آن شنيدي كه شاهدي اي محبوبي بنهفت بفتح الباء وضمتي النون والهاء
اي بالاخفاء با عاشق دل از دست رفته راي كفت قوله تا ترا قدر خويشتن
باشد پيش چشمت چه قدر من باشد مقول القول اعني كفت باد شه زاده
را مطمح نظر او بود خبر كردند كه جواني بر سر اين ميدان مداومت مي نمايد
خوش طبع شيرين زبان سخنهاي لطيف ونكتهاي غريب از وي مي شنويم
چنين معلوم مي شود كه شوري يعني فتنه در سر وسوزي در دل شيدا صفت
مي نمايد في بحر الغرايب سوز اسم مصدر من سوختن ويجيء ايضا صيغة امر
ووصفا تركيبيا والمراد هنا هو الاول وفي الصحاح الفارسية شيدا بالكسر
بمعني المجنون والحيران وان اشتهر بالفتح پس دانست كه دل آويخته اوست
واين كرد بلا بفتح الكاف الفارسية بمعني الغبار انكيخته اوست مركب بجانب
او راند جوان چون ديد كه شاه زاده بنزد او عزم آمدن دارد

[illegible] كه در انكشت [illegible] ناتا كه دلش بمودت بركشته
[illegible] في بحر الغرايب [illegible] بمعني بشب وهو المراد ههنا وقد يجي بمعني معاني
وعما تا چندانكه ملاطفت كرد وپرسيدش كه از كجايي وچه نام داري وچه صنعت
داني جوان در قعر بحر مودت چنان غريق بود كه مجال دم اي نفس زدن نداشت
بيت اكر خود هفت سبع بضم السين وسكون الباء وهو كناية عن تمام المصحف از
بر بخواني چو آشفتي الف بي تي نداني شه زاده كفتا با من چرا سخن نكويي كه هم از
حلقه درويشانم بلكه از حلقه بكوش ايشانم آنكه بفتح الكاف الفارسية وسكون الهاء
بقوت استيناس محبوب از ميان تلاطم امواج محبت سر بر آورد وكفت **بيت**
عجبست با وجودت كه وجود من بماند مضارع من ماندن تو بكفتن اندر آيي ومرا
سخن بماند اين بكفت ونعره زد وجان بجانان تسليم كرد رحمه الله تعالى **حكايت**
يكي از متعلمان جمال دلبجيي داشت ومعلم از آنجا كه حس بشريت است قيل انما
قال هكذا لان الحس الذي في الحيوانات العجم لا يجيء منه ميل الي حسن البشرية باحسن
بشرة او البشرة بفتحتين ظاهر جلد الانسان كذا في مختار الصحاح ميلي داشت بمناسبتي
كه غالب اوقات در اين سخن بودي كه **قطعه** نه آنچنان بتو مشغولم اي بهشتي روي
كه ياد خويشتنم در ضمير مي آيد ز ديد نتوانم كه ديده بر كيرم في بعض النسخ بر دوزم
من دوختن وكر مقابله بينم كه تير مي آيد باري اي مرة پس كفت الجنان كه
در آداب درس اجتهاد مي كني در آداب نفسم هم نظري فرماي كه اكر در اخلاقم
ناپسندي اي خلق غير مرضي بيني كه مرا آن پسنديده نمايد بر آنم مطلع كرداني
تا بتبديل آن مشغول شوم كفت اي پسر اين از ديكري پرس كه آن نظر كه مرا
با تست جز هنر نمي بينم **قطعه** چشم بد انديش كه بر كنده باد بفتح الكاف العربي من
كندن دعاء عليه عيب نمايد هنرش در نظر يعني هنر در نظرش كو هنري داري وهفتاد
عيب

دو
از در در آمد چنانكه [illegible]
شد اي انطفي **ملمع** سري اي اتي ليلا طيف اي خيال من يجلو اي يكشف
بطلعته اي بوجهه الدجي اي الظلمة مفعول يجلو وهذا المصراع مع قوله
شكفت بكسر تين بمعني عجب اسم مصدر من شكفتن وقد يجيء صيغة ماض وقد
يستعمل ايضا في مقام المصدر مثل قولهم بايد شكفت كذا في بحر الغرايب
آمد از بخت كه اين دولت از كجا يست واجد من ثاني البحر الطويل ويقال لمثله
الملمع كذا سمعت من بعض الكمل وفي الاصل من غزل للشيخ مطلع تعذرت
الواجدين فصاحوا ومن صاح وجدا ما عليه جناح اي الاثم والوجد الحزن
ويستعمل في الهم المستولي علي القلب الناشي من الحب وآخر هذا المصراع المذكور
وساير ليل المقبلين صباح بنشست وعتاب آغاز كرد كه مرا در حال كه ديدي
چراغ را بكشتي كفتم كمان بردم كه آفتاب بر آمد ونيز ظريفان كفته **قطعه**
چون كراني يعني يكي شخص ثقيل كه به پيش شمع آيد خيزش اي قم اندر ميانه
جمع يعني جماعت بكش آن ثقيل را ور يعني واكر آن شخص پيش شمع مي آيد
شكر خنده است وشيرين لب آستينش بكير شمع بكش **حكايت** يكي دوستي
را كه زمانها نديده بود كفت كجايي كه مشتاق بودم كفت مشتاقي به كه ملولي **مثنوي**
دير آمدي اي نكار سر مست زودت ندهيم دامن از دست يعني زود ندهيم
دامنت از دست معشوقه كه دير دير بينند آخر كم از آنكه سير بينند
حكايت شاهد كه با رفيقان آيد مضارع من آمدن اي بنزد عاشق
بجفا كردن آمده است بحكم يعني البتة از غيرت ومضادت ياران خالي
نباشد **شعر** اذا جئتني في رفقة بضم الراء وكسرها وسكون الفاء الجماعة

بگوید [illegible] گفت [illegible] بیت [illegible] بازآ که بیش تا تا که دلش نبوخت بر گشته
بفتح [illegible] بطحو [illegible] المعنی شبه وهو المراد ههنا وقد یجی بمعنی همان
وهمانا چندانکه ملاطفت کرد و بپرسیدش که از کجایی و چه نام داری و چه صنعت
داری جوان در قعر بحر مودت چنان غریق بود که مجال دم ای نفس زدن نداشت
بیت اگر خود هفت سبع بضم السین وسکون الباء وهو کنایة عن تمام المصحف از
بر بخوانی چو آشفتی الف بی تی ندانی شه زاده گفتا با من چرا سخن نگویی که هم از
حلقهء درویشانم بلکه از حلقه بگوشی ایشانم آنکه بفتح الکاف الفارسیة وسکون الهاء
بقوت استیناس محبوب از میان تلاطم امواج محبت سر بر آورد و گفت بیت
عجبست با وجودت که وجود من بماند مضارع من ماندن تو بگفتن اندر آیی و مرا
سخن بماند این بگفت و نعره زد و جان بجانان تسلیم کرد رحمه الله تعالی حکایت
یکی از متعلمان جمال و بهجتی داشت و معلم از آنجا که حس بشریت است قیل انما
قال هکذا لان الحس الذی فی الحیوانات العجم لا یجی منه میل الی حسن البشرة بالحسن
بشرة او البشر بفتحتین ظاهر جلد الانسان کذا فی مختار الصحاح میلی داشت بنا بر این
که غالب اوقات درین سخن بودی که قطعه نه آنچنان بتو مشغولم ای بهشتی روی
که یاد خویشتنم در ضمیر می آید ز دیدنت نتوانم که دیده بر گیرم فی بعض النسخ بر دو زم
من دوختن و گر مقابله بینم که تیر می آید باری ای مرة پسر گفت آنچنان که
در آداب درس من اجتهاد می کنی در آداب نفس هم نظری فرمای که اگر در اخلاقم
ناپسندی ای خلق غیر مرضی بینی که مرا آن پسند ننماید بر آنم مطلع گردانی
تا بتبدیل آن مشغول شوم گفت ای پسر این از دیگری پرس که آن نظر که مرا
با تست جز هنر نمی بینم قطعه چشم بد اندیش که بر کنده باد بفتح الکاف الوقوع من
کندن دعاء علیه عیب نماید هنرش در نظر یعنی هنر در نظرش گو هنری داری و هفتاد
عیب

ود

از در در آمد چنانکه [illegible]
شد ای انطفی ملمع سری ای اتی لیلا طیف ای خیال من یجلوی یکشف
بطلعته ای بوجهه الدجی ای الظلمة مفعول یجلو وهذا المصراع مع قوله
شگفت بکسرتین بمعنی عجب اسم مصدر من شگفتن وقد یجی صیغة ماض وقد
یستعمل ایضا فی مقام المصدر مثل قولهم باید شگفت کذا فی بحر الغرایب
امد از بختم که این دولت از کجاست واجد من ثنا فی البحر الطویل ویقال لمثله
الملمع کذا سمعت من بعض الکمل وفی الاصل من غزل للشیخ مطلع تعذر صمت
الواجدین فصاحوا ومن صاح وجدا ما علیه جناح ای الاثم والوجد الحزن
ویستعمل فی الهم المستولی علی القلب الناشی من الحب وآخر هذا المصراع المذکور
وسایر لیل المقبلین صباح بنشست و عتاب آغاز کرد که مرادر حال که دیدی
چراغ را بکشتی گفتم گمان بردم که آفتاب بر آمد و بنظر نغان گفته قطعه
چون گرانی یعنی یکی شخص ثقیل که به پیش شمع آید خیزش ای قم اندر میان
جمع یعنی جماعت بکش آن ثقیل را ور یعنی واگر آن شخص پیش شمع می آید
شکر خنده است و شیرین لب آستینش بگیر شمع بکش حکایت یکی دوستی
را که زمانها ندیده بود گفت کجایی که مشتاقم گفت مشتاقی به که ملولی مثنوی
دیر آمدی ای نگار سرمست زودت ندهیم دامن از دست یعنی زود ندهیم
دامنت از دست معشوقه که دیر دیر بینند آخر کم از آنکه سیر بینند
حکایت شاهد که با رفیقان آید مضارع من آمدن ای بنزد عاشق
بجفا کردن آمده است بحکم یعنی البتة از غیرت و مضادت یاران خالی
نباشد شعر اذا جیتنی فی رفقة بضم الراء وکسرها وسکون الفاء الجماعة

[illegible] ای وصل جئت فی صلح تولفات
[illegible] لتجعل [illegible] جئت للعطف علی المحذوف عند الجزری ای
انام تجی وان جئت کن لکن اکرمکن وان امتنی ای ان لم تمتنی وان امتنی وعندی غیر
للحال ومعنی الشرط منسلخ عنه قطعه بیکی بفتح الباء الموحدة وکسر الباء المثناة نفس
که بر آمیخت ای اختلط با دبا اغیار بسی نماند که غیرت وجود من بکشد بضم الکاف
العربی بخنده گفت که من شمع جمع ای سعدی مرا از آن چه که پروانه خویشتن بکشد
یعنی چون من شمع جمع باشم مرا از کشتن پروانه خود را چه کند و وحشت باشد حکایت
یاد دارم که در ایام پیشین من و دوستی چون دو بادام مغز در پوستی صحبت از غیرت
داشتیم ناگاه اتفاق سفر افتاد پس از مدتی که باز آمد عتاب آغاز کرد که درین
مدت قاصدی نفرستادی گفتم دریغ آمدم که دیده قاصد یعنی بیکی بجمال تو روشن
گردد و من محروم قطعه یار دیرینه یعنی قدیم مرا گو بضم الکاف الفارسی یعنی بگوکه
بزبان توبه مکن یعنی مرا که مرا توبه بشمشیر نخواهد بودن رشکم یعنی غیرتم آید که کسی
سیر نظر بالکسرة المجهولة للسین در تو کند باز گویم که نه کس سیر نخواهد بودن یعنی
یعنی باز گویم بخود که هیچ کس نخواهد بودن بنظر تو ای لایمکن الشبع من نظرک و مشاهدة
جمالک لاحد حکایت دانشمندی را دیدم محبت شخصی گرفتار و راز او بر ملا
ای ولا یطلب من الحبیب وفاء غیر الملامة معه جور فراوان بردی و تحمل بیکران کردی
باری بطریق نصیحتش گفتم دانم که ترا در محبت این منظور ای الحبیب علتی
و غرض نفسانی نیست و بنای این مودت بر علة بر زلتی بفتح الزاء المعجمة
نه با وجود این معنی ای فاذا کان الامر کذا لکن لا یلیق قدر علما نباشد خود را متهم
کردن و جور بی ادبان بردن گفت ای یار دست عتاب از دامن روزگارم
بدار که بارها درین مصلحت که تو گویی اندیشه کردم صبر بر جفای او سهلتر

[illegible] بیت
کند بیاید بر و قد وقع فی بعض النسخ ههنا قوله هر که دل پیش [illegible]
ریشش در دست دیگری دارد روزی ای فی یوم من الایام از دست
گفتمش زنهار یعنی گفتمش زنهار از دست تو ای العصمة والامان من یدک
چندان روز کردم استغفار نکند دوست زنهار بالیاء از دوست
دل نهادم بر آنچه خاطر اوست گر بلطف بنزد خود خواند ور بقهرم براند
بفتح النون وقول او داند مرتبط للشرطین حکایت در عنفوان جوانی
چنانکه افتد و دانی جملة معترضة یعنی در اول شباب با خوش پسری سری
و سری بفتح السین وتخفیف الراء فی الاول وکسر الشین وتشدید الراء فی
الثانی داشتم بحکم آنکه حلقی بالحاء المهملة داشت طیب الاداء و خلقی
بالخاء المعجمة المفتوحة بمعنی المخلوق کالبدر اذا بدا یعنی قد کان له اعضاء مخلوقة
هی کالبدر المنیر اذا بدا و ظهر من الافق او من غیره کالجبل والغیم بیت
آنکه نبات عارضش آب حیوة میخورد در شکرش بفتحتین نگه کند ای بنظر
هر که نبات میخورد فان آکل النبات یذکر شفة الحبیب لمناسبتهما فی اللذة فان
شفته احلی من النبات المصری اتفاقا بخلاف طبع از و حرکتی دیدم که
نپسندیدم دامن از و در کشیدم کنایة عن انقطاع و عدم اختلاط [illegible]
مهرش برچیدم و گفتم بیت برو هر چه می بایدت پیش گیر سر ما نداری
سر خویش گیر یعنی چون با ما سر نداری و موافقت نمی کنی سر خویشتن گیر و
برو هر جا که خواهی شنیدمش که می رفت و می گفت بیت شب پره
ای الخفاش گر وصل آفتاب نخواهد رونق بازار آفتاب نکاهد

مضطرب یعنی مشوش من کاستی بالکاف العربی یعنی الانتقاص این بگفت سوز کرد و بر نشان
اوو مجرا ترکرد **شعر** فقدت زمان مصحوب علی انه مفعول به لفقدت الوصل والمرء
جاهل الواو للحال و بقوله متعلق بجاهل ولذیذ العیش من قبیل جرد قطیفة والعیش
بالفتح الحیوة وقبل ظرف لجاهل المصائب جمع مصیبة وهذا البیت من غزل الشیخ
وبعده تجانب خلی والوداد ملازمی وفارق الفی والخیال مواظبی اشبه الفی
بیوم قیمه وتسئل دموعی بانتشار الکواکب تجانب ای تباعد والخل بالکسر الصدیق
والوداد بالفتح الحب والالف بالکسر المالوف وعاید الموصول محذوف ای ما الفیه انا وتسیل
منصوب معطوف علی محل ما وانتثار الکواکب تفرقها **بیت** باز آی بالمد وسکون
الیاء امر من آمدن و مرا بکش بضم الکاف که بیشتر ای بی اماکن مردن خوشتر که پس
از تو زندگانی کردن اما بشکر و منت باری پس از مدتی باز آمد آن حلق داودی
متغیر شده و جمال یوسفی بزیان آمده و بر سیب زنخدانش چو به گردی نشسته
سیب یعنی التفاح وقوله چو به بکسر الباء وسکون الهاء ای مثل السفرجل قد وقع علیه
الغبار ای الشعر الناعم و رونق بازار حسنش شکسته متوقع بکسر القاف که در کنارش
گیرم کناره کرفتم ای فورت منه وگفتم **قطعه** آن روز خط شاهدت بود حیث
کان لم ینبت من الشعر غیر ما بدا شیئ یسیر تحت اذنه فی اوایل ظهور لحیته وهذا اوان
سورة لطافة المحبوب صاحب نظر را از نظر براندی امروز بیامدی بصلحش
بصلح آن صاحب نظر کشی وهذا الشئ راجع الی الخط فتحه وضمه بر نشاندی یعنی
که فتحه وضمتش بر نشاندی اشارة الی شعرات الشارب والذقن **نظم** تازه بهارا
یعنی ای تازه بهار ورقت زرد شد دیگی ای القدر منه نهی من نهادن که آتش
ما سرد شد چند خرامی و تکبر کنی دولت پارینه یاد بالباء الفارسیة السنة
الماضیة وپارینه بالترکی گچن یلدغی تصور کنی پیش کسی کو که طلب کار تست

تا زبر و کن که طلب کار تست [illegible]
سبزه در باغ خوشت داند آن کین سخن همی گوید قوله این سخن مفعول گوید واشاره الی
قوله سبزه در باغ خوشست یعنی از روی دلبران خط سبز دل عشاق بیشتر جوید قوله خط
سبز مفعول جوید و جمله از روی دلبران الی مفعول داند ای یعلم مضمون هذا الکلام بوستان
تو گندنازاریست گندنا بفتح الکاف الفارسیة مشترک بین الترکی والفارسیة اسم لنبت یقال له بالترکی
الکراث و گندنازار موضع نبته وکثرته مثل گلزار ولاله زار بس که بر می کنی بفتح الکاف من
کندن همی روید چون این حکایت شنیدم و گفتم **قطعه** یار بر رفتی بفتح التاء وکسر الهمزة وسکون
الیاء اصله بر رفته والیاء للخطاب وفی بعض النسخ یار دینه بر رفتی چو آهو چو آهو امسال
بیامدی چو یوزی سعدی خط سبز یار دارد نه به الف چو الدوزی **قطعه** گر صبر کنی بضم
الکاف وتکنی بکسر الباء وفتح الکاف من کندن موی بناگوش یعنی گر بکنی موی بناگوش را و صبر کنی
بر محنت کندن او این دولت ایام نکویی بسر آید ای ینقضی گر دست بجان داشتمی همچو تو بر
ریش نگذاشتمی تا بقیامت که بر آید یعنی دست من بجانم نمی رسد که نگذاشتم که بر آید
تا بقیامت چون دست تو که رسیده است بر ریشت و نگذاشتی که بر آید تا بقیامت **دیگر**
سوال کردم و گفتم جمال روی ترا چه شد که مورچه بر گرد بکسر الکاف الفارسیة ماه جوشیده است
بخنده گفت ندانم چه بوده رویم را مگر بماتم حسنم سیاه پوشیده است **حکایت** یکی از مستعربان
بفتح الراء بغداد یعنی عربهای وی بر سیدند که ما تقول فی المرد جمع امرد وهو الذی لا شعر
علی ذقنه آن عرب گفت لاخیر فیهم وقوله ما دام احدهم لطیفا یتخاشن فاذا اخشن یتلاطف
فی مقام التعلیل لقوله لاخیر فیهم یعنی تا خوب روی بود تلخ گفتار و تند خوی بود
چون بریش آمد و بلعنت شد مردم آمیز و مهر جوی بود **حکایت** یکی را از علما
پرسیدم که یکی با ماه رویی در خلوت نشسته و درها بسته و رقیبان خفته و نفس طالب
شهوت غالب چنانک عرب گوید التمر یانع وهو فاعل من الینع وهو ادراک الثمر و

[illegible] و[illegible] الناطور غیر مانع هیچ دانی که
[illegible] بماند ننقطه کار زماه روی بماند بسلامت از
بد گویان ماند **شعر** ولو سلم الانسان من سوء نفسه فمن سوء ظن المدعی لیس یسلم
قوله من سوء متعلق بیسلم والفاء فیه منقول من جواب الشرط اعنی قوله لیس یسلم
بیت شاید پس کار خویشتن بنشستن تا که او را اصلاح می کند لیکن نتوان
زبان مردم بستن ای لیکن این کار مهم که بستن زبان مردم است نتوان کردن
حکایت طوطی را با زاغی در قفس کردند از قبح مشاهده او مجاهده می برد وی
گفت این چه طلعت مکروهست و هیات ممقوت ای المبغوض و منظر ملعون و شمایل
ای اخلاق ناموزون یا غراب البین وقد عرفت معناه یا لیت بینی وبینک بعد المشرقین
ای بعد المشرق من المغرب فغلب المشرق واضیف البعد الیهما او بعد مشرق الصیف
من مشرق الشتاء وهذا ماخوذ من قوله تعالی حتی اذا جاءنا قال یا لیت بینی وبینک
بعد المشرقین فبئس القرین **قطعه** علی الصباح بروی تو هر که برخیزد صباح روز
سلامت بر و مسا باشد بد اختری چو تو در صحبت تو بایستی ولی چنانک تویی
در جهان کجا باشد عجب آنکه غراب از مجاورت طوطی بجان آمده بود لاحول کنان ای
قائلا لاحول ولا قوة الا بالله از گردش گیتی همی نالید و دستهای تغابن بریکدیگر
همی مالید و می گفت این چه بخت نگونست و منکوس و طالع دون و خسیس وایام بوقلمون
هو نوع من ثیاب الروم وله الوان کثیرة اذا انظر الیه یری علی الوان شتی وفی بحر الغرائب
یقال له بالترکی کلستانی کچه دیکنی به معنی تغیرات الزمان واختلافاته لایق قدر من
آنستی که با زاغی در دیوار باغی خرامان همی رفتمی **بیت** پارسا را بس است
این قدر زندان که بود در طویله رندان تا چه گنه کردم که روزگارم بعقوبت
آن در سلک صحبت چنین ابلهی خود رای ناجنس یاوه یعنی هرزه درای یعنی الفکر

بجنین بند بلا مبتلا کرد [illegible] **نظم** کس نیاید [illegible] بپای دیواری که بر آن صورت
نگار و نقش کنند گر ترا در بهشت باشد جای دیگران دوزخ اختیار کنند
این مثل بدان آوردم تا بدانی که صد چندان که دانا را از نادان نفرتست نادان را
از دانا وحشت **قطعه** زاهدی در سماع رندان بود زان میان گفت شاهد
بلخی گر ملولی ز ما ترش منشین که تو هم در میان ما تلخی بیاء الوحدة **نظم**
جمعی ای هذه جماعة چو گل و لاله بهم پیوسته تو هیزم خشکی در میان رسته من
رستن بالضم بمعنی النبت و قد مر چون باد مخالف و چو سرما ناخوش چون
برف نشسته و چون یخ بسته یعنی ای زاهد تو در میان ما شخص مخالفی چون باد
ای کالریح المخالف و شخص ناخوشی همچو سرما بسکون الراء ای مثل البرد ضد الحر
و شخص نشسته چون برف ای فی البرودة حیث یختلط و تتحاطب معنا علی
وجه الخشونة دون الملاینة و شخص بسته چون یخ ای فی الانقباض والامساک
عن الانبساط التام معنا **حکایت** رفیقی داشتم که سالها با هم سفر کرده بودیم
و نان و نمک خورده و بی کران حقوق صحبت ثابت شده آخر بسبب نفعی اندک آزار خاطر
من ای ایذاء روا داشت و دوستی سپری بضمتی السین المهملة والباء الفارسیة
یعنی تمام شد و با این همه مخالفت و ملالت دلبستگی یعنی ارتباط قلب از هر دو
طرف یعنی از من و او حاصل بود بحکم آنکه ای بدلیل آنکه شنیدم که روزی
دو بیت از سخنان من در مجمعی همی گفتند که **قطعه** نگار من چو در آید
بخنده نمکین ای الضحک الملیح نمک زیاده کند بر جراحت ریشان یعنی بر
جراحت دل ریشان چه بودی ار سر زلفش بدستم افتادی چو آستین کریمان
بدست درویشان یعنی که همچو این مثل بودی و محصول المعنی لیتنی
کنت افوز بالتشبث بزلفه الحبیب حتی یکون صدغه فی یدی مثل کم الکرام

في [illegible] بم بر طفلي [illegible] بين كوايي بضم الكاف الفارسي
يعني [illegible] داده [illegible] بود بر فوت بفتح الفاء وسكون الواو وصحبت قديم
تاسف خورده و خطاي خويش اعتراف نمودم معلوم كردم كه از طرف او هم رغبت هست واغفال
هم اشارة الي ان الرغبة عنده قد حصلت سابقا اين بيتها فرستادم وصلح كردم **قطعه** نه ما را در
ميان عهد ووفا بود يعني أليس بيننا عهد ووفاء كستيها اي مائلا علي سبيل الانكار بجفا كردي و بد عهدي
نمودي بيكبار اي بالكلية يعني از جمله جهان دل در تو بستم ندانستم كه بر كردي بزودي از بر كرديدن
بالكاف الفارسي بمعني الاعراض اي لم اعلم انك تعرض عني دفعة هنوزت كر سر صلحست يعني هنوز تو اكر
سر صلح داري باز آي يعني ارجع الي تا نيا كزان محبوب تر باشي كه بودي **حكايت** يكي را زني
صاحب جمال بود در كذشت ومادر زن بر فرتوت يعني الخرف بعلت صداق بفتح الصاد وكسرها
مهر المراة كذا في مختار الصحاح في بعض النسخ بعلت كابين وهو ظاهر در خانه متمكن بماند ومرد
از محاورت او بالحاء المهملة اي من تخاطبها بجان رنجيدي اي كان متاذيا في الغاية وبحكم صداق از
مجاورت بالجيم دچار و خلاص نديدي طايفه دوستان بپرسيدن او آمدند يكي از آن طايفه كفت
چكونه در فراق يار عزيز كفت نا ديدن زن بر من چنان دشوار نمي آيد كه ديدن مادر زن دشوار آيد
مثنوي كل بتاراج رفت و خار بماند • كنج بر داشتند و مار بماند • ديده را بر نار كن بفتح
الراء علي السنان اي بطرف الرمح ديدن • خوشتر از روي دشمنان ديدن • واجبست از هزار
دوست بريد يعني بريدن تا يكي دشمنت نبايد ديد • **حكايت** ياد دارم كه در ايام جواني كذر داشتم
بكويي و نظر داشتم با ماه رويي در ايام تموزي كه حرورش آب دهان را بخوشانيدي بفتح النون
الثانية اي ييبس في الفم الرطوبة اللعابية من شدة حرارته وسمومش بفتح السين جمع المخ استخوان
بجوشانيدي بضم الباء اي يغليه والحرور بالفتح الريح الحارة وهي بالليل كالسموم بالنهار قال
ابو عبيدة الحرور بالليل قد يكون بالنهار والسموم بالنهار وقد يكون بالليل كذا في مختار الصحاح
از ضعف بشريت تاب آفتاب هجير تاب يعني الطاقة والهجير بالفتح نصف النهار عند اشتداد الحر

نياوردم والتجا بسايه ديواري كردم [illegible]
وبآبي آتش مرا فرو نشاند [illegible]
ديدم في مختار الصحاح الدهليز بالكسر ما بين الدار والباب فارسي معرب [illegible]
كه زبان فصاحت از بيان صباحت في مختار الصحاح الصباحة الجمال ولا يخفي ان هذا الجمال يعني
الوصف بالفارسية خوبي والمراد من الجمال في قوله جمالي كه الخ موصوفه او عاجز ماند بفتح النون
چنانكه در شب تاريك صبح بر آيد يا آب حيوة از ظلمات بدر آيد اي تخرج قدحي برف آب يعني ابكي
در آن برف شوريده ريخته و شكر در آن آميخته بود وبعرق بفتح العين والراء بر آميخته ندانم
بكلابش اي بماء الورد الي برف آب مطيب كرده يا قطره چند از كل رويش در آن چكيده
كه ان مطيب شده في الجملة شراب از دست نكارينش بر كرفتم و بخوردم اي بنوشيدم
و عمر كذشته از سر كرفتم **شعر** ظماء بالقصر اي عطش بقلبي وهو العضو الصنوبري المنكبي في الجانب
الايسر من الصدر سمي قلب لانه خالص البدن من قلب النخلة اي لبها وقيل لكثرة تقلبه قال الشاعر
القلب منقلب فلا اسمه ابدا طوبي لقلب سليم غير منقلب لا يكاد يسيغه اي لا يقارب ذلك الظماء يسيغه
اي يزيله ويسكنه رشف الزلال اي مصه في المثل الرشف انقع اي اذا ترشفت الماء قليلا قليلا
كان اسكن واد فع للعطش كذا في مختار الصحاح وهو مرفوع علي انه فاعل يسيغ والزلال
الماء العذب الصافي فقله ولو شربت بحورا متصل بقوله لا يكاد اي ولو شربت امثال البحار من الماء
الزلال وقال الشيخ في هذا المعني ايضا هل يقنعني من الزلال بجرعه ظمآن لو شرب البحيرة ما
اكتفي ومما ينبغي ان يعلم ههنا انه اذا دخل النفي علي كاد قيل معناه الاثبات مطلقا وقيل ماضيا
والصحيح انه كساير الافعال ولهذا فسرناه بلا يقارب **قطعه** خرم شادي آن فرخنده طالع را
كه چشم بحرف المهملة التلفظ للوزن بر چنين روي افتد يعني افتد بغير الواو هر بامداد مست
مي بفتح الميم وسكون الياء بيدار كردد نيم شب اي من سكر من الخمر يستيقظ في نصف
الليل مست ساقي روز محشر بامداد اي بامداد روز محشر اي من سكر من جمال الساقي اتما

[illegible] رحمه الله عليه
[illegible] آن مصلحت را بسازم
بجامع كاشغر [illegible] العزة وفتح العين المعجمة اسم بلدة در آمدم پسري ديدم در غايت
اعتدال ونهايت جمال چنانكه در امثال او كفته اند **نظم** معلمت همه شوخي و دلبري آموخت •
في بحر الغرايب شوخ بمعني نحس مطيع اراد بشوخي ههنا المطبوعية والمقبولية جفا وناز و
عتاب و ستمكري بالكاف الفارسية آموخت • من آدمي بچنين شكل و خوي و قد و روش بفتح الراء
وكسر الواو اسم من رفتن كذا نشنيدم ام كه اعرفه نديدم ام مكر اين شيوه يعني ناز از پري
آموخت ماضي من آموختن بمعني التعلم واما آموخت في الموضعين في البيت السابق فهو ماض
من آموختن بمعني التعليم فان آموختن يجي لازما ومتعديا كذا في بحر الغرايب مقدمه نحو
زمخشري بمعني كتاب مقدمه كه تاليف كرده است زمخشري كان في نحو در دست مي خواند ضرب
زيد عمرا وكان المتعدي عمرا كفتم اي پسر خوارزم و خطا با صلح كردند و زيد و عمرو را همچنان
خصومت باقيست بخنديد و مولدم پرسيد والمجلس اسم مكان مي در كه پرسيد كفتم خاك شيراز كفت از
سخنان سعدي چه داري كفتم **شعر** بليت علي صيغة المجهول اي كنت مبتلي بنحوي الذي يصول
مغاضبا علي اي يصول علي حال كونه مغاضبا ويحتمل ان يتعلق بمغاضبا بل هو اقرب لفظا
والكاف في كزيد اسم بمعني المثل منصوب المحل علي انه صفة مصدر محذوف اي يصول صولة مثل
زيد اي مثل صولة زيد في مقابلة العمرو قوله علي جر ذيل حال من فاعل ليس يرفع وهو ضمير نحوي
اي لا يرفع راسه حال كونه علي جر ذيل اي لا ينظر ولا يلتفت الي احد بل يمشي علي التبختر والكبر
جائز ذيله علي ما هو المتكبر وهل يستقيم الرفع اي هل يستقيم عمل الرفع من عامل الجر استفهام
انكاري يعني زماني قليل باند يشه فرو رفت وكفت غالب اشعار او درين زمين بپارسي است
اكر بكويي بفهم فارسي نزديكتر باشد كلم الناس علي قدر عقولهم كفتم **مثنوي** طبع ترا با هوس نحو كرد
صورت عقل از دل ما محو شد • اي دل عشاق بدام تو صيد • ما بتو مشغول و

[illegible]
تو با [illegible]
دوال [illegible]
نكيرم كه منم تا بشكر قدوم علي وزن الدخول بزركان را بخدمت قيام بنمايم كفتم **مصراع**
با وجود تو هيچ آواز نيايد كه منم كفتا چه شود كه درين بقعه بر آسايي تا از خدمت
مستفيد شويم كفتم نتوانم اين حكايت **مثنوي** بزركي ديدم اندر كوهساري قناعت كرده از دنيا
وقد مر معناه قناعت كرده از دنيا بغاري • چرا كفتم بمعني كفتم كه چرا بشهر اندر نيايي •
كه باري اي حمل بالكسر بندي از دل بر كشايي • بكفت آنجا پري رويان و نغز اند نغز
بفتح النون وسكون الغين المعجمة بمعني النفيس چو كل بكسر الكاف الفارسية بسيار شد پيلان
بلغزند اين بكفتيم و بوسه بر سر و روي يكديكر داديم و وداع كرديم **مثنوي** بوسه
دادن بروي دوست چه سود • هم در آن لحظه كردنش بدرود بالباء الفارسية
المفتوحة والدال المهملة الساكنة بمعني الوداع وقد يصحح بالباء الموحدة الزايد وضم
الدال بمعني درود و تحية كردنش سيب كويي وداع ياران كرد روي ازين سبب
نيمه اش سرخ شد وزان سو يعني نيمه اش ديكر زرد شد يعني كان التفاح قد فارق عن
احبابه ولهذا كان بعض اطرافه احمر وبعضه اصفر بسبب غصة الافتراق والآفاق لظن انه صار
كله احمر **شعر** ان لم امت انا يوم الوداع بفتح الواو اسم وبالكسر مصدر تاسفا اي تحزنا
وتحسرا تميز او حال بمعني متاسفا لا تحسبوني في المودة منصفا بكسر الصاد العادل
وهذا البيت مطلع غزل للشيخ وبعده او نفت احلتي بارض مودع • وبكيت حتي
ان بلكت الموقف • من بات لا تبكو عليه ترحما • وابكو الحي فارق المتالف • الراحلة
المركب من البعير جملا كان او ناقة والمودع موضع الوداع وحكي عن بعض اهل الهند
انه عشق جارية فرحلت فخرجت في وداعها فدمعت عينه الواحدة ولم تدمع
الاخري فغمض العين الذي لم تدمع ثمانين سنة ولم يفتحها عقوبة لها لانها لم تبك علي

علی ... بالبکاء تحکات علینا
... حکایت حرقه پوشی در کاروان حجاز
... ما بود یکی از امرای عرب مراد راصد بنا رکحیل بود تا نفقه عیال کند تا که دزدان خفاجه
بفتح الخاء المعجمة والجیم الفارسیة البطیخ التی کذا سمعت من بعض الکمل لکن الظاهر انه بالجیم العربی اسم حی
من بنی عامر علی ما ذکر فی الصحاح بکاروان زدند و پاک ببردند ای اخذوا ما علیهم باسره بازرگانه
گریه وزاری کردن گرفتند و فریادی فایده خواندن بیت گر تضرع کنی و گر فریاد دزد زر
باز پس نخواهد داد مگر آن درویش که بر قرار خود مانده بود و تغیر در وی نیامد گفتم مگر آن
معلوم ترا تلف نشد گفت بلی
بردند ولیکن مرا با آن چنان الفتی نبود که بوقت مفارقت آن خسته دل باشم بیت نباید بستن اندر چیز
کس دل که دل برداشتن کاریست مشکل گفتم موافق حال منست آنچه تو گفتی که مراد رعهد جوانی
اتفاق مخالطت افتاد با جوانی وصدق مودت بجایی که قبله چشم جمال او بودی و سود سرمایه عمرم
وصال او قطعه مگر ملائکه یعنی مگر ملائکه باشد نظر او بر آسمان و گرنه بشر نخص صورت او در زمین
نخواهد بود بدوستی ای بحق مودتی که منعقد شده است در میان ما حرامست بعد از وصحبت
که هیچ نطفه چو او آدمی بمثل او آدمی نخواهد بود بلکه پری شود یا ملکی ناگهی پای وجودش بگل اجل
فرو رفت ای مات ودود فراق از دو دمانش یعنی از قبیله او بر آمد روزها بر سر خاکش مجاور
کردم از جمله که میگفتم یکی این بود قطعه کاشی آن روز یعنی الغرایب کاش فی الترکیه بمعنی کاشکی ودر بعض
النسخ کاش کان روز فالظاهر منه ان یکون لفظ کاشکی مشترکة بین الترکیة والفارسیة که در پای تو شد
خار اجل دست گیتی بزدی تیغ هلاکم بر سر یعنی بر سرم تا درین روز جهان را بی تو ندیدی چشم
ای منم المنادی محذوف یعنی ای حبیب که منم بر سر خاک تو که خاکم بر سر یعنی خاک بر سرم و هذا
قوله خاکم بر سرم دعاء علیه بالهلاک وله نظیر فی الترکیة حیث یقال فی موضع ذلک طرقی باشکو
قطعه آنکی قرارش نگرفتی وخواب عطف علی قرار تا گل ونسرین نفشاندی نخست ای الحبیب الذی

کان لا یستقر ... وصبح

گیتی ای بدوران فلک گل رویش بر تخت ... یعنی گلستان حال بالترکیة ...
بر ... شجرة الشوک کما یقال کلبن و یراد به شجرة الورد بر سر خاکش ای علی راسه قبره بر رست
بالضم ای نبت بعد از مفارقتش عزم کردم و نیت جزم که بقیه عمر فرش هوس در
نوردم فی بحر الغرایب نوردیدن بضم النون وفتحها بمعنی پیچیدن وفی مستقبلاته بحذف
الدال مع الیاء قصدا التخفیف فیقال نورد ونوردنم وهیهنا محذوف کذلک وگردیدن بکسر الکاف
الفارسیة یجی علی ثلثة معان بمعنی المدور وبمعنی حول الشئ ای جوانبه واطرافه وبمعنی الجمع
کذا فی بحر الغرایب والظاهر ان المراد ههنا المعنی الثانی مجالست بگردم بالکاف الفارسیة من
گردیدن بمعنی الدوران قطعه سود دریا نیک بودی گر نبودی بیم موج ای خوف صحبت
گل خوش بدی مقصور من بودی للوزن گر نبستی تشویش خار دوش ای فی اللیلة الماضیة
چون طاوس همی نازیدم فی الصحاح الفارسیة نازیدن بالزاء المعجمة بمعنی ناز کردن کامد
اندر باغ وصل امروز می پیچم اندر فراق یاری همچو مار حکایت یکی را از ملوک
عرب حدیث لیلی و مجنون بگفتند وشورش بضم الشین المعجمة وکسر الراء بمعنی الاختلاط
کذا فی الصحاح الفارسیة وقد یجی بمعنی الغضبان ولیس مرادا ههنا حالها و بگفتند که با کمال
فضل و بلاغت سر در بیابان نهاده است و زمام اختیار از دست داده بفرمود تش احضر
وارجع الی المجنون تا حاضر آوردند ملامتش کردند گرفت که در شرف نفس انسانی چه خلل
دیدی که خوی حیوانی اراد به الحیوانات العجم گرفتی و ترک عیش آدمی گفتی ای کردی و قدم
نظره مجنون بنالید وگفت شعر ورب صدیق ای کثیر من الخلان لامنی فی ودادها ای
عذلنی فی محبت لیلی و عشقها الم یرها یوما فیوضح من الایضاح لی ای تظهر وتبین لاجلی وهو
منصوب باضمار ان جواب الاستفهام وفاعله ضمیر لیلی وعذری منصوب بتقدیر مفعوله
ولعل قوله لی مقحم لاجل الاطناب کما فی قوله رب اشرح لی صدری ویسر لی امری وقد یراد

زندکانی یعنی دربغیته

عذلنی

ای سبب لا یضاحها عذری

فی لیلی ... فعلی هذا ... ضمیر صدیق ... الاول ... ومن هذا البیت من غزل
... مطلعه ... ای ام بدر اقدر ام غصن من البان لا ادری
ومن ابانه تواریت عنی بالحجاب مخاضبا وهل یتواری نور وجهک بالجدر ومن
شرب الخمر الذی انا ذقته الی الغد حتی لا یفیق من السکر قطعه کاش کانان که عیب
من جستند رویت ای دلستان بدیدندی تا بجای ترنج در نظرت بیخبر یعنی موضع
الحال ای حال کونهم ذاهلین عن انفسهم دستها بر بریدندی تا حقیقت معنی بر صورت
دعوی گواهی دادی که قوله تعالی فذلکن الذی لمتنننی فیه لما راودت زلیخا ای ارادت
یوسف عن نفسه اشتهر نسوة فی ذلک وقلن امراة العزیز عشقت عبدها الکنعانی
فلما سمعت باغتیابهن دعتهن وهیئت لهن متکاء واعطت کل واحدة منهن سکینا
وقالت لیوسف علیه السلام اخرج علیهن فلما رأینه اکبرنه عظمنه وتحیرن فی ذلک الحسن الرایع
والجمال الفایق وجرحن ایدیهن من فرط الدهشة وقلن حاش لله ما هذا بشرا ان هذا الا
ملک کریم فحی قالت زلیخا فذلکن الذی لمتننی فیه ای فهو ذلک العبد الکنعانی الذی لمتننی فی
الافتتان به قبل ان تصورنه حق صورته ولو صورتنه فی انفسکن وقت الملامة لعذرتننی
قال عذلانی علی هواه فلما ابصرا احسن وجهه عذرانی وضمیر التثنیة راجع الی صاحبی
الشاعر فانه من دابهم انه یذکروا فی اشعارهم وامثالهم صاحبیهم کذا سمعت من بعض الکمل وقال
ابو الطیب جزی بالناس عشاق حزنا واعذرهم اشقهم حبیبا ملک را در دل آمد که جمال
لیلی مطالعه کند تا چه صورتست که موجب چندین فتنه است بفرمود طلبش کردند در احیای عرب
جمع حی یعنی القبیلة بگردیدند و بدست آوردند و پیش ملک در صحن سرا چه بداشتند ملک
در هیئتش او نظر کرد شخصی دید سیه فام یعنی رنگ ضعیف اندام در نظرش حقیر آمد بحکم
آنکه کمترین خدام حرم او بجمال از وی بیش بالباء العربیة یعنی زیاده بود و بزینت بیش بالباء الفارسیة
مجنون بفراست دریافت وگفت ای ملک از دریچه چشم مجنون بجمال لیلی نظر بایستی کردن تا

مشاهده او بر تو تجلی کند ...
که با تو قصه می گویم همه روز ودو چندم را بهم چو نیشتر ...
من ذکر الحمی بسمعی لو بعث ورق الحمی صاحت معی ای الذی مر بادی من ذکر منزل
الحبیب لو سمعته ورق الحمی ای الورقاء التی یسکن فی الحمی صاحت معی من شوقه والتذاذه صاحت
من الصیحة وهی رفع الصوت والحمی بکسر الحاء المهملة المرعی المحفوظ ویقال لمنزل الحبیب حمی تشبیها
له بحمی الظبی والورق بضم الواو جمع ورقاء بفتحها کحمر وحمراء والورقاء ای حمامة یشبه لونها
لون الرماد وقد وضع الظاهر موضع ... اذ الاصل ان یقول ورقه وذکر الوضع لکمال التلذذ
بذکره کقوله تالله یا ظبیات القاع قلن لنا لیلای منکن ام لیلی من البشر حیث لم یقل ام هی مع
تقدم الذکر والظبیات جمع ظبیة وکثیرا ما یشبه به المعشوق فی حسن العین ولطف اللحظ والقاع
الارض المستویة هذا علی ما هو المشهور من کسر الحاء وفتح المیم فی الحمی الثانی علی ان یکون عین الاول لفظا
ومعنی لما اشتهر من ان المعرفة اذا اعیدت معرفة کان الثانی عین الاول وقال بعض الکمل الصحیح
عندی هو العکس ای ورق الحمی بفتح الحاء وکسر المیم علی ان یکون بینه وبین الاول تجنیس حرف والمراد الحام
هذا یا معشر الخلان قولوا للمعافی لست تدری ما بقلب الموجع المعشر اسم جماعة لا واحد له من لفظه
والخلان بالضم والتشدید جمع خلیل وهو الصدیق والمعافی بضم المیم وفتح الفاء اسم مفعول
من عافاه الله تعالی ای وهب له العافیة من الاسقام والبلایا ای بلایا العشق واسقامه واعلم ان
المصراع الاول یتم بالمعافی ویبتدی المصراع الثانی بلفظة فی وقطع الکلمة الواحدة بین المصراعین
شایع ذایع فی اشعار البلغاء وقوله لست تدری ای لا تعلم انت ما النصق بقلب الموجع وهو بفتح
الجیم ای المولم وقیل یحتمل ان یکون الباء الظرفیة دون الالصاق ای ما استقر فی قلبه وفی بعض النسخ
یا معشر الخلان قل للامعی یا لیت تدری ما بقلب الموجع والالمعی الذکی المتوقد نظم تندرستان را
نباشد درد ریش وجراحت جز بهمدردی نگویم درد خویش گفتن از زنبور یعنی شکایت
کردن از ایذاء زنبور بی حاصل بود با یکی معقول گفتن در عمر خود ناخورده نیش ای لم یلدغه

وفتح المیم

المغرم

ا... بام ... کوتہ ... فاصل ... لا یتعط ... زرہ ... حق الحذر تا کرا حایل
نباشد بجوہ حال ما باشد ترا افسانه پیش یعنی در پیش سوز می باد یکری نسبت بکی
او مکر برد ست مزد در عضو ریش حکایت قاضی همدان را حکایت کنند که با نعل بندی سری
کو خوش بود و نعل دلش بر آتش بود روزکاری ای فی زمان بعنده در طلبش متلهف
بود پویان یعنی متحسر بود دوان قوله پویان فی موضع الحال و مرصد بمعنی مترقب جویان
بمعنی طالب برحسب واقعه کویان یعنی حکایت کنند آن تفاصیل وقایع که بر سر او میکذرد
نظم در چشمم آمد آن سهی سرو بلند یعنی سرو سهی فی بحر الغرایب سهی بکسر یعنی المستقیم
و یستعمل فی وصف شجرة یقال لها سرو برد بالضم ماضی از بردن دلم زدست و در پای
افکند این دیده شوخ و مطبوع میکشد بفتح الکاف دل مفعول کشد بکمند خواهی که
بکس دل ندهی دیده ببند ای لا تنظر الی احد قوله خواهی و ندهی و ببند خطاب لمن الذی التمع
و هو شاهد لمحصول المعنی اکر تو خواهی که دلت با کس ندهی دیده ات ببند بضم الباء الاول
ای احفظ عینک من النظر الی المحابیب فی الالتفات الی العشوقهم بیت از یاد تو غافل نتوان کرد بهیچ
یعنی غافل نتوان کردن بهیچ حال یعنی اذکر کی فی کل حال سرکوفته بالکاف العربی مارم نتوانم
که بسیچم شنیدم که در کذری ای فی الطریق پیش قاضی باز آمد طرفی از این معامله بکوشش
الشیء راجع الی پسر نعل بند رسیده بود و رنجیده و دشنام بی تحاشی داده و سقط بفتحتین
بمعنی هرزه و سنگ برداشته و هیچ از بی حرمتی فرو نگذاشته قاضی با یکی از علمای معتبر که
هم عنان او بود گفت بیت آن شاهدی و خشم گرفتن بینش و آن عقده برابر و ترش بر پیشی
یعنی آن محبوبی را و خشم گرفتن او ببین که چه لاوی دارد و ببین آن عقد را که برابروی ترش
که ترشست از غضب شیر بسته در واقع در بلاد بکسر الباء جمع بلد عرب کویند که ضرب
الحبیب زبیب الحبیب فعیل بمعنی المفعول والمصدر مضاف الی الفاعل والمفعول متروک
ای ضربه ایاه ای العاشق و قیل ضرب الحبیب جمع والناس فیما یعشقون مذاهب

از دست تو مشت بر دهان خوردن خوش ... شکر اللفیف
نان خوردن همانا بمعنی شبه که از وقاحت بفتح الواو قلا ... بوی ... می آید بالحاء المهملة الجیم پادشاهان بسکون النون مبتداء تحمل بصلابت و حشوت
کویند و باشد که در زمان مصلحت جو بند بیت انکور نو آورده ترش طعم بود
روزی دو صبر کن شیرین کرده این بگفت و بمسند قضا باز آمد تنی چند از عدول
جمع عدل کذا فی مختار الصحاح که ملازم او بودند زمین خدمت ببوسیدند که باجازت
سخنی در پیش بگوییم اگرچه ترک ادب است بزرگان گفته اند بیت نه در هر سخنی بحث
کردن رواست خطا بر بزرگان گرفتن خطاست اما حکم آنکه سوابق انعام خداوندی
ملازم روزگار بندگانست مصلحتی که ببینند و اعلام نکنند نوعی از خیانت باشد
طریق صواب آنست که پیرامن این طمع نگردیدی مگر دیدن بالکاف الفارسی و پیرامن بالفاء
الفارسی حوالی الشیء و اطرافه ای الصواب ان لا تحوم حوالی هذا الطمع و فرش ولع هو
بفتحتین شدة الحرص در نوردی منصب قضا پایگاهی بالباء والکاف الفارسیین منیع بفتح
المیم یعنی مرتبه حصینی است تا بگناهی شنیعش ملوث نگردانی فی بحر الغرایب پایگاه
و کذا پاکاه بحذف الیاء بمعنی الحجر الذی یوضع علیه القدم فی السلم و بمعنی المستراح
و بمعنی المرتبة و هی المراد ههنا حریف اینست که دیدی اشارة الی پسر نعل بند و حکایت
اینست که شنیدی اشارة الی شتمه و مفاحشته ای لیس فیها اثر للموافقة اصلا فلا وجه لترکه
مثنوی یکی کرده بی آبرویی بسکون باء آب یعنی کسی که بسی کرده است بی آبرویی چه
غم دارد از آب کسر الباء روی کسی با فی بحر الغرایب معنی بسا بالترکی آنچه و نیچه و استشهد
علیه بقوله نه بیرون که پسندی درونش همچنان باشد بسا حلوای صابونی که زهرش
در میان باشد کما مر فی صدر الکتاب نام نیکوی پنجاه ساله که یکی نام زشتش کند پایمال
قاضی را نصیحت یاران یکدل ای الاصدقاء المخلصین المتفقین فی الصدق والمحبة پسند آمد

... و حمد ... ایشان آفرین کرد و گفت نظر عزیزان در مصلحت حال من عین
صواب است و مسئله بی جواب لیکن شعر دلو انّ صحابا بالملام بزدل ای ولو وقع ان احبابی زول
بالملامة لسمعت ای قبلت کلمة سمع تعللت جمع اکذا ای کذا با بقوله عذول ای تخلقه الایام و
العذول بفتح العین والذال المعجمة مبالغة من العذل و هو الملامة قال بعض الکمل و فی
بعض النسخ عدول بضمتین علی وزن الدخول والدال المهملة جمع عدل بمعنی عادل
والاول هو الصحیح انتهی بیت ملامت کن مرا چندان که خواهی که نتوان شستن از زنگی سیاهی
این بگفت و کسان را بتحقیق و تفتیش حال او برانگیخت بالکاف الفارسی یعنی مسلط کرد و نعمت
بی کران برنخت که گفته اند هر کرا زر در ترازوست زور در بازوست یعنی هر که زر را
از کیسه بیرون آورده و در میان نهاده برای خرج زور و قوت در بازوست و آنکه بر دنیا
دست رس اسم فاعل مثل دلکش ندارد در همه دنیا کس و صاحب تصرف ندارد ای نشود کذا
قیل بیت هر که زر دید سر فرود آورد ور ترازوی آهنین دوش است یعنی و اگر ترازوی
آهنین دوش یعنی حدید المنکب باشد و اراد به عمود المیزان یعنی وان کان کالحدید فی شدة
الصلابة یمیل الی الذهب و یلین به فی الجملة شبی در خلوتی میسر شد و هم در آن شب شحنه
بسکون الحاء المهملة بالترکی صوباشی را خبر شد که قاضی همه شب شراب در سر و شاهد
در بر یعنی در سینه کش از تنعم نخفتی و بترنم گفتی قوله قاضی مبتداء و نخفتی خبر و هو
شرط فی نخفتی و قوله شراب در سر و شاهد در بر فی موضع الحال نظم امشب ای فی هذا
اللیلة مگر بوقت نمی خواند بسکون النون این خروس عشاق بس الباء العربی نکرده
بالکاف العربی هنوز از کنار و بوس فی بحر الغرایب کنار و کناره کلاهما بالکاف العربی بمعنی النهایة
والطرف و قد یکنی بکنار عن حالة الوصلة و عن تماس بدنه بدن الحبیب مجردین و ان کان
هذا من جزئیات المعنی الاول لکنه بعد کل منهما لغة علی حدة و بوس تجیء علی ثلثة معان صیغة
امر من بوسیدن و وصف ترکیبی و اسم مصدر انتهی و المراد من گنار ههنا المعنی الثانی و من بوس

المعنی الثالث و قلما یوجد فی بعض النسخ بیت ... الایام ... خم
کیسوی تابدار چنگ کوی عاج در خم چوکان آبنوس قد عرفت معنی رضاب و قیل
اراد به ههنا وسط الخد المرتفع و تابدار بمعنی المجعد اسم فاعل مثل علم دار و باج دار
و گوی بضم الکاف الفارسیة الکرة بالترکیه طوب و چوکان بالفارسیین الخشب المنحنی
الذی یضرب به تلک الکرة حین الملاعبة و العاج عظم الفیل و آبنوس اسم شجر سود آیک
دم چشم فتنه بخفته است زینهار و قد وقع فی بعض النسخ بدل هذا المصراع هکذا
یک نفس دوست مست بخفته است در کنار بیدار باش تا نزد و عمر در فسوس هو فی اصل
اللغة الطنز والسخریة و اراد به ههنا الاعم ای عبث تا نشنوی ز مسجد آدینه
بالذال المعجمة کذا فی بحر الغرایب بانگ صبح ای اذان الصبح یا اندر بکسر الراء اسر ای اتابکی
غریو کوس لب از لبی چو چشم خروس ابلهی بود برداشتن بگفتن بیهوده خروس قوله لب
مفعول مقدم لقوله برداشتن و قوله چو چشم خروس صفة للبی و قوله برداشتن مفعول
بود و قوله بگفتن متعلق برداشتن یعنی حماقت بود برداشتن لب از لبی که همچو چشم خروس
است در حمرة بسبب گفتن بیهوده خروس قاضی در این حالت بود که یکی از متعلقان در
آمد و گفت چه نشینی خیز امر من خاستن و تا پای داری ای بقدر طاقتک و حسب مساعیه
رجلک گریز امر من گریختن و قد یجیء گریز اسم مصدر و وصفا ترکیبیا و لیس مرادین ههنا
که حسودان بر تو دقی گرفته اند یعنی غیبت و غمز کرده اند کذا سمعت من بعض الکمل بلکه حقی
ای بیان واقع گفته اند تا مگر آتش فتنه که هنوز اندک است آب تدبیری فرو نشانیم مباد اگه
فردا چو بالا گیرد عالمی بفتح اللام فرا گیرد قاضی بتبسم بدو نگه کرد و گفت بیت پنجه در صید
کرده ضیغم را بالضاد والغین المعجمة بمعنی الاسد یعنی شیر قوی را که پنجه اش در صید برده
باشد چه تفاوت کند که سگ لاید یعنی عو عو کند روی در روی دوست کن و بگذار
که عدو پشت دست می خاید ملک را در آن شب آگاهی دادند که در ملک تو بضم
المیم

چنانکه منکر بکسر الکاف حادث شد

زمانه بکانه دهر و روزگار همی دانم باشد که معاندان در حق او بغرض خوض کرده باشند
الخوض بالخاء والضاد المعجمتین بمعنی الشروع این سخن در سمع قبول من نباید مگر آنکه که معاینه
کرده بالکاف الفارسیه که حکما گفته اند **بیت** بتندی قوله سبکی یعنی بلکبکی مرتبط بردن فی
قوله دست بردن بتیغ یعنی در زمان دشوار وحجت دست بتیغ بُرَدْ نا بشتاب
بدندان بُرَد پشت دست دریغ قوله بُرَد بفتحتین مضارع بردن وفی بعض النسخ
گزد بدل برد والاول اظهر شنیدم که سحرگاهی ملک باتنی چند از خاصان بربالین قاضی
رسید شمع را دید استاده بمعنی قایم کرده فی بحر الغرایب استادن لغة فی ایستادن ویطرد
حذف الالف فی مستقبلاته فیقال ایستد وبایست وشاهد نشسته ومی ریخته وقدح
شکسته وقاضی در خواب مستی بی خبر از ملک هستی ملک بلطفش بیدار کرد وگفت برخیز
که آفتاب برآمد قاضی دریافت که حال چه شد وگفت از کدام جانب برآمد گفتا از شرق
گفت الحمد لله که هنوز در توبه باز است یعنی توبه کشاده است بحکم این حدیث که لا یغلق
علی صیغة المجهول ای لا یجعل باب التوبة مسدوداً علی العباد حتی تطلع الشمس من مغربها
وگفت استغفر الله واتوب الیه قال النبی علیه السلام من تاب قبل ان تطلع الشمس من مغربها
تاب الله علیه وقال علیه السلام ان للتوبة باباً عرضه مسیرة سبعین سنة وانه لا یغلق حتی
یطلع الشمس من مغربها وقال لا تقوم الساعة حتی تطلع الشمس من مغربها فاذا طلعت ورآه
الناس آمنوا اجمعین وذلک حین لا ینفع نفساً ایمانها لم تکن آمنت من قبل او کسبت
فی ایمانها خیراً وجاء فی بعض الاخبار انها تطلع من المغرب ثلثة ایام والاصح انها تطلع
یوماً واحداً من المغرب ثم تطلع من المشرق علی حالها الی یوم القیمة **بیت** این دو
چیز م بر گناه انگیختند بخت نافرجام وعقل ناتمام فرجام بالفاء المفتوحة والراء
المهملة الساکنة بجیم بمعنی آخر وبمعنی فایده کذا فی بحر الغرایب وهو المراد ههنا کر گرفتارم

کنی

باب ۲

کنی مستوجبم بکسر الجیم یعنی مستحقم اسوجب ای حکمة ورنه بخشی عفو بهتر از انتقام
قالوا الکل صفة من الاوصاف الحمیدة ضد ما نقیضة الا الانتقام فانه عدل ممدوح فی نفسه لکن الاحق
وهو العفو بل هو اولی بدلیل قوله تعالی والعافین عن الناس ملک گفتا توبه درین حالت که بر هلاک
خود اطلاع یافتی سودی ندارد **قال الله تعالی** فلم یک ینفعهم ایمانهم لما راوا باسنا اول الآیة
فلما راوا باسنا ای بطار او الکفار شدة عذاب قالوا آمنا بالله وحده وکفرنا بما کنا به مشرکین
یعنون به الاصنام فلم یک ینفعهم ایمانهم لامتناع قبوله ولذلک قال لم یک بمعنی لم یصح ولم یستقم کذا
قال بعض الکمل **قطعه** چه سود از دزدی آنگه توبه کردن که نتوانی کمند انداخت یعنی کمند انداختن
بر کاخ بالکاف العربی بمعنی القصر بلند از میوه کو کوتاه کن دست یعنی بلند را بگو کوتاه کن دست از
میوه یعنی بلند را می باید گفتن این سخن که کوته خود ندارد دست بر شاخ قوله بلند بضم الباء فی
المشهور وقرا بعض الفصحاء بفتحها کما هو میوه بالفتح والسکون فی الاصح ویجوز کسره کذا سمعت
من بعض الکمل ترا با وجود چنین منکری بفتح الکاف العربی بمعنی گناه که ظاهر شد خلاص صورت
نبندد این بگفت وموکلان بفتح الکاف العربی المشددة یعنی جلادان بسکون النون مبتداء وعقوبت
مفعول مقدم وقوله بروی بفتح الواو آویختند خبره گفت مرا در خدمت سلطان یکی سخن باقیست
ملک بپرسید که آن چیست گفت **قطعه** باستین ملالی که بر من افشانی طمع مدار که از دامنت بدارم
دست اگر خلاص محالست ازین گنه که مراست بدان کرم که تو داری امیدوار یست ملک گفتا این
لطیفه بدیع وعجیب آوردی واین نکته غریب گفتی ولیکن محال عقلست وخلاف شرع که ترا امروز
فضل وبلاغت از چنگ عقوبت من برهاند این خلاص کند مصلحت آن بینم که ترا از قلعه بشیب اندازم
بفتح الباء الصلة فی بحر الغرایب شیب بالکسرة الفرهنگ مخفف من نشیب بفتح النون بالترکیه اینش وهذا
کما یقال فی نشیب شیب وقد یجی بمعنی برگشته ویجی ایضاً بمعنی زیر وفرو وهو المراد ههنا وقد یعطف
علیه علی طریقة الاتباع والمزاوجة لفظه تیب فیقال شیب تیب تا دیگران عبرت گیرند گفت
ای خداوند جهان پرورده نعمت این خاندانم ونه تنها من این گنه دارم دیگری را بیند از

خواجه عیب [illegible] افسون آن کنند نه علاج **حکایت** پیری حکایت می کند که
دختری خواسته بود وخانه بگل بفتح الکاف العربی آراسته وبخلوت با او نشسته ودیده ودل
بر او بسته وشبهای دراز نخفتی وبذلهای بفتح الباء واللام وسکون الذال المعجمة ولطیفها عطف تفسیر
لبذلها گفتن تا باشد که وحشت نگیرد وموانست پذیرد از جمله شبی همی گفتم که بخت بلندی یارت بود
بسکون الواو وچشم دولت بیدار که بصحبت پیری افتاده پخته وپرورده وجهاندیده گرم بالکاف الفارسی
وسرد روزگار چشیده نیک وبد آزموده حق صحبت بداند وشرط مودت بجای آرد مشفق ومهربان
خوش طبع وشیرین زبان **بیت** تا توانم دلت بدست آرم ور بیازاریم نیازارم بکسر النون وسکون الزاء
بمعنی الحاجة آرم یعنی اگر تو بیازاری وخوری می کنی مرا من نیازارم باحتیاج وتضرع آرم ترا اگر چو
طوطی ای مثله شکر بود بفتح الواو خورشت ای طعامک جان شیرین من فدای پرورشت یعنی لو کان طعامک
السکر کالببغاء فعلی ان احصله وتو بتغذیة الروح العزیز نه گرفتار آمدی بدست جوانی معجب
بضم المیم وکسر الجیم بمعنی خودبینی بینی خیره رای بمعنی ضعیف الفکر سر تیز وسبک پای که هر دم هوایی پزد بفتحتین
مضارع پختن وهر لحظه رایی زند ای لا یتقرر علی رای وهر شب جایی خسبد وهر روز یاری گیرد
بیت وفاداری مدار از بلبلان چشم یعنی چشم مدار ای لا تتوقع وفاداری را از بلبلان که هر دم بر گلی
دیگر سرایند اما طایفه پیران بعقل وادب زندگانی کنند نه بر مقتضای جهل جوانی **بیت** ز خود بهتری
بیاء الوحدة جوی وفرصت شمار که با چون خودی گم کنی روزگار
مع من یساویک فی الشرف کم کنی بفتح الکاف فی الاول وضمه فی الثانی روزگار یعنی بتقصیر گوید فقط من غیر
فایدة ونفع گفت آن پیر بر این نمط بفتحتین بمعنی گونه ونوع کذا فی القانون بگفتم وگمان بردم که دلش
در قید من آمد وصید من شد ناگه نفسی بفتحتین سرد از دل پر درد برآورد وگفت چندین سخن که
گفتی در ترازوی عقل من وزن آن یک سخن ندارد که وقتی شنیدم ام از قبیله خویش که زن جوان را اگر
تیری در پهلو نشیند به که پیری **شعر** لما رأت بین یدی بعلها شیئاً کارخی شفة الصایم ای ما
الزوجة بین یدی بعلها ای زوجها والجمع بعولة ویقال للزوجة بعلة مثل زوج وزوجة

رأت واراد به آلة الرجل وارخی اسم تفضیل من الرخو بکسر الراء وفتحها وضمها والبینة البعارات
شیئاً کالبیاض ارخی شفة الصایم شبهه مهن الشیخ بشفة الصایم فی ضعفه واسترخائه اصلها شفهه
لان تصغیرها شفیهة والجمع شفاه بالهاء هکذا قیل قال بعض الکمل والصواب ان یراد بالصایم
ههنا الممسک ای البخیل فان الصوم فی اللغة الامساک ومن اشهر اوصاف البخیل انه منحنی الجبهة ای
عبوس مسترخی الشفة وقوله تقول جواب لما واتی بالمضارع حکایة للحال او قیل ان لما
ترد المضارع الی معنی الماضی کما ترد ان الماضی الی معنی الاستقبال هذا معه میت هذا مبتداء و
میت خبره ومعه متعلق بمیت وضمیر معه راجع الی البعل وما فی انما کافة والرقیة مبتداء وللنایم
خبره والرقیة بضم الراء وسکون القاف ما یقرا من الادعیة والآیات علی المریض لطلب الشفاء ویقال لها
بالفارسیة افسون واراد بالنایم آلة الشاب تقول ههنا مشیرة الی ذکر الشیخ هذا میت معه وانما ینفع
الرقیة ای انما یحرک بالدلال والعشوة للنایم ای لذکر الشاب لا للمیت ای لا لذکر الشیخ فشبهت ما رأته
بین یدی بعلها الشیخ بالمیت فی عدم الحرکة مطلقاً **نظم** زن کز بر مرد بی رضا برخیزد ویروی بکسر الراء
للوزن بی رضا برخیزد بس البلاء العربی ای بسیار فتنه وجنگ زان سرا برخیزد پیری که ز جای خویش
نتوانخواست الا بعصا استثنا من نتواند خاست قوله کیش بفتح الباء عصا برخیزد والتقدیر عصاش
کی برخیزد واراد بعصاه منه کما مر فی الجملة امکان موافقت نبود بمفارقت انجامید یعنی آخر شد
چون مدت عدت برآمد یعنی تمام شد عقد نکاحش بستند با جوانی تند وترش روی تهی دست
بدخوی جور وجفا می دید ورنج وعنا می کشید وشکر نعمت حق همچنان می گفت الحمد لله که از عذاب
الیم برهیدم وبدین نعمت مقیم برسیدم **بیت** با این همه جور وتندخویی بالیاء المصدریة
بارت بکشم که خوب رویی بیاء الخطاب **بیت** با تو مرا سوختن اندر عذاب به که شدن
با دگری در بهشت بوی پیاز از دهن خوب روی نغزتر یعنی نفیس تر آید که گل از دست
زشت **حکایت** مهمان پیری بودم در دیار بعلبک که مال فراوان داشت وفرزند خوب روی
شبی حکایت کرد که مرا در عمر خویش بجز این فرزند نبوده است درختی درین وادی زیارت

کاسه ... ان بهاجت خواستی بأیجاد و نه شهادت ربانی آنکه درخت کلی تا الیمن ام تانها الی
فرزند تخیل است شنیدم که پسر ابیقان آمسته میگفت چه بود که من آن درخت را بوانستی که جاست فی ما
کردمی تا پدرم بمردی حکایت خواجه شادی کنان که فرزندم عاقل است و پسر طعنه زنان که پدرم فرتوت
قطعه سالها بر تو بگذرد که گذر قوله نکنی من المصراع الثانی فی القراءة و متعلق بما قبله بحسب المعنی یعنی
گذر نکنی سوی تربت پدرت تو بجای پدر چه کردی خیر ای الجلیل روح من الادعیة والتصدقات
تا همان چشم داری از پسرت حکایت روزی بغرور جوانی سخت رانده بودم ای کنت ذهبت
بالسرعة و شبانگه بپای گریوه بکسر الکاف الفارسیة بالترکیة بلکن دی سست مانده بودم پیرمردی ضعیف
از پس کاروان همی آمد گفت چه خسپی خیز که نه جای خفتن است گفتم چون روم ای کیف اذهب
که نه پای رفتنم است یعنی پایم نه پای رفتن است گفت نشنیدی که گفته اند رفتن و نشستن
به که دویدن و گسستن یعنی گسیختن و هما بالکاف الفارسیة بمعنی الانقطاع والانفصال قطعه ای که
مشتاق منزلی مشتاب پند من کار بند و صبر آموز یعنی کار ببند ببندم ای اعمل بالنصیحة التی
قلتها من عدم الاستعجال والصبر اسب تازی یعنی فرس عربی دو تک بفتح التاء و سکون الکاف الفارسی
بمعنی حمله دو دو بشتاب یعنی دو بار حمله می کند بر سبیل سرعة و استعجال و در حمله سوم می ماند
اشتر آهسته میرود شب و روز حکایت جوانی چست و لطیف و خندان و شیرین زبان
در حلقه عشرت ما بود که در دلش هیچ نوع غم نیامدی و لب از خنده فراهم نبودی ای کان لم ینضم
احدهما الی الآخر روزگاری برآمد که اتفاق ملاقات نیفتاد و بعد از آن روزگار دیدمش زن خواسته
و فرزندان خاسته بیخ نشاطش بریده و گل هوسش پژمرده بالزاء الفارسیة یعنی ذبول یافته پرسیدمش
که این چه حالتست گفت تا کودکان بیاوردم دگر کودکی یعنی طفلی نکردم شعر ماذا الصبا والشیب غیر لمتی
وکفی بتغیر الزمان نذیرا اجعل لمع ذا اسما واحدا بمعنی ای شیء مرفوع المحل مبتداء و الصبا بالکسر والقصر
بمعنی المیل الی الجهل خبره و الشیب بالفتح والسکون مرفوع مبتداء و جملة غیر خبره و لمتی مفعول غیر
واللمة بالکسر والتشدید الشعر المسترسل الی المنکبین والباء فی بتغیر الزمان زاید فی الفاعل کما فی بالله

شهیدا و نذیرا نذیر بمعنی الانذار کالنکیر بمعنی الانکار او بمعنی المنذر کالبدیع بمعنی المبدع
والانذار هو الاعلام علی وجه التخویف و المصدر راجع نعیر فاعل کفی مضاف الیه فاعله الیه المجازی
اذا المغیر حقیقة هو الله تعالی و محل الجملة الفعلیة نصب علی الحالیة بتقدیر قد یکر علی نفسه الصبا
فی زمن الکبر والشیب فیقول ما هذا المیل الی الجهل والشباب والرکون الی الطرب مع الاحباب و
الحال ان الشیب الذی هو نذیر الموت و سفیر الفوت غیر لون شعری و انذرنی بدنو انقضاء
عمری و کفی تغیر الزمان لون شعری نذیرا کما قیل کفاک مشیب الشکر من نذیر بیت چو پیر شدی
ز کودکی دست بدار لهو و مزاح اشتی باد ای و ظرافت بجوانان بگذار مثنوی طرب نوجوان ز پیر
مجوی که دگر نا ید آب رفته بجوی چون زرع را چون رسید وقت دروان یعنی وقت حصاد و
نخرامد چنانکه سبزه نو قطعه دور جوانی بشد ای برفت از دست من آه دریغ آن زمن
بغحتین دلفروز قوت سرپنجه شیری برفت راضیم اکنون به پنیری چو یوز اسم لحیوان مفترس
یقال له بالعربی فهد و بالترکیة پارس قبل انه لما بلغ غایة السن کان یقنع باکل قطعة پنیر ولهذا
قال پنیری چو یوز و فی بعض النسخ به پیری و لا یخفی فیه پیره زنی بیاء الوحدة موی بسکون الیاء
سیه کرده بود گفتمش ای کانت عجوزة قد سودت شعرها بالصبغ فقلتها هکذا ای مامکی دیرینه روز
مام یعنی مادر و الکاف للتصغیر ای مادرک سال خورده من موی بتلبیس سیه کردم گیر راست نخواهد
شد این پشت گوژ بالکاف الفارسیة ای لا یستقیم هذا الظهر المنحنی الذی تقعر صدره من قوله ای
مامکی الی هنا مقول القول حکایت روزی بجهل ضد العلم جوانی بانگ بر مادر زدم یعنی خاطبته
بالعنف و دفع الصوت دل آزرده فی موضع الحال نشسته و قوله گریان حال ایضا من فاعل گفت فی قوله
همی گفت مگر خردی فراموش کردی که درشتی میکنی قطعه چه خوش گفت زالی بفرزند خویش یعنی
چه گفت آن عجوزه بفرزند خویش فان زال یقال للشیخ والعجوزة علی الاشتراک فی اصل اللغة وان
اشتهر بالعلمیة لابی رستم کما یقال رستم زال ای رستم بن زال چو دیدش پلنگ افکن و پیلتن
گر از عهد خردیت یاد آمدی که بیچاره بودی در آغوش من قوله نکردی الخ

جوانی ... بتهدید ... که تو شیر مردی و من پیره زن و مجموع الشرط والجزاء
انحل من قوله گر از عهد لی قوله بیروزن مقول القول اعنی گفت حکایت توانگری بخیل را پسری رنجور بود
ای مریض نیکخواهانش گفتند مصلحت آنست که ختم قرآن کنی از بهر او یا بذل و اعطاء قربان باشد
که خدای تعالی شفا دهد لحظه ای مثل برج لفظا و معنی با ندیشه فرو رفت و گفت مصحف بحضور ای سبب کونه
حاضرا اولیتر که گله بفتح الکاف الفارسیة و تشدید اللام قطیعة الغنم و غیره دور یعنی دور دست بعید
صاحبدلی بشنید و گفت ختمش بعلت آن اختیار افتاد که قرآن بر سر زبانست و زر در میان جان
مثنوی دریغا گردن طاعت نهادن را گرش بفتح الکاف الفارسیة یعنی اگر آن گردن را همراه بودی
دست دادن بکسر التاء ای ید الاعطاء و السخاء یعنی آن شخص طاعت را گردن نهاد و راضی شد
که یکی عمل بسازد تا پسرش شفا یابد و اگر این گردن طاعت نهادنش را ید معطی همراه بودی
یعنی یدش مساعده می کردی بکردن شدی طاعت بغایت خوب بودی ولیکن دریغا و حیفا که همراه
نبود که بدیناری چو خر در گل بکسر الکاف بماند بفتح النون و گر الحمد کوئی صد بخواند حکایت پیرمردی را
گفتند چرا زن نکنی ای لم لا تتزوج گفت با پیرزنانم عیشی نباشد گفتند زن جوان بخواه چون مکنت
بالضم والسکون اقتدار داری گفت مرا که پیرم با پیرزنانم الفت نباشد او را که جوان باشد با من که
پیرم چون دوستی صورت بندد حکایت منظومه شنیده ام که درین روزها کهن پیری ای پیری کهنه
خیال بست به پیرانه سر ای مع کونه شیخا که گیرد جفت بضم الجیم العربی بخواست دختر کی خوبروی
گوهرنام چو درج بضم الدال الحقة گوهرش از چشم مردمان بنهفت بفتح الباء یعنی خوبروی که نامش
گوهر بود جوهرش از چشم مردمان بنهفت یعنی در نهان است چنانکه رسم عروسی بود تمام شد ولی بحمله اول
عصای شیخ بخفت کمان کشید و نزد بفتح النون النافیة بر هدف یعنی نشانه نزد بلکه خطا کرد از آن جهت
که نتوان دوخت یعنی دوختن مگر بسوزن پولاد خشک فت قوله جامه شکفت مفعول دوخت
و هو بفتح الهاء و ضم الکاف الفارسیة ما ینسج علی وجه الاهتمام بالزینة من دو قمش و محصول هذا
البیت انه لم یقدر علی ازالة بکارتها بدوستان گله بکسر الکاف الفارسیة ای شکایت آغاز کرد و حجت
ساخت

کرخانمان کلمة واحدة بمعنی المال والرزق من ابن ... از تو شنیدم
و زن جنگ و فتنه خاست چنان که سر بشحنه و قاضی کشید فاعل کشید اما الزوج و هو الظاهر او کل
واحد منهما و سعدی گفت پس از خلافت و شنعت یعنی بعد از بن مخالفت و شناعت سعدی
گفت که گناه دختر چیست ترا که دست بلرزد گهر چه دانی سفت بالضم بمعنی سفتی بمعنی
سوراخ کردن باب هفتم در تاثیر تربیت یکی از وزرا پسری کودن بفتح الکاف
العربی یعنی غبی بود پیش یکی از دانشمندان فرستاد که مر این را تربیتی کن مگر عاقل شود
مدتی مدید فعیل بمعنی المفعول ای زمان ممتد تعلیمش کرد موثر نبود پیش پدرش کس فرستاد
که این عاقل نمی شود و مرا دیوانه کرد قطعه چون بود بفتح الواو اصل جوهری بیاء الوحدة
قابل تربیت را در و اثر باشد هیچ صیقل بالفتح والسکون هو الصانع الذی یزیل صدأ السیوف
نکو نداند کرد آهنی را که بد گهر باشد سگ بدریای هفتگانه لغه فی گونه بالکاف الفارسیة فیهما
بمعنی النوع مثنوی بضم الشین نهی من شستن که چون تر شد پلیدتر بالباء الفارسیة یعنی مردارتر باشد
خر عیسی را اگر بمکه شرفها الله تعالی برند چو بیاید هنوز خر باشد حکایت حکیمی پسران را پند و
نصیحت همی داد که جانان پدر هنر آموزید که ملک و دولت دنیا اعتماد را نشاید ای لا یلیقان
بالاعتماد و جاه از در روانه بدر نرود ای لا یخرج المنصب من الدوران و لا یستقر فی احد
حتی یعتمد علیه و سیم و زر در سفر محل خطر است هم بفتح الهاء در حضر بفتحتین ضد السفر
یا دزد بیکبار ای مرة ببرد و یا خواجه بتفاریق بخورد ای صاحب المال بالاکل شیئا
شیئا اما هنر بسکون الراء چشمه زاینده است و دولت پاینده ای مقرر و اگر هنر
مند از دولت بیفتد غم نباشد که هنر در نفس خود ای الکمال فی نفسه دولت است هنرمند
هر جا که رود قدر رفعت بیند و در صدر نشیند و بی هنر هر جا که رود لقمه چیند و سختی
بیند ... سخت است پس بالباء الفارسیة از جاه بسکون الهاء تحکم بردن یعنی بعد از منصب
تحکم غم کشیدن و شوار ست خو کرده و معتاد شده بنا زنجو بر مرهم بردن قطعه

وفي المنتخب ... فرا رفتند زیرچشانتا دکان دانشمند یعنی ابناء
اهل التوریخ التعالیمو بوزیدن پادشاه رفتند بحرف فلان پادشاه للوزن پسران وزیر
قوله ناقص عقل صفة پسران بکدایی بالترکیة و بجلکه بر ولسانایع بقوبه رفتند بیت میراث
پدر یعنی اگر میراث خواهی علم پدر آموز کین مال پدر خرج کردن بسکون الهاء روز حکایت
یکی از فضلا تعلیم ملک زاده کردی و ضرب بی محابا بجوز ان یکسر الباء ضرب بالاضافة الی ما بعدها
و بجوز ان یسکن بناءه علی عدم الاضافة بمعنی ضرب رایی توقف زدی و زجر بی قیاس کردی
پسر از بی طاقتی شکایت پیش پدر برد و جامه از تن دردمند برداشت پدر را دل بهم بر آمد
ای انفعل وانقبض استاد را بخواند و گفت پسران آحاد رعیت چندین جفا و توبیخ
روا نمی داری که پسر مرا سبب چیست گفت سخن اندیشه باید گفتن و حرکت
پسندیده باید کرد همه خلق را خاصه پادشاهان را که بر دست و زبان ملوک هرچه
رفته بفتح الراء بشود هر آینه بافواه گفته شود و قول و فعل عوام را چندان ای مقدار قول و فعل خواص
اعتبار نباشد قطعه اگر صد عیب از درویش در وجود آید رفیقانش یکی از صد ندانند ای لا یعلمون
وگر یک ناپسند آید ز سلطان از اقلیمی باقلیمی رسانند پس در تهذیب اخلاق خداوندزادگان
انبتهم الله نباتا حسنا اجتهاد از آن بیش باید که در حق عوام قطعه هر که در
خردیش بفتح الیاء المصدریة ادب نکنند در بزرگی فلاح ای النجاة عن الآثام الافعال الشنیعة از و
برخاست چوب تر را چنانکه خواهی بپیچ امر من پیچیدن یعنی اگر خواهی که چوب تر را بپیچ
کردی برای ازالة اعوجاج پیچ که آن قابلست بهر طرف نشود خشک جز بآتش راست یعنی
اما چوب خشک نشود راست جز بآتش وقد وجد ههنا فی بعض النسخ هکذا شعر ان الغصون
جمع غصن اذا قومتها ای اذا جعلتها مستقیما اعتدلت ای استعدت و استقامت ولیس ایه
ضمیر الشان و محل جمله ینفعک نصب علی انه اخبر لیس التقویم فاعل ینفع بالخشب متعلق بینفع
ملک را حسن تدبیر ادب فقیه و تقریر سخن او پسندیده آمد خلعت و نعمت بخشید و پایه منصب

ای مرتبه او را از آنچه بود برتر کرد ... حکایت ...
کتاب بضم الکاف و تشدید التاء فی مختار الصحاح الکتاب بالضم ...
المکتب والجمع الکتاتیب انتهی معلمی دیدم در دیار مغرب ترشروی تلخ گفتار بدخوی مردم آزار گدا طبع
ناپرهیزکار که عیش مسلمانان بدیدن او تبه بفتحتین و سکون الهاء لعله مقصور من تباه
وهو بمعنی العبث والفاسد کذا فی بحر الغرایب گشتی بالکاف الفارسیة و خواندن قرآنش دل مردم
سیه کردی جمعی پسران پاکیزه و دختران دوشیزه ای الابکار بدست جفای او گرفتار نه زهره
خنده و نه یارای گفتار سمعت من البعض انه قال یارای بالفتح چاره یعنی نه زهره خنده
دارند و نه چاره گفتار در حضورش گه بالکاف الفارسیة و سکون الهاء عارض سیمین یکی را
طپانچه بالجیم الفارسیة زدی و گاه ساق بلورین بفتح اللام المشددة و سکون الواو و کسر الراء و
النون دیگری را شکنجه کردی القصه شنیدم که طرفی بفتحتین ای بعضی از خباثت او معلوم کردند بزدند و
براندند و مکتب خانه را بمصلحی دادند یعنی پارسایی بیاء الوحدة نیک مردی حلیم که سخن جز بحکم ضرورت
نگفتی و موجب آزار کسی بر زبانش نرفتی و کودکان را هیبت استاد نخستین از سر بدر رفت و معلم
دوم را بفتحتین یعنی معلم ثانی را اخلاق ملکی بفتحتین بود چون کودکان این حلم را بدیدند هر یکی دیوی دیگر
شدند و باعتماد حلم او ترک علم کردند و اغلب اوقات ببازیچه و لعب فراهم نشستندی و لوح درست
ناکرده یعنی قبل الفراغ عن معرفته و تحصیل ما فیه در سر یکدیگر شکستندی بیت استاد معلم چو بود بی آزار
کتابه هکذا وجد فی اکثر النسخ بلا واو وفی بعضها استاد و معلم بالواو چو بود بی آزار خرسک
بازند کودکان در بازار قال فی بحر الغرایب خرسک بکسر الخاء المعجمة لعب مخصوص بلعب الصبیان
بان قام احدهم منحنیا ظهره و له ناظر ینظر الی الباقین فیثب کل واحد منهم علی ظهره فلا یدع واحد
منهم ینزل رجله الی الارض و تماس بها یضرب به ذلک الناظر برجله فیقوم بدل ذلک المفرد
فیثب الباقون علیه مثل الاسبق و هکذا و هذا اللعب یقال له بالترکیة فی بلاد الروم اوزون اشک الی
ههنا کلامه بعینه و قد یقال الکاف فی خرسک للتصغیر والمراد به ما یخاط من الکرباس علی شکل الدب

لیلعب به الصبیان ... گفتم علم اولین را دیدم کردی
... بعلم والحول لشان گفتم که ابلیس را دیگربار
ای مرة اخری معلم ملائکه چرا کرد مذی بر مردی جهان دیده بخندید و گفت نشنیدی که گفته اند مثنوی
پادشاهی پسر بمکتب داد لوح سیمینش در کنار نهاد یعنی لوح سیمین در کنارش نهاد و لا بد من
ان یسکن النون والراء فی المصراع الثانی حتی یتزن البیت بر سر لوح او نبشته بزر جور
استاد به که مهر و محبت پدر حکایت پادشاه زاده را نعمت بی قیاس از ترکه بفتح التاء و کسر الراء
بمعنی المتروکة کالطلبة بکسر اللام بمعنی المطلوبة عم از بفتح العین جمع عم بدست افتاد یعنی بطریق ارث
فسق و فجور آغاز کرد و مبذری من التبذیر و هو الاسراف و هو حرام بدلیل قوله تعالی ان المبذرین
کانوا اخوان الشیاطین پیشه گرفت فی الجمله چیزی نماند از سایر معاصی و منکر بفتح الکاف که نکرد و
مسکری که نخورد باری بنصیحت گفتم ای فرزند دخل بسکون الخاء المعجمة هو المبلغ الذی یصل الی المرء
و یدخل یده من الخارج آب روانست و عیش آسیای گردان منکرد یدن بالکاف الفارسیة یعنی خرج
فراوان و بسیار مسلم کسی را باشد که دخل معین دارد از خارج قطعه چو دخلت نیست خرج
آهسته ترکن که ملاحان همی گویند سرودی و قوله اگر باران الی بیان لقوله سرودی بکوهستان نبارد
بسالی ای فی سنة واحدة دجله گردد خشک رودی یعنی بحر و ادیا ... عقل و ادب
پیش گیر و لهو و لعب بجوز فیه فتح اللام مع سکون العین وکسرها و یجوز کسر اللام مع سکون العین
ایضا بگذار که چون نعمت سپری تمام شود سختی بری بفتح الباء و پشیمانی خوری پسر از لذت
نای و نوش این سخن در گوشش نیاورد و بر قول من اعتراض کرد و گفت راحت عاجل و حاضر را
بتشویش محنت آجل و غایب آتی منغص و مکدر کردن خلاف رای خردمندانست مثنوی خداوندان کام و مراد و نیک بختی
عطف علی کام چرا سختی خورند از بیم سختی برو بضم الباء امر من رفتن شادی کن ای یار دلفروز
غم فردا بالاضافة نشاید خوردن امروز فکیف مرا که در صدر مروت نشسته ام و عقد فتوت بسته و ذکر
انعام و احسان در افواه عوام افتاده مثنوی هر که علم بفتحتین شد بسخا و کرم بند نشاید که نهد بر درم

یعنی نشاید که درم ...
مفعول مقدم لقوله بندد یعنی باب خانه را نتوانی که ببندی ...
دم گرم همی در آهن سرد او اثر نمی کند ترک مناصحت کردم و روی از مصاحبت بگردانیدم و
بکنج و زاویه سلامت نشستم و قول حکما را کار بستم ای عملت بقولهم که گفته اند بلغ امر من التبلیغ
ما علیک فان لم یقبلوا فما علیک ... ای فان لم ما بلغتهم فای شیء علیک او ما علی الرسول
الا البلاغ وقد یجعل ما نافیة ای لیس علیک شیء قطعه گرچه دانی که نشنوند بگوی امر من گفتن
هرچه دانی از نصیحت و پند زود باشد که خیره سر یعنی خیره سر را ببینی ای تری من لا یسمع الوعظ
ولا یقبل النصیح بدو پا افتاده اندر بند دست بر دست می زند که دریغ نشنیدم حدیث
دانشمند تا پس از مدتی آنچه اندیشه کرده بودم از نکبت حالش بصورت بدیدم ای رأیته
فی الواقع والخارج علی ما تصورته فی حقه که پاره پاره بر هم می دوخت و لقمه لقمه همی اندوخت
دلم از ضعف حالش بهم بر آمد مروت ندیدم در چنان حالت ریشش درونش را بملامت خراشیدن
و نمک پاشیدن با دل خود گفتم مثنوی حریف سفله بخیل در پایان مستی نیندیشد ز روز تنگدستی
درخت بسکون التاء مبتداء اندر بهاران جمع بهار وفی بعض النسخ اندر خزانها و هو الظاهر فشاند
بفتح النون خبر المبتداء زمستان ای فی فصل الشتاء لاجرم بی برگ ماند حکایت پادشاهی
پسری را با ادیبی داد و گفت تربیتش چنان کن که یکی از فرزندان خود سالی چند ای سنة تامة بروی سعی کرد
بجایی نرسید و فرزندان ادیب در فضل و بلاغت منتهی شدند ملک دانشمند را مواخذه و عتاب
کرد و گفت وعده را خلاف کردی و شرط وفا بجای نیاوردی گفت ای ملک تربیت یکسانست
ولیکن استعداد مختلف قطعه گرچه سیم و زر ز سنگ ای من التراب فان اصل الحجر هو التراب آید همی
از همه سنگی نیاید زر و سیم بر همه عالم همی تابد سهیل علی وزن التصغیر اسم کوکب و قد ینا ... ههنا
بان سهیل لا یری فی جمیع المواضع المعمورة جایی انبان می کند جایی ادیم حکایت یکی را شنیدم
از پیران مربی که مریدی را می گفت چندانکه تعلق خاطر بکسر الطاء آدمی زاد بروزیست اگر

یقبلوا

ظلم کردن ... یعنی ظلم ... تا آنکه بر کور نشنی **قطعه** فراموشت نکرد
ایزد آنکه تعالی در آن حال که بودی نطفه مدفون و مدهوش بی عقل روانت داد و طبع
عقل و ادراک و جمال و نطق و رای و فکرت و هوش یعنی نحو الغرایب هوش یجی علی ثلثة معان بمعنی
العقل و بمعنی الروح و بمعنی الهلاک و المراد به ههنا انما هو احد المعنیین الاولیین و لعله انما
اورده و آن ذکر کما یقال رعایة للقافیة ده انگشت مرتب کرد بر دست دو بازو بیت مرکب
ساخت یعنی مرتب کرد الآیة تعنی فی العبارة بر دو دوش کنون ای ناچیز همت که خواهد
کردنت روزی فراموش یعنی بنداری که روزی فراموش خواهد کردن ضمیر ایزد تعالی جل جلاله
حکایت اعرابی را دیدم که با پسر می گفت یا بنی تصغیر ابنی اشفاق کقوله تعالی حکایة عن لقمان
یا بنی لا تشرک بالله انک مسئول یوم القیمة ای یقال لک فی ذلک الیوم ماذا اکتسبت و لا یقال بمن
انتسبت یعنی انک تسال یوم القیمة عن عملک اخیر هو ام شر و لا تسال عن نسبک اشریف هو ام
خسیس قیل دلم بنفع الاصل من هاشم اذا کانت النفس من باهلة یعنی من قبیلة بنی باهلة و هم قوم معروفون
بالنجاسة یحکی انهم یستخرجون التقی من عظام الموتی و یاکلونه و قیل عز الادب خیر من شرف النسب
و فی مقامات الحریری بنا المفخر بعظم نخرة و انما الفخر بالتقی و الادب المنتقی قوله بنا ای هلاکا و خسرانا
و هو نصب علی الدعاء و قیل باضمار فعل ای الزمه الله تعالی هلاکا و عظم نخر و ناخر ای بال و التقی التقوی
و المنتقی المختار و المصطفی یعنی ترا خواهند پرسید که هنرت چیست نگویند که پدرت کیست
قطعه جامه کعبه را که می بوسند او نه از کرم پیله بکسر الکاف العربی و الباء الفارسیة ای من دود القز
نامی من النحو شد با عزیزی نشست روزی چند لاجرم همچو او گرامی منسوب الی الکرام و قیل کرام
یعنی بزرگ لفظ فارسیة هنا فی نحو الغرایب که امی بمعنی الشخص المحترم و بمعنی الشی الثمین قال اسعدی رحمه
کهر گرچه افتد بکف بی شناس گرامی بود نزد گوهر شناس شد **حکایت** در تصانیف حکما آورده اند
که کژدم بالکاف و الزاء الفارسیتین یعنی عقرب را ولادت معهود نیست چنانکه دیگر حیوانات را
بلکه احشای ... فی مختار الصحاح الحشا ما احتطت ... علیه الضلوع و الجمع احشاء ... مادر را بخورند

فالحشو الوسادة ... الحشا ... الوبر و غیره ...

و بیرون آید و راه و صحرا گیر ... پوستی ...
بخدمت پیر ... گفتم گفت دل حق بصدق این سخن ... که ده ... دو ... بود ...
علم ولادت معهود ... بغیر از ین نکته که می گویی حمل نتوان کرد که در حالت خردی با ماه در پدر چنین
معامله کرده اند لاجرم در بزرگی چنین مقبول آیند و محبوب هذا الکلام علی سبیل التهکم و الاستهزاء **قطعه**
پسری را پدر وصیت کرد کای جوانمرد یاد گیر این پند هر که با اصل خود وفا نکند نشود دوست
روی چون دولتمند **مثل** کژدم را گفتند چرا بزمستان بیرون نمی آیی گفت بتابستان چه حرمت که بزمستان
نیز بیایم **حکایت** فقیری را زنی حامله بود مدت حمل بسر آمده و درویش در همه عمر فرزند نیامده
بود گفت اگر خدای عز و جل مرا پسری دهد جز این خرقه که پوشیده ام هر چه ملک منست ایثار درویشان
کنم اتفاقا زنش پسری آورد شادمانی کرد و سفره یاران بموجب شرط بنهاد پس از چند سال که از
سفر شام باز آمدم بمحلت آن دوست بر گذشتم و از کیفیت حالش پرسیدم گفتند بزندان
شحنه در است یعنی در زندان شحنه است علی غلط قوله برنج در ست علی ما مر غیر مرة گفتم سبب چیست گفتند
پسرش خمر خورده است و عربده و جنگ کرده و قد مر تحقیق معنی عربده و خون یکی ریخته و از شهر
گریخته پدر را بعلت آن گرفته اند سلسله یعنی زنجیر در گردن و بند گران بر پای نهاده اند گفتم این بلا را او
بحاجت خواسته است از خدای عز و جل **قطعه** زنان بکسر النون باردار ای حامله ای مرد هشیار بالفتح
و السکون ضد السکران اگر وقت ولادت مار زایند از آن بهتر بنزدیک خردمند که فرزندان ناهموار
یعنی ناموافق زایند **حکایت** طفل بودم که بزرگی را پرسیدم از بلوغ گفت در مسطور کتب آمده است
سه نشان دارد یکی پانزده سالگی کی بکسر الکاف الفارسیة للمصدریة و دوم احتلام و سوم بر آمدن موی
زهار اما در حقیقت یک نشان دارد و آنکه در بند رضای حق جل و علا بیش از آن باشی که
در بند حظ نفس که روا این صفت موجود نیست محققان بسکون النون بالغ نشمارندش **قطعه**
بصورت آدمی شد قطره آب که چل روزش قرار اندر رحم ماند و گر چل ساله را عقل و ادب
نیست چهل ساله شخص بلغ من العمر اربعین سنة بتخفیف نشاید آدمی خواند **قطعه** جوانمردی

و لطف ... یعنی ... از هر بالفعل چندان هنر باید که صورت
می گویی که ساخت ... برابوان ... نقاد از شنگرف بکسر الشین المعجمة و فتح الکاف الفارسیة و سکون النون و الراء
بالترکیب یعنی زنجفر و در زنگار بالزاء و الکاف الفارسیتین صبغ معروف چو انسان را نباشد فضل و
احسان چه فرق از آدمی تا نقش دیوار بدست آوردن دنیا هنر نیست یکی را گر توانی دل بدست آر
حکایت سالی نزاع در میان پیادگان حجاج افتاده و داعی در آن سفر هم پیاده بود یعنی داعی بودم
ما در سر و روی هم در افتادیم یعنی حق و انصاف آنست که در آن وقت بسیار مجادله کردیم و داد
فسوق و جدال بدادیم کجاوه نشینی را شنیدم که با عدیل خود می گفت یا للعجب بفتح اللام بمعنی
ای عجب که پیاده عاج یعنی پیاده شطرنج که از کشتی ... ان بیل ... نشین است چون عرصه و میدان بساط
شطرنج بکسر الشین و آن اشهر بالفتح کذا فی المستصفی بسر برد فرزین می شود یعنی به ... که از آن می شود
که بهتر و پیادگان حجاج عرصه بادیه و بریه بسر بردند و بتر شدند **قطعه** از من بگوی امرزمین کفتنی
حاجی مردم گزی یعنی حاجی مردم گزنده و دل آزار را که آستین یعنی که او آستین خلق بآزار
می درد بمد الالف بعد الباء حاجی تو نیستی شتر است یعنی بلکه حاجی شتر تو است از برای آنکه بیچاره
خار می خورد و بار می برد و فیه ایهام لطیف لا یخفی حسنه علی الذوق السلیم **حکایت** هندویی نفط
اندازی بفتح بکسر النون و سکون الفاء نفتی ... من قبیل الادهان همی آموخت حکیمی گفت ترا که این هندو خانه
بدون الهمزة نیین است خانه نیین آن خانه است که از نی ساخته شود و هذا مثل قولهم خانه خود بینی
لبیت بنی من الخشب الحرف بازی نه اینست **بیت** تا ندانی که سخن عین صوابست مگوی و آنچه
دانی که نکوش جواب نکویی و التقدیر نه نیکوست جوابش مگوی **حکایت** مردی را درد
چشم خاست پیش بیطار بفتح الباء و سکون الیاء آنکه ستور را علاج کند و یجوز البیطر ایضا
کذا فی السامی رفت که مرا دوا کن بیطار از آنچه در چشم چهار پایان کند در دیده او کشید و کور
اعمی شد حکومت پیش داور یعنی قاضی بردند گفت برو هیچ تاوان بالتاء المنطوقة
بنقطتین من فوق بمعنی الضمان نیست اگر این خر نبودی پیش بیطار نرفتی مقصود از ین
سخن آنست که هرکه نا

انصاف

ندم

از موج راه ... بیرون ... امیر ...
کرده بالکاف الفارسیة **قطعه** بند هوشمند درویش بزرگ ... با ضافة هوشمند بقوله ای دنی
الاصل و قوله کار ما خطیر ای بزرگ مقبول لشند هد بودی یا بافائی با فتنه بود باد و هنوز نشنج الطیر
اگرچه با فنا است بغوغای بوصل الهمزة برند نیش بفتح الباء بکارگاه حریر یعنی کارخانه حریر **حکایت**
یکی از بزرگان پسری شایسته ای لایق و مقبول داشت وفات یافت پرسیدند که کلمه الابن المطبوع برسر صندوق
که بر صندوق تربتش چه نویسیم گفت آیات کتاب مجید بیش بالباء العربی آنست که روا باشد
بر چنین جایها نوشتن که بروزگار سوده گردد یعنی محو می شود و خلایق بر وی گذرند و سگان بر وی
شاشند بالمعجمة ثم بالمهملة یعنی تبول می کنند اگر بضرورت چیزی می نویسید این دو بیت کفایت می کند
قطعه وه بفتح الواو و سکون الهاء و لعله مقصور من واها فی مختار الصحاح اذا تعجبت من طیب
الشی قلت وا ها ما اطیبه که هرگه بالفتح و السکون یعنی هر وقت که سبزه در بستان بر دمیدی یعنی اگر
در بستان دنیا هر زمان سبزه می بر دمیدی یعنی آن پسر من ظاهر شدی چه خوش شدی دل من
بگذر ای دوست تا بوقت بهار سبزه بینی دمیده بر گل من بکسر الکاف الفارسیة ای علی ترابی
حکایت پارسایی بر یکی از خداوندان نعمت گذر کرد دید که بند بر دست و پا استوار بفتح
الهمزة و التاء یعنی محکم بسته و عقوبت می کرد پارسا گفت ای پسر همچون تو ای مثل مخلوقی
را خدای عز و جل اسیر حکم تو کرده است و ترا بروی فضیلت نهاده است شکر نعمت حق بجای آر
چندین جفا روا مدار قوله نباید کلام فی موضع الاستفهام یعنی هل لا یحمل و لا یجوز هکذا قیل
و الظاهر انه من باب نفی المعنی انه لا ینبغی و لا یلیق که فردا در قیامت این بنده از تو به یعنی بهتر
باشد و شرمسار گردی آن که مظلوم است از تو حق طلب میکند و تو در آن زمان مغلوب بوی شوی و شرمسار
و خجالت بری بفتح الباء و یاء الخطاب **مثنوی** بر بنده مگیر خشم بسیار جور مکن و دلش میازار
او را تو بده درم خریدی آخر نه بقدرت آفریدی این حکم و غرور و خشم تا چند هست از تو بزرگتر
خداوند ای خواجه ارسلان و آغوش اسما تخصیص معروفین کذا سمعت من البعض فرمان ده
یعنی فرمانده منع

بعنی قوله منع

[illegible] … بزرگتر … در … رفت
آن … صالح را بهشت … و … فاسق را بدوزخ قطعه … غلامی که طوع بالفتح و السکون
یعنی منقاد و مطیع خدمت … خشم … حد مران … و … خشم … فضیحت و رسوائی بود
بروز شمار یعنی روز حساب و هو یوم القیمة بنده آزاد باشد و خواجه در زنجیر حکایت سالی از بلخ بامیانم
سفر بود و راه از حرامیان بخطر … بدرقه یعنی بر سبیل قلاوزی همراه من شد یکی جوان و …
انداز سلحشور … زاید القوة که بده مرد … کمان ادا … توبه زه بکسر الزاء المعجمة و سکون
الهاء و تر القوس … نکردندی و زور آوران روی زمین پشت او را … زمین …
متنعم … سایه پرورده نه جهان دیده و سفر کرده رعد کوس دلاوران … بگوشش
او نرسیده و برق شمشیر سواران ندیده بیت نیفتاده در دست دشمن اسیر بگردش … الباء
وکسر الکاف الفارسیة نباریده بالباء العربیة بعد النون النافیة ای کان لم یمطر … باران تیر …
جوان در پی هم دوان صفة مشبهة … دویدن … علی طریقة
المسابقة و المسارعة هر آن دیوار قدیم که پیش آمدی بقوت بازو بیفکندی و هر درخت عظیم که
دیدی بزور سر پنجه برکندی بفتح الکاف العربی و تفاخر کنان گفتی بیت پیل کو یعنی کجاست تا کتف
بفتح الکاف و کسر التاء و بازوی گردان … بالکاف الفارسیة صفة … شیر کو تا کف و سرپنجه
مردان بیند ما درین حالت بودیم که دو هندو از پس سنگی سر برآوردند و قصد قتال ما کردند در دست
یکی چوبی و در بغل آن دیگر کلوخ کوبی کلوخ کوب بضمتی الکافین الفارسیتین والباء الفارسیة یعنی
چرا توقف کنی بیت بیار … امر از آوردن آنچه داری ز مردی و زور که دشمن بپای خود
آمد بگور بالکاف الفارسیة یعنی … دیدم که کمان از دستش بیفتاد و لرزه بر استخوان افتاد
بیت نه هر که موی بسکون الیاء شکافد بتیر … جوشن خای … جوشن
و تیر انداز که موی شکافد بتیر … جوشن خای صفة … العاطفة
قبل جوشن … چاره جز آن ندیدیم که رخت و سلاح و جامه ها رها کردیم و
جان بسلامت بدر بردیم

جوان گفتم … وقت کارست

میترسی شوی … [illegible]
ای المحفوظ و دل فارغ و فوت طاعت در لقمة الطیب … صحبت … عبادت … لطیف
و پاک … پیدا است که از معده خالی چه قوة آید و از دست تهی چه مروة و از پای بسته چه برآید
و از دست … قطعه شب پراکنده خسپد آنکه پدید بفتح الباء الاصلی … ظاهر شود
وجه بامداد اش … باللیل من لم یظهر له وجه نفقة غدا … آورد بتابستان
تا فراغت بود زمستانش فراغت بافاقه و فقر … فراغت مبتداء … جزء
و کذا قوله جمعیت بسکون التاء مبتداء در تنگدستی ظرف و قوله صورت نه بندد خبر … حلوی
عنا بکسر العین … و هو … منتظر بکسر الظاء عشا بفتح العین ما یوکل فی وقت العشاء
… نشسته … بدان … بفتح النون ای … بیت خداوند
روزی … مشتغل پراکنده روزی مبتدا و قوله پراکنده دل خبره عبادت ایمان
محل قبول … که جمعند و حاضر نه پریشان و پراکنده خاطر اسباب معیشت ساخته یعنی مهیا
و باوراد جمع ورد عبادت پرداخته یعنی منتظم … عرب گوید اعوذ بالله من الفقر المکب
ای … بالله تعالی من الفقر الذی یلزم صاحبه و لا یفارقه من اکب علی العمل … اذا لزمه ویحتمل ان یکون
من اکب یعنی سقط علی وجهه یقال کب علی وجهه فاکب … من النوادر … هذا المکب هو الفقر و قد
اسند الی الفقر مجازا … وفی هذه الطریقة مبالغة … قد بلغ الغایة
فی الفقر … عرض … من الجوار بالجر عطف علی الفقر من لا احب ای
لا احبه بحذف عاید الموصول لکونه مفعولا … عن بعضهم اضیق السجون معاشرة الاضداد
و قیل فی قوله تعالی لاعذبنه عذابا شدیدا ای لالزمنه صحبة الاضداد و در خبر ست الفقر سواد الوجه
فی الدارین گفتا نشنیده که پیغامبر علیه السلام گفت الفقر فخری گفتم خاموش که اشارت خواجه عم
بفقر طایفه است که مردان میدان رضااند و تسلیم یعنی و مردان تسلیم تیر قضا نه فقر اینان
که خرقه ابرار پوشند و لقمه ادرار و ظیفه فروشند … یعنی یبیعون لقمة
… لزیادة حرصهم علی المال

قطعه … وقت … بفتح الباء
… قد صحح بالباء والجیم العربی
فی الصحاح الفارسی و بالفارسیتین فی بحر الغرایب لکنا سمعنا من افواه الرجال بسیج بفتح الباء العربی
والجیم الفارسیة روی طمع از طلق … بپیچید … یعنی اگر مردی بسیج هزار دانه … دست
مپیچ درویش را معرفت … بفتح النون النافیة ای لا یستریح و فی هذا الکلام تعریض لحضرة
تا فقر … حتی یجمع الفقر بالکفر که کاد الفقر ان یکون کفرا قال بعض المشایخ آفة
الشی و ضده علی حسب فضیلته و قدره فکل ما کان فی نفسه افضل کان آفته انقص کالایمان فانه
لما کان اشرف الخصال کان ضده الکفر اعنی انقص الخصایل و قال بعض المحققین معنی الحدیث الاول
اعنی قوله الفقر سواد الوجه فی الدارین اظهار عدم خلو القلب عما خلت عنه یده و معنی الثانی
اعنی قوله الفقر فخری خلو القلب عما خلت عنه یده و معنی الثالث اعنی قوله کاد الفقر ان یکون کفرا
عدم خلو القلب عما خلت عنه یده … شایستن جز بوجود نعمت برهنه را پوشیدن یا در
استخلاص گرفتاری کوشیدن لا یتم شی من الخیرات مثل اکساء العری و استخلاص الاسیر المحبوس الا
بوجود النعمة ابنای جنس ما را بپایه و مرتبه ایشان کی رسانند و ید العلیا و هو ید المعطی … ید السفلی
و هو ید الآخذ چه ماند … کیف تشابه … نمی بینی که حق جل و علا در محکم تنزیل از نعمت اهل بهشت خبر
میدهد که اولئک لهم رزق معلوم و بعده فواکه و هم مکرمون فی جنات النعیم قوله فواکه تفسیر للرزق
المعلوم و هو جمع فاکهة و هی ما یتلذذ و لا یتقوت لحفظ الصحة یعنی ان رزق اهل الجنة کله فواکه
لانهم مستغنون عن حفظ الصحة بالاقوات لانهم اجسام محکمة مخلوقة للابد فکل ما یاکلونه انما یاکلونه
علی سبیل التلذذ هذا و قیل معناه معلوم الوقت کقوله تعالی و لهم رزقهم فیها بکرة و عشیا و بعدا
الوجه یتعلق استدلال الشیخ سعدی رحمه الله هنا … افاده بعض الکمل … مشغول
کفاف از دولت صفا محروم … فراغت زیر نگین رزق معلوم بیت تشنگان را نماید اندر خواب
همه عالم بچشم اندر چشمه آب هر جا که سختی کشیده و تلخی چشیده را بینی خود را بشره
بسکون الهاء یعنی الحرص در کارهای مخوف

قطعه سگی را لقمه … جنازه … [illegible]
سر المیت ای الجنازة بکسر الجیم فاذا لم یکن علیه میت فهو سریر و دو کس بر دوش گیرند لئیم الطبع ای
دنی الاصل و شحیح النفس پیدا نکند ای بظن که خواسته … نعمت اما صاحب دنیا یعنی عنایت
حق ملحوظ است و بحلال از حرام محفوظ … یعنی فرضا که تقریر این سخن بگفتم و بیان و برهان
نیاوردم انصاف از تو توقع دارم هرگز بکسر الکاف الفارسیة یعنی اصلا دیدی دست دغایی
بیاء الوحدة و دغا هو الرجل المزخرف الذی لا یوافق باطنه لظاهره یقال له بالترکی قلب دغل
کذا فی بحر الغرایب بر کتف … بسته و الکتف بفتح الکاف و کسر التاء شانه ای الظهر یا بینوایی در
زندان نشسته یا پرده معصومی دریده یا کفی از معصم بکسر المیم موضع السوار من الساعد ای
الرسغ بریده الا بعلت درویشی شیر مردان را بحکم ضرورة … و احتیاج در نقبها فی بحر الغرایب
نقب بفتح النون و سکون القاف طریق ینقر تحت الارض و یوصل به الی داخل القلاع و القصور العظیمة
و یحرفه العامة و یقولون انتهی و قد صحح فی بعض النسخ نقبها بالثاء المثلثة بدل النون فی مختار الصحاح
الثقب بالفتح واحد الثقوب بالفارسیة سوراخ گرفته اند و کعبها سفته بالضم یعنی بسبب فقر در روزنها
افتاده است و بکر … تا کعبش مجروح و سوراخ شده است و محتمل است که درویش را
نفس اماره مطالبت کند چون قوة احصانش یعنی قوة کف نفس از زنا و حرام نباشد بعصیان
مبتلا گردد که بطن و فرج توأمانند یعنی دو فرزند یک شکم مادام که این یکی یعنی بطن بر جاست
بر پا … آن دیگر یعنی فرج بر پاست یعنی در حرکت و اقتضاء استفراغ شهوات
شنیدم که درویشی را با حدثی خبثی یعنی در زنا نعوذ بالله بگرفتند با آنکه شرمساری برد و سزای
سنگسار … شد گفت ای مسلمانان زن ندارم که زن کنم الظاهر من هذا الکلام ان یکون عزبا و لا رجم للعزب فقوله
سزای سنگساری شد محل بحث و یمکن ان یقال انه عزب فی بلد آخر و انه
سلم ان لا زوجة له حین التزامه بالزنا و لکن یکون ان یتزوج فی الزمان الماضی ثم یفارق و به یستحق الرجم

و الجنازة بفتح الجیم … المیت … هو فوق الجنازة …

قلب دغل

... ىلو البكر جلدة و قوت ندارم

قوله عليه السلام في حديث طويل ولا رهبانية ولا تبتل
في الاسلام الرهبانية بفتح الراء فعل الرهبان من مواصلة الصوم ولبس المسوح جمع مسح وهو پلاس
الرهبان و ترك اكل اللحم وغير ذلك واصلها من الرهبة وهي الخشية والتبتل ترك النكاح والانقطاع
الكلي عن النساء وازجملة مواجب جمع موجب كمساجد جمع مسجد وهو موضع الوجوب بسكون و جمعيت
عطف على سكون زد رون که خداوندان نعمت را ثابت است یکی آنکه هر شب صبحی در ربود یعنی در سینه
گیرند و هر روز جوانی از سر گیرند یعنی يشا يتنون الشباب في يصبحون كل يوم شوابا پس آنچنان صبحی که
صبح نا باز دست از صباحت او بر دلست یعنی از جمال او بر سینه اش و هذا كناية عن تنعم
والظهار التجبر عن جماله و سر و خرامان را پای خجالت اندود ر گل بیت نخون عزیزان فرو برده چنگل
بالجيم الفارسية بمعنی سر انگشتها که عنابه عناب ئکل یعنی عنا بکرده آن صنم سر انگشتها کانه اشار الیه ای
حرم تلك الانامل ليست بالحنا بل بدم هولاء الاغنياء محالست با وجود حسن طلعت او که دیکر
الکاف الفارسية مناهی کردد یعنی بستحیل منه آن برور صول المناهی یا فصد تباهی بناء لفظ فارسی
بمعنی الطاغي كذا في الصحاح الفارسي کند بیت دلی که حور بهشتی ربود و یغما کرد کی التفات کند
بر بتان یغمائی شعر من موصول کان بين يديه كان تامة وما للدوام و ضمير اشتهی للموصول و رطب
فاعل كان والجملة صلة الموصول والضمير البارز في يغنيه للموصول و ذلك مرفوع محلا على انه فاعل
يغني وهو اشارة الى الرطب والجملة مرفوع المحل على انه خبر المبتدا اعني الموصول مع صلته وعن رجم
متعلق بيغني والرجم الرمي بالحجارة والعناقيد جمع عنقود وهو بالفارسية خوشه انگور اغلب
تهی دستان یعنی اکثر فقراء وقوله دامن عصمت مفعول مقدم لالایند في قوله بمعصیت الآيند
من الاييدن بالتركية بلشدرمق و کرسنگان نان ربا نيدن في بحر الغرايب ربودن مصدر بضمتین
ويجيء في مستقبلاته بدل الواو الفاء و باء فيقال ربايد و ربا بند انتهی بیت چون سگ درنده
بالتشدید کوشت یافت نپرسید کین شتر صالح است یعنی که این ناقه صالح پیغامبر است علیه السلام یا خر دجال یعنی
ستور آن بعلت روشنی دعبي

ذكر و

... ي دافتاده و عرض کرانی ... طالب ... بی یوتی وجب جمعیم ... انه
افلاس بكسر الهمزة وسكون الفاء ... اعنان ... قوله ...
وعنان بسكون النون مفعول مقدم بستاند جواب حاکم من این سخن بگفتم عنان طاقت
درویش از دست بکسر التاء تحمل برفت تیغ زبان بر کشید و اسب فصاحت در میدان وقاحت
بالفتح قلة الحياء نکاه مترجهانید بالجيم الفارسية یعنی بر من دوانید و کفت چندان مبالغه در وصف
ایشان کردی و سخنهای پریشان کفتی که وهم بسکون الهاء ای القوة الواهمة تصور کند که اینی
طایفة اغنیاء زهر فاقه را تریاق اند و یا کلید خزینه ارزاق اند مشتی في بحر الغرايب مشت
بالضم وسكون الميم المضمومة الاصابع وجي بمعنى القبضة بالتركية ادح قال ظهير فاريابي جهان
رباط خرابست در کذر که سیل که ان متوکه بکی مشتکل شو معمور انتهی والمراد ههنا
هو المعنى الآخر یعنی این طایفه اغنیاء بکمشت طایفه است و قلیل و متکبر اند و مغرور و معجب
الاعجاب بمعنی خویشتن بین و نفور بفتح النون وضم الفاء فعول بمعنى الفاعل وفيه مبالغة مشتغل
مال و نعمت مفتتن اسم مفعول من الافتتان جاه ثروت قال الجار الله العلامة ثروت توانگري
وقال في مختار الصحاح الثروة كثرة العدد که سخن نگویند الا بسفاهت السفه ضد الحلم واصله الخفة
والحركة و نظر نکنند بیعنی الا بکراهت علما را بکدایی منسوب کنند و فقرا را بی بی بفتح الباء الصلة ثم
بكسر الباء الثانية سرو پایی بالباء المصدرية معیوب سکهکنند بغرور مالی که دارند و عزت جاهی
که پندارند برتر از همه نشینند در مجالس و خود را از همه بهتر بینند نه آن در سر دارند که سر
بکسی بردارند ای لا يجوزون رفع الرأس والالتفات الى الغير حتى لا يتصورونه من شدة الغرور
وفرط الكبر قوله بیخبر في موضع الحال از قول حکما که کفته اند هر که بطاعت از دیکران کمتر است
و بنعمت بیش زیاده بصورت توانگر است و بمعنی درویش بیت کر بی هنر بمال کند فخر
بر حکیم کون خرش شمار یعنی کون خر شمار او را اگر کاو عنبر ست و هذا مبني على ما زعم بعضهم
من ان العنبر روث لبقر بحري يقال له بالفارسية کاو عنبر کفتم مذمت ایشان روا مدار

که خداوندان کرم اند کفت خطا کفتی که بنده ... الوالی وفتی ... که ابر آذر ند
... التهو ... الوسيعة كذا في الصحاح الفارسية ويجيء
بمعنى النار مراد فالآتش وليس بمراد ههنا بر کسی نمی بارند و چشمه آفتابند بر کسی نمی تابند من
تابیدن بمعنى الاشتعال و بر مرکب استطاعت سوارند و نمی رانند قدمی بهر خدا ننهند و درمی بی
منی و اذی نه چندان المن بالفتح المنة بالكسر و مالی بمشقت فراهم آرند یعنی جمع می کنند و بخست
نکه دارند ای يحفظونه و بحسرت بکذارند در وقت مرک و حکما کفته اند سیم بخیل از خاک وقتی بر آید
که وی در خاک رود ای لا يخرج ماله من موضع وقته الا حين ان يدفن هو نفسه في الارض بعد لهب بیت
برنج و سعی بسکون الیا کسی نعمتی بچنگ بالجيم الفارسية آرد دکر کس آید و بی رنج و سعی برد او ای باخذ
و تملکه کفتم بر بخل خداوندان نعمت وقوف نیافته الا بعلت کدایی و رنه ای و الا هر که طمع یکسو نهد
کریم و بخیلش یکسان نماید محک بفتح الميم او بکسرها و تشدید الکاف حجر یعرف به خلوص الجوهر و زر خرد
داند که زر چیست و کدا داند که ممسک خسیس کیست کفتا بتجربه آن میکویم که متعلقان ای الخدمة بر در
بر ارند مضارع من واشتن و غلیطان شدید القلب را بر کمارند بضم الکاف الفارسية تا بار عزیزان
ندهند یعنی تا عزیزان را سبیل ندهند و کون بار یعنی الطریق مذکور في بحر الغرايب و دست بر سینه صاحب
تمیزان نهند و کویند که کسی اینجا نیست و راست کفته باشند بیت آنرا که عقل و همت و تدبیر و
رای نیست خوش کفت برده دار ای الحاجب که کسی در سرای نیست کفتم این حرکت از ایشان بعذر
آنکه از دست متوقعان بكسر القاف المشددة ای الساءلین بجان آمده اند و فغان کدایان بفغان و
محال عقلست که اکر ریک بالکاف الفارسية ای رمل بیابان در شود و دزمها بضم الدال و تشدید
الراء خفف ههنا للمشاكلة يرجع في واحد چشم کدایان پر شود در ین اهل طمع بنعمت دنیا پر نشود همچنانکه
بسکون الکاف و کذا چاه بسکون الهاء یعنی همچنانکه چاه بر نشود بشبنم حاتم طایی که بیابانی
نشین بسکون النون بمعنی الاخیر بن بود اکر در شهر بودی از دست کدایان بیچاره کشتی و جامه
بر تنی او پاره شدی والمراد بپاره شدی علی ما وقع في بعض النسخ کفتا که من بر حال ایشان
رحمت می برم کفتم که بر مال ایشان
نرم

... ...
... ...
... بیدی دهر سا ... بحولدی جوز ... یوسیدی تا ... مضت همه در یک جهت
بسکون الهاء والتاء ای لعب بجمیعه و پر جغبه جمعت في الساني الجنس والجمیع بزدان
همه را بینداخت قطعه نان بسکون النون یعنی حاضر باش تا سپر بیفکنی از جمله فصیح که او را جز
آن مبالغه مستعار نیست دین بكسر الدال و رز بفتح الواو وسكون الراء المهملة والزاي المعجمة
امر من ورزیدن بمعنی الممارسة في العمل و معرفت عطف على دین که سخندان سجع کوی بکسر
النون وسكون العين على ان يضاف سخندان الى سجع کوی و کلاها وصف تركيبي برد در
سلاح دارد و کس در حصار نیست یعنی یظهر السلاح على باب القلعة ولا احد فيها عاقبة الامر دلیلش
بالدال المهملة نماند ذلیلش بالذال المعجمة کردم دست تعدی دراز کرد و بیهوده و هرزه کفتن
آغاز و سنت بضم السين وتشديد النون یعنی طریقه جاهلانست که چون بدلیل فروماندند
سلسله خصومت بجنبانند چون ای مثل آزر بالمد و تقدیم الزاء المعجمة اسم لابي ابراهيم النبي عليه السلام
بت بضم الباء بالعربية یعنی صنم تراش بحجت با پسر بر نیامد بجنکی برخاست قوله تعالى لئن لم تنته
لارجمنك واهجرني مليا الآية قال آزر لابراهيم حين نهاه ابراهيم عن عبادة الاصنام
اراغب انت الآية لارجمنك ای لاشتمنك بلساني يريد به الشتم والذم ومنه الرجيم المرمي باللعن او
لاطردنك رميا بالحجارة واصل الرجم الرمي بالرجام بالكسر جمع رجمة مثل تمرة وهي الحجارة دشنام
داد سقطش کفتم کریبانم درید زنخدانش کرفتم نظم او در من و من در و فتاده خلق از پی ما دوان
و خندان یعنی خنده کننده انکشت تعجب جهانی از کفت و شنید ما یعنی از کفتار ما و شنیدن یعنی
کفتار ما و شنیدن او را بدندان القصه مرافعه این سخن پیش قاضی بردیم قوله مرافعه مضاف
الى مفعوله و هو اعني مرافعه مفعول مقدم لبردیم و بحکومت عدل راضی شدیم تا حاکم مسلمانان
مصلحتی بجوید و میان توانگران و درویشان فرقی بکوید قاضی چون هیات ما بدید بکسر التی
و منطق مصدر میمی بمعنی النطق ما بشنید سر بجیب تفکر فرو برد و بعد از تامل بسیار سر بر
آورد و کفت ای آنکه توانگران را ثنا

كفتم بوليه زرين ثنج قطره اشک بدانکه مرا که گفت عارضت با خجر خارسته بر سر گنج
گوهر [illegible] کنج بمعنى بحر الغرايب هو بالفتح والسكون هو الدر الصافي الثمين
نهنگ بالفتحتين وسكون النون الثانية التمساح الذي يكثر في نهر النيل كذا في بحر الغرايب مردم خوارست
لذت عيش دنيا الدغدغة بالدال المهملة والغين المعجمة بمعنى گزيدن بفتح الكاف الفارسي اجل جزبي است
ونعم بهشت را ديوار مكاره على وزن مساجد جمع مكروه در بيش بالباء الفارسي بيت جور
دشمن چه کند گر نکشد طالب دوست يعني گر نکشد طالب دوست جور دشمن را چه کند که گنج و مار و
گل و خار و غم و شادي بهمند بالفتحات نظر نکني در بستان يعني الا تنظر الى البستان که بيد مشک
اسم شجر طيب الرايحة است و چوب خشک همچنان در وي مرنج في مختار الصحاح الزهرة بالضم الجماعة
توانگران شاکرانند و کفور هند شاکر و در حلقه درويشان صابر بند و صبور ضد صابر بيت
اگر ژاله يعني اگر هر قطره ژاله دُر بتخفيف الراء يعني دُر يتيم شدي چو خرمهره بازار ازو پر شدي
مو بار بفتح الراء المشددة حضرت توانگرانند درويش سيرت و درويشانند توانگر همت و مهين
بكسرتين يعني مهتر تفضيل جه يعني مهتر مخفف عنه بل لغة فيه كالآن بهين تفضيل به كذلك هكذا لحقت
من بعض الكمل توانگران آنست که غم درويشان خورد و بهين درويشان آنکم بالضم والتشديد يعني آنستي
توانگران نگيرد قال الله تعالى ومن يتوكل على الله فهو حسبه اي محسبه وكافيه او كافيها ومن يتق الله يجعل له مخرجا
ويرزقه من حيث لا يحتسب عن النبي عليه السلام انه قال اني لاعلم آية لو اخذ الناس بها لكفتهم ومن يتق الله يجعل
له مخرجا ويرزقه من حيث لا يحتسب فما زال يقراها ويعيدها قال بعض المشايخ التوكل محله القلب والحركة
بالظاهر لا تنافي حركة القلب بعد تحقق العبد ان التقدير من قبل الله عز وجل فان تعسر شي فبتقديره وان
اتفق شي فبتيسيره وعن انس بن مالك رضي الله عنه قال جاء رجل على ناقة له فقال يا رسول الله
ادعها واتوكل فقال عليه السلام اعقلها فتوكل پس روي عتاب از من بدرويش کردم و گفتم اي
که گفتي توانگران مشتغل اند و مناهي اند و مست ملاهي نعم بفتحتين حرف تصديق طايفه هستند که گفتي
هستند قاصر همت و کافر نعمت يعني سپاس ناشناس و غير شاکر که بر نهند مال را بخزينه و نخورند و ندهند اگر عقل

[illegible]
خوش از محنت درويش بي‌خبر [illegible]
ديگري شده هلاک مرا چه غم باشد که بط را ز طوفان چه باک شعر وراكبات نياقا
في هوادجها لم يلتفتن الى من غاص في الكثب اي رب نساء راكبات فالاعتماد على الموصوف
المحذوف فنصب نياقا على المفعولية وهي جمع ناقة في هوادجها اي حال كون تلك النياق في
هوادجهن اي تحت هوادجهن والهودج آنکه زنان در وي باشند چون بسفر شوند كذا في
الصحاح وضمير هوادجها للراكبات على احدى اللغتين الفصيحتين يقال النساء فعلت وفعلن وهي
فاعلة وفواعل لم يلتفتن بفتح نون الجمع جواب رب والى متعلق به ويقال في الاصل غاص في الماء
اذا انزل تحته ومنه الغواص ثم استعمل في غير الماء مجازا والكثب بضمتين جمع كثيب كسرير
وهو الرمل المجتمع فعيل بمعنى المفعول من كثبت الشي جمعته بيت دونان چو گليم خويش بيرون بردند
گويند چه غم گر همه عالم مردند قومي بياء الوحدة برين صفت اند که بيان کردم وطايفه دگر چون نعمت في
الصحاح الفارسية خوان نعم النعمة فلعله اراد به همنا سفره بقرينة قول نهاده وصلاي کرم در داده
در زاينه وفي بعض النسخ و دست کرم کشاده و ميان بخدمت بسته و ابرو بتواضع کشاده طالب
نيکنامي اند حتى يذكروا بعد مماتهم كما في حال حيوتهم بالخير و يستغفر لهم و مغفرت و صاحب دنيا
و آخرت چون بندگان حضرت پادشاه عالم مويد من عند الله تعالى ومظفر على الاعداء ومنصور
مالك ازمة الانام حامي ثغور الاسلام وارث ملك سليمان اعدل ملوك الزمان مظفر الدين ابوبكر
سعد ادام الله تعالى ايامه ونصر اعلامه جمع علم بفتحتين قطعه پدر بجاي پسر هرگز اين کرم نکند
که دست جود تو با خاندان آدم کرد يعني لا يفعل مثل ما فعلت انت لابيك آدم النبي عليه السلام
خداي بسكون الياء مبتداء خواست اي اراد خبره که بر عالمي ببخشايد من بخشايدن يعني
رحمت کردن ترا برحمت خود پادشاه عالم کرد قاضي چون اين سخن بدين پايه و مرتبه
رسانيد و از حد قياس ما اسب مبالغه را در گذرانيد بمقتضاي حکم قضا رضا داديم

و از ما مضي [illegible] بعد از [illegible] و من بعد [illegible] بر قدم يکديگر نهاديم
و بوسه بر سر و روي همدگر داديم و ختم سخن برين دو بيت بود قطعه مکن ز گردش گيتي شکايت
اي درويش که تيره بختي يعني تو مکن تيره بختي اگر هم برين نسق مردي قيل هم زيد للتاكيد بمعنى
الكلام ونسق بفتحتين الطريقة ومردي بضم الميم من مردن توانگرا يعني اي توانگر چو دل و دست
کامرانت هست بخور و ببخش اي كل الطعام الحلال واعط للفقراء که دنيا و آخرت بردي اي
تحصيل کني غنيمت باب هشتم در آداب صحبت الآداب جمع ادب وهو اجتماع خصال
الخير والاديب الذي اجتمع فيه خصال الخير قيل الادب النفس خير من ادب الدرس وقيل من لم يودبه الابوان
ادبه الملوان اي الليل والنهار يعني الزمان وشدايده والصحبة المصاحبة حکمت مال از بهر آسايش
عمرست نه عمر از بهر گرد کردن بكسر الكاف الفارسي اي جمع کردن مال عاقلي را پرسيدم که
نيکبخت کيست و بدبخت چيست گفت نيکبخت آنکه خورد و کشت ماضي من کشتن بکسر الكاف العربي
و بدبخت آنکه مرد بضم الميم و هشت اي ترک کرد بيت مکن نماز بر آن هيچ کس اي شخص ناکس که
هيچ عمل نکرد که بيش خردمندان بکار آيد انا نجمة که عمر در سر تحصيل مال کرد و نخورد
پند حضرت موسي عليه السلام قارون را نصيحت کرد که احسن کما احسن الله اليک اي احسن الى
عباد الله كما احسن الله اليك او احسن بشکرک کما احسن الله اليک نشنيد و عاقبتش شنيدي
وتفصيل قصته على ما ذكره الشيخ الامام الاجل ابو نصر محمد بن عبد الرحمن الهمداني انه كان قارون
ابن عم موسى عليه السلام وختنه زوج اخته فلما امر الله تعالى لموسى عليه السلام بكتابة التورية امر ان يكتبه
بالذهب قال عم الهي اين اجد الذهب فعلمه الله تعالى علم الكيمياء وكان قارون فقيرا مقلا ذا عيال عابدا
لربه قايما بالليل صايما بالنهار فرحمه موسى عم لفقره وقال اعلمه علم الكيمياء ليكون معينا على طاعة ربه
ونفقة اولاده فعلمه حتى اجتمعت عنده اموال كثيرة فكان مفاتيح خزاينه حمل مائة بعير وفي رواية سبعين بعيرا
وقال مجاهد رحمه الله كان وزن كل مفتاح وزن درهم وفي رواية نصف درهم ويفتح بكل مفتاح سبعين
بابا فلما بدا بجمع المال ترك النوافل من العبادة ثم امر الله تعالى موسى عليه السلام ان يسال منه
زكوة امواله في مقدار زكوته

[illegible] كثير الظلم بود وكان عنده [illegible] كذلك
فتفرق بنو اسرائيل فرقتين فرقة عند موسى عليه السلام وفرقة عند قارون عليه اللعنة فلما جاء
موسى عليه السلام في امر الزكوة قال قارون اجمع اهل المصر غدا وانا اناظر معك فلو غلبتني بالحجة
اعطي زكوة المال والاولاد وكانت امراة في بني اسرائيل ذات جمال معروفة بالفسق والفجور
فدعاها قارون وقال لها اني اجمع بني اسرائيل غدا فان شهدت على موسى عم بالفسق وقلت
انه زنى وانا حامل منه لاعطينك مالا كثيرا فقبلت المراة قوله ثم جمع قارون بني اسرائيل في داره
ودعا موسى عليه السلام فلما حضر موسى عم قال له بنو اسرائيل يا موسى عظنا عظة فبدا موسى عم بالوعظ
وقال في اثناء كلامه من سرق مالا اقطع يده ومن قطع طريقا اقطع راسه ومن زنى بامراة ارجمه
بالحجارة فقام قارون عليه اللعنة وقال يا موسى ان فعلت ما قلت فكيف الحكم عليك قال موسى ان فعلت
فاحكم على كما حكم الله تعالى فقال قارون ان لي شاهدا على انك زنيت بهذه المراة وانها تقر انها حامل
منك واشار قارون الى المراة وقامت وقصدت الى البهتان فاوقع الله تعالى الخوف في قلبها وحول
لسانها من الكذب الى الصدق وقالت ان موسى عليه السلام بري مما يقول له قارون وان قارون
دعاني ووعدني اموالا كثيرة وعلمني ان افتري على موسى عم بهتانا فاني اخاف الله تعالى ان افتري على
رسوله وكليمه فغضب موسى عليه السلام وقال يا عدو الله تعالى اي شي اردت بهذا الامر ثم خرج من عندهم
وسجد لله تع وناجى وشكى من قارون ومكره فجاء جبرئيل عم وقال يا موسى عليه السلام ان الله تعالى
يقريك السلام ويقول جعلت الارض في امرك فاي شي تامرها فهي تطيعك في اهلاك قارون
فرجع موسى عم الى قارون وراه جالسا على السرير متكئا على فراش من ديباج فضرب موسى عم
عصاه على الارض واشار الى سريره فانخسف سريره فوثب قارون فقال موسى عم يا ارض خذيه
فاخذت الى ركبته فتضرع الى موسى عم فلم يلتفت الى قوله وقال يا ارض خذيه حتى خسف الله تعالى
قارون وداره وقومه في الارض ويقال ان قارون كان راكبا وعنده اربعة آلاف راكب فدعا
موسى واخذت الارض ارجل مراكبهم فاستغاثوا بموسى عم فلم يغثهم وقال يا ارض خذيهم فاوحى
الله تعالى يا موسى انهم استغاثوا بك اربع مرات

... وجه الجواب ... تعالى ... ثم قال جواب آنکه ان موسی علیه السلام
دعا ... اموال ... خزاینه فخسف الله تعالی بجمیعها قال فی الاشارع
فیه انه کان سبب اهلاک قارون ثلثة اشیاء اولها حب الدنیا والثانی منع الزکوة والثالث الافتراء علی موسی
علیه السلام فقال یا بهات اعتبر بقارون ولا تفتر علی احد ویا مانع الزکوة اعتبر بخسف قارون ویا صاحب
الدنیا تفکر فی امر قارون شعر اذا جادت الدنیا علیک فجد بها علی الناس طرا انها تتقلب فلا الجود
یفنیها اذا هی اقبلت ولا البخل یبقیها اذا هی تذهب فاحفظ من النصیحه واتعظ بها فانها تنفعک فی کل
حال قطعه آنکس که بدینا بود در کرم خیر ننیند و ختند سر عاقبت انور برد دینا رو در کرم کرده خواهی
یعنی اگر خواهی که متمتع شوی از نعمت دنیا با خلق کرم کن که خدا با تو کرم کند عرب گوید جد ولا تمنن
فان الفاید الیک عاید یعنی ببخش و عطا ده و منت منه بفتح المیم الثانیه وکسر النون وسکون الهاء نهی
من نهادن که فاید آن بتو باز میگردد قوله جد بالضم من جاد الرجل بماله یجود جودا فهو جواد والغنی
من منّ یمن منة ومنّا قال الراغب الاصفهانی المن علی ضربین احدهما ما یوزن به والثانی قدر الشیء ووزنه ومنه
المنة وهو علی ضربین احدهما اسم للعطیة لکونه ذات قدر بالاضافة الی سایر الافعال لان الجواد اشرف فضله
وثانیهما اسم لقدر العطیة عند معطیها واعتداده بها وهو المنهی عنه فانه مما یبطل الشکر ویمحق الاجر کما قال
الله تعالی یا ایها الذین آمنوا لا تبطلوا صدقاتکم بالمن والاذی وقیل المنة تهدم الصنیعة وقیل المنة
من ضعف المنة بالضم ای القوة قوله فان الفاید الیک تعلیل للنهی عن المن قوله عاید ای راجع والیک
متعلق به قدم علیه للتخصیص مع ما فیه من رعایة السجع ای فان فاید ما جدت به الیک عاید ای من جدت
علیه قطعه درخت کرم هر کجا بیخ کرد بالباء العربی گذشت از فلک شاخ بالای او کر امید واری بتشدید
المیم ویاء الخطاب بکزو بر یعنی البر یعنی که از و میوه خوری بفتح المیم ای بفتح الهمزة والواو
المشددة آله معروفة للنجار در پای او قطعه شکر خدای کن که موفق شدی بخیر اسم مفعول
من التوفیق ز انعام و فضل او نه معطل گذاشتت یعنی معطل نگذاشت تر امنت منه که
خدمت سلطانی همی کنی منت شناس از و که بخدمت بداشتت حکمت دو کس رنج بیهوده
بردند و سعی بی فایده کردند ... یعنی باطل و ابا بیهوده ن و بیهوده شدن

فهو بمعنی تصغیر ... الثانی سوب ...
بی فایده کرد ... اندوخت ... نخورد ... و دیگر انکه آموخت ... مثنوی ... علم ...
خوبی یعنی زیاده خوبی چون عمل در تو نیست نادانی بیاء الخطاب یعنی انت جاهل نه محقق
بود نه دانشمند چارپایی بیکه الوحدة بر دو کتابی چند آن تهی مغز را چه علم و خبر که بر وی هیزمست
و یا دفتر پند علم از بهر دین پروردنست نه از بهر دنیا خوردن بیت هر که پرهیز علم و زهد فروخت
ای باع علمه و زهده بالدنیا خرمنی گرد کرد ای جمع و پاک بسوخت یعنی تم احرقه ... بنوعه جنة
حکمت عالم ناپرهیزکار کور یست بالکاف العربی یعنی اعمی مشعله دار یهدی الناس ولا یهتدی بنفسه
بیت بی فایده هر که عمر در باخت ای لعب بعمره واضاع اوقاته فیما لا یعنیه چیزی نخرید و زر
بینداخت بکسر الباء الصلة حکمت ملک دنیا از خردمندان محتاج تر اند که خردمندان بقرب
پادشاهان قطعه پندم اگر بوصل الهمزة بشنوی ای پادشاه بشنو که در همه دفتر ای فی جمیع
الدفاتر به یعنی بهتر از ین پند نیست جز بخردمند مفرما تهی چاکر مفرمای عمل گرچه عمل کار
خردمند نیست پند سه چیز پایدار نماند مال بی تجارت و علم بی بحث و ملک سلاطین بی
سیاست رحم آوردن بر بدان ستمست بر نیکان و عفو کردن از ظالمان جور است بر درویشان
بیت خبیث را چو تعهد کنی فی مختار الصحاح التعهد التحفظ بالشیء و بنوازی بیاء الخطاب
بدولت و اعتماد تو گنه می کند با نبازی یعنی هر گنه که می کند در سایه دولت تو می کند الابرکت تو
یعنی چونکه او را تحفظ نمودی لابد در آن گناه شرکت می شوی پند بر دوستی بکسر الباء المصدری
پادشاهان اعتماد نشاید کرد و بر آواز خوش کودکان بکسر الشین علی الاضافة غره بفتح الغین المعجمة
فی المشهور یعنی مغرور نباید بود قوله کرد بود کلاهما بمعنی المصدر که آن بخیالی متبدل شود و این
بخوابی ای بالنوم متغیر گردد والمراد بخواب الاحتلام بیت معشوق بکسر القاف هزار دوست
را دل ندهی ور می دهی آن دل بجدایی بنهی بکسر الباء الصلة والنون الاصلی ویاء الخطاب من النهی
التمع و موشهید پند هر آن سری که داری با دوست در میان منه چه دانی که وقتی دشمن گردد

اذ م

... که ... دو ... گرد ... که خواهی تا ن
... النون ... تا ندانی ... اگر چه حمد بود ... جلیس بر سر تو مشفق تر باشد
قطعه خامشی به که ضمیر دل خویش با کسی گفتن و گفتن که مگوی ای سلیم یعنی ای شخص سلیم آب را سر
چشمه ببند که چو پر شد نتوان بستن جوی قوله جوی من قبیل تنازع الفعلین اذ یحتمل ان یجعل فاعل
شد و مفعول بستن و مثل هذه الصناعة مما یعد من اللطایف الشعریة عند الشعراء قال فی بحر
الغرایب جوی بمعنی النهر ای الوادی الذی یجری فیه عین الماء و یجی ایضا اسم مصدر بمعنی جستن و جوییدن
و یجی ایضا صیغة امر و وصف ترکیبی و یقال ایضا جست جوی بمعنی التفتیش و التفحص والمراد هاهنا
المعنی الاول بیت سخنی در نهان نباید گفت که بهر انجمنی انجمن بفتح الهمزة و ضم الجیم و فتح المیم المحفل ای
المجمع نشاید گفت یعنی گفتن حکمت دشمنی ضعیف که در طاعت آید و دوستی نماید مقصود وی جز آن
نیست که دشمنی بالیاء المصدری قوی گردد و گفته اند بر دوستی بکسر الباء المصدری دوستان اعتماد
نیست تا بتملق دشمنان چه رسد یعنی چه رسد اذا اعتماد یعنی لا احتمال للاعتماد علی تملقهم اصلا کذا سمعت
من بعض الکمل هر که دشمن کوچک را حقیر می شمارد بدان ماند من مانستن که آتش اندک را مهمل عبر
محفوظ می گذارد قطعه امروز بکش بضم الکاف العربی امر من کشتن چو می توان کشت یعنی چونکه
می توانی بکشتن امروز بکش که آتش چو بلند بفتحتین فی الصحیح شد جهان سوخت هکذا فی النسخ التی
وصلت الینا فلعل لو قال شود بدل شد لکان الوزن مستقیما بلا تکلف و سوخت و آن کان فی الاصل
بمعنی احرق و هاهنا بمعنی یحرق مگذار که زه کند کمان را دشمن فاعل کند چو بتیر می تواند و ختن یعنی چون
می توانی که دشمن را بتیر می دوختی فرصت مده که کمان را زه کند یعنی و تدرش می سازد پند سخنی
در میان دو دشمن چنان گوی که اگر دوست شوند شرم زده نباشی مثنوی میان دو کس جنگ چون آتش است
سخن چین بسکون النون فی وصف ترکیبی بمعنی الواشی و هاهنا بکسر النون الثانیة والاضافة بد بخت هیزم کش
وصف ترکیبی من کشیدن است کنند این و آن یعنی دو کس خوش دگر باره دل یعنی دل خوش
کنند دگر باره ای مرة اخری وی یعنی عابد الیه سخن چین اندر میانه کور بخت بالکاف العربی کنایة عن
کد ورة حالة و خجل میان ای در میان

ز دو تن آتش افروختن نه عقل ... ز ... د ...
آهسته بکش تا ندانند دشمن ... خواب گوش ... دیوار ... گوی ...
تا نباشد در پس دیوار گوش فاعل نباشد حکمت هر که با دشمنان دوستان صلح می کند سر آزار
دوستان دارد بیت بشوی امر من شستن ای خردمند آن دوست دست که با دشمنانت بود هم نشست
یعنی مختلط شود پند چون در امضای من امضی الامر انفذه کاری متردد باشی آن طرف اختیار
کن که بی آزار تر بر آید قال فی الغرایب تر ادات تفضیل و یجی ایضا بمعنی الرطب کما المراد هاهنا هو المعنی الاول
بر آید بیت با مرد بفتح المیم و سکون الواو الثانی سهل ضد دشوار گوی امر من گفتن و دشوار مگوی
با انکه در بکسر الراء صلح زند جنگ مجوی بیت تا کار بزر بر می آید جان در خطر نهادن نشاید بیت
چو دست از همه حیلتی در گسست حلالست بردن بشمشیر دست یعنی اذا لم تظفر بالحیل کلها
حتی لم تخلص باعطاء الذهب حل لک التخلاص بالمقادیة بالسیف کما قالوا آخر الحیل السیف کما قالوا
آخر الدواء الکی پند بر عجز دشمن رحمت مکن که اگر او قادر شود بر تو رحمت نکند ترا بیت دشمن
چو بینی ناتوان لاف از بروت بضمتین الشارب السابلة خود مزن ای لا تتکلم بکلمات منبئة عن
التصلف والغرور مغزیست در هر استخوان مردیست در هر پیرهن لطیفه هر که بدی را بکشد بیاء الوحدة
با بکشد بضم الکاف العربی خلق را از بلای او برهاند و او را از عذاب خدای عز و جل اذ لو لم یقتل
لکان یؤذی الناس فیؤاخذ به فی الآخرة قطعه پسندیده است بوصل الهمزة بخشایش ولیکن منه بر
ریش خلق آزار بسکون الزاء و الراء وصف ترکیبی من آزردن مرهم یعنی مرهم منه بر جراحتی یعنی
که خلق آزار باشد که این اگر چه احسانست در ظاهر ولیکن ایذاء ناس است در تحقیق ندانست
آنکه رحمت کرد بر مار که او یعنی که آن رحمت ظلم است بر فرزند آدم حکمت نصیحت از دشمن
پذیرفتن خطاست ولیکن شنیدن رواست تا بخلاف آن کار کنی و آن اشارت الی خلاف
عین صوابست مثنوی حذر کن زانچه دشمن گوید آن کن مغول گویدر اگر
از و حذر کنی برنا نونی دست تغابن فی مختار الصحاح التغابن ان یغبن بعضهم بعضا القوم

[illegible] بكسر الكاف الفارسية من كرفتن [illegible]
[illegible] ست جيب كير حكمت خشم بسكون الميم جندان بيش و زياده از حد قوله وحشت
آرد جز المبتدا و مثله قوله ولطف بي وقت هيبت ببرد نه چندان درشتي كن كه از تو سير كردند
بالكاف الفارسية ونه چندان نرمي كن كه بر تو دلير شوند مثنوي درشتي ونرمي بهم بفتحتين در
به است يعني بهم به است من قبيل قوله بدريا در منافع كما متجو قاصد بالقاء من القصد بالفارسية
ذكر زن كه جراح بمعني جراحت كننده است و مرهم نه است وصف تركيبي من نهادن درشتي نكيرد
خردمند بيشي يعني بيشتي اي الاظهر نه سستي پيشتي كيرد كه ناقص كند قدر خويش و نه من خويشتن
را قدر فراني من بجي و اسم مصدر يعني التعداد و بجي ايضا بمعني اللام الجارة و هو المراد ههنا
اي لنفسه فرو دني و من بيت نهاد نه يكبارا ي من و بالكلية تن در مذلت نهد قوله تن مفعول مقدم لنهد
مثنوي شباني بضم الشين المعجمة وتخفيف الباء وياء الوحدة با پدرش كفت اي خردمند
مرا تعليم ده امر من دادن پيرانه يكي پند بالباء الفارسية النصح بكفتا نيكي مرد بي بسكون الكاف در الباء
المصدرية كن نه چندان كه كردد بالكاف الفارسية خيره في بحر الغرايب جر و جري بكسر الجيم الفارسية
الجري اي جسارت جرا كرك تيز دندان حكمت دو كس دشمن ملك و دين اند پادشاه بي حلم و زاهد
بي علم فيه لف و نشر مرتب بيت بر سر ملك بالضم والسكون مبادا ان ملك بفتح الميم وكسر اللام فرمان
ده كه خدا را نبود بنده فرمان برد اراي عبد مطيع حكمت پادشه بايد كه تا بحدي خشم بر
دشمنان نراند بفتح النون مضارع منفي من راندن كه دوستانرا اعتماد نماند آتش خشم و غضب اول
در خداوند خشم افتد پس لكنه اي بعد ذلك زبانه بفتح الراء المعجمة وقيل بضمها النيران كذا في بحر الغرايب
بخصم رسد يا نرسد مثنوي نشايد بني آدم خاك زاد كه در سر كند كبر و تندي و باد اي الهوا ترا
با چنين كرمي و سركشي جهت كه نه پندارم اي لا اعلم از خاكي و يا از آتشي قطعه در خاك بيلقان بفتح
الباء الموحدة وسكون الياء المثناة وفتح اللام اسم للمملكة كذا سمعت من بعض الكمل برسيدم بعابده
بياء الوحدة كفتم مرا بتربيت از جهل پاك كن كفتا برو چو خاك تحمل كن اي فقيه يعني عالم يا هر چه خوانده

همه در زير خاك كن حكمت بدخوي بدست [illegible]
كرفتار است كه هر كجا كه رود از چنگ عقوبت او خلاص نيابد بيت اكر ز دست [illegible]
رود بدخوي ز دست خوي بد خويش در بلا باشد پند چو بيني كه در سپاه دشمن تفرقه افتاد
تو جمع باش و در حضور و اكر جمع شوند از پريشاني انديشه كن برو با دوستان آسوده
بنشين چو بيني در ميان دشمنان جنك و كر بيني كه با هم يعني با يكديكر يكي زبانند و كونه يكزباني
عبارة عن اتفاق الكلمة بينهم اي عدم اختلاف فيهم كما نازه كن بر باره بر سنكي بر في الاول حرف
بمعني على وفي الثاني صيغة امر من بردن يعني بر باروي حصار ببر سنكي براي جنك قال في بحر الغرايب
باره بالباء العربي يجي على ثلثة معان بمعني الفرس كما قال الاسدي فرستاده را باره خويش
داد والثاني بمعني حق كما قال اللطيفي در باره تو منم اخواه در باره من تو بي دژ اكاه بكسر الدال
بمعني شخصي كه بخشم آمده است والثالث بمعني سور القلعة كما قال الاسدي ايضا بن باره بر سرتا
سر آهن زدند اي حفره كردند كذا في بحر الغرايب والمراد ههنا هو المعني الاخر وللقوم في هذا
البيت استخراجات عجيبة اعرضنا عن ذكرها صفحا حذرا عن الاطناب الممل حكمت دشمن چو از
همه حيلتي در ماند سلسله دوستي بجنباند پس انكه بالكاف الفارسية وسكون الهاء بدوستي كارها
كند كه هيچ دشمن نتواند كرد يعني كردن پند سر مار را بدست دشمن بكوب بالكاف العربي والباء
الفارسية صيغة امر كه از احدي الحسنيين خالي نباشد اكر اين غالب آمد مار كشتي و اكر آن غالب
آمد از دشمن رستي بفتح الراء والياء فيهما للخطاب بيت بروز معركه ايمن مشو ز خصم
ضعيف كه مغز شير بر آرد فاعله ضمير خصم ضعيف چو دل ز جان بر داشت يعني چون دلش را از جان
بر داشت يعني اذا ايس من حيوته وتيقن انه يموت پند خبري كه داني كه دلي بيازارد تو خاموش
باش تا ديكري اي غير تو بيارد بيت بلبلا يعني اي بلبل مژده بهار بيار خبر بد ببوم بسكون الميم
باز كذار اي تاخير كن پند پادشه را بر خيانت كسي واقف مكردان مكر آنكه بر قبول كلي
واثق باشي و اكر نه در هلاك خود همي كوشي بيت بسيج سخن كفتن اي التهيو للتكلم انكاه كن

[illegible] نصيحت خود راي توان كه تعني مضاف
[illegible] نصيحت كر [illegible] مثل قولهم
آهسته [illegible] ناصح آخر را احتياج است كه تا نصيحت ده هر آن ناصح روا كويد كه چرا
نصيحت دهي مجو شخص خود رايي را كه از غرور و اعجاب بخنت را كوش ندارد پند فريب دشمن
مخور بضم الخاء من خوردن و غرور مداح مخر بفتحتين من خريدن كه اين دام زرق بالفتح والسكون
وتقديم المعجمة علي المهملة الريا والتصلص نهاده است و آن مداح كام بالكاف الفارسية طمع كشاده
احمق را ستايش اسم مصدر من ستودن خوش آيد چون لاشه يعني لاغر كه در كعبش دمي كنند
فربه نمايد يعني با نفخ كه نفخ مي كنند قصابان قطعه الا حرف تنبيه يعني غافل مشو تا نشنوي مدح
سخن كوي كه اندك مايه نفعي يعني نفعا اندك مايه اي قليل البضاعة از تو دارد اكر روزي اي في
يوم من الايام مرادش بر نيايد دو صد چندان عيوبت بر شمارد تربيت متكلم را تا كسي عيب
نكيرد سخنش صلاح نپذيرد بيت مشوغره يعني مغرور مشو بر حسن كفتار خويش بتحسين نادان
و پندار خويش عطف علي التحسين لطيفه همه كس را عقل خود بكمال نمايد و فرزند خود بجمال
قطعه يكي جهود و مسلمان نزاع مي كردند چنانكه خنده كرفت از حديث ايشانم بطيره و غضب
كفت مسلمان كر اين قباله يعني مكتوب قاضي من درست نيست خدايا جهود ميرانم جهود كفت بتوريت
ميخورم سوكند بفتح السين والكاف الفارسية بمعني اليمين اكر خلاف كنم همچو تو مسلمانم كر از بسيط
اي روي زمين عقل منعدم كردد بخود كمان نبرد هيچكس كه نادانم اي لا يشك احد في جهل
نفسه بل يجزم بانه عالم حكمت ده آدمي بر خواني بالخاء الفارسية بمعني سفره نعمت بخورند و دو سك
بر مرداري بسر نبرند حريص با جهاني كرسنه است و قانع بناني سير نظم روده تنك بالذال المعجمة
يعني المعاء الضيقة كذا في القاموس الفارسية بيكي نان تهي يعني نان بسيط بكردد بالكاف الفارسية
نعمت روي زمين بر نكند بروده تنك كناية عن الحرص پدر چون دور بفتح الدال عمرش منقضي كشت
مرا اين يك وصيت كرد و بكذشت كه شهوت آتش است از وي بپرهيز امر من پرهيزيدن بمعني الاحتما

بخود بر آتش [illegible]
نداري طاقت سوزش بصبر آبي بباء الوحدة بر اين آتش [illegible]
و آبي مفعوله مقدما حكمت هر كه در حال توانايي نيكويي نكند در وقت ناتواني [illegible] بيت
بداختر تر از مردم آزار نيست كه روز مصيبت كسش يار نيست حكمت جان در حمايت
يكدم است يعني روح در حفظ يك نفس است و دنيا وجودي بياء الوحدة ميان دو عدم
يكي عدم قديم سابق و دوم عدم حادث لاحق دين بدنيا فروشان خرند اي بهائم
يوسف بفروشند تا چه خرند و [illegible] خريدن قال الله تعالى الم اعهد اليكم يا بني آدم الاية
العهد الوصية وعهد الله تعالي الي بني آدم ما نصب لهم من الحجج العقلية والسمعية الآمرة بعبادته
تعالي الزاجرة عن عبادة غيره و جعل عبادة الغير عبادة الشيطان لانه الامر بها بيت بقول دشمن پيمان
بفتح الباء الفارسية وسكون الياء بمعني المعاهدة والقرار علي الشي دوست بشكستي ببين كه از كه
بريدي و با كه پيوستي حكمت شيطان با مخلصان بر نمي آيد اي لا ينتفع من المعاملة معهم و سلطان
با مفلسان مثنوي وامش مده آنكه بي نماز است يعني شخص بي نماز را وام مده و رچه دهنش
ز فاقه و فقر باز است يعني كشاده باشد كو يعني كه او فرض خدا نمي كذارد از قرض تو نيز غم ندارد
حكمت هر چه زود بر آيد دير نپايد اي لا يبقى [illegible] بزركان از بني كفته اند كه دولت تيز را بقا
نبود قطعه خاك مشرق شنيده ام كه كنند بچهل سال كاسه چيني صد بروزي كنند يعني صد
كاسه در يك روز سازند در بغداد لاجرم قدر من معناه قيمتش همي بيني قطعه مرغك بتصغير
مرغ از بيضه برون بضمتين لغة في برون آيد و روزي در زق طلبد و آدمي بچه ندارد
خبر و عقل و تميز آنكه ناكاه كسي كشت اي صار واصلا الي مرتبة من المناصب فجاءة و دفعة بچيزي
نرسد و اين بتمكين و فضيلت بكذشت از همه چيز اي وصل الي اعلي المراتب شيئا فشيئا آبكينه
الزجاج همه جا هست يعني در جميع بلدان موجود است آن ان سبب قدرش نيست لعل دشوار
اي بدشواري بدست آيد از آنست عزيز حكمت كارها بصبر بر آيد و مستعجل بسر در آيد

الذي يعلى [illegible] بر باصفة سمند وهو مابه عن لونه فارهاء عليه ازرين بحر
الغرايب تكل بمعنى الشوط والطلق بالتركي آتكل بمعنى دعنى و بمعنى العدو ايضا بالفارسية تو پيدن
كما قال اللطيفي بتك اندر آب همچو نهنگ بتك اندر فراز و نشيب چو باد و بمعنى القعر و بمعنى منقار
الطير و صيغة امر من تكيدن بمعنى پو ييدن بالتركي يلمك و بمعنى دويون بالتركي يكور مك و تجئ تك ايضا
و صفا تركيبيا الى باد تك و اسب تك و تجئ ايضا ادات تشبيه تتصل آخر الاسم لتشبيه بشى له كوه تك
اي كالجبل و دريا تك اي كالبحر والمراد ههنا معنى پو ييدن فرو ماند بسكون النون اي عجز متبر بانكى ان
آهسته مى راند بيت نادان را به از خاموشى نيست اكر اين بدانستى نادان نبودى قطعه چون ندارى
كمال و فضل آن به كه زبان تر ابعنى زبانت نكه دارى آدمى را زبان فضيحه و رسواى كند جوز بى مغز را
سبكسارى اي الخفة غاية الخفة قطعه خرى را ابلهى تعليم مى داد برو بر صرف كرده عمر دايم يعنى عمر عزيز
دايما صرف كرده بود حكيمش الضمير راجع الى ابلهى كفتا اي نادان چه كوشى بالكاف الفارسية درين سودا
بترس امر من ترسيدن از لوم لايم سر زنش كننده نياموزد بهايم از تو كفتار تو خاموشى بياموز از بهايم
مثنوى هر كه تامل نكند در جواب بيشتر آيد سخنش ناصواب يعنى سخن ناصوابش اكثر آيد از صواب
يا سخن آراى امر من آراييدن چو مردم بهوش اي كالرجل العاقل كذا قيل و يحتمل ان يكون قوله
بهوش متعلقا بقوله آراى يا بنشين همچو بهايم خموش بند هر كه با دانا تر از خود بحث كند تا بدانند
كه داناست بدانند كه نادانست بيت چون در آيد به از تو بى قوله يعنى متعلق بدر آيد كر چه
دانى اعتراض مكن بند هر كه با بدان جمع بد نشيند نيكى نبيند مثنوى كر نشيند فرشته با ديو وحشت
آموزد و خيانت و ريو بالكسر و المجهولة بمعنى المكر و الحيلة از بدان نيكوى نياموزى نكند كرك
پوستين دوزى وهذا المصراع في مقام التعليل للمصراع السابق و توجيهه ظاهر لمن له طبع سليم
نصيحت مردمان را عيب نهانى پيدا مكن كه مر ايشان را رسوا كنى و خود را بى اعتماد حكمت هر كه

امرمن [illegible] ناده و [illegible] [illegible] كه [illegible]
يعنى شجاعت كند باره شمشير در هلاك خويش قطعه [illegible]
چه طاقت آن كه رود با مبارزان مبارز آن شخص شجاعت است
كه بيرون شرع با شد از ضعيف بر ميدان معركه براى جنك
بقتال سست بازو بجهل مى فكند بفتحتى الكاف و النون مضارع
من افكندن و قوله پنجه مفعوله با مراد آهنين چنكال حكمت هر كه
نصيحت نشنود سر ملامت شنيدن داره بيت چو نيايد نصيحت
در كوش اكرت يعنى اكر ترا سر زنش و توبيخ كنم خاموش يعنى
ساكت باش كه تو مستحق آن سرزنشى في بحر الغرايب خاموش و
خامش بالواو و بدونه لغتان بمعنى ساكت لطيفه بى هنران
هنر مند انرا نتوانند ديدن همچنانكه سكان بازارى سك شكارى
را بينند مشغله بر آرند و پيش آمدن نيارند يعنى سفله و ناكس
چون بهنر با كسى بر نيايد بخبثش يعنى بخبث و غيبت آن كس در پوستين
او افتد بيت كند هر آينه يعنى البته غيبت بكسر العين المعجمة و هى
ان يتكلم خلف انسان مستور بغمه لو سمعه فان كان صدقا يسمى غيبة
وان كان كذبا يسمى بهتانا كذا في مختار الصحاح حسود كوته دست كه در
مقابله و حضور محسود كنكش بود زبان مقال في بحر الغرايب كنك
بضم الكاف العربي بمعنى اخرس يعنى اخرس بوده زبان مقالش و فيه
مبالغة كما لا يخفى حكمت اكر جور شكم نيستى هيچ مرغى در دام صياد
نيفتادى بلكه صياد خود تاكيد لصياد دام ننهادى وعظ حكيمان دير
دير خورند و عابدان نيم سير و زاهدان تا سد رمق بفتحتين بقية

نيفتادى

الروح كذا في مختار الصحاح و جوانان تا طبق بر كيرند يعنى خدمتكاران
تا [illegible] و پيران تا عرق بكنند اما قلندران چندانكه معده بكسر العين
او سكونه جاى نفس نماند بفتح النون الثاني من ماندن و بر سفره روزى
كس بكسر الباء اي رزقه و نصيبه بيت اسير بند شكم را دو شب نكيرد خواب
اي لاينام فيهما شبى ز معدة سنكى يعنى همچو سنك شده از ثقلت طعام شبى
ز دلتنكى نصيحت مشورت با زنان تباه است يعنى فاسد است
و سخاوت با مفسدان كناه بيت ترحم بر پلنك تيز دندان ستمكارى
بود بر كوسفندان بند هر كه را دشمن در پيش است اي تحت وسعه
اكر نكشد دشمن خويش است بيت سنك در دست و مار بر سر
سنك خيره و ضعيف راى بود قياس در نك و كرده اند خردمندان بخلاف
اين مصلحت ديده اند و كفته اند كه در كشتن بند يان تامل اولى ترست
بحكم آنكه اختيار باقيست توان كشت و توان هشت بالكسر و كشت
بالضم اكر بى تامل كشته شود محتملست كه مصلحتى فوت شود كه
تدارك مثل آن ممتنع باشد مثنوى نيك سهلست زنده بيجان كرد
يعنى بغايت آسانست زنده را بيجان كردن وليكن كشته را باز زنده
نتوان كرد شرط عقلست صبر تير انداز و صف تركيبى من انداختن كه چو
رفت از كمان نيايد باز اي مرة اخرى حكمت حكيمى كه با جهال در افتد
يعنى اتفاقا مجتمع شود بايد كه عزت توقع ندارد و جاهلى كه بزبان آورى
بر حكيمى غالب آيد عجب نيست كه سنكيست جوهرى را مى شكند بيت
نه عجب كر فرو رود نفسش عندليبى كه غراب هم قفسش باشد
قطعه كر هنرمندى از اوباش يعنى لوندان و قومتخفة جفايى بيند تا دل

خويش نيازارد و در هم اي منقبض و منفعل نشود كه اين پاره ابن مند
كه سنك بد كوهر اكر كاسه زرين شكند بفتح الكاف و النون قيمت سنك
نيفزايد و قيمت زر كم و ناقص نشود لطيفه خردمندى را كه در زمرة اجلاف في مختار الصحاح الزمرة بالضم الجماعة
و قولهم اعرابى جلف اي جاف سخن صورت نه بندد و شكفت
بكسر تين يعنى عجب مدار كه آواز بربط با غلبه دهل بضمتين و قد
معنا هما بر نيايد اي لا يظهر و بوى عبير في بعض النسخ عنبر از كند
بكسر الدال و الاضافة الى سير في بحر الغرايب كند و كنده بالكاف الفارسية
الرايحة الخبيثة يعنى از رايحه خبيثه سير فرو ماند اي يضمحل مثنوى
بلند آواز بكسر الزاء نادان كردن افراخت يعنى يك نادان بلند
آواز دفع جيده و هو عبارة عن غاية الاقدام و نهاية الشرة كه
دانا را بى شرمى و كستاخى بينداخت اي اسكت نمى داند كه
آهنك حجازى فرو ماند ز بانك طبل غازى حكمت جوهر اكر در خلاب
افتد في بحر الغرايب خلاب بكسر الخاء المعجمة الطين و حركى آب
همان نفيس است كما كان و غبار اكر بفلك رسد همچنان خسيس است استعداد
بى تربيت دريغست و حيف و تربيت نا مستعد ضايع و عبث است
خاكستر اكر چه نسب عالى دارد كه آتش جوهر علويست وليكن چون
بنفس خود هنرى ندارد با خاك برابرست در قيمت شكر نه از نى
بالفتح و السكون است و لئلا يلتبس بقولهم نيست انبت الف
است خطأ و آن وجب حذفه كما عرفت غير مرة كه آن خاصيت
وى راجع الى شكر است و محصوله ان الرغبة في السكر لم تحصل

منهم ... اي القصب ... في نفسه مثنوي چو کنعانرا طبیعت بی هنر بود
اي ابن نوح عليه السلام فادرك العرق طبيعت بى هنر بود بيمبرلغة
في پیغامبر زادگی قدرش اي زنبته نیفزود و لعله استعمل افزودن
ههنا بمعنی المتعدي وقد فعل مثل ذلك فيما سبق كما نبهناك عليه فتذكر
هنر بنماي امرٌ من نمودن اگر داري نه گوهر في مختار الصحاح اصل كل
شئ جوهره وهو معرّب گوهر اي لا تبُ نسبك بل اي حسبك وفضلك
ان كان لك از خار رست ابراهیم پیغمبر عم از آزر لطیفه مشك آنست
كه خود ببوید نه آنكه عطار بگوید دانا چو طبلهٔ عطار است خاموش
و هنر نماي و نادان چو طبل غازي بلند آواز و میان تهی و باید در رأي
يعني فاسد الفكر قطعه عالم اندر میان جاهل را مثلی گفته اند صدیقان
شاهدي درمیان كوران است مصحفي درمیان زندیقان يعني شاهد بيست
درمیان كوران پند دوستی بیاء الوحدة راكه بعمرها اي في زمان
يعتدّ به بحيث يعتد في العرف عمر الرجل فرا چنگ آرند يعني بكف آرند
وهو كناية عن التحصيل نشاید اي لايليق كه بیكدم بیازارند بیت سنگي
بچند سال شود لعل پاره زنهار تا بيك نفسش نشكني بسنگ والضمير راجع
الى اللعل حكمت عقل در دست نفس همچنان گرفتار است كه مرد
عاجز وضعيف بدست زن گربز قال في بحر الغرايب گربز بضم
الكاف الفارسية وكسرها يعني الشخص الطرار وقال الشمس الفخري في كتابه
المسمى بالمعيار الجمالي ان گربز بمعنى زيرك انتهى بیت در بكسر الراء
يعني باب خرمي وشادي بر سرايي ببند كه بانگ زن از وي راجع الى
الى سراي بر آید بلند حكمت راي بي قوت مكر و فسونست قد عرفت

ان فسون هو الذي يقرا على المرضى والظاهر انه ههنا عطف تفسير للمكر
وقوت بي راي جهل وجنون بیت تمیز باید و تدبیر
عقل آنگه ملك كه ملك و دولت نادان سلاح جنگ خداست
تو بيت جوانمردي كه بخورد و بدهد به است از عابدي روزه
وصوم دارد و بنهد هر كه ترك شهوات از بهر قبول خلق كرده است
از شهوت حلال در شهوت حرام افتاده است بیت عابد كه نه
بفتح النون حرف نفي از بهر خدا گوشه يعني در گوشه نشیند بیچاره
در آینهٔ تاریك چه بیند حكمت اندك اندك چیزها خیلی وبسیار
شود و قطره قطره سیلی گردد يعني آنان كه دست قوت ندارند
سنگ خرده نگه دارند تا بوقت فرصت دمار يعني انتقام كذا في بحر
الغرايب از دماغ ظالم بر آرند شعر وقطر على قطر متعلق بقوله اذا
اتفقت نهرٌ ونهر الى نهر متعلق بقوله اذا اجتمعت نحرٌ وقد ضمنه اجتمعت
معنى انضمت فعدّاه بالى والتعدية وقطر اذا اتفقت على قطر فهي نهر ونهر
اذا انضمت الى نهر فهي بحر قيل بالفارسية سيلها ي روان كه مي بيني جمله از قطرهاي
باران است بیت اندك اندك بهم شود بسیار دانه دانه است غله در انبار پند
عالم را نشاید كه سفاهت از عامی بحلم درگذراند كه هر دو طرف را زیان دارد و هیبت
این كم شود وجهل آن مستحكم بیت چو با سفله گویي بلطف و خوشي فزون گردد ش
كبر وگردن كشي حكمت معصیت از هر كه صادر شود ناپسندیده است
و از علما صادر شدن ناپسند تر كه علم سلاح جنگ شیطانست وخداوند
سلاح را چو باسیری برند شرمساري بیشتر برد مثنوي عامي نادان پریشان

... چو بود به كه دانشمند ناپرهیزكار كه آن ز نابینایی از راه او فتاد
و بیند و دو چشمش بود در چاه بالجيم الفارسية او فتاد حكمت هر كه در زندگی
نانش نخورند چون بمیرد نامش نبرند لذت انگور زن بیوه بالكسرة المجهولة
المراة التي لا زوج لها داند نه خداوند میوه یوسف صدیق عليه السلام در خشك سالي
بكسر الياء المصدرية مصر نخوردي تا گرسنگان را فراموش نكند مثنوي آنكه در راحت
و تنعم بسكون الميم زیست او چه داند كه حال گرسنه چیست حال درماندگان كسی داند
كه باحوال خویش درماند مر ماندن بمعنى نهادن فان ماندن يجيء على ثلثة معان بمعنى
التمكن والاستقرار وبمعنى الشق وبمعنى الوضع كذا في الصحاح الفارسي قطعه
اي بر مركب تازنده اسم فاعل من تاختن سواري اي انت راكب هش دار بالضم
بمعنى العقل مثل هوش في احد معانيه كما مر كذا في بحر الغرايب كه خر خارکش
اندر وحل آب و گل است آتش از خانهٔ همسایهٔ درویش مخواه كانچه بر روزن
او میگذرد دود دلست نه دخان نار پند درویش ضعیف حال بسكون الفاء
واللام را در تنگی خشك سال مپرس كه چوني مگر بشرط آنكه مرهمي بر ریشش
نهي و معلومي یكني بها عن المال در پیش او بنهي بفتح الباء من بردن قطعه
خري كه بیني و باري بگل در افتاده بدل اي بقلبك بر و شفقت كن ولي مرو
بسرش فانه يطلب منك الاستعانة ح ولي چو رفتي و پرسید بتش بفتح باء الخطاب
بعد الدال كه چون بمعنى كیف افتاد میان ببند چو مردان بگیر دم بتشديد
الميم للوزن خرش وهذا الشين الثاني لمجرد التعريف في بعض النسخ كوش
خرش حكمت دو چیز محال عقلست خوردن بیش از رزق مقسوم و مردن
از وقت معلوم قطعه قضا دگر نشود اي لا يتغير كه هزار ناله و آه برآید
بشكر يا بشكايت متعلقان بقوله برآید از دهني بياء الوحدة يعني اگر هزار

ناله و آه برآید بشكر یا بشكایت از دهني فرشته كه وكیل است بر خزاین باد چه غم
خورد كه بمیرد اي بنطفي چراغ بیوه زني وقد عرفت معناه آنفا پند اي طالب روزي
بنشین كه بخوري دایا اي مطلوب اجل مرو كه جان نبري يعني بتجنبي قطعه جهد رزق اگر كني
و گر نكني برساند خداي عز وجل ور يعني و اگر روي در دهان شیر و پلنگ نخورندت مگر
بروز اجل حكمت بنا نهاده بفتح الباء الصلة يعني خيري را كه در تقدیر ربانی مقدر نشده
است و نصیب نهاده است دست نرسد و چیزي كه نهاده است در تقدیر خداي
تعالى هر جا كه هست يعني موجود است برسد بیت شنیده كه سكندر برفت تا ظلمات
بچند محنت و خورد يعني نوشید آنكه خورده و هو الخضر عليه السلام آب حیوة را حكمت
صیاد بي روزي يعني بي نصیب در دجله ماهي نگیرد و ماهي بي اجل در خشكي نمیرد
بیت مسكین حریص در همه عالم همي دود مز دو بدن او در قفاي رزق اجل در قفاي او
لطیفه توانگر فاسق كلوخ زر اندود است يعني مذرا است كه مطلي باذهب شود
و درویش صالح شاهد يعني محبوب خاك آلوده است این درویش دلق يعني خرقه
موسی است مرقع وآن فاسق توانگر دیش فرعونست مرصع شدت نیكان روي در
فرج بالجيم كفتح بالحاء المهملة لفظا ومعنى دارد يعني شدت ایشان متوجه است به
بخلاص و دولت بدان جمع بد سر در نشیب اي در سفل دارد يعني ایشان
متوجه است بخلاص بهلاكي قطعه هر كه را جاه و دولتست بدان يعني بآن جاه
و دولت خاطر خسته در نخواهد یافت قوله در زاید خبرش ده كه هیچ دولت
جاه الشين راجع الى قوله هر كرا براي دگر يعني در آخرت نخواهد یافت
بلكه منقطع مي گردد دنیا حكمت حسود از نعمت حق بخیلست
و مردم بي گناه را دشمن قطعه مردكي بكاف التصغير وباء الوحدة خشك
مغز يعني حسود را دیدم كه رفته است در پوستین اي بذم صاحب جاه و مرتبه

دولت و

کفتم ای [illegible] را چه کناه قطعه الا یعنی غافل
مشو تا نخواهی [illegible] بر حسود که آن بخت برکشته ای منقلب بخت و متغیر
حسود در بلاست چه حاجت که باوی راجع الی الحسود کنی دشمنی بالیاء
المصدری که او را چنان دشمنی ای الحسد در قفاست تربیت تلمیذ بی
ارادت عاشق بی زر است و رونده بی معرفت مرغ بی پر بالباء الفارسی
و عالم بی عمل درخت بی بر بالباء العربی بمعنی الثمر و زاهد بی علم خانه بی
در بمعنی باب حکمت مراد ز نزول قرآن تحصیل سیرت خوبست نه ترتیل
سورة مکتوب قال فی شرح الوقایة الترتیل فی القراءة الترسل فیها والظاهر
المراد ههنا هو التجوید فی القراءة عامی متعبد پیاده بکسر الهمزة رفته است
و عالم متهاون سوار خفته عاصی که دست که بردارد برای دعا و تضرع
بخدای تعالی به است از عابدی که کبر در سر دارد بیت سرهنگ لطیف
خوی و دلدار بهتر ز فقیه مردم آزار حکمت یکی را گفتند عالم بی عمل دانی
که بچه ماند منی ماند گفت بزنبور بی عسل بیت زنبور درشت بی
مروت را گوی امر من گفتی باری چو عسل نمی دهی نیش مزن لطیفه
مردی بی مروت زنست و زاهد با طمع راه زن ای من قطاع الطریق قطعه
ای بناموس دنگ کرده غیرت کرده جامه سپید فی بعض النسخ سفید و کلاهما
بمعنی بهر بسکون الهاء بنداء خلق ای لاجل حسن ظنهم و اما نامه عمل سیاه
دست بسکون التاء قدم للمحو تدبر کوته باید از دنیا آستین خواه دراز و خواه
کوتاه یعنی ای شئت اجعله طویلا وان شئت اجعله قصیرا حکمت دو کس را
حسرت از دل بدر نرود و لا یخرج و پای تغابن از گل بر نیاید تاجری کشتی شکسته
و وارثی با قلندریان نشسته قطعه پیش درویشان بود خونت مباح کر نباشد

بی ح

در میان بسکون النون مالت سبیل پا [illegible] من کنایة عن الطایفة
الیة سماها بقلندریان با بکشن بفتح الکاف العربی [illegible] کلمة مرکبة مستعملة
بمعنی المال والاسباب انکشت نیل و هو بکسر النون صبغ معروف [illegible]
جوهو و من عادتهم انهم یتخذونه و یجعلونه علامة علی باب المیت لیدل علی المآتم
والحسرة هکذا سمعت من بعض الکمل هذا و قال فی بحر الغرایب یا حرف نداء
فی لغة العرب و قد یستعمل فی الفارسیة لذلک ایضا و حرف عطف فی الفارسیة
بمعنی او ثم اورده قول الشیخ یا مرو الخ استدلالا علی ما ذکره یا مکن با پیلبانان
دوستی یا بنا کن خانه در خورد کلمة واحدة بمعنی اللایق پیل حکمت خلعت سلطان
اگرچه عزیز است جامه خلقان بود زان نعمان جمع خلق بفتحتین ای بالی کذا
فی مختار الصحاح والمنی الصحاح الفارسی فقد قال انه لغة مشترکة بین الفارسی والعربی
خود بعزت تر و خوان نعمت بزرگان اگرچه لذیذ است خرده انبان بمعنی الجراب خود از
آن بلذت تر قطعه سرکه بمعنی الخل مشترک بین الفارسیة والترکیة از دست بسکون
التاء رنج قوله دسترنج اسم لما یکتسب باستعمال الید مضاف الی خویش و تره ای البقل مطلقا
و هو عطف علی سرکه بهتر از نان ده خدا یعنی خداوند ده ای کتخدای ای قریة و بره بتخفیف
الراء للوزن و لد الغنم و هو عطف علی قوله نان حکمت خلاف رای صوابست و نقض
عهد اولی الالباب دارو بمعنی الدواء کذا فی بحر الغرایب بگمان بضم الکاف الفارسیة یعنی
بشک خوردن و راه نادیده بی کاروان رفتن از امام مرشد محمد غزالی پرسیدند که بدین
منزلت در علوم چگونه رسیدی گفت بدانچه یعنی بآنچه رسیدم که هرچه ندانستم
از پرسیدن آن ننگ و عار نداشتم قطعه امید عافیت آنگه بود موافق عقل
که نبض را بطبیعت شناس بنمایی یعنی بطبیب حاذق بنمای بپرس هرچه ندانی
که ذل پرسیدن دلیل راه تو باشد بعز دانایی حکمت هر آنچه دانی که

[illegible] معلوم [illegible] شدن به پرسیدن آن تعجیل مکن که حکمت را
نزاید [illegible] قطعه چو لقمان دید کاندر دست داود همی آهن بمعجز موم
گردد [illegible] بالمعجزة الا الیاء حذف تا وقع للوزن نپرسیدش چه می سازی که دانست
ای لانه قد علم که بی پرسیدنش معلوم گردد حکمت از لوازم صحبت ای المصاحبة
یکی آنست که خانه بپردازی من پرداختن بمعنی تمام کردن و قد عرفت ان الحاء
تقلب زاء فی مستقبلاته تا نخانه خدای ای بصاحب البیت و قولهم خانه خدای
ده خدای من قبیل قولهم کلاب و کلبک کامت در سازی ای تنتظم بیت
حکایت به مزاج مستمع گوی اگر دانی که دارد با تو میلی هر آن عاقل که با مجنون
نشیند نگوید جز حدیث روی لیلی حکمت هر که با بدان نشیند اگرچه طبیعت
ایشان نگیرد لیکن بطریق ایشان متهم گردد همچنان که اگر شخصی بخرابات
رود بنماز کردن منسوب شود را عنقا و تا بنی بخمر خوردن مثنویه
رقم بفتحتین بمعنی الکتابة کذا فی مختار الصحاح بر خود بنادانی کشیدی ای امضیت و قررت
که نادان را بصحبت برگزیدی طلب کردم ز دانایی یکی پند
مرا فرمود با نادان مپیوند یعنی اختلاط مکن که گر دانای عصری خر بباشی بیاء الخطاب
فیهما و کذا الیاء فی قوله و گر نادانی ابله تو بباشی للخطاب فیهما حکمت حلم شتر چنانکه
معلومست اگر طفلی بیاء الوحدة مهارش بفتح المیم الزمام والشین راجع الی شتر
گیرد و صد فرسنگ ببرد گردن از متابعتش نپیچد مضارع منفی من پیچیدن اما اگر
دره هولناک ای مخوف و هذا مثل قولهم اندیشناک و غمناک پیش آید که موجب
هلاک شود و طفل بنادانی خواهد که آنجا که برود زمام از کفش بفتح الفاء
والشین راجع الی قوله طفلی بگسلاند و دیگر مطاوعت نکند که هنگام درشتی ای
فی وقت الخشونة و زمان الغلظة ملاطفت مذمومست و گفته اند که دشمن بملاطفت

باشد ۶

دوست نگردد بلکه طمع زیادت کند قطعه [illegible] با تو [illegible] باش
و گر خلاف و خشونت کنند دو چشم [illegible] برجهانی
الی قوله کیمیا گون بالمد و فتح الکاف الفارسیة و سکون النون [illegible] اکندن بمعنی
مملوکردن و قوله خاک مفعول آکنی سخن بلطف و کرم با درشت خوی بگوی
تا درشت مگوی که زنگ خورده بسکون الکاف نگردد بنرم سوهان فی
بحر الغرایب سوهان بضم السین المهملة بالترکی ایگه و در بی یعنی نخرده سوهان
پاک نمی شود حکمت هر که در میان سخن دیگران افتد که فضلش بدانند جهلش
معلوم کنند قطعه ندهد مرد هوشمند جواب مگر آنگه کز او سوال کنند
گرچه بر حق بود مزاح سخن حمل دعویش بکسر الواو و سکون الیاء والشین
یعنی دعوی آن سخن گوی را حمل بر محال کنند ادب ریشی ای جراحتی اندرون
جامه داشتم حضرت شیخ رحمه الله هر روز پرسیدی که ریشت چونست
و نپرسیدی که کجاست دانستم که از آن احتراز میکند که ذکر هر عضوی روا
نباشد و خردمندان گفته اند هر که سخن نسنجد من سنجیدن بمعنی وزن کردن
ای کل شخص لا یزن کلامه از جوابش برنجد قطعه تا نیک ندانی که سخن عین
صوابست باید که بگفتن دهن از هم نگشایی ای ینبغی ان لا تفتح فاک گر راست
سخن گویی و در بند بمانی به که دروغت بیاء الخطاب دهد از
بند رهایی یرد علیه ان هذا مخالف لما سبق فی صدر الکتاب من قوله دروغ
مصلحت آمیز به از راست فتنه انگیز فتامل فی وجه التلفیق بینهما حکمت
دروغ گفتن بسکون الغین المعجمة بضربت لازب فی مختار الصحاح اللازب
الثابت یقال صار کذا ضربة لازب و لازم لغة فیه لکن الاول افصح ماند بفتح
النون مضارع من ماندن که اگر نیز جراحت درست شود نشان بماند یعنی ان

مضرّة الكذب واثره سقود ايما جيزي كراه برادران يوسف عليه السلام بدروغي
موسوم شدند بر راست گفتن ايشان نيز اعتماد نماند بسكون النون ماضي منفي
ماندن قال الله تعالى بل سوّلت لكم انفسكم امراً فصبرٌ جميل هذا ما قاله يعقوب
لابنائه اوّل الآية قال الله تعالى حكاية عن اكبر اخوة يوسف عليه السلام ارجعوا
الى ابيكم فقولوا يا ابانا ان ابنك سرق وما شهدنا الا بما علمنا وما كنا للغيب
حافظين واسئل القرية التي كنا فيها والعير التي اقبلنا فيها وانا لصادقون قال
بل سوّلت لكم امراً فصبرٌ جميل عسى الله ان ياتيني بهم جميعاً انه هو العليم
الحكيم قوله تعالى قال بل سوّلت اي فلما رجعوا الى ابيهم وقالوا له ما قال لهم و
اخوهم قال بل سوّلت لكم اي سهّلت وهوّنت انفسكم في اعينكم امراً اردتموه
والا فما ادرى ملك مصر ان السارق يوجد برقته لولا فتواكم وتعليمكم قطعه
استفهام انكاري
كسي را كه عادت بود راستي خطا كي كند او كذارند از و وگر نامور و مشهور شد
بناراستي دگر راست باور يعني التصديق والايمان ندارند ازو اي لا يصدقونه
اصلا قطعه دروغي بياء الوحدة نگيرند صاحب دلان بر آنكس كه پيوسته گفت
راست كه مشتهر شد بناراستي اگر راست گويد بگويند خطاست حكمت اجل كائنات
با نفاق آدميست واذل موجودات سگ اي الكلب وبا نفاق خردمندان
يعني مقررست كه سگ حق شناس به كه آدمي ناسپاس بكسر السين المهملة الاولى
والباء الفارسية يعني الشكر والمنة كذا في بحر الغرايب قطعه سگي را لقمه هرگز
فراموش نگردد گر زني يعني سگ را اگر زني صد نوبتش سنگ فراموش نكردد آن
لقمه را كه خورده بود از دست تو وگر عمري نوازي سفله بكسر الهمزة را
يعني لو تلطفت بخيلا زمانا كثيرا بعد في العرف عمرا بكمتر تندي اي با دني مخالفة
وتاذي آيد با تو در جنگ حكمت از نفس پرور بسكون السين والراء هنري

ناید و ... كو بر او
خسبيت وبسيار خوار بسيار خسب بسكون الراء يعني كثير النوم و خسب
صفة من خسبيدن كما ان خوار في قوله بسيار خوار صفة من خوردن
بيت چو گاو اي مثل البقر گر همي بايدت يعني اگر همي بايد ترا فربهي بالياء
المصدري مفعول بايد چو خر اي مثل الحمار تن مفعول مقدم لدِه بجور
كسان در ده بياء الخطاب امر من دادن يعني در جور ديگران ده تن را
يعني بذل بجو حمار وهذا مثل قوله بده باد رمنافع بي شمار ست كما مر حكمت
در انجيل آمده است كه اي فرزند آدم اگر توانگري دهمت از من بمال مشغول
شوي واگر درويش كنمت اي ترا تنگدل نشيني پس حلاوت ذكر من كجا
يابي من يافتني وبعبادت من كي بشتابي قطعه گه اندر نعمتي مغرور وغافل
گهي از تنگدستي خسته وريش بامالة الراء اي صاحب جراحتي چو در سرّا وضرّا
اي في السرور والغم حالت بناء الخطاب اي حالِ تو اينست ندانم كي بحق پردازي
از خويش اي انّى تنتظم مع الحق وتفرغ عن هواك واحوال نفسك حكمت
ارادت بيچون اي بلا كيف وهو الله سبحانه وتعالى يكي را از تخت شاهي فرو آرد و
ديگري را در شكم ماهي نگه دارد اشارة الى قصة يونس عليه السلام كما اشار بقوله ه
بيت وقتيست خوش آنرا كه بود ذكر تو مونس ور خود بود اندر شكم حوت
چو يونس حكمت اگر تيغ قهر بر كشد حق سبحانه وتعالى ولي و نبي سر در كشد و اگر غمزه
لطف بجنباند قوله برابر اجع بذ متعلق بقوله بجنباند وقوله بنيكان در رساند جزاء
الشرط قطعه گر بمحشر خطاب قهر كند انبيا را چه جاي معذرتست پرده از روي
لطف گو بردار اي مژده برفع الحجاب هكذا قيل واما في الصحاح الفاسي فقد قال
معلوم امر الغايب من كردن مثلا يجي بكند على لفظ المضارع بعينه ولكن يفرق بينهما

بالقوائي وقيل برادبين الدالي والنون الف نحو كناد و هو غير مستعمل الآنادرا
وقد يجيء بزيادة لفظة گو على اوّل امر الحاضر او آخره نحو گو بكن او بكن گو
وهو قليل ايضا انتهى فالظاهر ان قوله گو بردار امر غايب كاستغفار اميد
مغفرتست پند هر كه بتاديب دنيا راه صواب نگيرد بتعذيب عقبى گرفتار آيد
قال الله تعالى ولنذيقنهم من العذاب الادنى دون العذاب الاكبر الآية
العذاب الادنى عذاب الدنيا من القتل والاسر وغير ذلك وعن مجاهد عذاب
القبر والعذاب الاكبر عذاب الآخرة اي نذيقهم عذاب الدنيا قبل ان يصلوا الى الآخرة
ثم قال الله تعالى لعلهم يرجعون اي لعل من بقي منهم يتوبون عن الكفر روي ان
وليد بن عقبة فاخر عليا رضي الله عنه يوم بدر فنزل افمن كان مؤمنا كمن كان
فاسقا لا يستوون الآية بيت پندست بالباء الفارسي خطاب مهتران آنگه
بند بالباء العربي يعني خطاب مهتران بر كهتران پندست و نصيحت اوّلا و آنگه
اي بعد ازان بندست چو پند نصيحت دهند و نشنوي بند و قيد نهند بر پايت
پند نيكبختان حكايت و امثال پيشينيان اي قدماء ماضيه پند و نصيحت گيرند
پيش اي قبل ازان كه پسينيان اي متاخران بواقعه ايشان اشارة الى نيكبختان
مثل زنند قطعه نرود اي لا يذهب مرغ سوي دانه فراز اي نرود فراز اي
لا يطير نحوه چون دگر مرغ بيند اندر بند و قيد دام پند و نصيحت گير از مصايب
بفتح الميم جمع مصيبة دگران تا نگيرند دگران قدر مرا ان ديگر بجوز فيه دگر بحذف الياء
ز تو پند حكمت آنرا كه گوش ارادت گران بكسر الكاف الفارسية يعني ثقيل آفريده است
وهو كناية عن صم القلب چون كند كه بشنود اي كيف يفعل حتى يسمع كلام الله تعالى
وانرا كه بكمند سعادت كشيده اند چون كند نرود قطعه شب تاريك اي في الليلة
الظلمة دوستان خداي مي بتابد من تافتن يعني لمعان كردن چو روز رخشنده

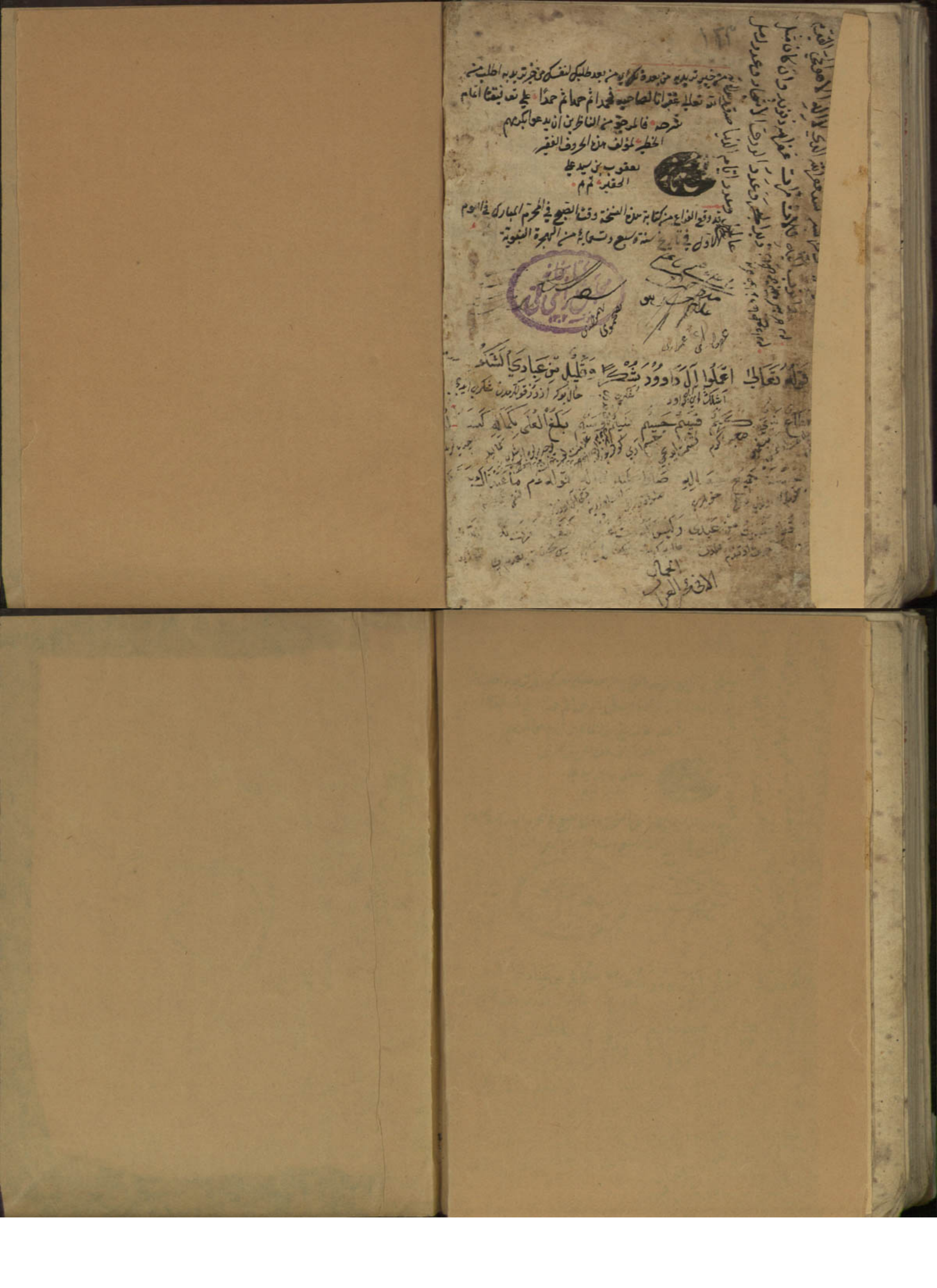
في بعض النسخ و روز رخشنده عطفا على قوله شب تاريك يعني وفي النهار المضيء لهم
نور و لمعان ايضا كما في الليلة المظلمة وين سعادت بزور بازو نيست تا نبخشد
خداي بخشنده قطعه از تو بكه بفتح الباء الصلة وكسر الكاف العربي نالم اي نالي
حاكم اشتكي منك واعرض حالي عليه كه دگر داور يعني قاضي وحاكم نيست از حكم تو
هيچ حكم بالاتر نيست آنرا كه تو رهبري كني گم بضم الكاف الفارسي نشود وانرا كه تو گم
كني رهبر و مرشد نيست وهذا البيت اشارة الى قوله تعالى من يهد الله فلا مضل له
ومن يضلل فلا هادي له حكمت گداي نيك انجام بفتح الهمزة يعني العاقبة به از پادشاه
بد فرجام كالانجام لفظا ومعنى بيت غمي كز پيش شادماني بري به از شادي كز پسش غم
پيش للوزن وكذا پسينه به از شادي بكسر الياء المصدري للوزن ايضا كز پسش غم
خوري حكمت زمين را از آسمان نثارست النثار اسم لما ينثر و يهدي من التحف
بالتركي ساچو والمراد به هنا المطر المنبت وآسمان از زمين غبار كل اناء يترشح
بما فيه الاناء بالكسر الظرف يقال رشح الاناء يرشح رشحا وترشح خرج ما فيه قليلا قليلا
ومنه الرشح للعرق لانه يخرج من البدن شيئا فشيئا كما يترشح الاناء المتخلل الاجزاء
وفي الحديث في اهل الجنة رشحهم المسك صدق رسول الله بيت گرت يعني اگر ترا
خوي واخلاق من آمد ناسزاوار تو خوي نيك خويش از دست مگذار حكمت
حق جل وعلا مي بيند و مي پوشد و همسايه نمي بيند و مي خروشد من خروشيدن
قال في بحر الغرايب معناه بالتركي كور كوراليك وبچي يعني حمله كردن ايضا انتهى
بيت نعوذ بالله اگر خلق عيب دان اي وصف تركيبي من دانستن بودي كسي بحال
خود اي بسبب حال نفسه از دست كس نيا سودي لطيفه زر از معدن بكان
بالكاف العربي لفظ فارسي بمعني معدن كندن بر آيد و از دست بخيل بجان كندن بر
نيايد قطعه دونان و ناكسان نخورند و گوش دارند گويند اميد به كه خورده روزي

يعني بنو بعضي الايام يعني بكلم الكاف العربي وسكون الميم يعني بزخم او بيني
دشمني را نعوله دشمني مفعول لبيني وقوله زر مانده وخاكسار يعني بخاك آلوده
مرده في موضع المفعول الثاني لبيني **حكمت** هركه بر زيردستان نبخشايد اي
لا يرحم بجور زبردستان زبر بفتحتين ضد زير كرفتار آيد **قطعه** نه هر بازو
يعني عضد كه دروي قوتي هست بمردي عاجزان را بشكنده ست ضعيفان را
مكن بر دل كزندي بياء الوحدة يعني بر دل ضعيفان ايذا و مضرت مكن كه
در ماني بياء الخطاب من ماندن جواب الامر يعني ان فعلت كنت مبتلى بجور
زورمندي بياء الوحدة **فايده** عاقل چون خلاف درميان آيد بجهد بكسر الباء
الصلة وفتحتي الجيم والهاء اي يثب من البين ولا يتوقف في ذلك المكان وچون
صلح بيند لنكر بنهد كه آنجا سلامت بر كنارست واينجا حلاوت درميان متعاطر
را اي لمن يلعب بالقمار اراد به النرد سه شش مي بايد وليكن سه يك مي آيد ولا يخفى
عليك ان ملايمة هذا الكلام لما قبله غير واضح اللهم الا ان نجعل هذا ابتداء كلام
ولا يخفى بعده **بيت** هزار بار يعني الف مرة چراگاه خوشتر از ميدان در
حق اسب وليكن اسب ندارد بدست خويش عنان **فايده** درويشي در
مناجات مي گفت يارب بر بدان رحمت كن كه بر نيكان خود رحمت كرده كه
ايشان را نيك آفريده **حكمت** اول كسي كه علم بفتحتين بر جامه وانكشتري در دست
نهاد جمشيد بود كفتندش چرا همه زينت را بچپ دادي وفضيلت راست
راست اصله راست يعني بطرف يمين است ثم حذف الفه است في الخط واللفظ
لما عرفت من انه يجب حذف الفه لفظا وخطا اذا اتصل بكلمة ساكنة الآخر فقوله
راست في الاول كلمة واحدة بمعنى الجانب اليمين وفي الثاني مركب من راست والرابطي
كفت راست را زينت راستي تمام است اي بكفيه **قطعه** فريدون كفت نقاشان چيني

را كه بيما ... في بحر الغرايب بيراموني ... بكلهما بالبا ... يعني حوالي الشئ
واطرافه بالفارسية كرها اكرد خركاهش ... بحر الغرايب خركاه وخركه بكسر الخاء المعجمة
والكاف الفارسية فيهما بالتركي اوتاغ بدوزند مي دوختني وقد عرفت ان الهاء تقلب
زاء في المستقبلات بدان جمع بد قدم للحصر را نيكو دار اي مرد هشيار يعني عاقل
كه نيكان خود بزركند ونيك روزند يعني بزركانند ونيك روزان **لطيفه** بزرگي را گفتند
چندين فضيلت كه دست راست دارد خاتم چرا در دست چپ مي كنند كفت ندانى
كه اهل فضل هميشه محروم باشد وفي هذا المعنى قال خواجه حافظ رحمه الله هنري خرد
ايام جز ازينم نيست كجا روم بتجارت باين كساد متاع **قطعه** آنكه حظ به
بالحاء المهملة والظاء المعجمة النصيب والجد يقول حظ الرجل حظا اي صار ذا حظ
من الرزق كذا في مختار الصحاح فلك ان يجعل الحظ هنا اسما ومصدرا كما لا يخفى ه
افريد روزي ورزق وبخت بالباء التحتانية يعني دولت يا فضيلت هميشه
يا تخت قد صحح هذا بالباء التحتانية والفوقانية ايضا والمآل واحد **لطيفه** نصيحت
پادشاهان مضاف الى مفعوله كفتن مسلم كسي راست كه بيم و خوف سر ندارد و يا اميد
زر **مثنوي** موحد چه در پاي ريزي زرش چه شمشير هندي نهي بر سرش يعني چه كه در پايش ريزي زر را
وچه كه شمشير هندي كه مشهورست بحدت نهي بكسر تين وباء الخطاب بر سرش اي هما
مستويان عنده ولا مبالاة له من السيف اصلا اميد وهراسش بفتح السين المهملة
والشين المعجمة راجعة الى الموحد في بحر الغرايب هراس بكسر الهاء في المشهور اسم مصدر
يعني بيم ومصدره هراسيدن بفتح الهاء يعني ترسيدن انتهى يعني اميد وخوفش نباشد
ز كس بر اينست يعني برابنست بنياد توحيد بس اي عليه اساس التوحيد فقط **لطيفه**
پادشه از بهر دفع ستمكارانست وشحنه براي خونخواران وقاضي مصلحت جوي
طراران جمع طرار قال في مختار الصحاح اي العيار السارق خفية كقطع ... عند

سرقة ... [illegible] ... مصلحت جوي يعني تركيبي من جستن هركز دو خصم از بهر پاجي
... **قطعه** ... چون حق بحق ... بايد داد يعني داد ام بلطف
به كه بجنك آوري ... آنكه خراج اگر نكزارد كيه بطيبت نفس في مختار الصحاح طاب يطيب
طيبة بكسر الطاء وتطيابا بفتح التاء بقهر ازو بستانند ومرد سرهنكي **لطيفه** همه كس را دندان
بترشي كند كردد في بحر الغرايب كند بضم الكاف الفارسية الغير الصارم من السيف والسكين
اي الكليل منهما ثم اطلق على غيره من الطبيعة والسن على سبيل الاستعارة انتهى ...
بيت قاضي كه برشوت بخورد پنج خيار ثابت كند از بهر تو ده ... يعني عشرة خربزه ...
بضم الباء العربي البطيخ وخربزه البطيخ **لطيفه** قحبه پير از نابكاري چه كند توبه نكند و
شحنه معزول از مردم آزاري **بيت** جوان بكسر النون مضاف الى قوله كوشه نشين قدم
للحصر بتر شير مرد راه خداست كه پير خود نتواند ز كوشه برخاست اي برخاستن
بيت جوان جست مي بايد كه از شهوت بپرهيزد كه پير سست رغبت را بسكون الثاني
اي ضعيف الرغبة خود آلت بر نمي خيزد **نكته** حكيمي را پرسيدند كه چندين درخت نامور
يعني مشهور و نامدار كه خداي تعالى آفريده است بلند وبرومند اي المثمر فانك قد عرفت ان بر
يجيء بمعنى الثمر ايضا هيچ يكي را آزاد نخوانده است مكر سرو را كه ثمر ندارد درين چه
حكمت است كفت هر يكي را دخلي اي وظيفه معيني است و وقتي معلوم كاهي بوجود آن
وظيفه تازه اند وكاهي بعدم آن پژمرده يعني زايل شده وسرو را هيچ ازين نيست و همه
وقت تازه است واين مذكور صفة آزادكانست **قطعه** بر آنچه مي گذرد دل منه كه دجله
بسي پس از خليفه بخواهد كذشت يعني كذشتني در بغداد كرت ز دست يعني اكر ز دست
بر آيد چو نخل باش كريم ورت ز دست يعني واكر ز دست نيايد چو سرو باش آزاد
وفارغ بال **پند** دو كس مردند بضم الميم وحسرت بردند آنكه داشت ومالش نخورد
وآنكه دانست وعمل نكرد بر مقتضاي علمش **قطعه** كس نه بيند بخيل فاضل يعني

... را كه در عيب كفتنش كوشد ...
... عيب او را ومحصوله ان كل ...
الناس ويذمه بتعداد معايبه در كرم خود صد كند دارد ... بافريد بوشد **خاتمه**
كتاب تمام شد كتاب كلستان والله المستعان بتوفيق باري عزاسمه قوله درين
... هشت باب چنانكه رسم وعادت مؤلفانست از شعر متقدمان بطريق استعارت
... يعني درين جمله ابواب تلفيق نرفت از شعر متقدمان بطريق عاريت چنانكه
... تلفيق عادت مؤلفانست قال في مختار الصحاح لفق الثوب وهو ان يضم شقة الى
... **بيت** كهن بضمتين هنا وهو الفصيح خرقه خويش يعني خرقه كهنه
... پيراستن وحرمت كهان بردوختن رقعه به است از جامه عاريت خواستن غالب
كفتار سعدي طرب انكيزست وصف تركيبي من انكيختن وطرب بفتحتين بمعنى شادي وخرمي و
طيبت آميز وصف تركيبي من آميختن وطيبت نيكو بوي كذا قيل وكوته نظران بدين علت
زبان طعن دراز كرده يعني ايشان زبان درازي ميكنند وكويند كه مغز دماغ بيهوده وباطل
بردن ودود چراغ بي فايده خوردن كار خردمندان نيست يعني انهم قد نسبوا الشيخ الى العبث
والسفاهة وقالوا ان السعي والمشقة في تاليف مثل هذا الكتاب سفه وعبث لا يليق بالعاقل
الفطن وليكن بر راي روشن صاحبدلان كه روي سخن در ايشانست اي الكلام فيهم لا في غيرهم
... الحساد پوشيده يعني براي روشنش مستور نماند ماضي منفي من ماندن كه در بضم
الدال وتشديد الراء موعظهاي شافي در سلك عبارت في مختار الصحاح السلك بالكسر الخيط كشيده
است وداروي ودواء تلخ بكسر الباء والخاء نصيحت با فصاحت بشهد ظرافت برآميخته تا طبع
ملول ايشان از دولت بكسر التاء قبول محروم نماند بفتح النون **نظم** ما نصيحت بجاي خود كرديم
روزكاري درين نصيحت بسر برديم كر نيايد اين نصيحت ما بكوش بكسر الشين رغبت كس بر رسولان
پيام وخبر باشد وبس **نظم** يا ناظرا فيه سل الله مرحمة على المصنف واستغفر لكاتبه واطلب لنفسك

...من خبير ندبير من بعده فكل ايمن بعد طلبكى لنفسك من خبرته به اطلب من
الله تعالى غفرانا لصاحبه فحمدا ثم حمدا ثم حمدا على تعم اتمام
شرحه فالمرجو من الناظرين ان يدعوا بكرمهم
الخطير لمؤلف هذه الحروف الفقير
يعقوب بن سيد علي
الحقير تم تم

قد وقع الفراغ من كتابة هذه النسخة وقت الصبح في المحرم المبارك في اليوم
الاول في تاريخ سنة وسبع وتسعمائة من الهجرة النبوية

قوله تعالى اعملوا آل داوود شكرا وقليل من عبادي الشكور

